A MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE

II. KÖTET

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADVÁNYA
· BUDAPEST ·

A
MAGYAR NÉP
MŰVÉSZETE
ÖT KÖTETBEN
SZÁMOS KÉPPEL,
MŰMELLÉKLETTEL
ÉS
SZINES
TÁBLÁVAL.

A MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE

MÁSODIK KÖTET

A SZÉKELYFÖLDI, A CSÁNGÓ ÉS A TOROCKÓI MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE

SZÁMOS SZAKÉRTŐ ÉS MŰVÉSZ KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

IRTA

MALONYAY DEZSŐ

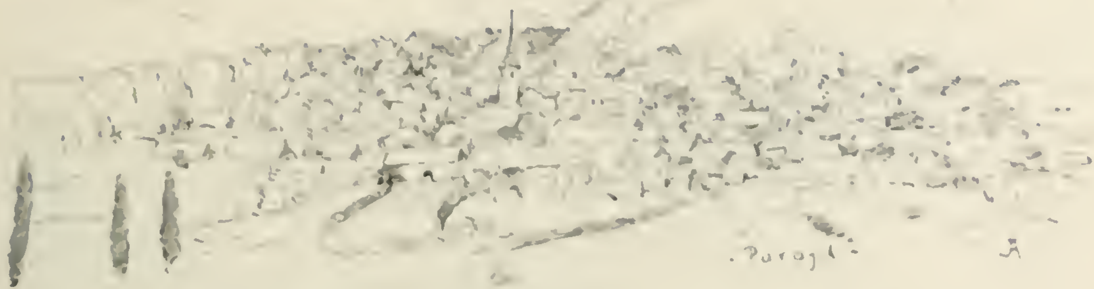
BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1909

Franklin-Társulat nyomdája

A SZÉKELYSÉGRŐL

KARAKI GERGELY HÁZA TOROCZKÓN. (L. 116.)

PARAJD

Négy esztendeje, — 1901-ben, amikor e munkát kezdtük, — a magyar nép művészete összegyűjtéséhez kértem a magyar közönség erkölcsi támogatását, kértem azokat, akik egy-egy művészeti kérdés fölvetése alkalmával lelkesítően buzdítottak a nemzeti irány sürgetésére minden vonalon: támogassanak érdeklődésükkel ebben a dolgomban is. Kértem, keressük és szedjük össze közösen az igazán nemzeti művészet alapelemeit, kértem, segítsenek az elfeledéstől, az elkorcsosulástól, a pusztulás elől megmenteni a magyar népi művészet még megmenthető emlékeit. Kértem különösen erdélyi olvasóimat, a mindnyájunknak drága nemzeti cél érdekében, jelezzenek néhány sorban nekem, ha egy-egy eldugottabb, félreesőbb erdélyi vidéken ismernének olyasmit, templomot, temetőt, házat, ruhaviseletet, iparművészeti holmit, aminek magyar eredetisége figyelmet érdemel.

Számos levél érkezett sok jóindulatú biztatással, bátorítással; néhány használható tanácsot és becses útbaigazítást is kaptam, — de a hang, az érzés magyarsága és nemessége ragadott meg legkivált abban, amiknek közlésével *Árkosi Ferenczi Kálmán* tisztelt meg. Tősgyökeres székely ember szólt a saját véreiről s körülbelül ezeket mondta:

Olvastam a *Magyar Nép Művészete* ügyében megjelent fölszólítását és mivel kiváltképen a lelkemhez nőtt minden, ami veszendő népünk veszendő erkölcseivel, művészetével, jellegének ősi zamatjával foglalkozik: engedje meg, hogy kissé hosszasabban fejtsem ki véleményemet s így, esetleg, használják az ügynek. Erdélyben születtem, ott nevelkedtem s bizony, nekem is az jutott eszembe, mikor a regenerálásról, a nép erkölcsi és anyagi jólétének gyarapításáról beszél fölszólításában, hogy ez valóban nem más, csak ábrándozás. Ábrándozás biz ez, de nem olyan, amelyen mosolyogni kellene, — hanem olyan, amelyért érdemes cselekedni. Művelődéstörténetünk, művészettörténetünk nincs; megteremtésére megbecsülhetetlenek lesznek a gyűjtött adatok ama utókor előtt, amely talán nem fog mindent olyan gyáva módon kicsinyelni, mint mi s talán megépíti az államszervezet, a történelem, az irodalom, a művészet palotáit azokra a romokra, amelyek nagyságának, eredetiségének romjai. Mi, a történetírók szerint korcs, kevert, gyülevész csorda vagyunk; a nyelvtudósok szerint tolvajok, akik összelopkodtuk nyelvünket úton-útfélen, amerre a civilizáció vidékein csatangoltunk; a művészek, sőt saját fiatal óriásaink szerint pedig barbár, vad a magyar, soha nem volt, nincs is érzékünk a szép iránt. Uram! ön ezt meg akarja cáfolni?... Megfontolta, mit cselekszik?... Milyen szépen kimutatják majd a gyűjtés egyik darabjáról, hogy ezt ettől a nációtól, a másikat meg amattól *tanultuk* el, — hiába jelöli meg azt a félreeső falut, ahol rátalált, ahonnan a nép nem szokott eltávozni, csak

a szomszéd községbe s végül a falu alá, a temetőbe. Subáink, zekéink diszítését a szlávoktól, tótjainktól tanultuk s igy került hozzánk a többi is, hisz' őseink nem hoztak magukkal egyebet, mint lovat, kancát a tejszükségletre s nyerget, hogy alatta puhuljon a pecsenye. Ilyen fajtáju tudományos okoskodással terelték el figyelmünket a magunkéról s mi nem is igen igyekeztünk dicsekedni a «lopott» holmival. A múltból amúgy se sok maradt, ami maradt, azt is dugdossuk és meglássa: eltagadja a «harisnyás» székely is.

Nehéz az élet a székely földön! És majd ha önök, az urak, oda állanak a székely elibe s megkérdezik, hogy azt, amit csinál, miért csinálja, — nem csoda, ha roppant bizalmatlanságában nem meri megmondani az igazat, hanem vagy megtagad a dolgával minden közösséget, vagy pedig formás hazugságokat eszel ki hirtelenében és örvend, ha önök elhitték neki.

Az «úr» gyűlöletes valami a székely előtt, szint' az egész Székelyföldön. Nem csoda. Hisz' úr a szolgabiró, úr az erdőmester, úr a jegyző és a végrehajtó is úr, — a jegyző úr rótta ki az adót s ezért ütteti dobra a házat a végrehajtó úr. És a többi úr is azért vagyon, hogy keserűvé tegye az életet.

Nehéz lesz az adatgyűjtés, mert önök urak és a néphez idegenek.

Pedig van még menteni való, a mentésnek azonban ez a tizenkettedik órája. Ha ez a nemzedék, mely most kocog a sír felé, ha ez kipusztul: kipusztul még az emléke is a régi világnak. Ma a leányok bolti karton ruhát viselnek már, florentin kalapot, cipellőt, — oda a régi csizma, elmúlt a bözödi szalmakalap s a házi szőttes hitele. A fehérnép bomlik a selyem után s bötüvetéshez tanúl a góbé is, hogy a váltó alá odakanyarinthassa a nevét. Oláhországból pedig érkeznek vissza a kisasszonynyá züllött leányzók, hozza egyik-másik a becsületét pénzzé téve, de a mételyt mindenik. És terjed a bűn. Eddig a primipilus székely nem adta leányát jobbágycsaládból származó legénynek, se a fia jobbágyleányt el nem vehetett; számontartották a kapaszkodó jobbágyokat, — mert a fogalom, az nem veszett ki, hiába törölték el az intézményt, — jóravaló gőg lakozék a székelyben az úgynevezett «alábbvaló» iránt. Ma, bezzeg, a primipilus fia elveszi az oláh bojár megúnt szeretőjét, mert hát pénzt hozott haza. Hiába, a «döglesztő» (a banknak járó törlesztés) parancsol s csak így lehet még egy kicsit marokban tartani azt az ősi földecskét, amelyhez nagyon, nagyon ragaszkodik a székely.

. . . A politika pedig majd elvégzi, ami még a temetésig vagyon. Ha a pesti jó urak látnák, a sok szakács mint sózza el a levest, mire a szikulus is hozzájut, hogy kanalazhatna belőle! Mivé lesz a hazafias gondoskodás, mire a nagy hegyek közé kerül!... Kiosztják, drága pénzen, a mételyes juhokat, adnak a jó parasztttojásért olyan kotlós fajtojást, hogyha egyből véletlenűl kikél a nemzetmentő állatka, a hetedik falú eljár a «császár-csirke» bámulására, hogy megcsodálja a sárga harisnyás, fekete gúnyás mentő madarat . . . De micsoda gyönyörűséges dikciókat hallunk aztán a székelymentők tiszteletére rendezett díszebédeken!

Nehéz lesz gyűjteni, uram, közvetetlenűl a néptől.

A székely már mindenben adókivetést vagy árverést lát. De meg az idegen bajosan igazodik el ennek a népnek az eszejárásán. Egyik eszével így, a másikkal meg amúgy gondolkozik a székely — és legalább is az egyik gondolat rendesen az: hogy is rázhatnám le ezt az urat a nyakamról úgy, hogy «osztég» a végén mégis csak én kacagjak? . . . Ha valaki kitalálja a gondolatát, az tetszik néki s akkor kötélnek áll. Mert nyomoruságukban is van játékra kedvük mindig, — ennek pedig a gyűjtő adja meg az árát. Nem emlékszem már ki, de tanár ember és hozzá székely eredetű, gyűjtötte a tájszavakat a nép ajakáról, — került is annyi fura, sohase hallott tájszó a gyűjteményébe, hogy elképped aki olvassa.

Akkor tessék ügyelni a góbéra legjobban, amikor a legjámborabb pofát vágja.

. . . Az ősi szokások fölemlítésénél kár lenne elhagyni az atyhai és siklódi temetési szertartást; a régi, teljes hun szertartás ötven év előtt még gyakorlatban volt, — a siklódiak tartottak meg belőle annyit, hogy tobogós kopját is tűznek a sírra. Háromszék-

megyében a bolonı templomerod és a tulei temető is nevezetes, az utóbbi azért, mert a sírokat napkeletnek fordítva ásták meg örökké a halott lábbal fekszik keletnek, úgy hogy a felkelő nap mindig beragyogja tejfajat . Udvarhelymegyében a Nyikó és Gagyvíz melletti községekben három régi templom pusztult el az utóbbi öt esztendő alatt. Közülen Gagyban, Mártonoson, a kelemek műnyezetdísze Kolozsvárt van, a másikból nem maradt semmi. . . Ház, azt hiszem, már csak Kobátdemeterfalván van eredeti «torni «ós». Torockó-Szentgyörgyön még talán meg van az utolsó, torockói módon, kinyúló gerezdekkel épített faház . . . Guzsaj, orsó, járom kifaragva s festve van minden faluban, osztovata (szövőszéki) is van még; barackszemes, meg mástele asztalnemű, régi kontos, fejdísz meg egy-egy akad a nagy ládában, ahonnan tán csepsze (régi módi főkötő) is kerülhet elő. Él még néhány ezermester is. Van, aki készít cimbalmot, fegyvert, kést, patkot, villát, kalapácsot, asztalt, széket, házat, szekeret, pipát, csizmát, órát, ruhát és még a jó Isten tudja mit. És ez a sok mesterember egy ember s nem tanulta a mesterséget senkitől; most zongorát akarna csinálni, már látott is kettőt. Ha még egyet lát, akkor megcsinálja . . . Etéd községben maradt meg a régi hangszer, a timbora (nem tambura). Egész Erdélyben csak itt. Érdekes, szép és inkább szőke nép Etéd lakossága, holott a környék fekete hun maradék . . .

Ilyenformán oktatott s a munka további folyamán is segített adataival emberül Árkosi Ferenczi Kálmán.

Megszívleltem továbbá a székelység igaz jó barátjának, a székely ügyek országos intézőjének, maga is székely *Sebess Dénes*nek tanítását.

— A székely kérdést, mint hazánk egyik égető közgazdasági és nemzetpolitikai kérdését, nem szabad elszigetelten, különleges szempontokból bírálnunk. Itt világáramlatok hatását érezzük s legyünk tisztában azzal, hogy a fajunk politikai és társadalmi felsőbbségét, fejlődésképességünket megzavarni akaró törekvésekkel szemben a nemzeti termelés minél szélesebb alapokra való helyezésével, annak minél tökéletesebbé fejlesztésével kell küzdelembe szállani. A népjólét fokozása, az érdekek megzavart harmóniájának helyreállítása a cél s hogy ezt elérjük, szükség van a nemzet minden erejére, éleslátására és főként értelmiségének bevonulására.

Hát igen, ehez a nagy munkához kíván csatlakozni a maga dologtevésével ez a kis könyv is. Fajunk politikai és társadalmi felsőbbségét, fejlődésképességünket kívánjuk igazolni a székely nép művészi ratermettségének bemutatásával is. a termelés nemzeti jellegét szorgalmazzuk így s nyilván a népjólét gyarapításához is hozzá tudunk járulni a székelység szépséges művészetének megismertetésével.

Mert megdöbbentően igaza van Sebess Dénesnek.

Ha valaki bejárja ma Erdély folyamvölgyeit vagy hegyi falvait: megdöbbenti a vidék a falvak síri csöndje.

Ének nem csendül, nem visszhangzik a hegy a dolgozó fiatalság zajától, puszta, kihalt világ az. Olykor hangosabb a falu: amikor összegyűlnek az öregek és gyermekek, hogy a fiatalságot, az erőt, a munkabírást kísérjék ki az Amerika felé vivő vonathoz. Erdély állomásain megszokott jelenség már a síró, lármázó tömeg, a búcsúzkodó távozók; azután csönd lesz a faluban. Egy-egy szomorú arcú öreg legelteti kócmadzagra kötött marhácskáját ott a kopár hegyoldalon, vagy a völgyek szegényes viskói alatt. A csíki-háromszéki havasok közt, a kattogó gyár mellett izzadó napszámosban leljük azoknak a fiaira, unokáira, akik mint primórok, vagy lófők a szabadságharc küzdelmeiben vérük hullásával igyekeztek megtartani a hazának azt a földet, melyet a végzet Attila óta rendelt számunkra. A másfélezer éves otthon szeretete nem marasztja már Csaba nemzedékét, a föld tulajdona másé — s a világgá szeledt nemzedék felejti ősi hagyományait. A sárviskók között bandukoló öreg oláh — talán maga az a fölszabadult jobbágy, a kinek a magyar haza, Kossuth szavára, földet és szabadságot adott. Mi történt etájt azóta, hogy az ersemlyeni bölcs itt járt s hogy a szabadságharc nagy vívmányai áthatották a politikai és társadalmi életet, amióta a törvény előtti egyenlőség, az önkormányzás, a gyülekezési jog, a sajtószabadság nagy elvei diadalmas-

kodtak? Mi történt a paraszttal? Mely átalakuláson ment a község keresztül? Mintha alapjában megrendült volna, mintha fölosztott volna minden. Mintha csak külső, nehezen elviselhető kötelékek védenék még, úgy ahogy, az alaki összetartozóságot. Miért történt, hogy a tömegek politikai győzelme, mely nékik a szabadságot, a testvériség és egyenlőség áldásait szerezte meg, megelégedést, jólétet, anyagi boldogulást nem tudott teremteni? Azt látjuk itt is, amit világszerte: a korlátlan és szabad verseny nyomása alatt mindinkább és inkább eltünnek a kis- és középtermelő erők. Ami nagytermelővé nem tud emelkedni, alásülyed. A középosztály megszünik termelő erö lenni: vagy apró gazdaságokká morzsolódik össze, vagy a latifundium vagy a tőke nyeli el. Toqueville írja a Souvenir-ben: «Azt beszélik, hogy a francia forradalom, miután befejezte művét, véget ért — és ime folytatódik.» Elérünk-e valaha oly társadalmi átalakulást, mely teljesebb, mint amilyen apáinknak kellett, vagy csupán amaz időnkint megszünő anarkia felé haladunk, mely elaggott népek ismeretes és gyógyíthatatlan betegsége? A negyvennyolcadiki forradalom sem fejeződött be a gazdasági téren. A szabadság és egyenlőség eszméi sokszor hogy eltorzultak az életküzdelmekben, a gazdasági erők mérkőzése közben. A negyvennyolcadiki szabadságharc az emberi jogok kivívásával egyenlőséget teremtett, de a gazdasági erők élet-halál harcában az egyenlőtlenséggel állította szembe a szegényt és gazdagot. A paraszt magára maradt tőkeszegénységével, tudatlanságával. A patriarkális családi élet helyébe keserű gyűlölet, gonosz színlelés, vagy erkölcstelenség burjánzott. A törvények labirintusában a kis exiztencia nem tud eligazodni vezető nélkül. Mit ér neki a legtisztább humanitással megalkotott egyenlőség, ha például a háromnapi fizetést elrendelő váltóvégzést nem érti meg, ha házát, melyet nagyapjától örökölt, amit a magáénak tudott, egy napon azért veszik el tőle árverés útján, mert rosszhiszemű szomszédja, a téves telekkönyvezést fölhasználva, valamelyik banknál megterhelte.

Egy marosszéki-somosdi székely embert az elmúlt évben kikérdeztem amerikai élményeiről. Miért ment el? miért vágyott vissza?

— Dolgozni sokat kell ott, uram, nem is fizetnek olyan túlsokat, mint hirdetik. Másfél év alatt nyolcszáz forintot takarítottam meg, igaz, de tizszer olyan nagy munkával, mint idehaza. Hanem ha munkám elvégeztem, nem parancsolt velem senki többet. Nem kellett félve találgatnom a faluba érkező kocsi robogásáról, hogy végrehajtó, ügyvéd, vagy szolgabiró-e? Nem zaklattak adóért, mert ott a szegény ember nem fizet semmit, nem kellett ácsorognom sokszor nagy munkanapokon hetenkint különböző hivatalok előtt és még sem beszélt velem lenézőleg senki, hanem magával egyforma embernek tekintett, aki szóba állott velem.

Csikmegyében az idén a napszámosnak négy-öt koronát is fizettek. Női cselédeket soha nem remélt nagy fizetéssel keresnek, de hiába. Közös konyhák alakulnak rendre az országban, mert nincs házi cseléd. A munkások százezrei kelnek át évenkint tengerentúlra, megdrágítva itthon a termelést, sokszor lehetetlenné téve a megélhetést az itthon maradottaknak. Nagy parasztcsaládok, — az ő erős, patriarkális szövetségük alkotta a községi életet, — föloszlottak. Egyik-másik fiú elment a nagyvilágba, fiákeres, rendőr lett; megvetőleg beszél otthon maradt fiatal öcscsével, aki irigykedve nézi a civilizáció áldásaiban részesülő idősebb testvért, hisz' egy nap alatt keresett dorbézoló urakkal annyit, amennyit ő egy hónap alatt. A leány egyenesen beléhull az iszapba, anélkül, hogy sejtené, amikor házi szőttes ruháját, bubos fejkötőjét uri ruhával cseréli ki. Mindenki utálja a falusi közösséget. Ha azután megjön a levél a távoli országból, nagyítással és csillogó képekkel teli, százan esnek gondolkodóba. Inkább ma, mint holnap, csak el innét! . . .

Igy lesz árvább a falu s így szalad ki alólunk, darabonkint a föld, a haza.

Rozmarin, muskátli nem virít a régi kis székely házak deszkás ablakában, düledezik a kapu, korhad az ősi kapuzábé, kerítésnek nyoma se marad s új gazdát vár a kopasz sátoros kert. Ahány ősi falu a Hargita mellett, a Firtos hegye s a Réztető alatt, a Rika aljában, megindult már valamennyi. Aki még maradna, lassan sorvadozik az is. Ide-oda lengő nádszál lett a régi, büszke törzsökökből.

Két régi típus marad meg odaháza még. Egyik az agyafúrt góbé, a mindig [illegible] bajos, másik meg a lemondó, aki megadja magát sorsának s várja a [illegible] az idők múlását.

Íme példának az egyik: a furfangos székely.

Tordátfalváról beállít Udvarhelyre az ügyvédhez, Kovácsy Ernőhöz (hej, áldott ügyes ember!) a bajos székely, Csiki Gergő.

Nagy sora van.

Köhécsel, csosszant egyet-kettőt, süvegét lehelyezi az ajtófélfa mellé s édesen, mint a csurrantott méz, súgva, meggörnyedve kezdi:

— Naccsás üdvégy úr! . . . (Kacsint, csöppet mosolyogna is, hogy megkedvelje az úr.) Ezt az írást hoztam. Valami idő van rajta, vagy mi. Tessen megnézni.

— Jó — szól az ügyvéd, mielőtt az írásba betekintene (hej, kedves szép úr! [illegible]kával folmártanám!) — hát tanuja van-e kigyelmednek?

— Ha, te, ha! . . . tanu!! . . Hát az egész falu. 'Sze, istállom, ott volt az egész falu.

Az ügyvéd bólintott. Akkor nincs baj.

— Jó! Jó! az egész falu ott volt. Kettőt hát nevezzen meg.

Csudálkozik Csiki Gergő.

— Kettőt-e? . . . 'Sze, ne, ott volt az egész falu.

— Mondtam már, kettőt nevezzen meg.

— Kettőt-e? . . . Hát ize, ne tam . . . Vaszi Están komam uram es ott vót . . . s ha jól tudom, éj'szen Kalányos Gyurka es látta.

Az ügyvéd (hej! egy kicsit nagyon siet a szegény ember dolgával, mégis!) föl akarja jegyezni a komámuram, Vaszi Están, meg a Kalányos Gyurka nevét.

Csiki Gergő azonban hirtelen az ügyvéd kezéhez kap:

— Naccsás üdvégy úr! . . . Éj'szen tam addig ne írnók csak fel. Hogy menjek haza s beszéljek velik.

— Jó! Jó! Menjen s beszéljen velük. Kedd reggelre itt legyen kigyelmed a két tanujával.

— Hozom az egész falut.

— De aztán csak az igazat! Tudja kigyelmed, hogy a törvénnyel nem lehet tréfálni. Sok szót ne szaporítson, de a mit mond — —

— Értem, istállom.

— Tudja, hogy a vallomására meg kell majd esküdjék. Meg mer esküdni rá?

Áhítattal felel Csiki Gergő:

— Én? Én, akármikor, istállom.

— Tegye szivére a kezét!

— Én? Én, akárhova, istállom.

Indul.

Az ügyvéd utána szólt:

— Csiki Gergő, ked volt-e már büntetve?

— Én?

— Maga, maga.

Sértődve mondja, de előbb nyelt egyet:

— Há' mer?

Kedd reggel beérkezik Tordátfalváról esmeg, Csiki Gergő. Nincs vele az egész falu tanut se kapott kettőt, de a komája, Vaszi Están mégis csak beballagott vele a törvény elé.

Vaszi Están alapos ember. Behuzódik abásfalvi kicsi bundájába s megmelegszik minden szó előtt, amit kiád az ajkán. Aki tőle kérdi, hol a vella? — annak azt feleli: «A gereblye mellett.» Hát a gereblye? «A vella mellett.» Hát mind a kettő? «Egymás mellett.»

Mennek a törvény elé.

Csiki Gergő jól agyba vette az ügyvéd tanácsát: sok szót ne szaporítson, de amit mond — —

Mint a ma született bárány, olyan ártatlan ábrázattal, olyan szelíden ácsorog a biró előtt.

Azok nem cerimóniáznak. Pedig, mielőtt dologra térnének, Csiki Gergő szeretne egy kis históriával kedveskedni a méltóságos biró urnak. Meséli is alázatosan, hajbókolva:

— Künt valánk az Avason a komámmal, ehejt ni, Vaszi Estánnal. Egy honcsokturásra, istállom, ráülék. Éppeg elővevém pipámat s hát nem szuszog. Széjjelnézek s kapok valami bosika-ágat s ki akarám szúrni a pipát s ahajt a sorkon — —

— Mit locsog itt kigyelmed össze-vissza! — támad rá a biró, aki a papirosait rendezi. — Akkor szóljon, ha kérdem.

Suly egye ki az egész törvényszéket, — dunyogja Csiki Gergő, de ezt nem hallja a biró, csak azt:

— Akkor, én, istállom. Akkor.

Telik az idő. Csiki Gergő egyre görnyedtebb s nagyon melege van.

Végre megkapja a kérdést.

— Hogy hívják kigyelmedet?

— Engem? . . . Csiki Gergőnek, engem.

Hová való?

Csiki Gergő, látván, hogy egy pennás ember mindent fölir, amit ő mond, halkabban feleli:

— Én? . . . A fődbe, én.

— Ne tempózzék itt, — förmed rá a biró, — mert nyomban lecsukatom. Azt kérdeztem: hová való?

— Én? . . . Ahová a falu. Tordátfalvára, no! Megkövetem, Tordátfalvára én.

— Hány éves?

— Én? . . . Kettő héján hatvan.

— Milyen vallásu?

— Amilyen a falu.

A biró haragos mozdulatára azonban, hirtelen mondja, de olyan engesztelő hangon, mintha ő maga is kicsinylené azt a vallást, amiért a méltóságos biró úr úgy megakart haragudni:

— Pápista volnék.

— Van-e felesége?

Csudálkozva tekint az ügyvédre Csiki Gergő.

— Nékem? . . . 'Sze, istállom, éppeg hogy ü miatta . . .

— Van-e felesége, az volt a kérdés!

— Vagyon . . . E' piros asszony. Arra müfelénk, istállom, a szőkére aszondják — —

— Hát gyermeke?

— Nékem, e' sincs, istállom, aztán! — felel határozottan Gergő, mintha ez a kérdés már becsületbe vágna. — De van az asszonynak.

— Hány?

Gondolkozik a székely.

— Körülbelül . . . hat. (És súgva, bizalmasan magyarázza:) Fiatal korában Pesten szógált az asszony. Sok helyt szógált. Nékem hatot vallott bé. Három otthun van belüle.

— Büntetve volt?

— Én, istállom? Én sose! Én még a téglarészemet nem vettem ki.

— Van-e vagyona?

Mosolyog a Gergő. Hogy ő neki, van-e vagyona ő néki?!

— Van, istállom. A le- s feljáró út.

A biró ekkor fölszólítja: az igazsághoz híven, — jól meggondolva, hogy vallomására esküt is kell tennie, — adja elő a tényállást.

Csiki Gergő fohászkodik egyet, az ügyvéd felé pislant, megvakargatja térdén a harisvolna s kezdi áhítatosan:

— Tekentetes torvenybiro ur! … Mu …

Még egyet megpihen szemét lehunyja, szusszan is egyet s már ezután megy fun fenn nélkül.

— Mu az erdőről az okrokvel s ahajt, a komanuval haza. A kapunak neki. S hát nem! … No, e' baj! nagy baj! … S mu essent neki. Essent s essent. S egyszer csak! zuhi! A kapu be s mu az udvarra be. S ott, a házajtonak, neki! S hát nem! Ez es baj! nagy baj! … S mu essent neki. Essent s essent. S egyszer csak: zuhi! az ajtó be s mu a házba be … No … Az asszonyt fejbe s Dani Joskat, a biro eccsesét az agy alul ki. Es én az emelo ruddal neki!… Zuhi! Zuhi! … S egyszer csak nyekk s Dani Joska, a biro eccsese, meg. Hát csak igy.

Ilyen Csiki Gergo.

Keressuk most meg a másik tipust is, a régi tornacon.

KAKAS MÓZSI BA'ÉK, A RÉGI TORNÁCON KOBÁTDEMETERFALVÁN.

A facsaros Nyikó volgyében tüzelt ránk a juliusi áldott nap, lovaink tikkadtan kapaszkodtak Kobátdemeterfalva felé. Az oldalakon kévékben száradt a gabona; boldog verébnép lakomázott a tarlókon. Lassan, lomposan, csak módjával, a székelység most dolgozik a szénával. Mert lesz az iden, széna is lesz bőven, torokbuza is, ejszen, ha a jövő heten ád egy kis esőt az Isten!

Aki most találkozik az úton osdolai szikulussal s megkérdi tőle: ked hova való? — annak hetyken felel a székely: «Osdolai. Mi baja vele?» Mert hogy ilyen felséges idő van s termett Osdolan ropogóscseresznye jócskán. Bezzeg, tavaly ilyenkor, aki akkor kérdezősködött, milyen alazatosan, milyen esetten felelt annak a székely: «Mü istállom, mü csak Osdolan nyomorgunk!» Mert hogy tavaly öt szeker cseresznye alig lett, az is afajta hitvany.

NYÁRI KONYHA, KAKAS MÓZSI BA' FELTÉN KOBÁTDEMETERFALVÁN.

Most …

A faluban nem marad épkezláb ember, a másfél esztendős legényke is kunt hempereg a mezőn, tanul szénával dolgozni es ott, a mezőn, uj szénába ágyazva a csecsszopó gyerek bolcsoje is, a széles karimaju bozodi szalmakalap alatt, amit az anyja helyezett fölibe.

Csak az öregek vannak odahaza s irigylik azokat, akik a mezőn csinalhatják a szénát.

Szekerunk beállott, Kobátdemeterfalvan, a vén Kakas Mózsi ba' udvarára.

Mózsi ba' a tornac kuszoben uldogelt; rég mult hetven az oreg. Mellette a vesz… Sutott rá a nap. Beljebb ult, kis székén, guzsaly mellett, Veri asszony, Mózsi ba' edes-

anyja. Véri asszony mellett, köhögös Sári néne, aki Dummogó Józsi bátyánk után maradt el özvegyen a szomszédban, már ezelőtt tizennégy évvel, hatvanhét esztendős korában. Sári néne is az orsót pörgette. A két öreg asszony között, a földön csücsült kicsi Anna, Véri asszony dédunokája, lángpiros pendelyben és sütött ő rája is a nap.

Sarokban a gabonás szuszink, rajta egy borító; odébb egy kis tekenő, meg a cirokseprő; a falon lóg a tisztára súrolt lapító s a laska sirítő, fölöttük, a koszorúgerendába akasztva két rozsdás kasza; a hijuba szolgáló lajtorján egy szürke vén tyúk szunyókál. A tető pereme szép csipkés árnyékot vet föléjük a fehérre meszelt falra.

Beszélgetnek.

Véri asszonynak legnehezebb a sora: három esztendeje, egy szikrát sem lát, csak éppen hogy a fonalat ki tudja tapogatni a guzsalyról. Dédunokája, a négyesztendős kicsi Anna, vezetgeti ki a tornácra, meg az udvarra.

Sóhajt Véri asszony:

— Bárcsak annyira vónék, hogy a malacokat el tunnám látni!... Pedig az éjszaka is, milyen tiszta volt a szemem! A kisablakon néztem ki az életre. Bár féligre látnék úgy émötten is!... Mi hasznuk így vélem?... Mózsi, te! löktél a tinóknak, édes fiam?

Csöndesen felel Mózsi bá:

— Ráér.

— Ha én még egyszer enni adogathatnék az állatnak! De már a legyek is rajtam! Esznek már, elevenen. Ma is meghalnék jó szívvel, ha lehetne!

Mózsi bá' cirógatja a vasvella nyelét s azon csöndesen beszéli:

— Idesanyám is úgy vón' csak véle, mint a fás ember, aki a halált szólította. Ejszen, amikor gyütt, aszondta néki, csak ezt a kicsid fát segítené föl kigyelmed a hátamra... Ked is azt adná: hadd jöjjenek unokáim, elbúcsuzni! Meg engem is csak megtapogatna kigyelmed elébb! Meg, ehejt ni, Sári néne után is átszalajtana kigyelmed a szomszédba!

Sári néne bólint rá, többször. És köhécseltek.

Hallgattunk. A lovak jóízűen ropogtatták a szénát. A szürke vén tyúk, mintha álmában, riadt egyet a lajtorján s aztán tovább szunyókált.

Véri asszony megint csak sóhajtott:

— Akar a gyertya, úgy fogyott el a szemem, apránkint.

— Orbánc került a kigyelmed fejibe, — mondja, igen határozottan, Sári néne.

Mintha nyomtatásból olvasná, olyan határozottan beszél Sári néne, ha egyszer elkezdi. Közbül nem is köhécsel, pedig máskor egyre.

— Hej, ha Szász Izsákné meg vón' még, Kisfaludban!

— Nagy tudós vót, — helyesli Mózsi bá', — afajta csak születve születik. Igen tudós asszony vala Szász Izsákné.

— Az meggyógyított vón engem, — sóhajt Véri asszony — ha el nem vón telve az idő!

— Az meg — bólint Mózsi bá'. — Gyógyított az veszett állatot is. Vért porral tisztított. Hordoztak ahhoz Besztercéről is olyan beteget, aki hejába forgott a doktorok kezin. Helyrehozta. Nagy tudós vót, no!

— Most én is kint vónék a szénánál! — panaszkodik Véri asszony.

Megint hallgatunk.

Kicsi Anna se moccan.

— Szóltál, te Mózsi? — kérdi Véri asszony.

Mózsi bá' int, hogy ő nem szólt. Cirógatja a vasvella nyelét s mialatt csak néz maga elé, kezdi mondani, bevezetés nélkül, mintha már régen erről folynék a szó:

— Pedig a sok pénz, ott a Várhegybe! Eleget dógoztak véle, nem lehet kivenni. Ahajt megyen egyre lejjebb, lejjebb. A dákusok ásták el annyira, a suly ette vón' ki üket!

Véri asszony nagyot fohászkodik:

— Az éjjel álmomban, egész jól hallottam. Álmomban látok, hallok, álmomban fiatal vagyok.

— Tán táncba is eljár kigyelmed? — tudakolja Mózsi bá, roppant komolyan.

— Votam a kutnál is almomba — panaszkodik tovább Veri asszony — de olyan hideg vót a vize, hogy aki abból itt vón, annak megfagyna a zsirja s dorgő belőle meg radna. ... Mózsi te! fokjél már a tinóknak, édes fiam.

— Ráér! — felelt csendesen, Mózsi bá.

Sári néne most kezdi igazán dicsérni Szász Izsáknét, aki olyan szerfelett nagy tudós volt.

— Csak ráteküntett a betegre s egyszeribe megmondta: életes lesz-e. ... Látta is lám! — Mer akkor reggel — (hajnalban a csordás az avaskert fölött tülkölt most is hallom!) — amikor a gazdám Isten nyugtassa aszondja: «Sári te! állatnám a ... lelnék hozzá s karomra, ide ne, erre a karomra veszem a tejet s úgy ada ki a lelkit, éppeg hogy akkor Husnyán zakatolt a tüdeje. Aztán csak szaradt az én karom. Aztán egyre láttam szegényt künt ült a ház előtt, a cserefán, halála után is. Mellette két ejteles kártyuban a burjános pálinka, amit annyira kedvelt ő szegény gazdám Isten nyugtassa. Mind ... tüle a karom meg szaradt. Csak a ... meg csont. Ihejt né, ez a karom. ... Akkor mentem át Kistaluba, Szász Izsáknéhoz. Mind sírtam egész úton. Otthon feküdt a házban, mer akkor már dagadott a lába neki is szegénynek. Rám peslant az ágyából. «Szerencséd hogy itt vagy, édes jányom, máskülönben mához egy hónapra földbe tennének tégedet!» Azt is tudta, hogy gazdám (Isten nyugtassa) itt ada ki lelket az én karomon, aki úgy szaradt el azóta. Azt is tudta, hogy halála után is egyre láttam a ház előtt, a cserefán. Meg azt is, hogy két ejteles kártyuban a burjános pálinka... Hát hogy honnan tudta? Mer hogy mindent tudott Bendolt is. Avas tormát, repceolajba. Az Isten megáldja érette, a halo porában is. Ő gyógyított meg engem csak ő, Szász Izsákné.

HARANG ... TEMETŐ ...

És köhögött hosszasan Sári néne. Mint amikor iszákban száraz diót ráznak.

A szürke vén tyúk rémülten rebbent le a lajtorjáról, de a másik két öreg nem mozdult; kicsi Anna se ijedt meg. A lovakat itatta kocsisunk.

Veri asszony kérdi:

— Mózsi, édes fiam, hol a nap?... De lassan telik!... Ej szen, lökhetnél már be a tinóknak, mégis!

Mózsi bá, megvakargatván fehér üstökét, elnéz messzire s aszondja:

— Ráér.

Hosszú csönd után, mégis csak Mózsi bá szólal meg:

— Édes anyám! Ma péntek, vasárnap harangszentelés. Az új harang...

Mintán sem Veri asszony, sem pedig Sári néne nem felel rá, ő maga folytatja:

— A régi nagy harang vót olyan hangos, mint ez az új.

Veri asszony mintha nem hallaná. Sári néne pedig talán még egyre Szász Izsáknéval vesződik.

Mózsi bá már olyan halkan, csak magának mondja:

— E'tán, az új harang, e' még süketebb...

Lám, Veri asszony ekkor bólint, háromszor is, mondván nagyon panaszosan:

— Majd elég hangosan szól a', én nekem! Csak legalább vasárnapra halnék meg.

— Köznap is jó lesz tán, ides anyám, mü nékünk? — veti Mózsi bá.

— Mózsi te! édes fiam! — korholja fiát Véri asszony, — hová gondolsz!... Ilyen munkaidőbe! Egy mihaszna vak asszonyér' elhagyják a drága jó szénát!

Fölpillantott kicsi Anna is, Véri asszony dédunokája s ő is megszólal. Nagyapjának, Mózsi bának mondja, reménykedve:

— Nagyapó! Osztég, ha meghal vesárnap nagyanyó, ejszen majd én is kimék a szénához?

... A lovak ittak is. Egészséget adjon Isten!...

Mentünk.

És van a Székelyföldön még egy harmadik tipus, — de abból már csak egy maradt, egyetlen egy: az utolsó magyar szombatos.

Udvarhelymegyében, bent a székely hegyek közt, a világtól messzire megbújt Bözödujfaluban él az utolsó magyar szombatos, a falu birája, igaz böcsületes szikulus: Sallós József.

Hogy milyen messzire van ö ott mi tőlünk!

Vágyakozásainktól, fenekedéseinktől, országdolgától, a tótágast álló világbékétől, vasúttól, villámosságtól, neuraszténiától távol, — és milyen összhangzatos, tehát boldog az élete. Nincs szüksége semmire abból, ami nékünk is hiányzik, de aminek mi a hijját szenvedjük. Ő még faggyugyertyával világít télen, nyáron meg, — mint a Mikszáth Kálmán horpácsi urodalmán, — világításra bőven elég néki a szentjánosbogár.

Székelykeresztúrról, — Kedén (ahol még «károgó» is van' Kálmán Mózsi bátyánk régi módi csürjén), Szent-Miklóson (ahol a boronás ház szöglete oszloposan körül van tapasztva), Siménfalván (ahol a paraszt-barokk díszlik), Kis-Kadácson, Nagy-Kadácson, Kobátdemeterfalván, a szilvaaszalós Tarcsafalván, asztaglábas Martonoson, mályvaerdős Etéden és Kőrispatakán át, — ha reggel indult a szekerünk, éppen vacsorafüstre kanyarodunk Bözödujfalu völgyébe.

Éppen péntek este.

A két tömzsi székely ló (Vigmiska az egyik. Szomorujelentésnek hivják a másikat, én nem tudom miért s a kocsisunk se magyarázza bővebben) megáll a falu alatt és se biztató szóra, se ostorösztökélésre, ők a Herkópáternek se tovább!

— Nem fáradtak, — igazolja őket kocsisunk, — a sok bögölyre aprehendáltak meg, könyörgöm. Valamit akarnak ük, aszondom!...

Mialatt mi a falu felől pászmázó, haloványkék foszlásu vacsorafüst békés illatát élveztük és szinte láttam, mint telepszik bogrács mellé az aratásról hazatért magyarság, — kocsisunk Vigmiskával és Szomorujelentéssel értekezett: barátságosan cibálta fülüket, megcirógatta a vak szemük tájékát s így tudta ki tőlük, hogy mi a szándékuk?

— A rusnya dögei! — dicsérte őket aztán szeretettel, — ejszen, azt akarják, hogy egy kis zöld kenderrel ha' dörgölném be üket!

Azt akarták, csakugyan.

Mert aztán haladtak, a sok templomos Bözödujfaluba, ahol magyarba ojtva terem a zsidó is.

— Atyafi, — kértem kocsisunkat, — mutasson ám majd nékem szombatost.

— Csak egy van még, igazi szombatos, a bíró. Oda állunk bé.

— Hát a többi hova lett?

— Hová?... Ki meghótt, ki meg ippeg zsidó lett.

— Azok milyenek?

— Milyenek?... Ehun e', mint magam. Szürke harisnya ü' rajtuk is, meg condra.

— Magyarok maradtak?

Vállat vont. Hogy micsodą hejábavalóságot locsogok! Persze, hogy magyar! Ha eccé' magyar vót!

— Mit csinálnak?

Azt vélte a derék ember, mókázok véle. Mogorván vetette:

KÁSZON ALTÍZI MENYECSKE SZŐTTES ROKKOLYÁBAN FEJÉN CSEPESZ (FŐKÖTŐ); ALTÍZI FÉRFI ÉS NŐ. (II. tb.)

GYIMESI CSÁNGÓ LEÁNY, GYERGYÓ-ALFALUSI SZÉKELY ASSZONY,
GYERGYÓ-ALFALUSI SZÉKELY FÉRFI. (III. 16.)

— Kenyeret.

Hogy mit is csinálunk? Földet művelünk. Küzködünk a meredek [illegible] oldalakon a fukar kis humusszal. esőért, napsugárért könyörgünk az Istennek. — [illegible] az, hogy ők szombaton és zsidóul. Sallós József hatvank is szombatos, de ő magyarul.

Elhaladtunk egy domborúan hímes új ajtó mellett, — ágaskodó [illegible] volt a két kapuzábéra faragva — bent egy kis zsákközben zsuppfedeles gunyhóban leltük a [illegible].

— Hozta Isten az urakat. Mi járatban?

— Kigyelmedhez. Látogatóba.

— Nagy szerencse nálunk. Köszönöm szándékukat.

A tisztára seprett életen udvarát hívja így a székely — két lombos eperfa, hátul a rendben tartott csűr, az eresz alatt a gabonás szuszék. A szuszékon szunyókált egy szürke macska.

Az asszony besietett a házba, tiszta kötényt kötött maga elé s ablakot nyitott.

Mi is beljebb kerültünk.

Semmi cifra a belső házban. Egyszerű mázolt bútor, a magasra vetett ágyon szürke cserge, székely-szőttes terítő; a mestergerenda végiben lóg egy pár magasszárú csizma, — a csizma fölött, kis padkán, néhány kopott, régi könyv.

— Kigyelmed az utolsó?

Bolint s tempós nyugalommal beszéli:

— Aszondják, Polyákországban még akad szombatos, de azok molokánusok, satöbbi. Az én gyermekkoromban még voltunk, talán harmincnegy család, satöbbi. Mi, az én családom, Nagy-Ernyeiből származtunk ide, de ott se maradt utánunk, magja se, satöbbi.

SALLÓS JÓZSEF
AZ UTOLSÓ MAGYAR SZOMBATOS, BOZÓD-UJFALUBAN (1)

(A satöbbit egyetlen mondata végéről se engedi el. Mintha tenger mondandója volna neki, az utolsónak, de hát mit vesződjek vele.)

— Mi lett a harmincnegy családdal?

— Harminc család korumételkedett meg a hatvanas években, zsidók lettek, satöbbi. Úgy volt az, hogy négy szál zsidó került a faluba: egy korcsmáros, egy boltos, egy kenderszedő, meg a szomszédban az uraság zsidája (a sok satöbbit nem írom le). — a négy szem zsidóhoz pap is járt. Szombaton, imádkoztak, mint a mieink. A vége a lett, hogy a harminc család közibük állott. Zsidók lettek, no! Ma is itt vannak. Éppeg ma este gyujtanak gyertyát.

— Hát kigyelmed?

— Én?... Katona voltam, stb. A burkus háborúban, stb. Mire, 59-ben, Taliánországból hazakerültem, az én famíliám is zsidó hitre tért. Mindösszü, négy szombatos família maradt. Azóta elhullottak azok is... satöbbi. Az én édes öcsém, az Ábris harminchet-

esztendős korában szegődött a zsidók közé. Egymagam vagyok. Hát hogy maradjon mégis vagy egy, satöbbi.

— Aztán kigyelmed, hogy végzi vallását, így egymagára?

— Hogyan-e? . . . Hát csak úgy, mint a többi böcsületes ember. Amint a tízparancsolat rendeli! Aki azt megtartja, a' nem hibázik, a' nem keveredik pörbe Ur Istenével. Felebarátaival is megfér, satöbbi.

— Templomba persze nem jár?

— Már ugyan miért ne járnék?!

— Melyik templomba?

— Melyikbe? Hát a pápista templomba. Katolikus presbiter vagyok én, uram.

Nem értettem. Ezt már egészen nem értettem.

Az ebioniták, szenterzsébeti Eőssi András és fogadott fia, Pécsi Tamás, a néhai főkancellár legutolsó magyar híve, az egyetlen még élő magyar szombatos: katolikus presbiter? . . . Hivőtársai zsidó hitre tértek, — ez érthető, ez természetes, ezt magyarázza a szent szombat, a héberrel kevert imádság, de hogy az utolsó szombatos a katolikus templomba jár s ráadásul még katolikus presbiter is, ennek ugyan hol a kulcsa?

— Szombaton imádkozik?

— Szombaton idehaza, vasárnap a katolikus templomban, — bólintott Sallós József bíró urunk s csöndes szóval tette hozzá, erősen székelyül: — aki két köpönyeget visel, nem fázik meg.

Megmutatta az imádságos könyveit. Két gyönyörűen írott, vastag könyv, a XVII. századból; cifrázott betű egy sincs bennök, de valamennyi, mint a gyöngyszem. Az első lapon, zsidóbetükkel, a Mindenható neve.

Átkisért öccséhez, Ábrishoz, aki zsidónak szegődött harminchétesztendős korában. Sallós Józsefnek nincs gyermeke. («Csak azt a szürke macskát cirógatjuk»), annál népesebb az Ábris családja: fia kettő, unokája három s valamennyien írnak-olvasnak már héberül is.

Maga az öreg Ábris, prófétás nagy szakált visel, fehér üstöke a halánték alatt hosszan nyúlik le fehér szakálába. Családja is: tipikus jó székely arc valamennyi.

Ők is úgy fogadtak:

— Hozta Isten az urakat.

Az ajtófélfán ott a zsidó jelvény, a konyhában külön a tejes edény, külön a zsíros.

Ők is azt vallották:

— Magyarok vagyunk. Persze, hogy magyarok!

És csudálkoztak, éppen mint kocsisunk, hogy is lehet ilyesmit kérdezni? . . .

Ez, bizonyosan ez a kulcsa annak is, hogy az utolsó szombatos a falu bírája s ő egyszersmind a katolikus presbiter. Ez a kulcsa annak, hogy Bözödujfaluban négy religio olyan békességben megfér, szinte a zsidó is a pápista templomba jár.

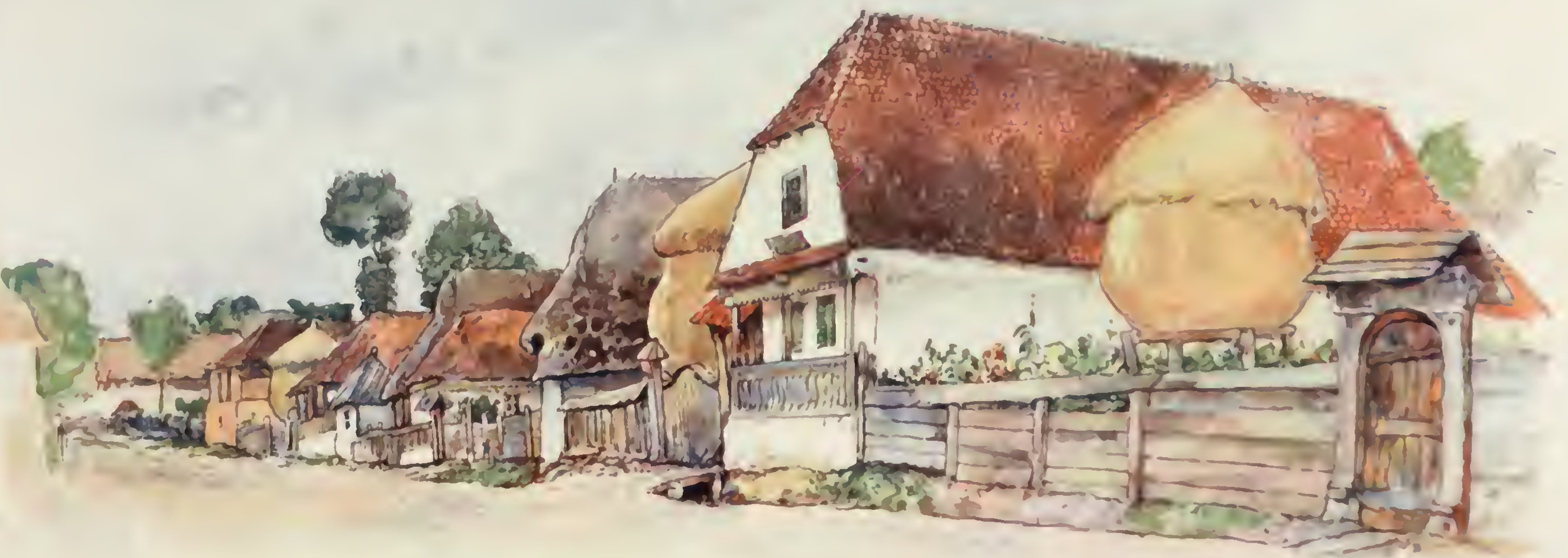
Vallásuk formáiban van különbség, de a kredójuk közös:

«Magyarok vagyunk.»

KÉZDIVÁSÁRHELY.

SZÉKELYFÖLD

SÓVÁRAD (IV 1b)

BIKAFALVA

Jelentékeny kiterjedésű, hegyekkel sűrűn behálózott vidék az erdélyi felföld keleti részén. Két hegylánc a hegyek hatalmas tömegében s mindkettő északról-délre húzódik magas sziklacsucsokkal, festői sziklacsoportokkal s rengeteg erdőségekkel. A keleti lánc a Kárpátok övének egyik szakasza, az ország keleti határát alkotó keleti hegyláncolat; a nyugoti a keletivel párhuzamosan haladó Hargita és a Persányi hegység. A Hargita és a keleti határhegylánc közé eső, valamint a Hargita nyugoti oldalára támaszkodó lejtők, völgyek, medencék, — ez a Székelyföld. A Hargita és a keleti határhegylánc közé zárt rész Csik- és Háromszék megyéket, a Hargita nyugoti oldalán levő rész pedig Maros-Torda és Udvarhely-vármegyéket foglalja magában. Csik-, Háromszék-, Maros-Torda és Udvarhelymegye mintegy fél millió székely hazája.

Udvarhely, a régi Udvarhely-szék (2) volt annak idején az anyaszék, különös előjogokkal is, amelyektől ma már elesett.

Udvarhelymegye az északi szélesség 46° 5′ 0″-tól 46° 39′ 20″; a keleti hosszaság 42° 22′ 30″-tól 43° 25′ 45″ alatt fekszik. Hosszusági kiterjedése északról délnek, a Bucsin tetőtől Baróthig kilenc mérföld; szélessége, keletről nyugatnak, a Hargitától Szolokma határszéleig, hét mérföld. Kiterjedése 4733 földrajzi négyszögmérföld; 31 falu esik az Olt vidékéhez, 105 falu a Maros folyam vidékéhez tartozik. Határai északról Maros-Tordamegye (Görgényi havasok); észak keletről Gyergyó, keletről Csik- és Felső-Fehérmegye peselneki járása (Bukszád és Mikó-Ujfalu erdőségei), délről Miklósvár, Felső-Fehérmegye rakosi járása és Kőhalom, nyugatról Kükülőmegye nádasi kerülete, Felső-Fehérmegye pálosi járása. Az egész megye hegyes-völgyes terhelylyel, keleti és északkeleti oldalát roppant havasok s ezeken rengeteg erdőségek borítják. E hegységek közé nyomul be öt folyam völgye s azok számos mellékesermelyeinek szűkebb völgyei; a folyamok közül kettő a Kis- és Nagy-Küküllő a Marosba, három, a két Homoród és Vargyas az Oltba ömlenek; az előbbiek keletről nyugatnak, az utóbbiak északról délnek folynak. E folyamok terei és mellék folyóinak völgyei termékenyek; a többi hegyes és oldalos hely vizenyős sárga agyagtalaja, csak gyakori trágyázás és szorgalmas művelés, háromszori szántás után terem, de igy buzát, rozsot, sőt tengerit is dúsan, kivéve néhány havasalji falut, ahol leginkább rozsot és zabot termelnek. A déli rész néhány falujában szőlő is van; gyümölcs mindenütt nagy mennyiségben s a magas falvakban gondot is forditanak a gyümölcstermelésre. A marhatenyésztést is nagyban űzik, s erre terjedelmes havasi legelők

igen alkalmasok. A havasalji faluk (Oláhfalu, Zetelaka, Parajd) deszka-, zsindelymetszéssel és kereskedéssel foglalkoznak, a Homorod mentén pedig néhány falu mészégetéssel és széthordással kereskedik; egyes falvakban akad némi kézműipar. Bányaiparuk a vas; mesterségek a városokban húzódnak meg, kifejletlen és elhanyagolt állapotban s oly kis mérvben, hogy a fogyasztást is alig fedezik; a kiviteli kereskedés nyerstermékekre (gyapju, bőr, viasz, méz), gyümölcsre (dió, cseresznye, szilva, alma), fa-készítményekre (deszka, épületfa, zsindely, szuszék, véka, rosta, hordódonga), turó és mészre, valami kevéske gabo-

UDVARHELY VÁRMEGYE. (2)

A felkutatott terület térképe.

nára szorítkozik. A megye népe szép, erőteljes és szorgalmas; a havasalji falvakban magas termetűek, a völgyekben inkább zömök, izmos a magyar.

Udvarhelymegye völgyhálózatán átvonulva roppant trahyt-láncolathoz érkezünk, mely a Hargita zöméből kiválva, felfelé és lefelé ágazik el fenyves rengetegekkel borítva. Ez Csikvármegye (3): az északi szélesség 46° (7′ 40″) és 47° (7′ 30″); a keleti hosszúság 42° (51′ 30″) és 43° (54′ 30″) alatt. Egész területe 78,120 1600 négyszög mérföld; az Olt folyam vidékére esik 56 Csik- és Kászonhoz tartozó helység; a Maros folyam-vidékére 12 helység; a Beszterceéhez (mely a Moldvába ömlik) esik 7 helység, a Tatros folyam vidékére pedig 3 helység. Határai északról Torda megye vécsi járása és Beszterce vidéke, keletről Moldva, délről Kézdiszék és Felső-Fehérmegye peselneki járása; nyugatról Bardócszék, Udvarhely-

CSIK VÁRMEGYE (3).
A felkutatott terület térképe.

szék és a görgényi havasok. A megye nagy része rengeteg erdőség vagy olyan hely, ahol a földmivelés lehetetlen, legföljebb legelésre, marhatenyésztésre és fakereskedésre alkalmas. A földmivelés leginkább a folyam völgyekre szorítkozik, tehát az egész területnek alig egy nyolcadára. Az éghajlat zord és hideg a havascsucsok alatt (Hargita, Nagy-Hagymás, Dellhegy, Kelemenhavas, Borda), amelyek megközelítik a 6000 lábat; különben is az egész terület magas fekvésű, Csik-Szeredánál 2186, Borszéknél 2790 láb a tengerszin fölött. Csikban a tavasz és a nyár két héttel kezdődik később, mint csak a szomszéd Udvarhely és Háromszéken is, magának Csiknak három kerülete között is oly szembeötlő különbség van, hogy Alcsikon egy héttel aratnak előbb, mint Felcsikon s itt ismét egy héttel korábban, mint Gyergyóban. A szomszédban virít már a tavasz, Csikban még szánkeznak. A rövid őszre korán tél köszönt s a zord időből legalább is négy héttel jut több Csiknak

mint Erdély közép vidékeinek. A csiki nép leginkább rozsot és zabot termel, de azt oly tisztát és jeleset, hogy a szomszéd vidékekre rendszerint Csikból szereznek vetőmagot. Búzát csak az újabb időben kezdenek némi sikerrel termelni, pityóka (krumpli, «fődi mogyoró»), len, kender, vetemény — főleg káposzta — kiválóan sikerül. Kukoricát csak kertekben csemegének és a melegebb tölgyesi és gyimesi szorosban termelnek. A rengeteg erdőségek viszont dús legelőket, kaszálókat nyujtanak s így a marhatenyésztés kifizeti magát.

HÁROMSZÉK VÁRMEGYE ÉS HÉTFALU. (4)

A felkutatott terület térképe.

Fakereskedéssel is pótolja a csiki székely a földmívelés sanyarúságát: leginkább Gyergyóban, a Maroson tutajoztak, ez a kereseti forrás azonban tőkepénz hiányában, kisiklott a szorgalmas székely kezéből; fakereskedése ma egészen kisszerű és kezdetleges, egyszerű fűrészgépein elszeldelt deszkáit, nagy fáradsággal leszállított boronáit (házrakáshoz való fenyőfa), szarufáit, léceit szekeren hordja el messze vidékekre. Pedig e hegyek, a keblökben rejtőzködő kincsekkel meggazdagíthatnák a most nélkülöző lakosságot. Alig van terület hazánkban, ahol az ásványok és nemes ércek dúsabban rejlenek, mint Csikban; ásványos-forrás is annyi van Csikban, mint sehol egyebütt; ritka falu, melynek határán több gyógyforrás

ne buzogna fel, de van olyan helység, amelynek területén édes vizet nem is lehet kapni. Mindez ismeretlenül és használatlanul folyik el. Csíkmegye székelysége katholikus és pedig nagyon buzgó katholikus, annyira, hogy protestáns betelepülőt nem igen tűrnek meg magok közt s egész Csíkban a protestánsok száma alig megy kétszázra; azok is szétszórva élnek, nagyobb számmal leginkább Gyergyó-Szent-Miklóson és Balánbányán vannak. Keleti vallású is van pár ezer; ezek közül a régibb települők nagyrészt a birtokosság telepítette be őket annakidején jobbágynak; annyira elszékelyesedtek, hogy oláhul szót sem tudnak.

MAROS-TORDA VÁRMEGYE

A felkutatott terület térképe

Természeti szépségekben az egész Székelyföldön talán Háromszék-vármegye (4) a leggazdagabb, a határszél mellett hosszan nyúlik le egész Erdély délkeleti szögletéig; Csíknál még öt mérfölddel kijebb fekszik kelet felé, vagyis ennyivel nyúlik beljebb Oláhországba feküdvén az északi szélesség 45° 31' 30" — 46° 16' 0" és a keleti hosszúság 43° 9' 10"—44° 5' 5" között. Határai északról Bardoc, Felső-Fehérmegye peselneki járása és Kászon; keletről Oláhország, délről Felső-Fehérmegye két darabkája és a Barcaságnak észak felé kiszögellő része és Felső-Fehérmegye másik foltocskája. Háromszék nagy része termékeny térség, melyet a rajta áthaladó folyamok idomítottak; folyó-rendszere különben is nagyon szerencsés, úgy a talajalakulás, mint a talaj termelési viszonyok szempont-

jából. Remek a megye havaskerete is. Keleten a határszéli kárpátok láncolata nyúlik el, gyönyörűen csoportosított csúcsaival (Magyaros, Lipsa, Szemerkés, Mosát, Bonyo-Feje, Majkán, Zernye, kovásznai Pilis, Jakabhavas, Lakocás és Csilyános), mindenik meghaladja a 4000 lábat, sőt némelyike még az 5000-et is. Nyugaton a Szerede, a nyeni Piliske, a Szilon- és Csukás csúcsok is 4—6000 láb magasak; délen a Bucsecs és a Királykő 8000, a persányi és magyarosi havasok közt a Várhegy és a Bálványos is legalább 4000 láb; északon a Nemere, a Büdös és a Hargita keretezik a háromszéki síkságot. Az égalji viszonyok kedvezők; a szőllő ugyan itt sem érik meg, de a gabona minden fajtája, még a kukorica is rendesen elkészül s dús a termése; kölest és háricskát (tatárka, hajdina) nagyobb mennyiségben termelnek. Egyáltalában Háromszéken az aratás négy héttel köszönt be hamarébb, mint a szomszédos Csikban. Főfoglalkozás, természetesen, itt a földművelés s e mellett ipart és kiviteli kereskedést is űznek itt-ott. KézdiVásárhely viszi a főszerepet, kézműiparával Moldvában is talál jó piacot. Fával és fagyártmányokkal leginkább a havasalji faluk kereskednek; e falvakban a marhatenyésztés is virágzik. A megye gyáripara leginkább szeszgyártás és finom liszt. Ásványokban szintén gazdag Háromszék, csakhogy az iparnak ez az ága itt is, mint hazánk sok más vidékén, parlagon hever. Kovászna hegyeiben fordulnak elő a legjobb minőségű és legdúsabb vaskőrétegek. Kőrös közelében is van vaskő. Kéndús rétegek vannak a torjai hegyekben, kőolaj Soósmező környékén; sóban azonban szegény Háromszék s azt Oláhországból (csempészve), de leginkább Parajdról hordják be. Ásványos vize nagyon sok van, legnevezetesebbek a kovásznai Pokolsár, a málnási Bugyogó, a bodki és szentgyörgyköri források. Háromszék lakói nagyrészt protestánsok; katolikusok csak itt-ott, szórványosan élnek, tömegesebben Kézdiszéknek Csikhoz közel eső felső részében, ezért Szentföldnek is hívják ezt a vidéket. A lakosság, kevés kivétellel, székely; ami keleti vallású a szorosan vett Háromszéken akad is, annyira elszékelyesedett már, hogy csak magyarul beszél s bátran keleti vallású székelyeknek tekinthetjük őket.

Maros-Torda vármegye (5) a régi Marosszékből, a székely székek egyikéből alakult ki. Az 1876 : XXXIII. törvény a régi Marosszékhez hozzákapcsolta Torda vármegyének négy járását, Kolozs vármegye és Naszódvidék néhány községét. E legkevésbbé tiszta székely lakosságú megyét északon Beszterce-Naszód és kis darabon Románia, keleten Csik és Udvarhely, délen az utóbbi és Kisküküllő, nyugaton Torda-Aranyos és Kolozs vármegye határolja. Területe 4324·03 km². Maros-Torda nagyobbára hegyes-dombos. A megyén végig kanyargó Maros folyótól délre a Görgényi havasok csoportja emelkedik, melyet a görgényi völgyből a Gyergyó lapályára átvezető Kereszthegyhágó két részre oszt; az északiban a Bumásza és a Batrina, a déliben a Mezőhavas a legmagasabb emelkedés. Utóbbiból indul ki a Nógrádmelléki hegysor, melynek legmagasabb pontja a Bekecs. A két hegység a Maros völgyéig bocsátja mindinkább alacsonyodó ágazatait. A Maros jobbpartján a Kelemenhavasok kiágazásai borítják a megye északi részét; legmagasabb csúcsai a beszterce-naszódi határon emelkedő Pietroszul, Kelemenhavas és Sztrunyóra. A megye délnyugoti részét már a Mezőség hullámos síkjához számíthatjuk. Folyóvizei közül legnagyobb a Maros, mely Oláh-Toplica mellett lép a vármegye földjére s eleintén nyugoti, majd délnyugoti irányt követve, azt egész hosszában keresztül szeli; Szász-Régentől kezdve termékeny, tágas a völgy. Baloldalt Görgény, Bölkény, Nyárád és Kis-Küküllő völgyei nyilnak feléje, jobbfelől csak néhány nagyobb hegyi patak (Toplica, Ilva, Ratosnya) hordja belé vizét. Ásványos forrásai közül a szovátai és görgény-sóaknai sós források, az oláhtoplicai földes víz a jelentékenyebbek. Éghajlata, a megye nyugati részében szelíd, keleti hegyesebb részében valamivel hűvösebb. Legjelentékenyebb terménye a só, Maros-Ujvár mellett óriás mennyiségben. Helyenkint jó agyagos a föld. A növényvilág gazdag és változatos: buza, zab, rozs, kétszeres árpa és kukorica; kitünő kender és len. Jelentékeny a szőlő és gyümölcstermelés is; különösen híresek az almafajok és a dinnye. Hajdan dúsan termeltek dohányt is; a Mezőség kivételével fa is terem bőven.

Lakossága (1891-ben) 177,860 lélek, 102,572 magyar (57.7%), 6158 német, 10 tót, 62179 oláh (35.0%) s 6951 egyéb. A nem magyar ajkúak közül 23,234-en (30%) beszélik a magyar nyelvet. A lakosság főfoglalkozása a föld- és erdőművelés, jelentékeny a gyümölcstermelés is. Ipara és kereskedelme csekély; műipara is kevéske, de háziiparában a nép csaknem mindenütt űzi a fonó (kender-, gyapjú-), szalma-, gyékény- és vesszőfonást és szövőipart, úgy hogy ruházati és házi szükségleteit maga fedezi, sőt eladásra is készít. Némi jelentősége van a faiparnak (fűrészmalmok), az agyagiparnak (Makfalva, Görgény-Szt.-Imre) és malomiparnak (Maros-Vásárhely, Szász-Régen). Kereskedelmének s forgalmának fő cikkei a só, fa, állat, gabona és nyerstermények; tojáskereskedése is igen élénk. A községek általában igen kicsinyek, 2000-nél több lakosa csak tíznek van; legnépesebb Maros-Vásárhely (14,212 lakossal).

Népművészeti szempontból e kötetbe soroztuk s itt ismertetjük (szintén Orbán Balázs nyomán) *Torockót* is.

Torda-Aranyos vármegye egyik járása Torockó s székhelye Torockó kisközség. Benne mintegy másfélezer magyar. A Székelykő tövében fekszik s bár lakói német eredetűek, de teljesen elmagyarosodtak s festői viseletük messze földön híres.

Ugyancsak itt kerítünk sort a *csángók*ra is, bár a hét csángó falu Brassó vármegyében fekszik. A csángók Erdélyből kivándorolt magyarok, helyesebben székelyek, legnagyobb részük Csíkból és Udvarhelymegyéből költözködött ki, különösen a székely határ-őrvidék berendezése idején, Mária Terézia korában. A kivándorlók egy része az akkortájban császári kormány alá jutott Bukovinában szállott meg s ott hét falut alapított: Andrásfalvát, Boldogfalvát, Hadikfalvát, Istenfogadjot, Istensegítset, Józseffalvát és Magyarfalvát. Mi a Moldvában, Havasföldön és Bukovinában letelepedett csángókkal nem foglalkozunk, csak a hétfalusiakkal, ama hét egymás mellett fekvő csángó községgel, amelyek Brassó vármegye hétfalusi járását alkotják s a bodzai hegycsoport aljában terülnek el.

Ezek: Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Hosszúfalu, Tatrang, Zajzon és Purkerec (1). A hét falu közül az első négy, amelyet Négyfalunak is neveznek, egymással teljesen össze van építve, a többi valamivel távolabb fekszik. Szegény községek, de csinos magyar templomokkal, iskolákkal és ügyesen épített házakkal. A több mint 20,000 lakosból 12,000 a magyar s mintegy 8000 az oláh. A magyarok szorgalmas földművelők de — mint László Gyula írja — maholnap nem igen lesznek már azok se a mieink, ha jobban nem ügyeljük a sorsukat.

Határvédő katonanép volt a csángó, kiváltságokkal, mint a székely. Jogait azonban elszerezte a módosabb, erősebb szász szomszéd s a Hétfalunak nevezett hét csángó községet valósággal jobbágyává tette Brassó városa. Áttérítették a katolikus csángókat szász luteránus vallásra és szász papok viselnek gondot rájuk; erdejüket csak szász engedelemmel használhatták, szántóföldjeiket szászoktól bérelték, alig maradt valamelyes fekvőséghez jussuk. Ezer csoda, hogy nem lett szásszá s még él benne a magyar.

A nagy küzdelem fajáért és a létért, még is edzette ezt a népet. Bámulatosan csekély az igénye és nagy a szorgalma, szívóssága. Míg a szomszéd szász községben átlag három egész hold szántóföld esik egy lélekre, a hétfalusi községekben csak egy tizenhatod hold szántó jut egynek. Az is pityókát, törökbúzát, árpát és kevés rozsot ad csak tenger munka után. Szükségletét nem termi meg ez a kicsi sovány föld, jobbára az erdőből és fuvarozásból élt. Az erdőből termelt tűzifát Brassó piacán eladták, az erdő meredek oldalai pedig adtak annyi szénácskát, amennyi szűken elég volt. Bővebb pénzforrás volt a szekeresség, ettől azonban a 70-es években kiépült predeáli vasút elütötte. Ipara és kereskedelme is volt a vámháború előtt. Zajzonban románian bojárok látogatta csinos fürdője volt, a fürdőtelep s vendéglő nem volt ugyan az övé, Brassó városa vallotta magát — tudja Isten, miért — tulajdonosának, de a csángó gazda pénzelt utánna. Brassó bezárta ezt a fürdőt is. Csak pár év óta került vissza csángó kézbe. A csángók gazdasági viszonyai egyre súlyosbodtak, a jövedelmi források ma itt, holnap amott dugultak be, — így került el a nép java Romániába, cselédsorba.

Ma Hétfalut akár Bukarest külvárosának tekinthetők. Jönnek, mennek az emberek, akiket Románia kisöpör, azok közül sokan tartanak itt stációt. A csángó a cipőnek, harisnyának, csészének s a többi kényelmi holminak csak a román elnevezését ismeri; Mihály vajda, Stefan celmare vitézségéről mesélnek, a legények s leányok érzéssel éneklik a román dalokat. Keveset tudnak Magyarországról, aminthogy róluk se igen tudunk. Budapest idegen, előttük Bukarest a világ legszebb városa; Kossuth Lajos, Széchenyi, Petőfi neve nem lelkesíti őket. Nem csoda. A csángónak barátja nincs. Az oláh, vele egy faluban, nem az; a szász szomszéd lenézi, a székely közömbös iránta; oktató emberük, őszinte, lelkes vezetőjük alig akad. Pedig a csángó vallásos, erényes nép. A bukaresti magyar református templomot ők járják legszorgalmasabban; úgy a templomnak, mint a magyar társulatnak ők az oszlopos tagjai. Pénzt szerez és takarít meg, keserves keresetét megbecsüli. Csángó-koldus, züllött csángó fejérnép nincs, — még ma nincs, de alig hihető, hogy ezután sem lesz. Románia nagy városaiban olyan légkörben mozognak, ahol az erénynek nincs numerusa. A csángót eddig az mentette meg, hogy odaát is különvált a könnyelműbb cselédvilágtól s egymás körében kereste időtöltését. De jelei mutatkoznak már, hogy nem marad meg ilyennek. Könnyen megfeledkeznek nemzetiségükről. Viseletük romános, a román nyelvet nagyobb részük már hazulról ismeri. Odaát nem is beszélnek magyarul, egymás között is ritkán, sőt ha látogatóban idehaza járnak, itt is szívesebben beszélik a román nyelvet, mint a magyart. Küzdenek ez ellen az iskolák, mindhiába. Mert Hétfalu iskolái mintaszerűek, polgári fiu- és leányiskolája is van, derék tanítói karral. A nevelés ügyéről Molnár Viktor egykori kitünő papjuk, Réthy Lajos és Koós Ferenc tanfelügyelőjük gondoskodtak e csángó községekben, — de nincs magyar élet, a tűzhely idegenedik el, már pedig az iskola oktathat bármily kitünően, de a nevelést nem pótolja.

Mód volna még, segíteni rajtuk. Fejleszteni kell körükben az állattenyésztést, a szövészetet s az épitőipart. Az állattenyésztésre ott a sok jó havasi legelő. A csángó életének java részét úgy is erdőn tölti, juhászattal — és a klimatikus viszonyoknak megfelelő szarvasmarha tenyésztésével pénzt keresne. A csángó asszonyok kitünő szövők, sajátos izléssel varrnak. Most is dolgoznak Pürkereccn és Tatrangon, de ugyancsak kevés helyt. A sepsiszentgyörgyihez hasonló berendezésü gyár szépen boldogulna itt. A lentermelést kapcsolatba lehetne hozni ezzel, a Tatrang és Garcsin völgyei gazdagabban megteremnék a lent, mint a pityókát. A kőműves és ácsmesterséget alig tanulták, mégis Bácsfaluban, Türkösön és Csernátfaluban jeles épitőmesterek találkoznak. Istentől adott különös tehetsége van a csángónak erre: nemcsak egyszerű falusi házakat, mérnöki rajzok után még templomokat is épít. Más vállalkozót érhet bukás, a csángót okos számítása nem csalja meg. Gazdaságilag kell emelni a hétfalusi csángót, ide kell kötni keresetet biztositó foglalkozásokhoz s akkor a miénk marad.

A csángón se segíthetünk bizony egyébként, őt is csak úgy marasztbatjuk magunkénak, mint a székelyt, mint az egész magyar népet: erős társadalmi akcióval. Szüntelen igaza van Sebess Dénesnék! Hazánkban rövidesen törvényhozás elé terjesztik az új telepítési törvényt, most lépett életbe a gazdasági munkásházak állami támogatásáról szóló törvény, melynek nemzet-politikai fontosságát kiemelni felesleges. De nem szabad mindent az államra bizni, a társadalomnak is cselekednie kell a nép megmentésére. Lám a nemzetiségi pénzintézetek a haszon nagy részét kulturális és népmentési célokra fordítják...

Nézzük most a székely népet.

Nem bocsátkozunk ama máig is vitás kérdés elbirálásába, vajjon a székely nép Attila húnjainak maradéka-e, mellőzzük a hún eredet mellett szóló bizonyítékokat — Verbőczi hármas könyvétől kezdve le a leopoldusi kötlevélig, Béla király Névtelen Jegyzőjétől kezdve Bonfinus, Istvánffy, Székely István és Orbán Balázsig — csakúgy, mint Hunfalvy és iskolájának ellenérveit, csak a székely ősnemzeti szerkezetről teszünk némi említést, amennyire ez a néplélek alakulásának megismeréséhez szükséges.

A história megállapította, hogy már a honalapítást követő legrégibb időkben a szé-

kelyeknél oly demokratikus szellemű volt a nemzeti szervezkedés, amilyennek párját [illegible] akkori népeinél alig találunk. Alkotmány volt ez, mely — mint Orbán Balázs írja* alapvető munkájában — mindenkit kötelezett hadviselésre, amikor vész fenyegette a hazát, de amely viszont mindenkinek egyenlőséget és szabadságot biztosított, a hivatalokat nemek és ágak szerint osztotta, a hadviselés kötelezettségén és a királynak némely esetekben kiszolgáltatott ökradón kívül minden más adófizetéstől mentesíté a székelyt. Volt ugyan elnevezésileg két osztály vagy rend akkor is: a lófő (lovag, lovas) és a gyalog (gyalogos), de ez inkább katonai (fegyverzeti), mint társadalmi osztályozás volt, mert a nép egyik részét szolgaságra kárhoztató feudalizmus a székelyföldön gyökeret verni soha sem tudott. Harcban kitűnve vagy más érdemekért nemességet is nyertek. Így keletkezett a két osztály mellett egy harmadik: a primori osztály, mely legelőbb 1409-ben említtetik, de csak Mátyás király korában ismerték el, jogkörének megszorításával. Ekkor fordul elő rendszeresített alakban a székelynek három rendje (trium generum siculi), szabályoztatván egyszersmind egyik osztályból a másikba való átlépésnek módozata is. A három osztályt pedig alkották: az elsők, több nemesek (primores, primores nobiles potiores), a lófők, lovasok, akik lóháton mentek harcba (primipili) és a gyalogok, akik gyalog harcoltak (pedites, pixidarii).

A mohácsi vész Erdély különszakadását okozta s ez a Királyhágón inneni részben egy sok tekintetben új államszervezetet teremtett, mely a székely nemzeti szerkezetre sem maradhatott befolyás nélkül, de amely, ha kisebb-nagyobb változásokat okozott is, — lényegében még sem dönté meg a székelyek sajátszerű szervezetét. Az eddig sérthetlen székely örökség konfiskálhatóvá tétetvén, annak eladományozása lehetővé tette az addig igen korlátolt számú primori rend kifejlődését és a jobbágyok szaporítását, akiknek számát a primorok később betelepítések által szaporították és növekedett azok száma azzal is, hogy a magukat hadi kötelezettségek alól kivonták büntetése a jobbágyságravetés volt. Ilyenformán lettek székelyföldön a jobbágyok, akik inquilinusok, köznépek, parasztok név alatt fordulnak elő, de akik — mint osztály — nem voltak soha a székelyek közé sorozva.

Előfordul még székelyföldön a libertinus elnevezés is. Ezek betelepedett mesteremberek, beházasodott idegenek, vagy más, népességéből kifogyott helyekre települők voltak.

Előfordulnak sokkal később az armalisták és a donatorius nemesek is nagyon csekély számban. De ez osztályok közé nem volt éles határ vonva, mert akár hadi érdemek, vagy hős tett jutalmaként, akár jószágszaporodás mellett alsóbb osztályból felsőbbe volt áttehető a székely, mint az Mátyás királynak 1473-ban kiadott rendeletéből is kitetszik, sőt a gyalog, sőt a libertinus is egyszerre primorrá lehetett.

A székelység feje, — a magyarok bejövetele előtt és azután, sőt még a kereszténység felvétele után is egy darabig, — a Budvárában (Udvarhely mellett) székelő főrabonbán volt (82). Szabadon választott főnök; személyében a főpapi méltóság a politikaival egyesült; tisztjéhez tartozott a mindenben határozó népgyűlések összehívása, az áldozás és elnöklés; őrködött a törvények megtartása fölött s fővezér is volt a viselt háborúkban. A főrabonbán azonban e nagy hatalmat nem önkényüleg gyakorolta, hanem hatalma meg volt osztva egy nemzeti tanáccsal, amelynek a hat székely törzs ily számú nagy rabonbánjai, a három nagy gyula, és a főharkász is tagjai voltak, ellenőrzése alá helyezve a meghatározott időben egybehívott nemzeti gyűlésnek. A kereszténység behozatala nagy zavargást okozott az ősvalláshoz ragaszkodó székelyek között, s végre is fegyverrel kellett a székelységet a kereszténység elfogadására szorítani. Béla törölt el a székelyek közt mindent, ami a régi hitből megmaradt, a pogány multra emlékeztető minden tisztséget, a főrabonbánságot is; a főrabonbán helyett székely grófot vagy helyesebben ispánt állított be. A székely grófság (ispánság) kezdetben külön személyre volt ruházva s hatásköre kiterjedt nemcsak a székelyföldre, de a szászföldnek a fundus regiushoz — melyet kezdetben csak Szeben vidéke alkotott, — nem tartozó részére is, s azért

* A Székelyföld Leírása. Irta Orbán Balázs. Pest, 1870. Ráth Mór kiadása.

találjuk a székely grófok címei közt: Székelyek, Barcaság, és Beszterce grófja. (Medgyes és Selk székek is sokáig a székely ispánok hatósága alá tartoztak). A székely grófoknak épen olyan hatalmuk volt a székelyföldön és a hatóságuk alá tartozott szász kerületekben, mint az erdélyi vajdáknak a megyéken. Ők voltak a király után a fő igazságszolgáltatók, a hadszervezők. Alattok, főleg a székelyföldön kívül eső területen, igazgató algrófok állottak.

Erdélynek Magyarországtól történt elszakadása után a nemzeti fejedelmek maguk is felvették a székely ispáni vagy grófi címet s magukat a székelyek közt lakó főkapitányokkal képviseltetik. Erdély-Magyarország egyesülése után a székely grófi címet egyideig az erdélyi kormányzók viselték, mignem Mária Terézia, Erdélyt nagyfejedelemségre emelvén, 1720-ik évi julius 20-iki rendeletével a székely grófi címet is magához vonta s azóta az a magyar királyok cimsorozatában foglal helyet.

A székelyek alkotmánya és nemzeti szervezete is nagy változásokon ment át. Nemzeti önállóságuk járuléka volt az, hogy a székelyt itélet előtt nem volt szabad elfogni, a székelyt vajda széke elibe hívni nem lehetett, hanem csak saját székén választott székely birák itélhették el; a székely jószág még fejvesztés esetében sem szállott a fiskusra, hanem az örökösökre s a székelyföldön «jus regium» nem lévén, magszakadás esetében is nem a korona, hanem a szomszéd örökölt, és az örökösödésnek ezen sajátos rendjét még 1636-ban jan. 30-án kiadott védlevelével is megerősitette Rákóczi György, kimondva, hogy «székelyföldön publicatió ne legyen, és a fiscus ott ne örökölhessen, és hogy a székelységnek határáról, se barom, se gabonabeli, se semmi egyéb bonumokról, se magok, se jobbágyok, pásztoruk, és majoruk fiskus számára való dézma adással nem tartoznak.» Ilyen sarkalatos és sajátos törvénye volt a székelynek az is, hogy ahol fiú volt, ott a fekvőségeket az örökölte, a leány csak kiházasítást nyert, de ahol csak leány volt, az mint fiúleány örökölt mindent. Sarkalatos előjoga volt a székelynek, hogy három forintos pert is a királyhoz fellebbezhetett; semminemű pénz-adót nem fizetett, csakis ököradót; kiváltságaikért és előjogaikért azonban tartoztak harc idején fejenként felkelni s minden időben a király udvarában (felváltva) száz lovast tartani. A fejenkinti felkelés kötelezettsége fentartatott a nemzeti fejedelmek alatt is, sőt azt aként rendszeresíttették, hogy a primor tartozott vagyoni állapotja szerint 3, 4, 5 lovassal kiállani; a lófők fejenkint, páncél, sisak, paizs, kopja s más hadakozó szerekkel ellátva lóháton jelentek meg; ha valamely lófő szegény volt, akkor a gyalogokkal kelt fel, de mihelyt lóra tehetett szert, azonnal ismét lovassá lett. A gyalogok (pixidariusok) szintén fejenkint puskával s egyébként is jól ellátva keltek. Egy hónapig a székelyek közül senki zsoldot nem kapott, hanem magát táplálta s dijazva csak akkor lettek, ha a hadjárat egy hónapnál tovább tartott. Terhes volt a hadkötelezettség főként a nemzeti fejedelmek küzdelemteljes korszakában, azért is, hogy ez alól mentve legyenek, sokan a kevéssé terhelőbb jobbágyság köpenye alá bujtak; de hogy ez akadályozva legyen, arról is gondoskodott a törvényhozás, elrendelvén, hogy «a Generalis (főkapitány) cirkálja meg a széleket s kik jobbágygyá tették magokat, helyezze vissza előbbi osztályukba; ki másodszor is megpróbálná azt, halállal büntessék».

De e szigoru rendelet ellenére mégis sokan lettek jobbágygyá, ha nem önkéntesen is, de a nemesség túlhatalmaskodása által s azért 1635-ben Rákóczi személyesen ment a székely földre és a törvénytelenül jobbágygyá letteket kiszabadította. A székelység a Rákóczi mozgalomnak mindvégig legkitartóbb, legönfeláldozóbb támogatója lévén, legelőbb fegyverétől fosztatott meg, azután adómentessége is megszünt, az 1714-iki országgyűlés végzése alapján.

Sok politikai tanulság rejlik az országra nézve, írja Balásy Dénes, a székelyek külön történetében. Az első jelenség mindjárt az, hogy mikor János Zsigmond a székelyek egy részét megfosztja ősi szabadságuktól (1562) és darabontokat szervez, zürzavar keletkezik Erdélyben és tótágast állnak a viszonyok; de amikor Báthori és Bocskay visszaadják nékik régi szabadságaikat, elkövetkezik Bethlen Gábor alatt Erdély aranykora. E korszak után a székely, magyar és a szász a török-adót kiegyező arány szerint fizetik. A török fajárom

után következett a bécsi vasjárom: a leopoldus diploma, Erdélynek katonai lekötése [illegible] és fokozatos politikai hanyatlása. Először is a székelyeknek esett a habsburgi kormányzat. Gazdaságilag és politikailag ma szinte elképzelhetetlen adókkal és katonai haráccsal sanyargatták őket, a papiros-diploma ellenére. Először a kezét-lábát kellett kötözni Erdélynek; fejét úgyis könnyen el lehetett szédíteni jövedelmező hivatallal és grófi címmel. «Annyi nálunk a titulus, hogy egész Erdély sem elég nekünk vitulusnak.» A siculicidium 1763-ban történik. Véres erőszakkal kényszerítik ekkor a székelységet katonáskodásra, állandó adózásra, határőri szolgálatra. Adjanak legalább közülünk való tiszteket — hiába rimánkodtak. A székely nép kész prédája lett így az osztrák katonai kényuralomnak. Ez a kétoldalú zsarnokság törte meg leginkább a székelyekben a törzsi alkotó erőt, a hagyomány szellemét, az elsősorban törekvést, — de hát még sem végképen.

Mikor híre futott 1848-ban, a rég várt Unio megkötése után, hogy túl a hegyeken támadás készül, gyujtogatnak, öldöklik odaát testvéreiket a magyarokat: megmozdulnak a hegyek és megindulnak a Hargita fenyvesei. Hiába, vér vizzé nem válik. Mintegy 25—30 ezer székely vett részt a szabadságharcban, mint honvéd, határőr, mint önköltségű lófő, mint nemzetőr. És hogyan vett? «Nem mondom én — előre székelyek! előre mentek úgyis hős fiúk!» — énekli Petőfi. Néhol egész székely falvak legénysége virága hullott el és veszett oda.

Mert a székely föld eleitől fogva kicsiny és zárt terület, de erős nép földje volt mindig. Népe: egregii et agiles, — vitézlő és gyorsaságos nép. Kelet és Dél ütközőpontján állva mindig, a határszélen, két ésszel és két arccal: folytonos vigyázásban élt. Katonáskodik ősidőktől s főfoglalatossága a csekély gabonatermelés mellett: állattenyésztés, erdőlés, só- és borvizhordás, épület- és fanemnek folgyártása. Az erdők és tölgyek tisztásain, legelőin, szállásain legeleszték az ország és a fejedelem számára a szürkeszőrű kövér ökrök s ugyanazok nevelték hajdan a székely mint lovas nép alá a hadi paripákat. Ezen védelmezte idegen betörés ellen magát s a szász városokat; nyugat felé pedig gyalog- és lovascsapataival őrizte: Gyulafehérvárt, Kolozsvárt, Nagyváradot, Husztot, Jenőt, Lugost, Lippát. Békességben lakhatóvá tette a földet, erdőt irtott, házi-ipart űzött, községet szervezett s meghonosította a vallási türelmet. Hogy Erdély a lelkiismeretszabadság országa lett, az főleg a székely vitézek szabad érzésű tulajdonságainak köszönhető: «Minden vallás jó vallás, csak a karvallás rossz vallás», — mondotta a székely.

Szabad földjére bocsátotta 1672-ben, megtűrte, később testvérül fogadta az örményt, azt a keleti néptöredéket, melyet idővel szívben-lélekben magyarrá is tett.

Faji súlya és erejének titka eredeti széki alkotmányában keresendő és található meg. Az lényegében véve katonai demokrácia volt, és a székelyeknek mind rendi, mind erdő- és birtokviszonyai ennek a honvédelmi demokráciának a letföltételeihez voltak illesztve. Széki alkotmányának épen ez erős faji és katonai szervezete miatt (hogy vallásfelekezetileg és politikailag darabokra tephessék valamiképp) volt számtalan üldöztetésnek kitéve. Sokat sanyargatták és nagyon sokat szenvedett a székely. Mindegyre kértek, kivántak, követeltek tőle valamit: vért, prezidiumot, katonát, pénzt, gabonát, szénát, zabot, ökröt, — de rendesen soha sem adtak helyébe semmit, sem kultúrát, sem ipart, sem tudományt, sem a miből lassanként kiforgatták: székely-magyar vitézi önérzet helyett, erős magyar állampolgári öntudatot. Holott tehetségei mind fizikai, mind szellemi tekintetben, határozottan elsőrendűek. Sok jó család és hazafi került ki közülök. Hazánkban az: Ambrus, Andrássy, Apor, Csáki, Cserei, Balássi, Becze, Béldi, Beteg, Benedek, Bors, Bod, Bodola, Dániel, Endes, Fejér, Geczó, Gegő, Imecs, Jakab, Jancsó, Kálnoki, Kun, Máthé, Mikes, Mihály, Mikó, Nemes, Orbai, Osvát, Sándor, Sebesi, Senyei, Szász, Török, Ugron, stb., mind székely-magyar eredetű családok.

Amit évszázadok óta keresett, kivánt, erőszakolt a székely, azt a vérben, jogban, pénzben hozott sok áldozat után, utóvégre elérte. Egyesülhetett teljesen 1848—1867-ben, összeforrhatott testvéreivel, a magyarokkal.

De hát mit tapasztalunk 1867 után? Az alkotmányos magyar állami élet, amint remélhető volt, épenséggel nem lendítette föl a székelyföldet és népét. A politikai, gazdasági és kulturai egység óta Erdély és Magyarország között: nemhogy virágzóban és terjeszkedőben, nemhogy hódító és beolvasztó úton, de roskatag hanyatlásban, folytonos vérvesztésben szenved és csökönyös kivándorlófélben van a székelység. Sokféle annak az oka; ime még egy pár belőle. Nyilvánvaló, hogy az ősi módon mívelt és csekély terjedelmű székely föld sovány jövedelme, minden gazdasági kapcsolatosság nélkül űzött állattenyésztése, a szerencsésen szapora és folyvást szaporodó székely népet magát eltartani, sem a modern állam közterheit és kivánalmait megbirni és kielégíteni nem tudja. A székelység nagy része ma is román kukoricából él. A nép tekintetét a történeti hagyomány, a fenyegető veszély, a földrajzi helyzet folyton-folyvást dél felé, mindig Moldova és Oláhország felé irányította. És ezt a néptani tekintetet napkelettől elfordítani, nyugatra irányítani okszerű gazdasági, vasuti és tarifa-politikával, keresetileg, gazdaságilag és iparilag összekötni a székelyt az alföldi magyarral: hát erre az egyszerű politikára magyar államférfiú idáig még nem termett. Széchenyi terve ellenére, a magyar állami vasutakkal az egész Székelyföldet óvatosan és szépen kikerülték, a székelyt oldalvást hagyták, csupa szász és oláh helységen vitték azokat át s eként mintegy lábat adtak a dákóromanizmus ábrándjai alá.

Ott vannak, vagy inkább voltak a gyönyörű székely őserdők. Ma? A rengeteg községi havasok, fenyves erdők, ma sok helyütt tövig tarolva, másutt elherdálva, legtöbbször elspekulálva, milliárdokon hevertek ott és pusztulnak el jelenleg azok, amiket szigorú széki statutumok őriztek, gondoztak napjainkig, holott közgazdaságilag okos és körültekintő kormánypolitika gyári alapon egészen új világot teremthet vala belőlük ott. Mert a székely fenyő kitünő fa; világpiaci cikk; abból készítik mostanában Európa zenei hangszereit.

Ott van azután a közösügyes katonáskodás. Azt az ujoncjutalékot, amelyet az erdélyi szász és oláh vármegyék emberanyaguk gyarlósága miatt nem birtak előállítani, azt az emberanyagot 1867-től 1890-ig, a tömeges kivándorlás kezdetéig, a székely székek legénységéből pótolták. Statisztikai adatokkal igazolható ez. És míg a székely Galiciában, Linzben, Boszniában katonáskodott, kereső kéz nélkül hagyva otthon szülőt és gyermeket, azalatt a szász és oláh a maga földjén szaporodott, lépesedett, gazdagodott. Hazaérkezve a katonaságtól, rendesen két-három csillaggal a gallérján, hazaérkezve a nyomorba, szegénységbe a székely: hová legyen, mihez fogjon? Mert hiszen a házigond, a keresethiány, az adó és a megváltatlan kepe vagy papbér, oly iszonyú mértékben nyomasztó! Ott volt Románia, ott van Amerika. Egyik rész elment szerte a világba napszámosnak, a másikból lett: csendőr, rendőr, pénzügyőr, postás, vasutas, kocsis, mi egyéb. Fiumétól Gyimesig, hazánk déli része tele van efajta székely állami alkalmazottal. A közös szerencsétlenségben még ez az egy a szerencse.

Erős kulturközéppontok, városi élet, hatványozott keresetet és társas műveltséget adó ipari telepek, gyári foglalatosság, nem voltak, nincsenek, nem birtak kifejlődni a székelynek történeti katonáskodása miatt. Korábban ami háziipar volt a székely földön, azt az iparosokkal együtt a Romániával való magyar-osztrák vámszerződés teljesen tönkre tette. E miatt sok jó székely iparos a nyomor és keserűség folytán Bukarestbe költözött át s ott román lesz belőle. Holott a székelyföld csupa gyártelepnek való hely. Megvolna arra itt minden föltétele mind a textil- és faiparnak, mind az agyag- és kőipar mindennemű nyers- vagy félgyártmányának. És ott vannak a csodás hatású ásványvizek, fürdőhelyek! De hát hol a tőke, hol a kormány, hol az ember s mindenekfölött: hol a megelőző ránevelés?

A tanultabb és erősebb székely tömegesen hagyja el szülőföldjét. Azt, aki otthon marad, faji erejében roncsolni kezdte már a kivándorlás folytán a szegénység, a rossz táplálkozás, a krumpli, a puliszka s főleg az alkoholizmus. És sem a székely közigazgatás,

sem a papi és világi tanítóság ennek a halálos méregnek kiirtására nem akar talpra állani. Mert hát nem az erdőtörvények szigorúságában van a legfőbb hiba. A fő hiba az emberekben van: a mindenemű fa-, a bank-, a földspekulánsokban, a képviselő-liferánsokban, — a közigazgatásban van a hiba.

A história csakugyan magister vitae. A székelyek hajdan a hadmezőn, a saját széki zászlóik alatt inzurgensek, néptolkelő hadsereg voltak. A széki hadnagy, bíró és pap pedig felelős volt a nép életéért, vagyonáért, lelkéért. Annak most is úgy kell lenni, még pedig a kultúra és a közgazdaság mezején. Erős városi és ipari középpontokat kell teremteni, nem csupán papi, hivatali és állami szolgálatra kell bíztatni a székelyt, de közgazdasági, kereskedelmi, ipari teknológiai szakismeretet kell adni neki, hogy így fölszerelve szemben az ólálkodó szomszédokkal, megvédelmezhesse apai örökségét s biztosíthassa magának és utódainak Erdélyben, Magyarország fellegvárában, a jövendőt. »Intem a nemes országot — úgymond testamentomában Bocskay István, — hogy a székely nemzetségekre nagy gondja legyen; úgy mind magának, mind az országnak birodalmában örökösebb lehet.«

Népművészeti szempontból hazánk egyik leggazdagabb vidéke a Székelyföld.

Pedig vész, pusztul ez is, mint azt már tizenhat év előtt nemzeti művészetünk egyik első apostola, a székely művészet valóságos felfedezője s megmentője, *Huszka* József megírta.

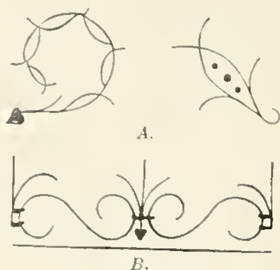
Természetadta kincsekben, — írja Huszka*, — eredetiségekben és különlegességekben oly gazdag székelyföldünknek jellemző s valódi nemzeti kincset képező vonása az, hogy lakói régi nemzeti sajátságukat nyelvben, szokásokban és műipari tekintetben, kiválóan tanulékony voltuk mellett is, sokkal inkább megtudták őrizni a civilizáció egyenlítő és összeolvasztó erejével szemben, mint egyebütt hazánk bármely vidéke. A nyelvtudós úgy, mint a történetkutató, a régiségkereső, a művész és a műiparos kimeríthetlen kincsesházára lel itt régi és ma is létező nemzeti sajátságainknak s műemlékeinknek. Tájszólások, mondák, népszokások, helynevek, egy-egy szegényes falusi templom, egy-egy régi nemes ládafiókja: élő tanúi a múltnak, megannyi adat nemzetünk s fajunk történetéhez. A rohamosan haladó civilizáció ugyan — eljutva a legeslegrégibb zugba is — sok olyan sajátos vonást kezd már eltörölni nemzeti művelődésünk nagy kárára, amelyek ma még kevés munka s némi fáradtság árán megmenthetők az enyészet elől, az örök feledéstől. Ily pusztuló s lassanként feledésbe vesző nemzeti kincs a sajátos régi hagyományokon alapuló *magyar díszítési modor* is, amit a puritán egyszerűség s az idegen szeretete már majdnem teljesen elölt, de annyi bizonyos, hogy a gyakorlatból egészen kiszorított. (Megismételhetnők itt azt is, amit népünk művészetének pusztulásáról, a városi tucatízlés, a vásári piaci holmi mételyező hatásáról a Magyar Nép Művészete I. kötetében már megírtunk.)

A Székelyföld nagy részét beutaztam és több százra menő régi és újabb iparművészeti termék rajzát gyűjtöttem össze, melyek a *Székely Nemzeti Múzeum* gyönyörű himzésgyűjteményével együtt — felhasználva még a kultuszminisztérium kiadványát, a *Magyar házi-ipar díszítményeit* s az 1881-ik évi országos nőipar kiállítás, valamint alföldi cifra szűrök és subák műalakjainak megfigyelése által keletkezett tapasztalataimat — képesítettek a magyar díszítő stílus jellemző sajátságainak és törvényeinek levonására és megállapítására.

Minden díszítési modor anyagát mértani alakok, egyenes és görbe vonalak kombinációi, a növényvilág számtalan fajának levelei és virágai, állatok, természeti, részint már ipari tárgyak, ember- és képzeleti (fantasztikus) alakok képezik. A magyar modor azonban a mértani vonalak kombinációin kívül leginkább a növényvilágot használja fel, mert az állat alakok ritkák, — alighanem idegen, német befolyás szülöttei, — az ipari tárgyak azonban, mint virágvázák, kosarak stb., már inkább gyakrabban fordulnak elő, különösen a XVIII. század végétől a jelenig. Úgy ember-alakok, mint a mohamedán stílek kivételével majd minden modorban honos fantasztikus ember-állat alakok pedig a magyarban soha sem fordulnak elő. Hazai műipari termékeken, különösen cserépedényeken gyakoriak ugyan, de úgy ezek, mint a tájképes előállítások, idegen bevándorolt mesterek művei, amelyekkel a nemzeti egészséges stílfejlődést megakadályozták s útjáról leterelve, majdnem egészen elnyomták. A mértani, különösen egyenes vonalakból alkotott díszítések nem mutatnak fel oly rendszeresen kifejlett, szembetűnő motívumokat,

* A Székely Nemzeti Múzeum Értesítőjében. (Szerkesztette Nagy Géza múzeumőr. Sepsi-Szentgyörgy, 1891.) — Huszka József: Magyar díszítési motívumok a Székelyföldön.

mint például a különböző stilusok meanderei, mert csak a diszítés kezdetlegesebb alkotásai, s ha egyáltalán valamely stilushoz akarnók sorozni, úgy a rég letünt román frizek alakjait lelhetnők fel bennök. Az ily egyenes vonalú ékitmények többnyire csak fehérnemű-szövésnél alkalmaztatnak, s bár számtalan kombinációban lelhetők: még sem képeznek semmi jellemző, a már ismert stilustól elütő csoportot. Legszokottabbak a sakktábla, a dűlt négyszög (Raute), melyek mindkettejét friz dísznek használták a román stilusban. Hasonlólag románkori maradványnak látszik a tág kiterjedésben használt félköríves friz is, mely legszokottabb — s a hullámvonalon kívül — mondhatnám egyedüli görbe vonalu mértani diszítésünk. Festett butorokon körfonatokat is találtam, melyek azonban két félköríves frizre vihetők vissza.

A.

B.

A magyar diszitési modor elemeinek lényeges alkatrészeit azonban nem a mértani kombinációk adják, de a növényvilág. A magyar stilizáló, idomító sajátság, mely már a román stil korában e modor gyöngyeit teremté, a növényvilág alakjainak felhasználásával érvényesülhet leginkább; azért fel is karolja az alkalmas eszközt olyannyira, hogy csaknem kizárólag ott keresi diszitési alakjait. Főként azonban itt is csak a virágokat kedveli, belőlük alkotja a kevés változatosságot mutató szárakkal az egész diszitést, mert a leveleket jóformán csak kisegítőnek, ürtöltőnek használja.

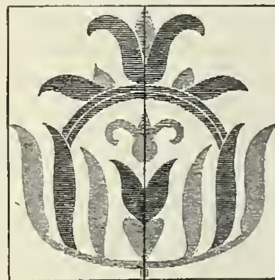
A szárak között legegyszerübb s talán legmagyarosabb a sarkok diszitésére mintegy oda vetett, magánosan használt csigavonal, amely alighanem legősibb, talán népvándorlási forma. A csigavonal után legszokottabb egy szintén magánosan álló, többnyire szivből kiinduló szárállás, hol két szárból négy virág fejlődik ki, melyek mintegy sulyuknál fogva kétfelé lehúzzák s így meghajlítják a szárakat. (A két szár egyike balról jobbra s a másik jobbról kiindulva, balra hajlik, s így egymást metszve, kettőjük között egy mandola-alakú üreg képződik, mely két körszeletnek szembefordítása által is képezhető. Ezen

C.

D.

E.

alakját a száraknak, mivel egy tő virághoz leginkább hasonlit, *virágtőnek* nevezhetnők (*A* ábra). Nagyobb függélyes terület diszitésére azonban kötött virágcsokor is használatos, különösen a jelen századi műdarabokon s ekkor az egyes virágok a középvonalból kifejlődő, gyengén kétfelé hajló szárakon nyugosznak, mely szárak csak ritkán mutatják a magánosan használt csigavonal, vagy a görög-római voluták formáját. Ily virágcsokroknál a szárak nem levélhónaljból nőnek ki a középszár közepén, hanem kötésből, mely akár cérnát, akár szalagot utánozzon, mindig szemlélhető. E kötés azonban nagyon elüt a renaissance s kivált a XVI. Lajos korabeli idyll-stil kötőszalagaitól, mert nem utánozza a szalag természetes menetét, hanem csak jelzi a kötést (l. az *F* ábrát). A vízszintesen álló hosszább fölületeknél a szárak menete, a hullámvonalból alkotott főszárral kétfelé kellemesen hajló mellékszárakat mutat, amelyek virágokban végződnek. Itt már gyakori a renaissance-voluta, különösen a finomabb kivitelű himzéseken, bár a festett butor szalag-alakú diszitéseiről szintén hiányzik. Általában a szalagoknál legszokottabb beosztás és szármenet az, ha a két-két *S*-alakú s két volutából álló szár közül egy három virágos csokor nő magasabbra, mely csokor a két oldal-volutával szintén kötéssel van egybefoglalva (*B* ábra).

A növény legszebb része a virág; azért a magyar is, elütően a klasszikus modortól, ezt tette diszitése legfőbb alkatrészének. A virágokat azonban nem törekszik természethíven utánozni, hanem, említettem nemzeti vonásánál fogva, csak stilizálva alkalmazza. A stilizálásnál a virág háromféle állásban szerepel: egészen szembe (en face), oldalt (en profile) és távlatilag. Úgy profil, mint távlati képei a virágoknak, szigorú következetességgel mindig szimmetrikus, bár néha a helyes stilizálás rovására nem épen lényeges és jellemző, de gyakran esetleges vonások érvényesülnek is. Diszítési modorunk stilizált virágai között legősibb a jelenben is leggyakrabban használt *rózsa*, mely már a pilini Leshegyen kiásott pogány sír boglárainak is egyedüli virága. (Lásd: Arch. Közlemények IX. kötet I. füzet rajzait.) A rózsa után legrégibb a *buzavirág* és *szegfű;* majd a *tulipán*, melynek alakjai a stilizált rózsabimbóval számtalan átmeneti formát alkotnak, úgy, hogy akár rózsából, akár tulipánból fejlődöttnek gondolhatjuk. A tulipánnak kifelé hajlott levélhegyű alakjai igen közel állanak a fehér és tüzes *liliomhoz*, mely inkább csak az újabb időben, a XIX. század folyamán jut szerephez; itt is vannak átmeneti formák, ép úgy,

mint a búzavirág és szegfű között. A XVIII. században, vagy talán még előbb, nagy divatban volt az [illegible] kivált cserépedények díszítésénél, mely ismét a tulipánnál jóval régebben szereplő [illegible] átmeneti alakokat. Általán e [illegible] igen szép néhány [illegible] virággal [illegible] van, melyekben felismerhető a család, de nem az egyes virág (C, D, E ábra). Igen szokott volt már régen [illegible] különösen az erdélyi zománc kedves virága. Említett virágokon kívül előfordul még régebben is a [illegible], s újabban a [illegible] és [illegible] is. Festett hímzésen a gyöngyvirág különösen elmaradhatatlan.

Virág mellett az okvetlen szükséges változatosság végett nemzeti díszítési modorunk levelet is használ mellékesen. A levélformák között szintén a rózsa stilizált levele a leggyakoribb, melynek [illegible] egymástól többé-kevésbé eltérő alakját ismerem. Azonkívül a szegfű hosszú, tagozatlan szélű levelei is gyakoriak a szintén előforduló stilizált akantuslevél mellett, mely alkalmasint csak a rózsalevél profiljének [illegible] megjelenése.

Állatalakok között madár, kevéske szarvas található, — (az Archaeologiai Közlemények XIII-ik kötetének 1-ső füzetében a 114-ik lapon Majláth Béla »Agyagiparunk történetéből« című értekezésében ezeket mondja a magyar felvidéki cserépdíszítésekről: »Az állati díszítés gyakoribb tárgya a szarvas, az északi megyékben a zerge, sas, kivált a szepesi és lipcsei kupákon«) — míg egyéb természeti tárgyak díszítésül felhasznált képei többnyire kétfülű virágvázákat, kelyheket, vagy néha kosarakat ábrázolnak. A szívalak is nagy szerepet játszik ornamentikánkban már ősidőktől fogva.»

F.

VISELET

CIGÁNY LEGELTETŐ, HOMORÓD SZENT PÁL HATÁRÁBAN

Az első harangozásnak vége.

Álljunk ki a cinterem elé, — jönnek a templomba, mindenfelől. Élut az öreg, a tordátfalvi poétás ember, aki se irni, se olvasni nem tud, de tud ő — akinek csak kell — olyan búcsúztató verset, hogy merő csoda. Felesége beszéli, hogy mikor verset csinál az öreg, mind csak járkál fel s alá, órákhosszat mormol, a végin egyszerre mondja el a verset és aztán el nem feledi. Tud verset az akasztott gyermekről, tudja már a maga búcsúztatóját is . . . A Vasvárból kocog lefelé a lapos-kotó-szövő ciganyné, szatyorával. Mögötte látszik a «szélmónár» bozontos feje, amelyik fejben annyi a tudomány, hogy egymaga épitett egy szélmalmot a hegyre; vasban nem sok kárt tett az épitésnél, mert a fogaskerekek is mind kifozött vackorfából vannak, — de azért finom malom az, dicsérik a lisztjét. A szoroson kerül föl Sorbán Pista bá, az ezermester, különben korondi mónár. Lesütött fejjel jő, igen gondolkozik. Tenger a hivatala: egy személyben ács, kőmives, asztalos, kovács, lakatos, szabó, «cupok» csináló, «csidma» tejelő, bádogos, kádár, puskamives, cimbalomgyártó, malomépitő, óra reperáló és még ami csak szükség, minden; alighanem az ágyuöntés miatt tepelődik . . . mert zongorát, éjszen, csinált is már, ami nem csuda hiszen tud ő a hegedűn, cimbalmon s a klárinéton is. A kicsi, boldog Mo'nár Dani bá is jő, a híres makkfalvi állatszobrász, — megvan most elégedve a sorával rettenetest, amióta az asszony nem zakatol a szobrok miatt, mint ezelőtt. Országos nevezetes ember lett Dani bá. Felvitték az urak Pestre is, csudának, — de az, hogy egy kis kötséget is hozott haza Dani bá. Már most neki van háza, égető kemencéje és model után dolgozik, már tudniillik a maga módja szerint, ugy, hogy elmegyen félnapi járóföldre is, ha valami szép állatról hall megnézi jól s aztán odahaza lemintázza ügyesen «model után» . . .

Mindenfelől jönnek.

A férfiak csizmásan, feketével szegett fehér harisnyában, nagyrészük fekete zsinóros szürke daróc kocogányban, néhányan fekete posztó ujjasban, fekete nyakravalóval fekete kalapban. Akad több, ki ilyen meleg időben is fekete báránybőr sapkában jő, mert, amint mondják, a sapka télen meleg, nyáron hűvös.

A legények is igy vannak öltözve, de csizma helyett sok visel cupokot, afféle hosszabb szárú bakancsot, melynek a külső szárán van a vágása és szíjjal tüzik össze. Mindenik-

CSÍKSZENTTAMÁSI NÉNIKE. (6)

nek bokrétás kalapja, nagy selyem nyakkendője, fekete lájbija, ami fölött a daróc kocogányt nem gombolják össze, ahogy az öregeket kivéve, nem gombolja össze senki, még télen sem. Vannak sokan az öregszeren lévők közűl, akik szíjjal kötik össze a nyaknál.

A másik kapun a fejérnép érkezik.

A leányok cifrán, mint a páva. Piros, fekete, vagy kékpántlikás, csinált virággal cicomázott fehér rizsszalma, amint mondják, rizskása kalapban. Rikító, mindenféle színű és szabású blúzban, aljban (nekik nem jó már a «fössing» szó se), magassarkú cipőben. Csak a szegényebb lány nem hagyja a csizmát és a szőttes ruhát.

Aki Oláhországból jött haza, annak ki van sütve a haja ; nagy tollús, virágos kalapban, drágább szövet, vagy selyem úri ruhában, ékszerrel, keztyűsen jő a templomba. Ezek terjesztik az «izlést» és ezek miatt veszett ki nagyrészben a régi szép leányviselet.

Az asszonynép többnyire csizmában, fössingben, egyszerű testhez álló ujjasban, keszkenőben jő, kézben hozva, akár a leányok, az elmaradhatatlan virágot. De közöttük is akad cipellős, városi ruhába bujtatott, igen izléstelen, sárga, kék és az ég tudná miféle színű selyem keszkenővel bekötött fejű, elég.

Ez a mostani állapot Udvarhelymegye nagy részében. Nem is olyan régen másként volt itt is. A férfiak nem ismerték a fekete bolti posztó ujjast ; fekete lájbit is csak a módosabbja viselt. Szürke, vagy fekete daróc, úgynevezett házi posztó ujjasban — kocogányban — jártak télen, nyáron. A posztó juhgyapjúból készült ; otthon fonták, szőtték s csak dürückölni, ványolni vitték Korondra, Parajdra, Zetelakára a dürückölő malomba.

A kocogány nyaka és az ujjak vége, sötétzöld posztóba volt szegve. Most zöld szegésüt nem igen látni, mert kiszorította a fekete posztó, meg a németbőr szegés. Ez utóbbit, ami fekete szőrme utánzat, kiváltképen szeretik, talán azért, mert hogy németbőr a neve. Kalapot is másformát viseltek : kerek, magas, lapostetejű kemény kalapot, szélesebb karimával, fekete szallaggal és szegéssel, de azon is legalább a szélesebb kalapzsinór zöld volt.

Érdekes a szín különbség, ami a szegésnél megyénkint, néha kisebb vidéken is más. A marosszéki és csiki székely harisnyája legtöbbször vörösbe van szegve. A csiki a kocogányt fekete zsinórral, a zekét kék vagy vörössel szegi ; a háromszéki és marosszéki az ujjast szinte úgy, de a zekét mindkettő kékkel, a marosszéki ritkábban zölddel.

Régebben a téli daróc zeke vagy szokmány nem volt gombos, mint a mostani ; szíjjal kötötték össze a nyaknál és nyakbavetve, panyókán viselték mindig. Ma kidugják legtöbben a kart a zeke ujján és a zekét összegombolják.

Nagyban viselték akkor télvíz idején az oldalt gombolós, fehér ujjatlan irha bundát, mely csak derékig ért és szépen virággal volt kivarrva. Egy-egy öreg és elvétve egy-egy szolgalegény ma is viseli.

KRIZA MIKLÓS. SIMÁNDY JUDIT. (V. tb.)

[illegible] VAJDA JÓZSEF, SIMÁNDY JUDIT [illegible]

NAGYGALAMBFALVI SZÉKELY GAZDA. (8.)

SZENTÁBRAHÁMI SZÉKELY-PÁR. (9.)

BIVALYVASALÁS. (10.)

A KÖZSÉGHÁZA ELŐTT, HOMORÓD ALMÁSON. (11)

Háromszéken még hordják ezeket a bundákat, de úgy, hogy flanelből ujjat csinálnak neki. A neve ott: dugós bunda.

Az udvarhelymegyei ügyes szűcsök ugyancsak magyarosan hímeznek.

Szemben az alföldi ember cifra szűrével, selyemmel kivarrott subájával és ködmönével, itt a férfi-lakosság ruházata többnyire teljesen dísztelen. A bőrmellény az egyedüli férfiruhadarab, amelyet a megye némely vidékén hímzéssel díszítenek; csinosak az abásfalvi kicsi bundák. Nagy- és Kis-Homoród mentén rozmaring-leveles szárakból kinövő szegfű, tulipán s rózsabimbó díszíti ízléses csoportban a fehér bőrmellény hátának alját (14).

SULYKOLÓK.
(Tekerő Patak.)

E nagyobb virágcsoporton kívül még a mellény nyakán, vállán s mellén elhelyezett kisebb virágok egészítik ki a mellény díszét, melyet az ügyes zsinórozás is emel. A megye székhelyén s környékén lakó szűcsök a divatos sárga vagy barna bőrmellény elejére szoktak kis virágot vagy virágcsoportot hímezni, ritkábban a hátára (15).

Három székelyudvarhelyi szűcs egybehangzó vallomása szerint különben, csak a hibás irhájú mellényt szokták hímzett virágdíszszel ellátni. Csak a két Homoród mentén követeli meg a divat, hogy a mellény okvetetlenül hímzett díszítésű legyen. A megye székhelye táján már takarékosabb a székely s a hímzettnél szivesebben vásárolja az olcsóbb dísztelen mellényt. A szűcsnek azonban érdeke, hogy vásárlója észre ne vegye az irha esetleges szakadását vagy egyéb hibáját, — hát bokrétát hímez a hibás helyre, hosszan, keskenyen, röviden vagy szélesen, aszerint, milyen s mekkora az irha fogyatkozása.

Itt mutatjuk be Asztalos Sándor gyergyószentmiklósi szűcs hímzésrajzait. (16., 17.)

Az egyenes vagy kissé hajlított szár hegyén valamely virág vagy levél ül; két oldalt vízszintesen fekvő virágokkal váltakozva kerülnek ezek egymás alá, lefelé nagyobbodva, levelekkel egymástól elválasztva. A gyakoribb virágalakok: a rózsa, a bazsarózsa, mely mintegy virágmetszet alakját adja, a gyöngyvirág, a palmettára emlékeztető szegfű és a tulipán. Az egymás mellett szorosan érintkező fűzéres leveles ág a rozmaring. Ilyennel van néha az egész virágzat koszorú-szerűleg bekerítve. Színek: vörös, rózsaszín, lila, zöld, sárga és kék.

A TÁNCHELYEN. (12)

A fejérnép viselete még nagyobb változáson ment át.

A leányok régebben mind csizmában, két szélbe szövött ráncos szőttes lossingban, virággal kivarrott, fekete vagy zöld szegélyes, kivágott piros vagy fekete szőttes, vagy bársony lajblóban jártak, csipkés galléros, a kézfejnél szintén csipkés ingvállban. Nyakukon több soros gránát, vagy piros kaláris gyöngyöt viseltek. Hajukat hátra simították, homlokuk fölött fekete bársonyszalaggal lekötötték; a virágos, széles pántlikába font hajat leeresztve viselték. A rizskása kalap helyett vasárnap is megelégedtek a bozodi szalmakalappal. Ma már csak a havas alatt vagy eldugottabb községekben maradt meg ez a szép viselet. Az udvarhelyi vásáron lehet látni még ilyen öltözetű felvidéki lányokat, annyi különbséggel, hogy a lajbi helyett némelyek ujjast, a gránát, vagy kaláris gyöngy helyett nagyszemű fehér és színes üveggyöngyöt viselnek.

TÁNC A KARÁCSONFALVI KÖZSÉGHÁZA UDVARÁN. (13)

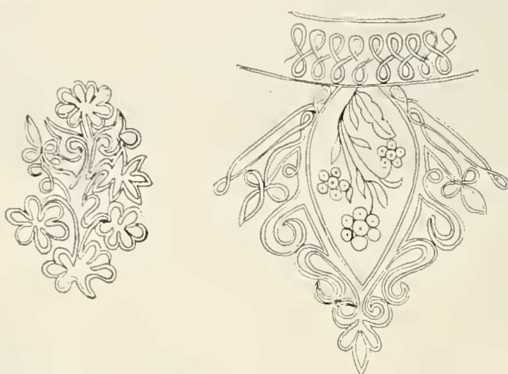
Hanem szép viselet még akad sok helyen.

Szép a felső-rákosi lányok viselete piros pántlikás vállfűzőkkel. Érdekes ott az asszonyok nagy posztó kalapja, no meg az is, hogy a legkurtább lossinget ott viselik.

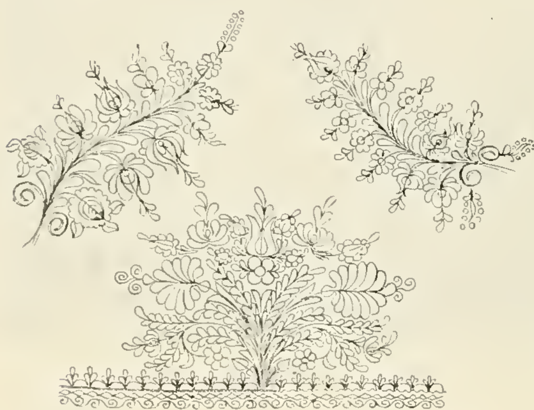
A háromszékmegyei székely nép viseletéhez érdemes munkatársunk *Balázs* Márton és ifjabb *Gödri* Ferenc szolgáltak adatokkal. Bár a jelenlegi háromszéki székely népviselet

SZÉKELY BŐRMELLÉNY HÍMZÉSE, HOMORÓD ALMÁSRÓL. (14)

DÍSZÍTÉSEK A SZÉKELY «PIROS MELLÉNY» HÁTÁN. (15)

GYERGYÓSZENTMIKLÓSI SZŰCSHÍMZÉSEK. (16)
(*Asztalos Sándor szűcsmester rajzai.*)

egyáltalán nem valami meglepő és különleges, legfőképen a helyi égbajlati viszonyokhoz való alkalmazkodást tükrözi vissza, — lássuk mégis.

A székely falusi földmívelő férfi nép ma is, mint régen, saját házánál készített *négy nyüstös* gyapjuposztóból, — amit cedele-, condra-, daróc-, harisnya, vagy zekeposztónak is neveznek, — készítteti felső ruháit. E posztó egy sing széles, (egy sing ára 1 K 60 f.). E posztónál van rosszabb fajtájú: az oláhországi ú. n. berkeposztó fehér, szürke, vagy fekete színben, melyből egy sing ára 90 fillér. Zeke-ujjas és férfi lájbi szövetnek, jobb módúaknál, gyakori a kék, inkább szederjes színű (négy pecsétes) abaposztó, amit leginkább Brassóban és Cserhátfaluban készítenek.

A katonaszeren (vagy részen) való székely férfi felső ruhája szürkeszínű; a jobbágy, vagy úrbéres (zsellér) részen való, fehérszínű harisnya posztóból készítteti. Egyes helyeken az öregek inkább fehér, a fiatalok inkább szürke posztót használnak.

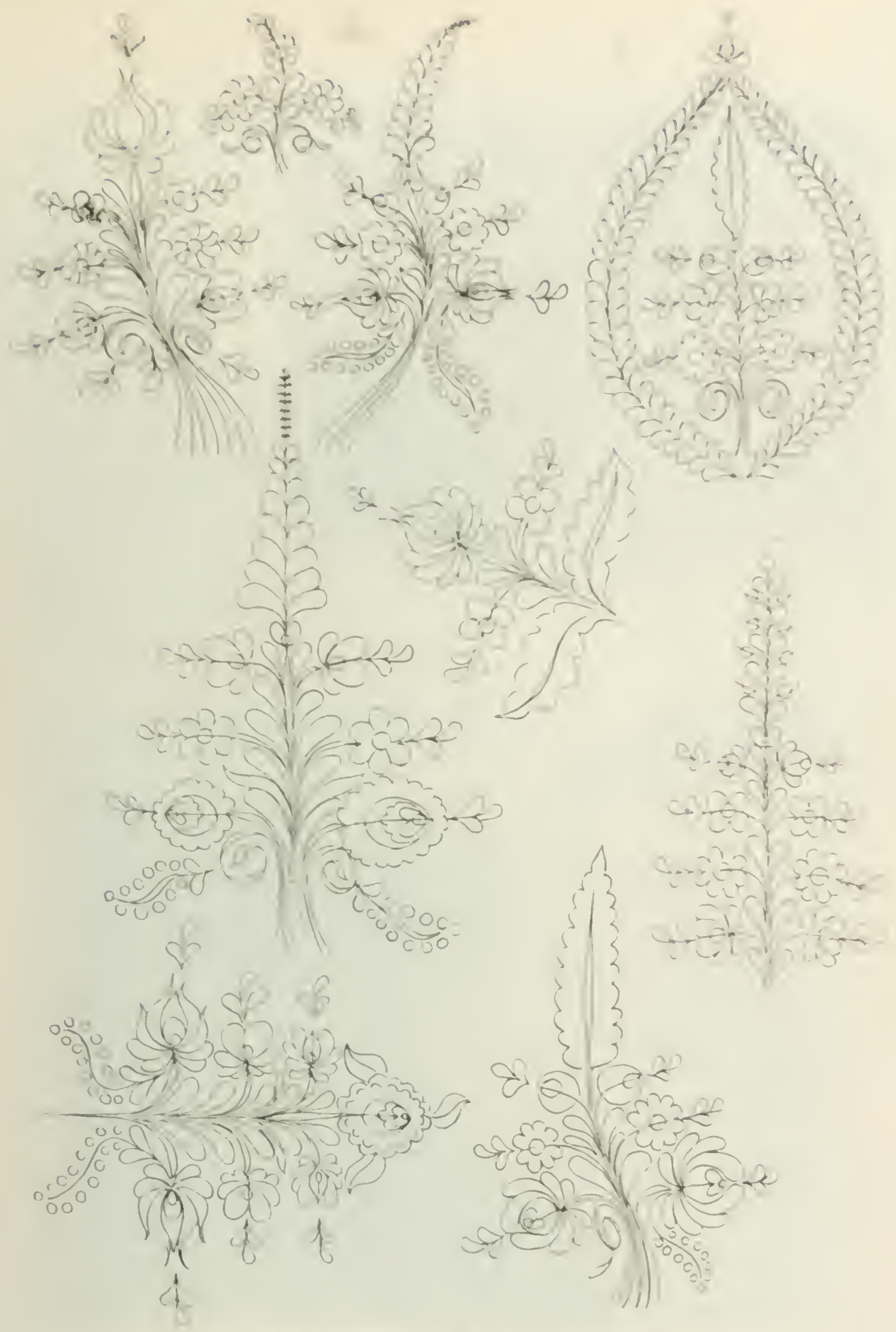
A székely köznép ruházata tehát a következőkből áll:

A harisnya, testhez álló, bokáig érő posztó nadrág szártekerővel, amelyből kitelik a *talpika* vagy *lalpalló* is; felül korcos és esetleg hátul szegve, elől ellenzője van, ugyanesak elől és oldalt zsinórozással (az előzsinórozás neve nyolcas korc); zseb nincs rajta, csak újabban.

Posztó-ujjas, zeke-ujjas, vagy *kaput,* rövid csipőn alul alig érő kabát, harisnya posztóból; gallérja, ujjvégei és gomblyukai gyakran kék vagy zöld posztóval vannak szegve. Ehez hasonló ujjas kabát szegetlenül szőttesből is készül s ezt, mint a vászonból készült *firiskót,* a munkásnép nyáron használja és *dukki*-nak (dugd ki) is hívják, ekkor azonban ujjatlan.

A zeke, — posztóból készült, hosszú, bokáig érő felső kabát — galléros, hátul felvágott, gallérján szélein és ujjvégein szegve: fekete, kék, vagy zöld posztóval. Ha ez hátul derékban összekapcsolóval és csukjával is el van látva, *bán-bán* zekének (Bánk-bán) hívják.

A cedele, a legegyszerűbb felső kabát, lehetőleg még az ujjak egy részével is egyből szabva, lehajló gallérja nincs, valamint felvágása, csuklyája és derékösszehúzója sincs, az ujjak rendesen a váll alatt toldottak, zsinór összekapcsolókkal. E felső kabát térden alul le a bokáig is érhet. A cedele főleg Csikban és Háromszéken, az ú. n. «felvidék»-en a leghasználatosabb.

GYERGYÓSZENTMIKLÓSI SZŰCSHÍMZÉSEK (17)

DARÓCI SZÁSZOK A TEMPLOM ELŐTT. (18)

A lájbi, — amely rendesen kék vagy fekete posztóból, vagy szőttesből készül, zsinórozás és fényes gombozás nélkül, — nyakig felgombolható.

Téli ruházatok még a *bőrös lájbi* s vagyonosabbaknál a *bőrös ujjas* és *bőrös bundika.*

A kalap általánosságban törpe fejrészszel és nagy karimával, egyes helyeken *bikkfa-kalapnak* is hívják. Megkülönböztetéseket leginkább a fekete szalag formájában keresnek. Szalmakalapot nem igen viselnek. Téli föveg a kucsma (sapka), amely a székelyeknél ritkán fehér, többnyire fekete báránybőr. Télen a férfiak kék és piros színű hárászból *nyakbavalót* (sált) és *karmanlyút* viselnek. A *zsebruva* (zsebruha, vagy zsebkendő) nagy formájú s kék,

TÁNC. (19)

vagy piros színű, tarka. A férfiak legnagyobb része eddig varrott *szimpla csidmát* (csizmát) —, a fiatalabbak pedig ezenkívül kerek, vagy száras cipőkot (cipőket, cipellőket), sőt igen sokan bocskort is viseltek; a lábon kapca.

A fiatalabbak «zergós» nadpalcá-val, az öregek pedig kankós (kampós) palcával járnak.

A városi székely iparos pár év-tizeddel ezelőtt még így ruházkodott: varrott szimpla csizma (most szegés fekete zsinórral szegve, fiataloknál ráncos szárral), szürke, vagy fekete cedele vagy kék abaposztó nadrág, nyakig felgombolós lajbi két rend lapos acélgombbal, kurta kék kabát, bárász nyakravaló, nagy kék *zsebruva*, nagy karimás fekete kalap, magyaros palca és hosszabb vagy rövidebb szárú nagy pipa.

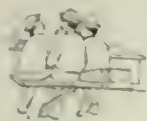
DARÓCI SZÁSZ PÁR (29)

A székely fejérnép ruházata:

A pendel, vagy *pendej*, fehér kendervászon rövid ing, rövid ujjakkal, amelyet lekötnek egy rövid fehér kendervászon korcos ingalljal (vagy szoknyával), e fölé egy-két-három fehér vászon csipkés *fersinget* vesznek s ezek fölé jön a színes *szőttes rokoja*, kontos, vagy vigano. A szőtteseket a székelynők boltból vásárolt *fejtoból* (színes pamut) kender vagy gyapot fonallal saját maguk készítik. A szőttes 2—3—4 nyustos, a színe pedig kék, piros és fekete, ára egy singnek 60 fillér. A rokoja fölé nyáron *réklit, vizitkát*, vagy *derekat*, télen pedig bélelt *kurtit* viselnek, mely utóbbi bár bélelt szőttesből is, de leginkább *parkét-* és posztóból készül. Nyári időben, különösen a fiatalabb fejérnép, színes ujjatlan lajbit hord. A rokoja fölé jár a kötény, (vagy *karinca*), melyet gyakran csipke-rojt díszít. A nők, lábukon, rendesen csizmát kapcával, ritkábban *topányt istirinfivel* viselnek. A leányok egy vagy két ágban fonva, leeresztik hajukat s abba kék vagy piros *pántikát* fonnak. Fejre való a fejkendő, a *nagyzuva* s asszonyok és öregebbeknél a *csepesz*.

A városi székely polgárnő viselete néhány évtizeddel ezelőtt még ilyen volt: a fiatal leány haját középen elválasztva *palacsintásan* lefésülte s három ágban befonva szabadon leeresztette, a varkocsba kék vagy piros pántlikát font; nyakában gyöngyöt, télen pedig sált viselt. A pendely fölé piros, kék vagy zöld selyem lajbit öltött, melyre a felkart eltakaró buggyos ingujj reá volt varrva; az alkar meztelen maradt. A pendely fölé csipkés fersinget, erre pedig felül lapos ráncokba szedett, alul pedig sima színes rokoját vett. Lábán csizmát viselt kapcával.

Télen kedvelt ruha volt a meggyszín *medvés-zsuba* (bunda), galléros bő szoknya-formájú, amelyhez kerek, a tetején gombos, zöld bársonysapkát használtak. Egyik használatos nyári női kalap volt a csepesz forma, elől hosszukás és hegyes *kukucsi-kalap* csinált virággal és zsinórkötővel, könnyű selyemszövetből. A téli női kalap bolyhos posztóból, fekete színű, nagy karimájú, hátul két lecsüngő bojttal, ezt azonban a csepesz fölött használták; akinek ilyen kalapja nem volt az a csepeszre fejkendőt kötött. Régebben a városok székely polgárnői nagykendőjüket, a szőnyegféleket, ágy- és asztaltakarójukat Brassóból, de főleg Oláhországból szerezték. Éppen azért e fajta holmiból a Székelyföldön igen szép keleti, török, sőt kínai eredetűeket is találhatunk. A mai székely népvise-

FUVAROSOK
(Csíkszenttamás)

letről még azt jegyezhetjük meg, hogy napról-napra veszít eredeti jellegéből s a gyáripar olcsó termékei úgy az életmód, mint a ruházat tekintetében sok kárt tettek a Székelyföldön.

Különös viselet a krizbai : magyaros, sisakalakúan hegyes női fejdísz.

Gyönyörű a hétfalusi csángó lányok öltözete. Derekukon az ezüst kösöntyű, ruhájuk csupa szín, pártájuk ragyog a virágtól, arany, ezüst csüngőkkel. Szép az ő csepesz viseletük is, amit áttetsző halványsárga fátyollal borítnak ; sokféle a ruha, amit a lány esküvő előtt s amit esküvő után, mint új asszony, később visel. A gazdagabbak ruhatára egész vagyonba kerül. Általánosan elterjedt nézet, hogy a hétfalusi csángó magyarok viselete oláhos jellegü. Ezzel szemben Orbán Balázs igen helyesen vitatja, hogy ez a viselet inkább ősmagyaros. A szászok például szűk magyar nadrágot, zsinóros felöltőt, kalpagot viselnek, ezeket csak nem hozták Flandriából? — kérdi a kuruc báró. Viszont az oláhok is szűk magyar nadrágot viselnek, a melyet csak ujabb időben szoktak a bokánál egyberáncolni. Felöltőjük is mindenütt zsinórozva és magyarosan van kihímezve; Maros-Ludas és Maros-Ujvár vidékén az oláh nők prémes magyar mentét hordanak, papjaik is magyar mentében járnak.* Legfeljebb az «ingkieresztés» által akarják «elrómaiasitani» viseletüket az oláhok. Orbán Balázs

A MEDGYESI MÓDI. (21)

egyébként e viselet magyarsága mellett azt is felemlíti, hogy ilyszerű népviseletet találunk Alsó-Felső-Rákoson, Nagykedében, Balavásáron s Küküllő vármegye legtöbb magyar falujában.

Lássuk már most, milyen hát ez a csángó viselet?

A magyar férfi rendesen vállig érő, csinosan gondozott és tisztán tartott hajat visel; nyárban nagy karimáju fekete kalapot, télben fehér vagy fekete báránybőr kucsmát hordanak, mely az idősebbeknél kalpagszerüleg lecsüngő vagy felül kiszélesedő tetőzettel van ellátva. Testüket otthon szőtt lening fedi, a két hüvelyknyire felálló gallér fűrészfogason van sárga vagy fehér cérnával kihímezve, elől bojtba végződő zsinórral összekötve, mely zsinór a fiataloknál veres, az idősebbeknél fehér. Ez ing bőújju kézfőig, az ingalja térdig ér le, a derékhoz cifrán kihimezett tüszü-(düszü**)-vel vagy bogláros bőrővel van odaszorítva, alól pedig künnhagyva; épen ez az ingalj kieresztése az, ami a hétfalusi

* «1891-ben beszélte nekem Berger besztercei szűcs, hogy harminc évvel ezelőtt a környéken himzett ruhadisz nem volt látható. A szászok díszitették ugyan hosszú bőrkabátjukat szines bőrből kivágott és levarrott ornamensekkel, de a virágos himzés náluk ismeretlen volt, mígnem két Besztercére vetődött magyar szűcslegény magyar himzési motivumokat kezdett alkalmazni a szász és oláh falusi nép számára. E himzések tehát magyar eredetűek.» Csehély jegyzeteiből.

** Széles bőröv, melynek kettős bőre közt tartják pénzüket s féltősebb irományaikat, ehhez van erősitve az acél-kova-taplót tartalmazó kis zacskó és késvilla, tőrként lecsüngő csinos tokban elhelyezve.

AZ OROSZHEGYI KÖZSÉGHÁZA ELŐTT (22)

magyarok öltözékének oláhos színezetet ad. Az ingre, még nyárban is, ünnepélyesebb alkalmakkor mellesbundát[1] öltenek, mire — vagy panyókára viselve, vagy felöltve — a dísz-zeke jön, mely fehér posztóból van a négyfalusiaknál, feketéből a háromfalusiaknál. Ez a dísz-zeke elől sűrűn egymást érő vitézkötéssel szépen ki van zsinórozva s öltözetük legmagyarosabb része. Ezenkívül van még a hosszú vagy rövidebb suba,[2] mit télben a dísz-zeke alá szokták felölteni; a nyári mezei munkánál használt firiskó,[3] sőt a lombos guba (sárika) is meg van a hétfalusi magyaroknál; ez utóbbit a legények éjhálóba (amidőn a marhákkal éjjeli legeltetésre vagy favágásra kimennek) és akkor szokták csak használni, midőn a téli estéken szeretőjükkel guzsalyosba, vagy látogatóba járnak. A szűk fehér posztóból készült harisnya (szűk magyar nadrág) a hétfalusi magyarnál olyan szabású és olyan testhez álló, mint a székelynél s az erre húzott térdig érő kordován csizma is olyan mint a székelyé. Kálcunt[4] és bocskort csak a legszegényebbek viselnek.

A hétfalusi magyar fehérnép viselete szép és változatos, jóval festőibb, értékesebb és

[1] Oldalt gombolódó irha mellény. A minőt a gyergyói székelyek is itt ott szokták viselni. A melle cifrán ki van hímezve.

[2] A suba vagy kozsok szintén cifrán, színes selyemmel hímzett irha bunda, épen olyan, minőt a havasalji és homoródmenti székelyek is viselni szoktak.

[3] A firiskó vászonból készült csak könyökig érő ujjal ellátott rövid derekú felöltő, amint ezt már [illegible] láttuk, a székelyek is használják; e ruhadarabok azonossága és hasonelnevezése mindenesetre a hétfalusiak székely eredete mellett bizonyítanak.

[4] Rövidszárú bakancs, mit a székely cupóknak nevez; különben ezt az elnevezést a hétfalusiak is ismerik és használják.

tartósabb a székely nők öltözékénél. A menyecskék hétfaluban igen sajátságos szabású kötött csepeszt vagy főkötőt viselnek. A fő tetején színes hárászból köridomban futó díszkarikák vannak, a melyek fehér földön váltakozva tányéridomú díszes fejéket alkotnak. A csepesz felső feléhez illesztett alsó rész fehér cérnából van virágosan horgolva, hátul a nyakon hosszan lecsüng, a homloktól a konty alatt pedig átvitt kötővel van leszorítva, amire a menyecske-pántlika (szalag) jön; ez a pántlika fiatal menyecskéknél ugyanazon aranyhimzésű szalag, melyet mennyegzőjekor a vőlegénytől kap menyasszonyi ajándékba, ezt azonban csak két évig viseli, azután meggyszín vagy fekete szalaggal cseréli fel. A csepesz tehát sisakidomú s fődísze a tetőékítményben van, amelynek verzselésére (himzésére) főleg a fiatal menyecskék nagy gondot fordítanak, s az igen kacéran tünik át a ráillesztett átlátszóan vékony fehér fejrevalón (fátyolkendő), amelyet a hétfalusi menyecskék igen szépen tudnak fejükre illeszteni, s mely nélkül se télben, se nyárban a házból kimenni nem illik. Pürkerecen, Zajzonban és Tatrangon a fiatal menyecskék hat-hét évig (míg a fiatalasszony címhez jussuk maradhat) a fehér fejrevaló helyett barancsikot (citrom szinű selyem fátyolt) hordanak, mely a lakodalomtól számított három-négy hónapig (a mézes hetek alatt) cifra bogláros tűkkel van a főre feltüzve; de mig az új házasasszony boglárékítménynyel pompálkodik, addig a templomban folytonosan állania kell s csak akkor ülhet le, amikor boglártűit is lerakja. Jusson ez eszünkbe, ha majd e munka folyamán eljutunk a tolnamegyei Sárközbe s az őcsényi, meg decsi fiatal asszonyok, a «tekerődző menyecskék» gyönyörü viseletéről szólunk.

A hétfalusi nők, asszonyok s leányok, ünnepélyes alkalmakkor aranygalléros, aranykézelős csipke ingben parádéznak; rendesen hosszú fehér gyolcsinget viselnek, mely a nyakon és az ujjnál cifrán ki van verzselve vörös fejtővel a fiataloknál, fehérrel az idősebbeknél. A nyakot veres korál vagy jóféle kláris gyöngy ékíti. fülbevalót nem használnak; a ráncbaszedett rokolya csak leányokon és a menyasszonyoknál fehér, a többieké fekete, vagy hétköznap sötétkék; ez termetüket háromszor átfutó bogláros szíjjal van a derékhoz szorítva és a vállon átvitt széles szalaggal megerősítve. A leányok hétköznap szajinkát (szines selyem kendő) kötnek fejükre, ünnepnap hajadon fővel járnak, két ágba font hajukat csinosan felkontyozva veres, vagy meggyszin hajkötővel. Hátul, a nyakgyöngyről, sűrün egymás mellé illesztett, térdhajlásig érő szallagok csüngnek le, elől pedig a finom s cifra virágosan kiverzselt előkötény.

Van azonban a leányoknak és fiatal menyecskéknek egy kiválóan, csak tánc alkalmával használt igen díszes öltözékük : a hámos rokolya ; ez fekete a menyecskéknél, fehér a leányoknál s mindig háznál szőtt kelméből készül. E ruhadarab szabása nagyon sajátságos, mert aválltól a bokáig ér, derékbe szabva nincsen, csak cifra bogláros öv szorítja le. E rokolya felső része mellényt pótol, a mennyiben elől a mellen, kerekded a kimetszése s a vállon átmenő keskeny kelmerészszel van a nyak irányában hátul is kimetszett részszel egybefüggésbe hozva ; e mellre és hátra jövő, a vállakon átvetett felsőrész ezer meg ezer ráncba van szedve s ez, valamint a sűrün redőzött alsórész is sárga selyemmel van széleinél igen díszesen himezve. E ruhadarab fődísze a redőzés finomsága; egész héten szorosan egybekötve tartják, hogy vasárnapra redőzete rendben legyen; ha a hámos rokolya fekete, akkor fehér-, ha fehér, akkor fekete csipkekötényt illesztenek elibe. A cifra s több száz forintba kerülő bogláros övre szép szabású s dúsan himzett bőrerszény van akasztva, abban tartja a «táncpénzt» a leány. Az ily hámos rokolyát és bogláros övet csak vasárnap és lakodalmak alkalmával viselik a nagyleányok és fiatal menyecskék. A gazdagabb leányok és fiatal asszonyok mellükön kösöntyüt hordanak ; öt-hat hüvelyk átmérőjű, domborművesen ékített köridomú ezüst lapot. Ilyet azonban csakis azok viselnek, akik ez ékszert öröklik ; ujat már nem igen csináltatnak. A mint a táncra, úgy férjhezmenetelkor a menyegzőre is külön köntöse van a hétfalusi magyar leánynak, mert ekkor előveszi a csak ezen egyetlen alkalomra őrzött bársony csákót s palástot, így jelenik meg az esketésre a templomban, ezzel díszeleg az egész lakodalom alatt. Uj fehér rokolya

is van ilyenkor a menyasszonyon, melyet a menyegző után ládába zár s akkor adják csak rá ismét, amikor temetik.

A fehérnép melegebb ruhaneműje: a mellesbunda, — csipőig érő kacérán himzett női suba, ujjatlan mellény, mely az ujabb időkben bársonyból készül és a díszesen kisujtásozott kihimzett fehér zeke, mit leginkább templomozáskor s más ünnepélyesebb alkalmakkor panyókára vetve szokták viselni. A nők lábbelije régen saru volt (félterdig érő s ráncosan legyűrt könnyű szattyán csizma), most kordován csizma, olykor papucs.

A hétfalusi magyar nő munka közben és utazás alkalmával fértikalapot tesz.* Külön kalapjuk nincsen, hanem a menyecske rendesen férje vasárnapi kalapját használja. Leányoknak persze ilyen közös kalap nem jut, vagy testvérjük kalapját használják, vagy külön kalapot szereznek, mert csak az elmátkásodottaknak lehet és illő szeretője kalapját használni.

A torockói viseletről a Torockóról szóló fejezetben beszélünk.

* »A férfi kalapokat nők viselik Csikban is; mi ismét egy adatul nézhető a hétfalusiak székely eredetére« — írja Orbán Balázs.

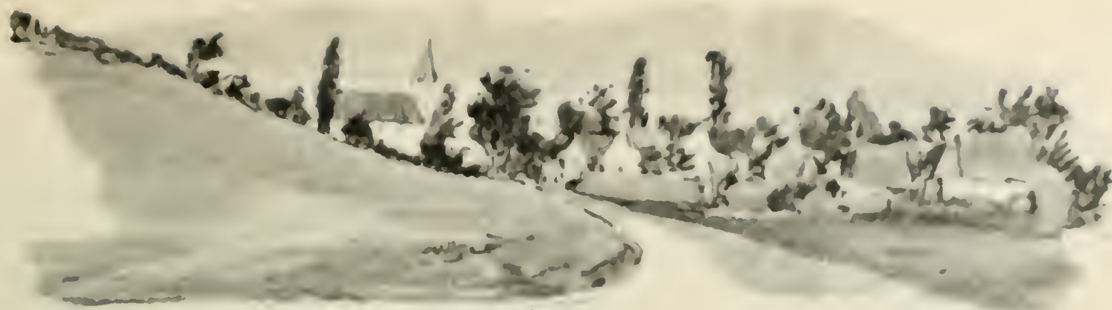

GYIMESI CSÁNGÓ LEÁNY. (23)

TEMPLOM

A NAGYBACONI TEMPLOM ÉS TEMETŐ. (VII. (b.)

KASZONUJFALU

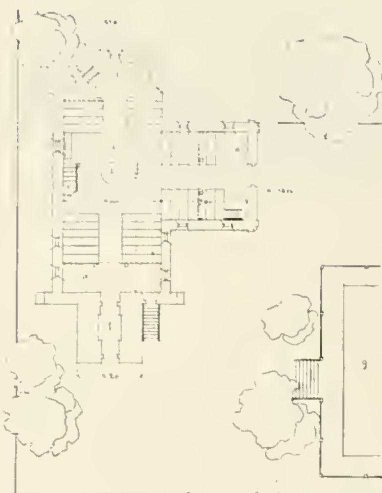
A Székelyföld legjellemzőbb temploma az unitárius-templom, homlokzatán e felirással: AZ EGY IGAZ ISTEN TISZTELETÉRE!

Az előcsarnok, a templom pitvara hasonlatos a kálvinista templomokéhoz, de már az ajtó-szemöldök eltérő: akad tiszta gót forma is, kőből faragva, mint például a medeséri templomé.

A néphagyomány — amit megerősít egyébként a históriai igazság is — tudja ennek a különös keveredésnek a magyarázatát. Volt például Szentmiklóson egy templom, melyet Medesér és Szentmiklós közösen építettek volt régen, még a katolikus világban. Amikor áttértek az unitárius vallásra, mindkét falu külön templomot akart, de nem tudtak megegyezni abban, hogy a régi templom maradjon Szentmiklósnak és Medesér építsen újat. Hát lebontották a templomot és elosztották természetben, így: te egy ajtót, én egy ajtót; te egy képet, én egy képet; te egy követ, én egy követ. Aztán mindenik építeni kezdett a maga részéből. A hiányzó fél templomot pótolták itt is, ott is. Az oltárköveket a fundamentumba rakták; oda falazták, erősségnek okából, a képeket. Az ajtót meg beépítették az új templomba.

Ez az, amit most szemügyre veszünk.

Maga a benyiló ajtó újabb, de azért betöltötte a százesztendőt már az is. Halovány kékre volt festve, de már nem mindenütt látszik meg az alapszín. Csak a virágok dacolnak meg az idővel, melyeket a festő, az ajtó kockákra osztott mezejére pingált. A falak fehérek, de egyebütt csupa szín. A templom két végén karzat: úgy hívják, hogy: kar. Deszkázatán kék alapra festett virágok. Egyik karban az orgona; előtte a kar fájához erősítve a «zsoltár» és «dicséret» számát mutató, faragott szegélyű, festett tábla. A másik kar a toronyfelőli ajtó fölött van; fiatal házasok, legények járnak oda. A templom mennyezete szintén deszkázott: körülbelül félméteres átmérőjű kockákra van osztva. Egszínkék alapon fantasztikus virágokkal, csodálatos furcsa oroszlánokkal díszítette a festő ezeket a kockákat. A mennyezet közepén ovális alakú, faragott bojtocskákkal kerített téren a felírás: «AZ ÉN HÁZAM IMADSÁGNAK HÁZA» — aztán az építési év, pap, kurátor és az építő neve. A pitvar felőli ajtóval szemben, az oldalfalhoz építve áll a szószék, — katedra, — könyöklője szép takaróval leterítve. Fölötte a korona függ, ügyesen összeállítva, virágmotívumok, levéldíszek, rózsa, tulipánból. Művészi a formája, gondos a faragása és festése. A katedrától jobbra s balra két sor halványkékre festett pad húzódik; az első padokon meseszerű földön, lehetetlen vörös és piros ég alatt, piros vártorony mellett meghajlott pálmafa díszlik a piktor jóvoltából. A férfiak oldalán virágból font koszorúk foglalják el a pad elejének kockáit. A padsorok előtt tér van az Úr asztalának; díszesebb asztal, szép terítővel leterítve. A fejérnép és férfiak padjain kívül van még két kis pad a katédra két oldalánál, egyik a papé és

a. templom piaca; *b.* úrasztala; *c.* szószék; *d.* karzat; *e.* orgona; *f.* torony; *g.* paplak; *h.* az unitárius kollégium telke; *i.* templom kertje.

A SZÉKELYKERESZTURI UNITÁRIUS TEMPLOM ALAPRAJZA. (24)

A SZÉKELYKERESZTURI UNITÁRIUS TEMPLOM (25)

mesteri család nőtagjai, másik a pap számára. Az ajtó mellett, szemben a papi paddal, a pátrónus család díszes szőnyeggel leterített ülőhelye, ahonnan a pátrónus urak figyelgették régebben a dörgedelmes, bűnöket ostorozó beszédet s ha nagyon találva érezték magukat, bizony föl is szóltak néha a papnak: Ne pattogjon úgy kigyelmed, tisztelendő urunk, mert bizony megfogyatkozik a patrocinium! . . .

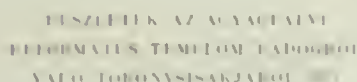
Ma már nem olyan haragosak a papok, de megfogyatkozának az urak is a falvakban s ritkán ül valaki a pátrónusi padban.

Ilyen egy falusi unitárius templom, és ilyen a többi protestáns templom beosztása is, nagyon kevés eltéréssel.

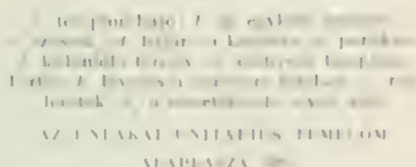
A Székelyföld templomaiban — munkatársunk, Medgyaszay István az építőművész tapasztalása szerint —

AGYAGFALVA. (26)

RÉSZLETEK AZ [illegible] REFORMÁTUS TEMPLOM [illegible] VALÓ TORONYSISAKJÁBÓL (23)

AZ [illegible] UNITÁRIUS TEMPLOM ALAPRAJZA (24)

nem találunk annyi eredeti feltogást, mint házaiban. A közeli nagyobb városok idegen művészi kultúrája oly erősen nehezedett az egyház építkezésére, hogy alóla csak a távolabb eső falvakban szabadult föl a nemzeti szellem. Itt sem annyira hogy eredetit alkotott volna, hanem csak éppen hogy átformálta valamelyest a kölcsön kapott vagy reá erőszakolt olasz és barok formákat. A templom és torony egy-egy részlete teljesen eredeti és érezzük, hogy ha arra a mesterre hagyják teljesen s nem küldik városi »minta« megtekintésére, igen művészi és őszinte dolgot alkotott volna.

Sima, egyszerű kicsi templom (24–25) a Székelykeresztúri élő unitáriusok temploma. Már maga a vallás is megkívánja az egyszerű külsőt, a viszonyok még éppen egyszerűsítésre utalták az építőt. 1828-ban épült, egy hosszhajóval; a tornyot egybeépítették a templom testével. A hajó vége katolikus szentélyszerűen záródik. Ezt a formát a román és gót korból vették át; még visszatérünk reá. Hogy a hívek szaporodtak, kitoldották a templomot *egy oldalt* kereszthajóval. A szószék is a templom piaca közepén van, jól látható és hallható tehát az istentisztelet teljes lefolyása. Mindkét oldalt szimmetrikusan azért nem toldhatták ki a kereszthajókkal, mert a baloldali szomszéd az unitárius kollégium. Így hát ezzel a féloldali kereszthajóval valami igen ritka és teljesen helyes megoldást találtak.

Belső berendezése is egyszerű. Sima, meszelt falak, deszkázott famennyezet, fakarzatok a torony mellett a kollégium diákságnak, a hajó végében orgonával a kántornak a karral és a kereszthajóban a legényeknek.

Külső képe (25) érdekesebb. Az aránylag nagy, tagolatlan tömegű tem-

A [illegible] TEMPLOMTORONY (25)

KATOLIKUS TEMPLOM CSÍKSZENTGYÖRGYBÁNKFALVÁN ; OLDALT A PARÓKIA. (30)

CSÍKMADARAS (31)

CSIKSZENTMIHALY (32)

CSÍKKARCFALVA (33)

plomlest előtt karcsú torony szökik a magasba. Bádog sisakjának körvonala igen finom. A külső diszítés úgyszólván csak annyi, hogy a harangház főpárkánya éléről különös bádog cifra csüng alá. Ha erős a napsütés, ennek falravetett árnyéka igen megeleveníti és diszíti a torony képét. A csekély kiugrású lisénák — faltávok — a barok befolyás nyomai. Igen kedélyes az elülső karzat bejárója is. Az agyagfalvi ref. (26) templomon is ott csüng a toronysisak párkánya alatt az errefele szokásos bádogdiszítés, szegeletekben és közbül tulipánnal. Alattuk a vetett árnyék ritmusszerűen ismétli a bádogdiszítés motivumát.

Különös a toronysisak csúcsának kiképezése. A református csillag alatt kisebb-nagyobb karikasor függ a sisak oldalán. Vékony abroncsból vannak csinálva, az alsó nagyobb sor már erősebb és belefekszik a sisak hajlásába (27).

A katolikus templomok majdnem ugyanolyanok, mint a protestánsok templomai. Ez az egyház történetéből is következik. Amikor egy-egy katholikus vidék meghódolt a fejedelemségnek, a templomot egyszerűen megtették kálomista templomnak. A hajó végébe, a többszögű szentélybe, az oltár helyett ülőpadokat és karzatot helyeztek; olykor kiszélesítették a templom piacát, kicserélték a jelvényeket, de egyebekben maradt az egész épület a régi.

Ahogy szaporodtak a hívek, kitoldották ezt a régi, boltozott és eredetileg katolikus kápolnának épített román vagy gót művet, egy sima teremmel, az építés korának

AZ UNITÁRIUS NAGY TEMPLOM DERZSIBEN. (34)

A SZÉKELYUDVARHELYI JÉZUS

…NA MENYEZETE. (VIII. tb.)

A SOMLYÓI KATOLIKUS TEMPLOM *)

megfelelő olasz reneszánsz vagy barok formákkal, itt-ott ráterve a régebbi rész román formáira is.

Az ilyen «termes-templom» azonban nemcsak a reformáció korában keletkezett. Korábbi korok, különösen Franciaországban sokat építettek így és pedig oly vidékeken, ahol kő hiánya miatt nem boltozhattak vagy ahoz nem értettek.

A katolikus eredetű szentélyből és teremből álló protestáns templom tehát a legelterjedtebb lőn és természetes, hogy később a teljesen új templomokat is így építették. Ezért nem lehet az alaprajzi formából az építés korára pontosan következtetni.

Az Enlakán levő unitárius templom alaprajzi (28.) elrendezése ugyanolyan.

Érdekes itten a különálló torony és annak a templomhoz való összekötése. Az összeépített toronynak a különállóval szemben sok a hátránya magasságánál fogva arány[illegible]

*) Malonyay Dezső: A magyar nép művészete. II.

A MALOMFALVI KATOLIKUS TEMPLOM. (36)

GYERGYÓALFALU. (37, 38)

FELSŐ CSERNÁTON. (39)

SEPSI SZENTGYÖRGY (40)

A KÉZDISZENTLÉLEKI TEMPLOM. (41)

nagyobb a súlya, mint a vékonyabb falu templomé, a talaj ülepedése tehát mindig egyenlőtlen, amiből repedés és utólagos elválás származhatik; az istentisztelet közben való harangozás az összeépített falak együttrezgése által igen erősen és zavaróan hallik a templomban; végül a templom alaprajzbeli megoldásait megköti, az elül álló torony a szabadabb, festői elrendezést nem engedi meg úgy, mint a különálló harangtorony (campanille), amilyen a feltorjai (29). Enlakán például igen szép az, hogy a lombokkal övezett templomba, a kerítésfalhoz csatlakozó torony alatt, fedett tornácon keresztül jutunk. A torony és a templom közötti tornác gyűlőhely is. Innen jobbra-balra kimehetünk a templom temetőkertjébe, a cinterembe (42).

Majd minden székely templom kertje körül van falazva, legalább is a régiek, hogy védelmet nyujtsanak az odamenekült lakosságnak. Ilyen magas, erős fallal van bekerítve a Csikszentgyörgy-Bánkfalván (30) levő katolikus templom kertje is, ilyen a csikmadarasi (31), a csikszentmihályi (32), a csikkarcfalvi (43) és az unitárius nagy templom Derzsiben (34). Még látszanak a lövőrések a falán és látszik a megerősített bejáró. Alsó részében ott az eltorlaszoló gerendáknak hagyott lyuk. Maga a templom igen ügyes, gotikus szentélylyel, olaszos toronysisakkal. A templom kerítésén belül régi hantok alatt porladoznak az érdemes lelkipásztorok, hív kurátorok és kántorok.

A torony testének felépítése igen eredeti a somlyói dombon emelkedő katolikus templomnál (35).

Malomfalván (36) egyszerű sima a templom fala. A vakolat természetének megfelelő, csekély kiugrású falsávok szerényen diszítik. Annál hatásosabb azonban az eleven vonalú sisak és annak ügyes bádogcifrái.

Általában szeretik dombra épiteni a templomot, gyakran két s több falú határán, közös használatra — vagy ha a falút több darabra tagolják a terepviszonyok, akkor is az elválasztó domb tetején épül az egyedül álló templom (pl. Csik-Szt.-Lélek).

Deszkás mennyezet már nem sok helyt van. A régi templomok is egyre-másra tünnek el, újabbnak adva helyet, mint ahogy új került helyükbe Kedében, Gagyban, Martonoson. A kedei templomból megmaradt a mennyezet; most a kolozsvári EKE muzeum mennyezetén ékeskedik. A többi templom művészi emlékei jórészt elkallódtak (VIII., IX. tb.).

A megmaradt deszka mennyezetes templomok közül, az enlaki nagyon megérdemli a vizsgálódást, mert deszkalapjainak egyikén, az orgona fölött van a hun-székely írás, a rovásírás egyetlen fönmaradt emléke. Ime hű másolatban:

De ut. VI. N E T S I Z A Gy

E K A Cs I A N S U M S U I Gy R O E G

azaz: Georgyius Musnai. Csak egy az Isten. Deuteronomium. VI.

A BOGOZI UNITÁRIUS TEMPLOM MENNYEZETÉNEK KOCKÁI. A SZÉKELYUDVARHELYI JÉZUS KÁPOLNA MENNYEZETÉNEK KOCKÁI. IX. 16.

A CSIKSZENTDOMOKOSI TEMPLOMBÓL. (1)

(Ez a megfejtés azonban nem egész pontos, mert a «Musnai» szó utáni betű nem «cs», hanem «p», valamint a szó utolsó betűje is inkább «o», mint «és», viszont a hun-székely ábécé szerint, amint Baranyai Decsi Jánosnak Leydenben 1598-ban kiadott munkája[1] egyetlen kéziratos másolatából[2] is kitűnik,[3] az «egy» jelölésére, ha az külön fordul elő, nem pedig valamely szóban, elég volt a «gy» rovása, mert olvasásnál «egy»-nek hangzott. Így a felírás helyes megfejtése ez lenne: Georgyus Musnai pakó. Egy az Isten. Deuteronomium VI., amint Fischer Károly Antal megjegyzi. A «pakó» esetleg «jakó» valami rövidítés, a minek értelmét már nehéz megállapítani.)

A templom régi latin felírásainak egyike érdekesen elmondja a templom építésének történetét.

Magyarul így hangzik: Ez egyházat, mely a kegyetlen tatárok dúló kezei által 1661-ben hamuba dőlt s a jenlaki és martonosi lakosok jótéteményéből és Isten iránti kegyes buzgóságából az egy igaz Isten tiszteletére mennyezettel boríttatott, festői mesterséggel díszíti 1668-ban Musnai György. Árkosi János lelkipásztorsága idejében.

A kecsed-kisfaludi református, a székelykereszturi unitárius, a rugonfalvi régi református, az alsósimenfalvi, szentábrahámi, zsakodi, felső-rákosi, fiatfalvi unitárius templomokban, de általában szinte minden régibb székely templomban vannak népművészeti emlékek. Sokat őriznek az aranyosszéki templomok: a torockószentgyörgyi, várfalvi, sinfalvi, mészkői, szentmihályfalvi.

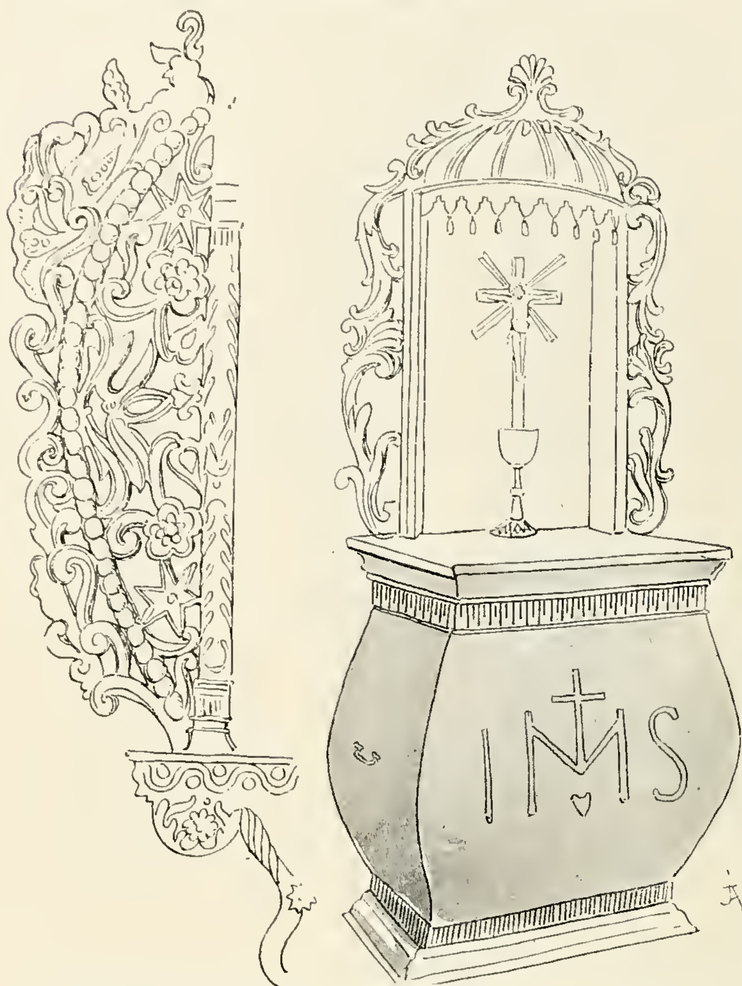
A székelykereszturi templomon eleinte csak a falon körülfutó szegélyzetet méltatták figyelemre, míg egy szerencsés véletlen folytán rá nem akadtak ott egyik legérdekesebb műtörténeti emlékünkre.

[1] Cune. Rudimenta prisca Hunnorum linguae brevibus quaestionibus et responsionibus comprehensa cum praefatione epistolari Joannis Decsi Baronyai ad Telegdinos. Lugduni Batavorum 1598.

[2] Marosvásárhely, Teleki-könyvtár.

[3] Lásd Fischer Károly Antal: A hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékei. Budapest, 1889 című munka 92. lapját.

A főoltár előtt levő rozettás díszű zárókő köriratának bizonysága szerint ezt az 1458-ban épült egyhajós, csúcsíves római katolikus templomot ugyanis 1904. július havában nagyobbmérvű restaurálás alá vették s ekkor, a belső falak régi vakolatrétegének eltávolítása alkalmával, középkori faliképek tüntek elő, melyek csak kevéssel a templom építése után készülhettek. A mult művészi hagyományai iránt érzéketlen kőmívesek a több százados festményeket ép oly közönyösen verték le, mint a puszta vakolatréteget és nem akadt senki, aki munkájuknál felügyelt volna rájuk s a vandalizmust meggátolta volna.

A CSÍKSZENTTAMÁSI TEMPLOM ERZSÉBETOLTÁRÁNAK SZÁRNYDÍSZE (FARAGOTT ÁTTÖRT PARASZTBAROK); SZENTSÉGTARTÓ. (44)

A székelykereszturi immár a harmadik udvarhelymegyei templom, melynek a restaurálás közben napfényre került középkori faliképeit így elpusztították; ugyanez a sors érte a homoródkarácsonfalvi s a homoródoklándi unitárius templomok 1901-ben felfedezett faliképeit is. Hogy e két templomnál a székelykereszturi katolikus templom mégis valamivel szerencsésebben járt, az Sándor Domokos tanár érdeme, aki e vandalizmust látva, a kegyetlen pusztításnak határt szabott s ezzel egy 5.60 m. hosszú és 85—150 cm. magas képfelület nyomtalan eltünését megakadályozta. Sándor Domokos ugyanis az érdekes felfedezésről Damokos Andor alispánnak nyomban jelentést tett s az alispán néhai Csehély Adolfot, a Muzeum igazgatóját kereste meg a képek megmentése végett. Csehély — akinek ily irányú munkásságáról még bővebben fogunk szólani — a vett értesítés nyomán azonnal a helyszinére utazott; napokig dolgozott a kép kifejtésén, lefényképezésén, kopirozásán és szinezésén. A képfelület szinei nagyon elmosódottak, mi főképen a mintegy huszonnyolcz év előtt végzett templomrestaurálás alkalmával rárakott vakolatréteg káros befolyásának tulajdonitandó. E megmaradt képfelület egyes jeleneteinek mibenlétét az alakok jelentékeny részének csonka voltánál fogva megállapitani nem igen lehetett. Kivételt tesz az a csoport, mely az Apocalypsis XVII. fejezetének 3. és 4. versében leírt következő jelenetét ábrázolja: «... És láték egy asszonyt ülni egy vörös szinű vadállaton, mely rakva volt káromlás nevivel, hét feje lévén és tiz szarva. Az asszony pedig bársonyba és biborba vala öltözve és fölékesitve aranynyal és drágakővel és gyöngyökkel, kezében arany pohár lévén, tele utálatossággal ...»

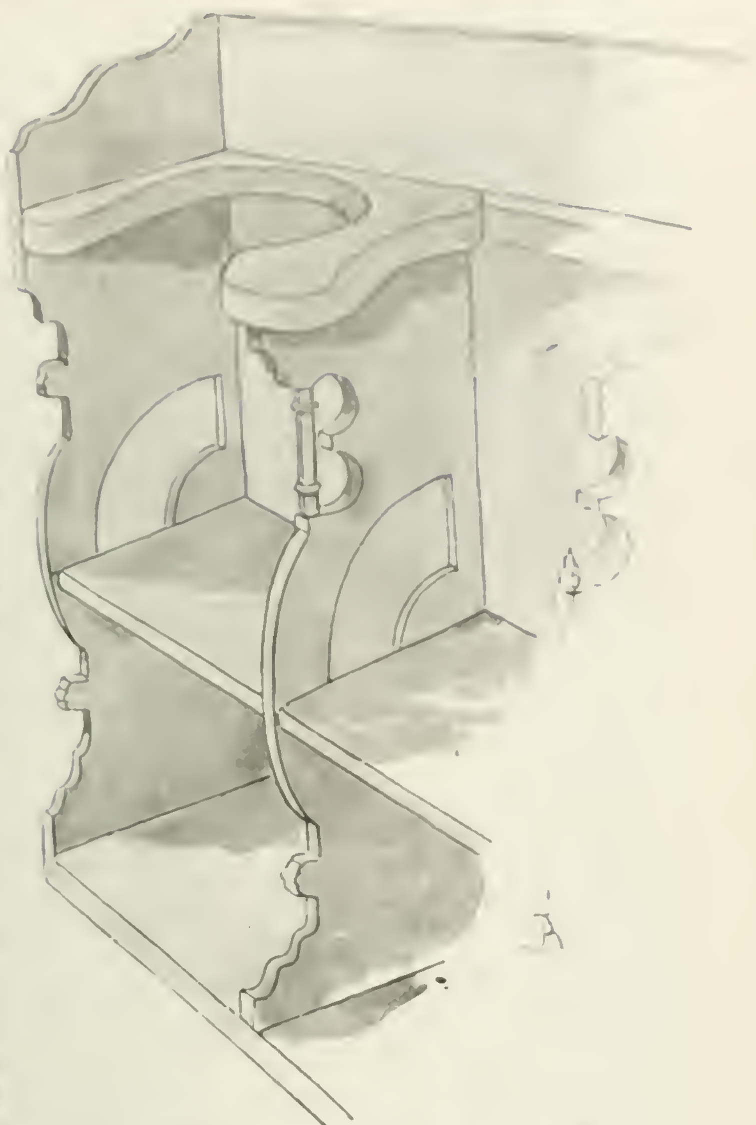
A rákosinál nagyon érdekes a magyaros vakolatdisz, aztán az orgona fujtató tetejére dobott

tornyocska alakú régi mutató tábla. Az aranyosszéki és a többi felsorolt templomoknál a kar formája, díszítései, a szószék, a korona, mennyezetdísz, vakolt oszlop formák stb. a figyelemre méltók.

Építészetileg is megérdemli a figyelmet a nagyajtai bástyaalakokkal, emelt bástyatornyokkal körülvett igen régi templom, a derzsi bástyás (34) templom valamint a tuléri, melyben régi freskók vannak. Kár, hogy a boldogi régi unitárius templomot, lebontás előtt, nem tanulmányozta senki. Ott is sok érdekes dolog veszett el.

Egész könyvet lehetne írni a székelyföldi templomokról, pedig a katolikus templomok nem igen kedveznek a népies díszítésnek. Ott képekre, szobrokra s az oltárra fektetik a fősúlyt (például (43) a csikszentdomokosi) s ezek közül az oltárok díszítései mutatnak néha valami népies, magyaros vonást. A kar több helyen díszítve, festve van itt is, de azért többet talál a kutató a protestáns templomokban.

A csík szt. tamási katolikus templom főoltárát (44) s a szentségtartót a XVIII. századvégen egy odavaló székely ember készítette. Az akkori ízlés szerint barokkosan, a melyen azonban népies elemek is előfordulnak. Jellemző, hogy e régi és tisztességesen elkészített, színeiben is eléggé harmonikus komoly munkát újjal akarják felcserélni csak azért, mert már nem tetszik. A csíkkozmási templomcsarnok (45) bejáratában áll egy gótikus padsor.

KALOSSZÉK A CSIKKOZMÁSI TEMPLOMBAN. ([illegible])

Díszítési motívumokban leggazdagabbak a templom-mennyezetek, melyek Huszka megállapítása szerint — akit a következők folyamán mindegyre idézünk — mind a XVII. és XVIII-ik századból, tehát a renaissance egyetemes elterjedésének idejéből valók.

A legrégibb templom-mennyezet a csíkdelnei.

A régente három falu tulajdonát képező késő gót stílben épült, vagy renovált templom fenyődeszka-négyzetekből alkotott festett mennyezetén az évszám: 1613. A négyzetekben Huszka mintegy tizenegy díszítési motívumot talált, melyek nagy részén az eredeti magyar jelleg felismerhető, bár a renaissance akantus-virágával és leveleivel, meg különböző rozettáival váltakoznak az egyes magyar díszrészletek. Az egyik négyzetben széles szájú törpe kehelyből nőnek ki a csupa szegfű, bimbós és virágos szárak, középen legfelül egy széles tulipánalakú virágalakkal. Más hasonlóan virágvázából kinövő bokrétának felső leg-

nagyobb virága szintén szegfű, míg mellette két kisebb nyolc szirmu rozetta alatt két kisebb szegfű és búzavirág egésziti ki a szegfű-levelekkel alkotott bokrétát. Egy más szimmetrikusan szintén két egyenlő részre osztható négyzet középszegfűje alatt és fölött, két-két nagy akantuslevél közén, a folyondár virágát látjuk; míg egy másikon felső nagy virágul oly, a rózsa és tulipán közti átmeneti alakot, mely már az asszir kőbe faragott ornamentális alakok között is feltalálható. Egy ily szimmetrikus elrendezésű, s öt nagy virágból alkotott bokréta középső, felső, valamint két alsó virága búzavirágot ábrázol. A csigavonal alakú szárak egyikének fővirága szintén szegfű, a többinek négyszirmu rózsa vagy renaissance akantusvirág. Némely négyzetnek középső nagy rozettája által üresen hagyott sarkait a rozettából kinövő kisebb, leveles tulipánok töltik be, míg máson e kis virágocskák a sarokból nőnek befelé. A mennyezettel egyidőben készült a szószék és a sekrestye ajtaja is, melyek diszitései hasonlóan a renaissance keverékét mutatják a magyarral. Színeit tekintve, a világoskék és többnyire konturvonalnak használt sötétkék mellett leggyakoribb a piros és zöld, s csak keveset a sárga.

Idő tekintetében a delnei után a m. dályai ev. ref. templom hajójának mennyezete következik, melyen a festési évszám : 1630.

E mennyezet négyzetein a diszítések piszkos szürkés körvonalaikkal többnyire a négyzet átló irányában, egy sarokból kiindulva alakitvák ; noha úgy a két egyenlő félre osztható szimmetrikus bokréta, mint a négyzet közepéből rozettaszerűen kifejlődő elrendezés is elég gyakori. Több négyzet fővirágja rózsa és tulipán. Sajátságos egy négyzet elrendezése, amelynek szívből kiinduló bokrétája tollcsomót, páva-, vagy pulykafarkat utánoz s a négy szélső rózsa a tollcsomóból látszik kifejlődni. Ily tollakból alkotott legyezőforma több négyzeten is előfordul, többnyire azonban virágok helyén és meglehetős természethű alakban.

Egy négyzetnek átló irányában haladó szárán valami fészkes virág, egy másikon nárcis látható. A nárcis vagy havadi festett alakjai között a virágszirmok végén hegyezett ama visszahajló alak, mely e mennyezeten látható, ma is ismeretes az asztalosok előtt, de még a brassói körfal tornyainak egyikében szintén látható egy, hasonlóan a XVIII-ik században festett virágbokrétában. A piszkos szürke szinű körvonalak mellett a piros, kék, zöld és sárga szin is előfordul. Megemlitendő itt még a templom bejáratánál perselyül szolgáló kis ládikó festése is, melyen szívből kiinduló, szimmetrikus virágbokréta legfelső virága tulipán, míg mellette két oldalt egy-egy szegfű és narcis, vagy ökörszem aranyvirág- (Chrysanthemum Lecanthemum)-nak piros, fehér és barna szinben festett alakja képezik a bokréta kiegészitő részeit. Készült 1832-ben.

A harmadik s időrendben a m. dályai után következő mennyezet a csik-somlyói bucsujáró Salvator-kápolnának dongabolt alakban kivitt, fenyő-deszkára festett mennyezete. E kápolna helyén, vagy közel hozzá állhatott a Szt. István királyunk épitette régi kápolna, de a ma álló csúcsíves épületke semmiesetre sem az, mint ezt a hívők nagy serege regéli. Belső berendezése — festett mennyezete, kórusa és oltárai — a XVII-ik század modorára vallanak ; a falon bevésett «Renov. 1678» alkalmasint az utolsó renoválás idejére vonatkozik. A mennyezet több deszkáján különböző szentek ábrázolvák, latin felirások és renaissance diszítések között.

Említsük meg, mint Székelyföldön készült műdarabokat, a menasági templom sekrestye-szekrényét 1678-ból, faragványaival és ajtajának festett diszitésével, valamint a csíkrákosi két faoltárt, 1692-ből, melyek bár renaissance termékek: a magyar modor félreismerhetlen nyomait mutatják.

A tarcsafalvi (Udvarhelymegye) ev. ref. templom mennyezete 1700-ból való. E gót stilben épült, szegényes falusi templom mennyezetén az évszám mellett festőjének nevét is megkapjuk: Asztalos Mihály. A négyzetek festett diszitései elég gyarlók, de az általános magyar ornamentális jelleg nem hiányzik belőlük. A szívből vagy virágból kiinduló főszár kétfelé hajló ágain négy- és ötszínű rózsák, stilizált rózsalevelek, tulipán

és rózsabimbó alakok vannak, némely csigavonal alakú [illegible] között hajló virágai díszítményt e [illegible] alkotnak.

A XVIII. századból való a kopeci ev. ref. templom mennyezete, melynek [illegible] négyzeteit a [illegible] keresztezéssel szív- vagy virágcserépből induló, [illegible] többnyire öt virággal bíró s egy középszár által symmetrikusan két részre osztott díszítések, gyakran csigavonal alakban hajlanak össze, belső végükön egy nagyobb virággal. A virágok többnyire rózsát vagy tulipánt ábrázolnak, melyeknek egy részén azonban vannak sajátságos, csak kevés díszítéseinkon tapasztalt idegen, persa vonás szembeötlő. Egyik több négyzet középső legnagyobb virágjának oldalához egy más [illegible] virágszárnyú [illegible] alakban megfelelő nagyságban. A persa és indiai díszítéseken tapasztaljuk a [illegible] tehetetlen bőkezűen [illegible] fölötte szembeötlő, hogy egy teljes virág háta mögül egy [illegible] elő egy vagy több más virág, hogy az első középső alak a más kettőnek csak felét engedi látni s a többit eltakarja. Ez az elrendezés a XVIII. század óta a magyar stílben is használatos. Huszka megtalálta egy székely nemzeti múzeumi korsó díszítésének tulipánjain, egy a székelyudvarhelyi zárdatemplom tulajdonát képező kehelytakarónak arany hímzésén és egy faleri (Udvarhelym.) szekrény díszítésének liliomvirágján is, hol is a kékszínű liliomvirág mögül zöld és piros szegfű tör elő. Néhány négyzet virágai valószínűleg violát ábrázolnak. A díszítések zöld, piros, kék és fehér színeket mutatnak fekete körvonalakkal. József asztalos festette, 1767-ben.

A székely betűs feliratáról híressé lett enlaki unitárius templom mennyezetén Huszka mintegy huszonöt különböző díszítési motivumot talált a kazettaszerűen beosztott fehér alapú, sárgán szegélyezett négyzetekben, szürke és cinober színekkel festve, azonban a sok virágtartó s a hanyatló renaissanceban oly egyetemesen jelentkező levélcsomók miatt kizárólag renaissance termékeknek ítélte ellenére a szintén nagy számban alkalmazott s igy magyaros vonást eláruló virágoknak. Érdekesebb a majdnem száz évvel később festett kórus két bokrétája, mely már teljesen magyar. Kék alapon, sarkaiban körnegyeddel tompított fehér négyzetbe van e két bokréta festve, zöld, piros és sárga színekkel. Festésének ideje 1770. Az első szimmetrikusan elrendezett bokréta szívből indul ki, közepén egy nagyobb tulipánnal, mely mellé két oldalt egy-egy kisebb rózsabimbó nyúlik fel. E három virág alatt a szív felé két csukott bimbó hajlik be. A második bokrétában a felső tulipán a szív helyére került s a szív pedig fölfelé álló heggyel a középszár tetejébe. A levelek tagozatlan széle tulipánlevélre vall. E pár díszítés elrendezése, valamint festésének ideje is, majdnem teljesen megegyezik a kopeci (Háromszékm.) templom mennyezetének díszítéseivel s így alighanem egy mester munkája.

A XVIII. századból való a maksai ev. ref. templom mennyezete is, melynek kék alapon 1766-ban festett, nagy mértékben renaissance munkának látszó díszítésein magyaros jelleg is van, mert a stilizált virágok kiváló szereplése szembeötlő. Több négyzet díszítésén megkisérte mestere az akantuslevélnek divatos alkalmazását, s e mellett renaissance virágokat is festett, melyeknek nagy része a rózsabimbó felette konvencionálisan kezelt alakját mutatja. Néhány virág pedig teljesen renaissance. Pár négyzet virágalakja hasonlít nagyon a toldi eperhez, bár fehér színe után ítélve inkább a labdarózsára emlékeztet. A színek kék alapon piros, fehér, zöld, sárga, a szárak szürkésbarnák vagy vörösesek. A mennyezetnél sokkal magyarosabb a templom kórusának néhány stilizáltan festett rózsabokrétája a [?]egyenes szárból kétfelé lehajló, stilizált virágok és levelek[?].

Huszka is megemlékezik a szt.-királyi (Háromszékmegye) évekkel ezelőtt lebontott ev. ref. templomnak mennyezetéről, melyet, mint mondják, a keletről hazakerült Gábor diák festett. Sok keresés után a tudós és fáradhatatlan kutató rátalált a rég lebontott és elárverezett mennyezet maradványaira egy konyha és egy istálló fölépen s csakugyan sok törökös vonást mutatnak a kék alapra festett díszítések, ámbár néhány bokréta teljesen magyar. Egyen, például tulipán mellett narcist és rózsabimbót talált, kétfelé virágcserépből kifejlődő szimmetrikus elrendezéssel.

A SZÉKELYUDVARHELYI SÓSFÜRDŐ MELLETT LÉVŐ RÉGI JÉZUS KÁPOLNA. (46)

Mintaszerűségük és páratlan voltuk miatt említi meg Huszka két csúcsívvel boltozott szentély festéseit, melyek díszrészleteikben a gót és renaissance küzdelmét mutatják, úgy azonban, hogy a renaissance már kezd diadalmaskodni. Egyik a majdnem teljes épségben fennmaradt m.-dályai (Udvarhelymegye), mely alighanem a XVI. századból való; a másik — a gyönyörű olasz renaissance szárnyas oltáráról híressé lett — menasági katolikus templom mennyezete, a szentély falába vésett 1655. évszámmal.

Az udvarhelymegyei református és unitárius templomok mennyezetéről egyáltalában ritkán hiányzik a festett virágdísz, aminthogy festett virág ékesíti a padokat, a szószéket, a karzat deszka korlátfalát, néha az orgonát s az ajtót is.

A régi bögözi unitárius templom mennyezetéről (IX. tb.) mutatunk be néhány kockát. E rajzok régi felvételek alapján készültek, ma már nincsenek meg. E fára festett diszítmények a mennyezet tábláiról valók; sok barokkos vonás ismerhető fel e kompoziciókban, de mindamellett a népies elemnek is jut tere, ilyen különösen a legutolsó tábla.

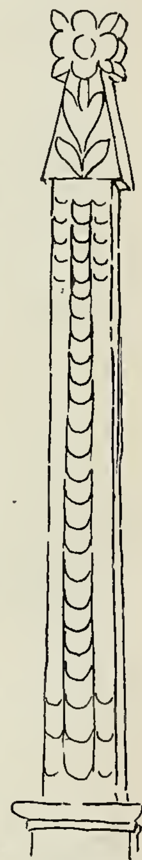

A MIKLÓSVÁRI KATOLIKUS TEMPLOM KAPUJA. (48)

Hasonlít ezekhez, de naivabb és népiesebb is, bár vannak benne barokk nyomok, az itt bemutatott székelyudvarhelyi (VIII., IX. tb.) Jézus-kápolna mennyezete (46).

A festett diszítésű templomajtók közül figyelemreméltóbb az árvátfalvi református és a homoródkarácsonyfalvi unitárius templomé (X., XI. tb.).

Az árvátfalvit Balázs Mózes, lókodi asztalos cselekedte 1849-ben. A templomajtónak négy betéte van festve; a diszitések egészen népiesek, olyanok, a milyet Balázs Mózes a szekrényekre is festett. A felső kettő kék csillagból nő ki, két stilizált rózsa következik, följebb vörös tulipán, kis vörös és kék virággal, majd egész fölül különös alakú virág s a bokréta ormán

OSZLOP, A FARCÁDI TEMPLOMBÓL. (47)

A MIKLÓSVÁRI KATOLIKUS TEMPLOM PORTIKUSA. (49)

A SEPSI-SZENTGYÖRGYI REFORMÁTUS TEMPLOM AJTAJA.

tulipánbimbó; az alsó két betét még jobban ismert kompozició: edényben levő bokréta gyöngyvirág, tulipán és szegfűvel.

A homoródkarácsonyfalvi 1867-ből való, mestere a homoródoklándi harangozó Hadházi József.

Két hasonló betét van az ajtón díszítve egy körivekből összetett konturaju sötét mezőben. Rozetta van alul, abból jő ki az egyenes szár, melyből rózsák, tulipánok, gyöngyvirág, szegfű nő ki, a felsőnél fehér galambok ülnek a rózsákon; felső részét palmetta-féle virág foglalja el, melyet koszorúsan vesz körül valami vörös, gyöngyvirághoz hasonló virág.

Csehely jegyezte föl, hogy a homoródszentmártoni unitárius templom ajtaja, mely 1817-ben készült, remeke volt a népies festett díszítésnek; nyoma sincs ma már.

A festett díszítésű templom-karzatok közül is bemutatunk kettőt (XII. tb.). Négy táblát az árvátfalvi református templomból (1859). Minden ízében népies ornamentumok ezek. Tulipán, szegfű, rózsa, gyöngyvirág-levelekkel, bimbókkal nő ki egy egyenes szárból, amely alatt csillag van, rozmaring-leveles ág veszi az egészet körül koralaku koszorúban; mind a négy körülbelül egyforma, csak a színe változik.

ZSOMBORI KATOLIKUS TEMPLOM KÓRUSA.

A farcádi református templomból adunk itt két táblát, — amelyeken még nagyobbak a virágok, teljesen festett ládákról, bútorról vett motivumok, amelyekből a hagyományos cserép se hiányzik. (XII. tb.)

Említettük már, hogy a Székelyföld néhány templomának restaurálása alkalmával, a

A HOMORÓD-KARÁCSONYFALVI UNITÁRIUS TEMPLOM AJTAJA. (X. tb.)

(Az oklándi harangozó, Hadházy József munkája 1867-ből.)

AZ ÁRVÁTFALVI REF. TEMPLOM AJTAJA (XI. tb.)

(Lokodi Balázs Mózes munkája 1849-ből)

talatnak képsorozatot, mely az ítélet napját ábrázolja egy 10 m hosszú és 134 cm magas képsorozatban.

Hogy e szép csúcsíves templomban, melyről Urban Balázs annyi elragadtatással ír, a mészréteg alatt falképek vannak, azt már évekkel ezelőtt tudták. A mészréteg ugyanis egy-két helyen lemállott s a támadt színes foltokon egy kígyónak töredéke látszott s egy női szent, ki palástját [illegible] imádkozó [illegible] köré szétterjeszti. De hogy a képek a mészréteg alól előkerültek, az a mi derék munkatársunk, a mindhalálig csendben dolgozó, szerény Csehely Adolf érdeme.*

Az ítélet napja ciklusának kimagasló alakja Jézus, szigorú [illegible] glóriától körülvett ülő képe (magassága 110 cm), különösen a palást szép redőzése mutatja a művész jó ízlését. E főalaktól jobbra és balra két-két egymás fölött hosszan elhúzódó mezőre oszlik a kompozíció; az alsó mező magassága 70 cm, a felsőé 64 cm.

AZ [illegible] KATOLIKUS TEMPLOM KÓRUSA [illegible]

A felső mezőn jobbra és balra egy-egy angyal mutatja be térdelve hódolatát Isten fiának, az alsó mezőn pedig balra Szűz Mária, jobbra Szent János imádja térdelve az üdvözítőt. A térdelő angyalok mellé sorakozik a felső mezőn hat-hat apostol álló helyzetben. Mindegyik könyvet tart kezében. Az apostolok jobboldali sorából Csehelynek négy alakot sikerült teljesen kibontania a mészréteg alól. E négynek arcvonásai nemesek, tiszteletgerjesztők. [illegible]

Az alsó mezőn, Szent János térdelő alakja mellett, Mihály arkangyal áll kivont karddal, amint a kötéllel egy csomóba összekötözött kárhozottakat a pokol kapuja felé űzi. Sajátságos, hogy az elkárhozottak közül az arkangyalhoz legközelebb állót [illegible] meg-

* Csehely Adolf Körmöcbányán 1854 június 25-én született. Reáliskolai tanulmányait s ott végezte be 1873-ban, a műegyetemre ment s azt végezve a középiskolai tanárképzőbe jutott. Azután [illegible] fővárosi mérnökségnél nyert alkalmazást, ahol 1884-ig maradt. A mezőtúri református gimnáziumba választották meg helyettes tanárnak, ahol két évig, 1886-ig maradt, amikor a kunfélegyházi városi katolikus főgimnáziumhoz ment. Onnan egy év múlva a rózsahegyi katolikus főgimnáziumhoz választották meg, a miniszter 1887 szeptemberében a [illegible] katolikus főgimnáziumhoz rendes tanárnak nevezte ki, ahol 1893-ig maradt. Ott kezdte meg és fejezte be »Árva vármegye népesedése« című munkáját. 1893 év őszén a miniszter áthelyezte az udvarhelyi állami főreáliskolához. A [illegible] szervezet azonban nem bírta tovább a munkát s felmondta a szolgálatot. Meghalt 1901 aug. 25-én. Életének utolsó éveiben is szorgalmasan dolgozott [illegible] Népművészeti kutatásainak eredményeit gyűjtését és rajzait ebben a könyvben [illegible]

A [illegible]

A CSÍKSOMLYÓI FERENCRENDIEK TEMPLOMA. (56)

felelő öltözetben struclollas föveggel ábrázolta a festő, míg a többieket mezteleneknek.

A pokol kapujánál, mely az egész sorozat jobb oldalát bezárja, megszakad a képsorozatotketté osztó vízszintes vonal, mert a kapu már a képcsoport egész magasságát éri el. A pokol kapujának nyílását egy tátott szájú rémes szörnyeteg feje foglalja el, torkával a pokol torkát jelképezve. E szörnyeteg torkába épen beléesik egy elkárhozott, hátára kötött ládával, (valószínűleg a lelketlen uzsorást ábrázolva pénzesládájával), beljebb még egy elkárhozott a pokoli szörnyeteg torkában.

A felső képmezőn, közvetetlenül a pokol kapuja előtt, egy sarkantyús vitéz mezítelen holttestet visz vállán, mintha megakarná menteni a kárhozattól, egy ördög azonban már nyúl a halott után.

A képsorozat baloldali részén (az üdvözítő jobb keze irányában) a térdelő Szűz

A DARÓCI SZÁSZ TEMPLOM. (57)

TEMPLOMAJTÓ BOGOZON 1792-BŐL.

TEMPLOMAJTÓ AGYAGFALVÁN

A MEDGYESI SZÁSZ TEMPLOM TORNYA

A BÖGÖZI REF. TEMPLOM RÉGI FALKÉPE. (59)

A BOGOZI BEL TEMPLOM BELTAKETE

A BÖGÖZI REF. TEMPLOM.

A FELSŐ-BOLDOGASSZONYFALVI REF. TEMPLOM MENYEZETÉRŐL, 1670-BŐL.

Mária mellett látjuk ugyancsak Szűz Mária álló alakját, amint palástját védőleg terjeszti azok köré, akik életökben hivek voltak s kérőleg emelik feléje kezüket. Ehhez csatlakozik balfelől egy szimbolikus kép: kékesszürke korong, benne két kisebb koronggal, melyek egyike világos sárga, másika sötétebb sárga színű, nyilván az eget ábrázolja a rajta levő nappal és holddal, míg az alatta rézsútos irányban levő sárgásbarna korong bizonyára a föld jelképe.

E korongon kivehető még egy hajónak, valamint egy hátával a hajónak dűlő, félig fekvő emberi alaknak képe, amivel a festő valószínűleg a tengert és szárazföldet akarta jelképezni. Az eget és földet egy rozettaszerű rajzzal kapcsolta össze a jámbor

A HODGYAI REF. TEMPLOM SZÓSZÉKE.

AZ ETÉDI CINTEREM KAPUJA.

művész a rozetta egyik mélyedésébe kacskaringós kígyót [illegible]. A kígyó valószínűleg a paradicsomi kígyója, mely az első emberpárt bűnre csábítván, [illegible], hogy az ítélet napján a napnak, holdnak és földnek el kell pusztulnia.

E szimbolikus képtől balra a halottak ébredése látható: két angyal fújja a trombitán az ítélet harsonáit, a földön a sírok megnyílnak s a halottak az angyalok [illegible] feltámadnak (40).

A képsorozat legbaloldalibb része a mennyország. Csipkeparkányos [illegible] fal veszi körül a kiválasztottak örök lakóhelyét. A menny nyitott kapujánál Szent Péter bocsátja be az üdvözülteket, akiket angyal vezet. Az angyalt követi két főpap, azután egy tonzurás szerzetes, két koronázott férfi, végül egy férfi s legutolsónak a nő.

A BÖGÖZI HAJDAN KATOLIKUS, MA REFORMÁTUS TEMPLOM.

Freskói 1894-ben bemeszeltek, a két táblakép a kóruson régi katolikus díszítés.

URASZTALA A BÖGÖZI REF. TEMPLOMBÓL 1761-BŐL.

A festett felület kibontott része azonban csak kis része az egész északi falnak, mely a boltozatig festve volt.

E falképek készítőjét s keletkezésök idejét megjelölő feljegyzésre eddigelé még nem akadt a kutatás, de valószínű, hogy a képek a XV. században készültek.

Cséhely a felfedezett képsorozatról jelentést tett a műemlékek országos bizottságának, mely a jelentés alapján elhatározta a mészréteg alatt még lappangó képek folytatólagos felkeresését s a képek fotografikus felvételét; e munka elvégzésével Cséhelyt és Huszka Józsefet bízta meg. 1898. június és júliusában sikerült a két tudósnak a templom északi falának

BÖGÖZI REF. TEMPLOM.

még hátralévő részét, valamint egy, a nyugati falon mutatkozó jelenetet is teljesen kiszabadítani a mészréteg alól.

Az utolsó ítélet, a mennyet és poklot ábrázoló képciklustól jobbra levő két nagyon megrongált s ezért meg nem határozható szenten túl Szent Veronika kendőjének képe tünt elő, ezentúl pedig egy férfiszentnek álló alakja, aki könyvet tart kezében. Fejét drágakövekkel és gyöngyökkel ékes bizanci korona födi, mely korona annyiban jellemzetes amennyiben a faliképeken levő többi koronák mind aujou-liliomos díszűek. Végül hármas félkörös románstilű fríz alatt három szentnek a mellképe fejezi be az alsó képsorozatot.

Az alsó képsorozat felett, az északi falnak 14·5 méternyi egész hosszában, Szent Margit vértanunak 1·4 méternyi magas legendája húzódik el tizenegy jelenetben.*

A Margit-legenda képsorozatának festője szabadon bánt el a legendával, amennyiben a legendában szereplő római helytartót először is királynak tette meg.

Az 1. jelenetben látjuk a király háromtornyú várkastélyát, mellette a szabad ég alatt a királyt, amint szolgájának mondja: «Ülj fel a lóra, vágtass el Margithoz s kérd meg kezét számomra.» 2. A szolga megjelent Margit előtt. Lovát fához kötötte, elmondja a király üzenetét. Margit, aki pálmaágat tart kezében, tagadó választ ád, mert pogányhoz nem megy nőül. Margit mellett látjuk dajkáját is. 3. A kikosarazott király dühében trónja elé hurcoltatja Margitot. 4. Margit két oszlophoz kötözve, szétterjesztett karokkal függ a levegőben. Két poroszló ostorozza. 5. Margit két fa között függ. A két poroszló fogókkal csipdesi testét. 6. Margitot a két fáról leoldják a poroszlók. A király is ott áll s nézi Margitot. 7. A király csavar alakú oszlopon lévő bálványkép előtt térdel. 8. A keresztény hitben állhatatos Margitot két karóra felfüggesztett üstben főzik. Két fuvó éleszti a tüzet. Az egyik poroszló tüzesíti a nagy vasfogót, hogy azzal a szűz testét megcsipdesse, a a másik poroszló ennyi állhatatosság láttára a mögötte levő nézőkkel együtt megtért s térdre esve imádkozik a keresztényeк istenéhez. A csoport mögött álló hóhér már magasra emelte pallosát, hogy a megtért poroszlót lefejezze. Margit az üstben összekulcsolt kezekkel imádkozik, két galamb fejére teszi a mennyei dicsőség koronáját s egy angyal feléje száll a mennyből pálmaággal. 9. Margit a börtönben, előtte undok sárkány. A sárkány nem bántja. Margit diadalmasan emel keresztet mindegyik kezében. 10. Margit leteperte a sárkányt s ostorozza. A 11. jelenet Margit lefejezése. Összekulcsolt kezekkel térdel a martir. A hóhér már sújtott (csak kezét s kardját látni) s a szűz feje lehullott.

A Margit legenda felett a középkori festett székely templomokban elmaradhatatlan László-legenda töredékei láthatók. E ciklus magassága 2 m. A László-legenda első jelenete még a nyugoti falra esik.

Márk krónikája úgy adja elő a cserhalmi ütközet regényes epizódját, hogy Szent László herceg a váradi püspök leányának nézte a szép magyar leányt, akinek megszabadítása érdekében elrablóját üldözte s megölte, de végül hozzáteszi, hogy a leány nem a püspök leánya volt; e képsorozat festője a püspök leányának tartja az elrablott s megszabadított leányt. A nyugati falon levő jeleneten (61) ugyanis a váradi püspököt látjuk, amint

* Szent Margit egy pisidiai Antiokiában (Nagy-Phrygiában. Kis-Ázsiában) élt pogány pap leánya volt. Anyja korán elhalt, dajkája nevelte fel, aki falun lakott s titokban keresztény volt. Margitot is keresztény hitben nevelte. Amikor Margit tizenöt éves korát elérte, atyja magához vette s csak akkor tudta meg, hogy leánya az új hitnek híve. Atyai rábeszélésével kisérlette meg, hogy leányát az új hit elhagyására s a pogány valláshoz való visszatérésre birja. Minthogy pedig rábeszélésének nem volt foganatja, önmaga vádolta be leányát keresztény hiteért Olybrius császári helytartónál. A helytartót annyira elbűvölte a szép vádlott, hogy feleségül kérte, egyuttal pedig fenyegetésekkel akarta rávenni, hogy keresztény hitét elhagyja; de célt nem érvén, börtönbe záratta. A fogság Margitot nem tette engedékenyebbé, miért is a helytartó megvesszőztette s testét vasfogókkal tépette. A következő napon égő szövétnekekkel égettette, azután pedig hideg vízzel telt kádba dobatta. Margit állhatatossága annyira meghatotta a nézőket, hogy sokan a keresztény hitre térlek, miért is a helytartó néhánynak rögtön fejét vétette, Margitot pedig a városból kihurcoltatta és lefejeztette.

DÍSZÍTÉSEK AZ ÁRVÁTFALVI REF. TEMPLOM KARZATÁRÓL, 18[illegible]-BÓL;
A FARCÁDI REF. TEMPLOM KARZATÁRÓL, 18[illegible]-BŐL. (XII. tb.)

A BÖGÖZI REF. TEMPLOM DÉLI FALKÉPE (1)

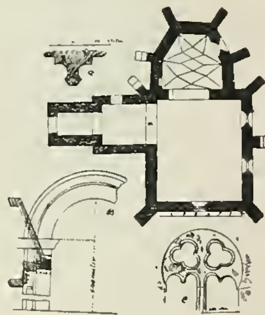
leánya megszabaditására a kunok ellen induló Szent László herceget, (kit egyébként koronás királynak festett a művész) megáldja. A püspök kisérete, közöttük a püspök felesége, térdrehullva imádkozik a vállalkozás sikeréért. E csoporttól balra emelkedik a püspök vára, a vár fokán két őr fujja kürtjét László felé, ki fehér lován jobbjával búcsúüdvözletül emeli koronás föveget a püspök felé; baljában hatalmas csatabárd. Mögötte dárdával, vörös lovon kisérője, aki még egy fehér lovat vezet pórázon.

A SEPSI-BESENYŐI REF. TEMPLOM. (62)
Huszka után.

A László-legendának az északi falra eső folytatása a cserhalmi ütközetet ábrázolja többé-kevésbé csonka részleteivel. Az eredetileg összefüggő csataképet a festett falra épitett s a mult században ismét lebontott késő csúcsíves korú boltivek megszakitották. E csonkitást tetézte az is, hogy a XIX. században ablakot törtek a falba. A boltívek kiindulási pontjait a még megmaradt gyámkövek jelölik. Két-két gyámkő között tehát a cserhalmi ütközetnek egy-egy megcsonkult töredéke maradt meg. Az 1. töredék: vágtató lovasok (nagyon csonka álla-potban), egy lebukott sebesült s egy halott; 2. a cserhalmi ütközet legmozgalmasabb része, kunok és magyarok heves küzdelme. A magyarok fegyvere a hosszú kard, a kunoké a kézíjj s a nyíl. Két elrablott magyar leány a kunok seregében. A földet halottak borítják. E jelenet sokkal mozgalmasabb a más székely templomokban napfényre került hasonló jelenetek bármelyikénél; 3. László vágtat fehér lován. (nagyon csonka); 4. László s a kun vitéz leszállt lováról. Állva küzdenek egymással. A küzdés heve átragadt a két vitéz lovára is, a kettő egymás ellen támadva ágaskodik, László fehér lova beleharapott a kun vitéz vörös lovának nyakába; 5. László leteperte a kun vitézt, aki László egyik lábába kap, hogy őt is lerántsa. A három egymás felett lévő képsorozatot 17 cmnyi széles szalagdíszek választják el egymástól.

E három képsorozat közül, Csehély szerint, a László- és Margit-legenda határozottan régibb keltű, mint az itélet napjának képsorozata, amit nemcsak az utóbbinak művésziбb kivitele, hanem az is igazol, hogy a mennyország sérült sarkánál a mennyország alatt lévő vakolatréteg egy részének eltávolítása után ugyan e helyen a Margit-legenda alsó részének folytatása tünt elő. A képek színe vörös, sárga, szürke, barna, sötét szürkéskék és fehér; zöld szín e képeken nem fordul elő, mint egyáltalán a középkori székely templomok eddigelé ismert faliképein, a bessenyői templom képeit kivéve, melyeken e színekhez a világoszöld is hozzájárul.

A SEPSI-BESENYŐI TEMPLOMBÓL. (63)

A Szent László-legenda különben végig kisér bennünket majdnem az összes székelyföldi templomok faliképein. Huszka József, aki, ismételjük, elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar diszítő stilus elemeinek felkutatása és e stilus törvényeinek megállapítása körül, személyesen átkutatta az összes még fenmaradt templomokat és úgy találta, hogy a templomok északi falai, amelyek seholse voltak áttörve, mindig ki voltak festve többnyire legendás, vagy bibliai képekkel s közvetetlenül a mennyezet alatt rendesen Szent László legendája foglal helyet.

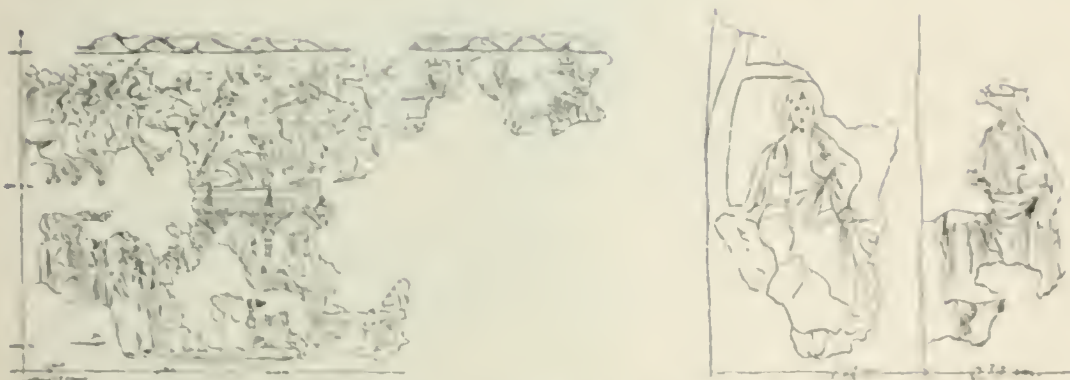
Legérdekesebb ilyen faliképre talált Huszka a sepsi-bessenyői

(Háromszékmegye) református templomban [illegible] ahol az északi fal alján [illegible] azon egymás fölött két képsorozat is [illegible]. Az alsó [illegible] Huszka szerint [illegible] látszik.

Huszka József [illegible]

[illegible]

[illegible]

A SEPSI-BESENYŐI TEMPLOM RÉGI FALKÉPEI [illegible]

Husz[illegible] után

leveles díszmű alsó végén letörött középső oszlop [illegible] tisztán kivehetők. E két részlet [illegible] díszmű és déli ajtó még a román vagy átmenetkori templomból maradtak. Az ajtó [illegible] helyén, az ablak pedig a késő gothikus bolttal fedett s alkalmasint csak a XVI. század[illegible] télyben újra alkalmaztatott.

A régebbi templomból való még a félkörívű diadalív is, mely azonban [illegible] ságban áll, mert a késő goth szentély hozzátoldásakor az egész templom [illegible] korban boltozták újra a diadalívet, annyival inkább sejthető, mert a szentély északi [illegible] ajtót régente sekrestye-ajtót még [illegible] csúcsívvel alkották. Feltehetjük azonban [illegible] hogy a templomhajó előbb emeltetett fel diadalívestől együtt [illegible] a jelenben [illegible] s így a felemelés még az átmeneti ízlés korába esnék. E föltevésnek azonban [illegible] freskóinak felső sora, mely még a templomhajó felemelése előtt készült és [illegible] a goth kor kezdetére.

A jelenben meglevő templomrészek és részletek keletkezési korát [illegible] állapíthatjuk meg: A templomhajó, a szentélyablak díszművé s a [illegible] XIII. század első felében épült[illegible] még a szentély szabálytalan alakú [illegible] sekrestye-ajtaja sokkal későbbi időre, a XV. század végére, vagy a XVI. [illegible] templom késő goth stílű átépítése jogot ad legalább e föltevésre, mert a [illegible] csak 1553-ban, tehát a XVI. század második felében eszközöltetett az átépítés [illegible] hajó és diadalív felemelése is. A jelenben befalazott sekrestye-ajtó [illegible] ey ref ehlezes csak az átépítés után [illegible] a templom [illegible] adhatnak felvilágosítást.

A minden áttörést nélkülöző északi fal itt is, mint az összes székelyföldi templomokban, teljesen ki volt festve. A fal magassága azonban, nehogy az alakok túlnagyok legyenek, két egymásfölötti képsorozatot követelt s igy több legendai vagy bibliai tárgy festését tette lehetővé.

Az északi falon alkalmazott legenda-tárgyakra nézve szabályul kimondhatjuk, hogy közvetlen a mennyezet alatt mindig szt. László legendája foglal helyet. Így találtam ezt az összes székelyföldi templomoknál s igy van ez Besenyőn is (64, 65, 66).

A SEPSI-BESENYŐI TEMPLOM RÉGI FALKÉPE. (66)

HÁZ

FELSŐ-GYIMESLOK (67)

Tekintsük előbb magát az egész falut.

A székely lehetőleg síkra építi falvait; hegyek között a magasba [illegible] a patakok völgyében telepednek meg. Így egész Csíkmegyében, ahol a falvak valóságos síkjellegűek s az övező hegyek lába néhány kilométernyire esik a falvaktól (67). Köröskörül a fenyves rengeteg s a faluban nincs árnyék. A fát nem becsüli a székely, országútja is ilyen fátlan, kopár, a távíróoszlopokon kívül más nem igen vet ott árnyat. Alcsíkból indulva, Kaszon-Impér felé gyönyörű fenyves hágón visz az út, s ezután teljesen fátlan terület következik. Azt mondja a székely, van neki elég fája az erdőben, több nem kéne, s ahol csak teheti, a tagosítástól való félelmében pusztítja is az erdőt, hogy több legyen a legelő, körülvagdossa, «megaszalja» a fát, hogy kiszáradjon. Csak ahol patak mentén épült a falu, ott van árnyas utca, például Gyergyó-Újfaluban (70–72) fűzesek szegélyezik a partokat s a falu messzire elhúzódik a patak mentén.

AZ OKLÁNDI NAGYUTCA (69)

OKLÁND. (69)

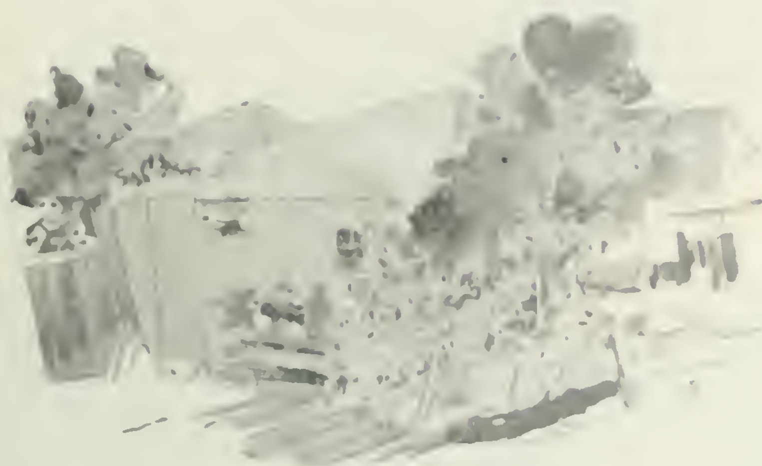

KISKERT A HÁZ ELŐTT, GYERGYÓUJFALUBAN. (70)

Nagy-Ajtában (71), valamint Erdővidéken (Háromszék északi részén) az utca egyik házsorához közel folyik a patak s e ház előtti kis térből virágos kerteket alakítottak, ami nagyon kedvessé teszi e falut. Háromszék területén, a Feketeügy mentén, szintén sík falvak vannak, csak a síkot szegélyző előhegység községei érdekesebbek, de magasabbra ezek se telepedtek; a talaj szerint igazodó görbe, keskeny utcák jellemzik e falvakat, silány erdőmaradékok veszik őket körül ott, ahol még egészen nem pusztították ki az erdőket. Sokkal fásabbak az udvarhelyi falvak, lakói is barátságosabbak, a kálomisták s méginkább az unitáriusok, míg különösen a csikmegyei katolikus székely gyanakvó, fur-

[illegible] Egy nagyobb [illegible] a gyengeknek [illegible]
[illegible]

Egyes falvak, mint például Nagy-Galambfalva (73) vagy [illegible]
[illegible]

KISKERT A HÁZ ELŐTT, NAGYAJTÁN (71)

GYERGYÓÚJFALU (72)

Homoród vidékén Lövéten (75. 76. 77), amint már említettük, nyáron a vízjárás miatt, magasra rakott kőházak jellemzők.

Általában összefüggő egészet képeznek a falvak, csak itt-ott a hegyek alján elterülő községek vannak darabokra szaggatva, ilyen Csík-Mindszent, mely hét darabból áll; Gyimes is ilyenféle, ahol a völgyből a patakok mentén felszóródnak a házak a hegyre; az ilyen elkülönített részt az ott lakó családokról nevezik el, például »Antalok patakja«-nak.

A városok között a legnagyobb és a legvárosiasabb Maros-Vásárhely, [illegible]

NAGYGALAMBFALVA. (73)

UTCA, SZENTEGYHÁZAS OLÁHFALUBAN. (74)

LÖVÉTE. (75)

LÖVETE.

KÖTÖTT SOR, LÖVETEN.

SEPSISZENTGYÖRGY.

HOMORÓD-OKLÁNDI UTCA. (79)

lemző, a többi városhoz hasonló. Sz.-Udvarhelyen (82, 83) több maradt meg a jellemző régiből s nincs egészen kivetkőztetve. A tucatosodó ízlés példája a kis faluból megyei székhellyé kinevezett Csikszereda (84, 85), ahol egész sor utcák támadnak egyszerre a régi építkezéssel teljesen ellenkező ízléstelen, nagy emeletes kaszárnya házakból.

Sehol se rí ki talán annyira ez az ellentét, mint e faluvárosban, és sehol se vonhat talán az ember közvetetlenebb tanulságot ebből, mint itt, hogy csak a régi, a nép kedélyével megegyező s a helyi viszonyoknak megfelelő eszközökkel dolgozó építő művészetnek van egészséges alapja s csupán ez fejlődhetik. Oly ridegen hatnak itt ez idegen, meg nem értett formákba burkolózó gőgös téglatömegek az egyszerű kis falusi házak közelében. Itt látjuk legjobban, hogy azokat a kis házakat, a díszes kapukat építő egyszerű emberekben mennyivel több művészi érzék lakozott, mint e nagy házak műépítészeiben.

Valóban, e modern bérházak itt, mint másutt is, nagyon emlékeztetnek az uraságoktól levetett ruhára; a régi görög római építészetből átvedlett renaissance paloták rongyai ezek a házak. Ideje, hogy visszasiessünk a néphez, *tanulni!*

Mondják — nyoma is látszik — hajdanta szerette a székely a virágot, most már kevés az olyan falu, ahol virágos kiskert jut a ház elé. Pedig magyar szokás ez, — de a székely aszondja: kenyérkére is keves a föld!

A sokat emlegetett *magyar kert* stilusáról megszívelendő *Kiss Sándor* tanítása.

Az utóbbi időben — úgymond — több kertkedvelő s hazafias érzésű ember azt az eszmét vetette föl, hogy alkossuk meg a magyaros kertet!... Hozzá is láttak, hogy az új stilust önállóan megteremtsék, pedig ez legalább is fölösleges, mert a magyar kertstilus nem szorúl megteremtőre. Régen kialakúlt már az s megelőzte egy századdal az angolt is. Az ujítók azt ajánlják, hogy egy nagy területen együttesen kell elhelyezni a virágos-, veteményes- és gyümölcsös kertet, de úgy, hogy mindegyik megtalálja méltó helyét és kellőképen érvényesüljön. Ez nem helyes és nincs is jó oka. Már az 1651-ből maradt följegyzés határozott különbséget tesz szőlős-, veteményes-, gyümölcsös- és káposztáskert között. A zsellérek-

UTCA, FELSŐ-CSERNÁTONBAN. (80)

tól egy orvosi(?) [illegible] sz[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. Nagy [illegible] és lugasokat(?) [illegible]. A [illegible] kertekről [illegible] akkor [illegible]. Igy [illegible] a XVII-ik századbeli [illegible] a következő [illegible].

A kertek [illegible] három féle [illegible] virággoskert, veteményeskert és gyümölcsös-kert. Ezekhez tartoznak a szőlős-kertek és orvosságos-kertek. Egyebek közt a szerző megjegyzi, hogy a virágos kertet lehet bizonyos szabály szerint kombinálni a veteményessel. Mert egymaga a veteményes készíttetik az élet szükségére a test és lélek erejének megörvendeztetésére s a szemnek gyönyörködtetésére: ennek azért [illegible] kell építtetni, hogy annál kényelmesebben részesülhessünk a megmondott javakban.

Csodálatos, hogy bár a XVI. század első felében a kerti virágokat már elég jól ismerték, mégis a [illegible] is, melyről megemlítik, hogy „a [illegible] egyjáratúak". Virágos-kert még [illegible]. A [illegible]-kert szélén termelnek egy kevés virágot [illegible] válót.

A XVII. században már megvan a magyar kertstílus a legapróbb részletig kifejlődve. Minthogy az Úr kitekint az ablakon, palotája [illegible] lássék lenni, alól különb-különb szép virágok szemes-szép kötésbe [illegible]. A termékek egytájba és egyszerű virágai [illegible] ember. A nagy arány és a nagy [illegible] megragadja lelkét. Ezért szereti a [illegible] [illegible] elárasztja a rónát s ugyanígy a nagy távolságot kívánja a kertjétől is.

Már most milyen legyen a magyar kert belső berendezése?

Ha kicsi a kert, mint például rendesen a házelőtti, akkor csak ágyakba osszuk s mindegyik ágyba más-más virágot ültessünk. Minél hosszabb az ágy, annál szebb is, mert nagyobb a perspektívája, de a régi szabály szerint keskeny ágyakra kell osztani a kertet, hogy a gyomlálók kétfelől jól érhessék, mert különben kárt tesznek. Az ágy széleit [illegible] körül. Ha nagy a kert, nemcsak utat hagyunk, hanem [illegible] ékességnek okáért alacsony spalirokat, mind kétfelől ültetve. Az első út, amely az ajtón bemennek, legyen hosszú vagy lugas, vagy alacsony út, azaz spalir. Szélességére legyenek spalirok. Ha nagy a hely, három-négy lugas is lehet hosszára, hasonlóképpen szélességére is. Csak gondolja ki csinosságát akarná a kertnek, csinálj minden lugas között utat és spalirt. Akár hosszára, akár szélességére úgy, hogy ha az első út spalir, a másik út lugas legyen. Egyenként a lugas [illegible] vagy bolthajtás-szerűen összerakva. A lugasteregetésre legtöbbnyire a szőlőt használták [illegible] a cseresznyét és meggyet, melynek vékony hajtását könnyen lehet alakítani. Így lehet a kert [illegible] és apró különálló kis kertekre darabolódik a fasorok és [illegible] által. Éden [illegible] kerthez. A fasor szélessége [illegible] és [illegible] láb között lehet, míg a sövényé [illegible] a perspektívát növelni, de nem úgy, mint az angol [illegible] szerint így a lugasoknak végére [illegible] vagy deszkából csinált [illegible] perspektívákat [illegible], hogy hosszabbnak látassék lenni; de ha közelebb érjük a képeket, mindig akkor [illegible]. Azonban csak a magyar kert sajátos [illegible] ismertet meg bennünket. [illegible] nem [illegible] szerű, mint a franciák kertje. Az [illegible], a lugasokat és a kertet [illegible] kertész — [illegible] a [illegible] és a középen [illegible] megyen [illegible].

[illegible] UTCA (N)

A BUDVÁR ALATT, SZÉKELYUDVARHELY HATÁRÁBAN (N)

SZÉKELYUDVARHELY. (83)

CSIKSZEREDA LÁTKÉPE. (84)

CSIKSZEREDA. (85)

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] kirakni [illegible] egyesíteni akarják [illegible] kert közepén [illegible] a veteményesekhez.

A képződmények [illegible] e tekintetben is [illegible] példát [illegible]

GYÁRTELEP, SZENTKERESZTBÁNYÁN

[illegible] akarja [illegible] kereszteződéshez [illegible] kikkel az [illegible]

Az elválasztást [illegible]

Jobb azért ha az [illegible] vagy szagos és zöld füvekkel [illegible] kik meghagyják [illegible] választják el. Az ágyak szélén [illegible] csillagvirág. A hosszú [illegible] az [illegible] színes [illegible] nagy ékességére a kertnek.

Az első [illegible] kert [illegible] erről is [illegible] Portálékat [illegible] vagy [illegible] tábol volna kitirazva.

Ez nagyjából a régi [illegible] kert stílusa. [illegible] bár minden fajtájukkal [illegible] kertjéhez [illegible]

[illegible]

FELEGYHÁZI UTCA [illegible]

A székely ember a maga egyszerű viszonyai közt leginkább maga készíti kerítését legtöbbször a rendelkezésére álló anyagokból. Különösen leginkább [illegible] kap [illegible]

CSIKSZEREDAI KERÍTÉS. (88)

KERÍTÉS, CSIKMEGYÉBEN. (89)

KERÍTÉS ÉS CSÜR A TOLVAJOS HÁGÓ ALATT (CSIKSZEREDA). (90)

móddal szerkeszti össze a kerítést. A legegyszerűbb mód, amit persze csak külső terek bekerítésére használnak s ami minden erdős vidéken szokásos: fenyőágakat, fiatalfenyő törzseket fektetnek két leszúrt pózna közé (88, 90), vagy nagyjából lecsonkított törzseket szegeznek le egymás mellé (89). Bent a faluban már gondosabban készítik el. A (91) rajzon többféle módját mutatjuk be a «kertelés»-nek: ilyen a nagy faszegekkel való szegezés; a deszkáknak hornyolt gerenda közébe való beillesztése; az összetartó póznáknak vessző gúzs által vagy átlyukasztott fadarab által, melybe a póznákat szúrják be. Ugyanitt látható egy háztetőnek régi divatú és faszegekkel leszegezett nagy zsindelyű födése is. Gyakori a sövényfonású kerítés is (93).

Elég szokásos a deszkák közének kifűrészelése is, olyanformán, mint Kalotaszegen; ilyen a (94) és (95). A kerítés járulékának tekinthetők azok a kerítéshez épített féltetők, amikkel a padokat védik az eső ellen, ilyenek az (96) ikafalvi fedett padok. A (97) képen ott a kőkerítés és a beleépített pad.

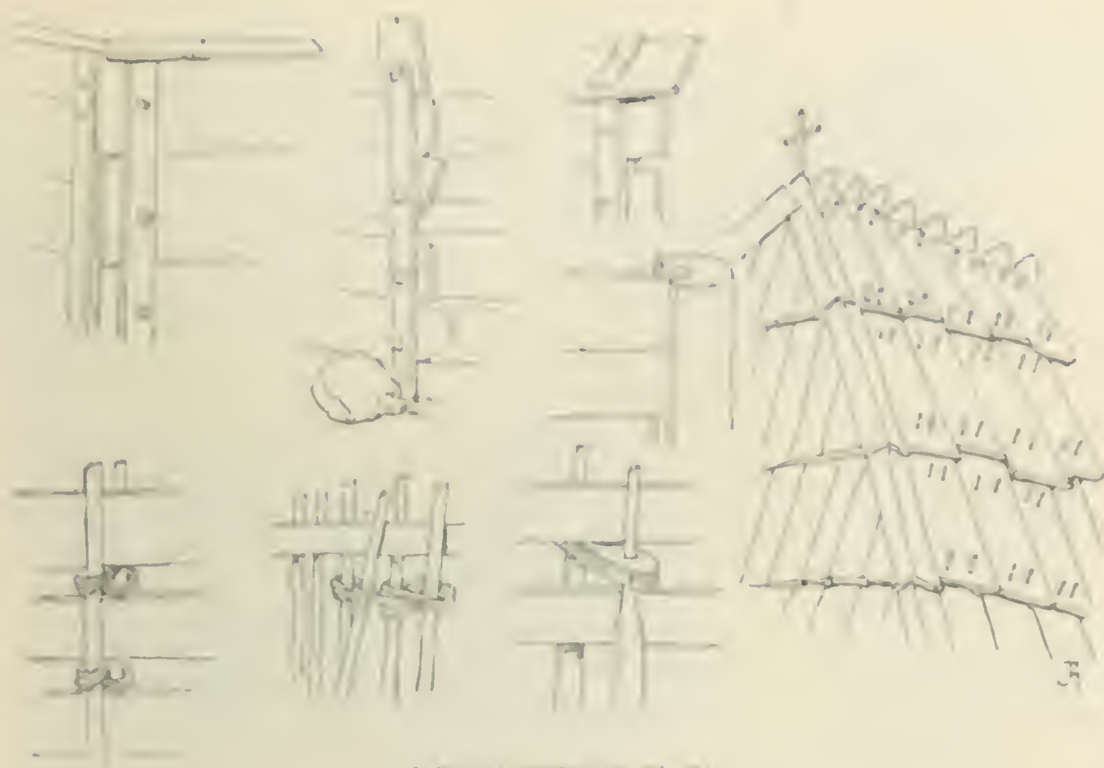
A székely udvar általában elég tágas, különösen a falvakban s méginkább ott, ahol a falu a főbb utaktól félre esik vagy épen az ország határához közel fekszik. A városokban természetesen drága lévén a telek, összébb szorulnak az udvaro kis. Kézdi-Vásárhely belvárosában pedig nincsenek is a vásáros bódék házakká állandósulva, egymásnak háttal építve sikátorokká fejlődtek, melyeket bár udvarnak használnak, de voltaképp utcák is, «udvarterek», mint ott nevezik.

A lakóház még most is gyakran az udvarban van, a gazdasági épületek rendesen oda épülnek s az utcától kerítés választja el az udvart. A vagyoni állapot határozza meg az udvar nagyságát, számát, az istálló, ól és csűrök terjedelmét is.

Gondos Balázs udvara (98) Csíkszeredán kevésbé módos gazdára vall mint például Mátis Gerő udvara Ikafalván (100), ahol két csűr is van az udvarban. Épúgy egyszerű gazdáé a (99) udvar, melyen istálló, csűr, kocsifélszer mind együtt van.

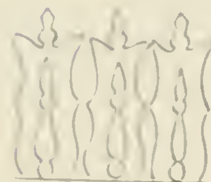
BALAVÁSÁR. (XIV. 16.)

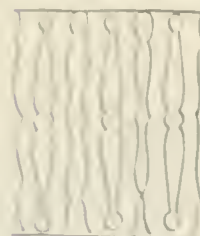

TAPOLCAI KERTÉSEK

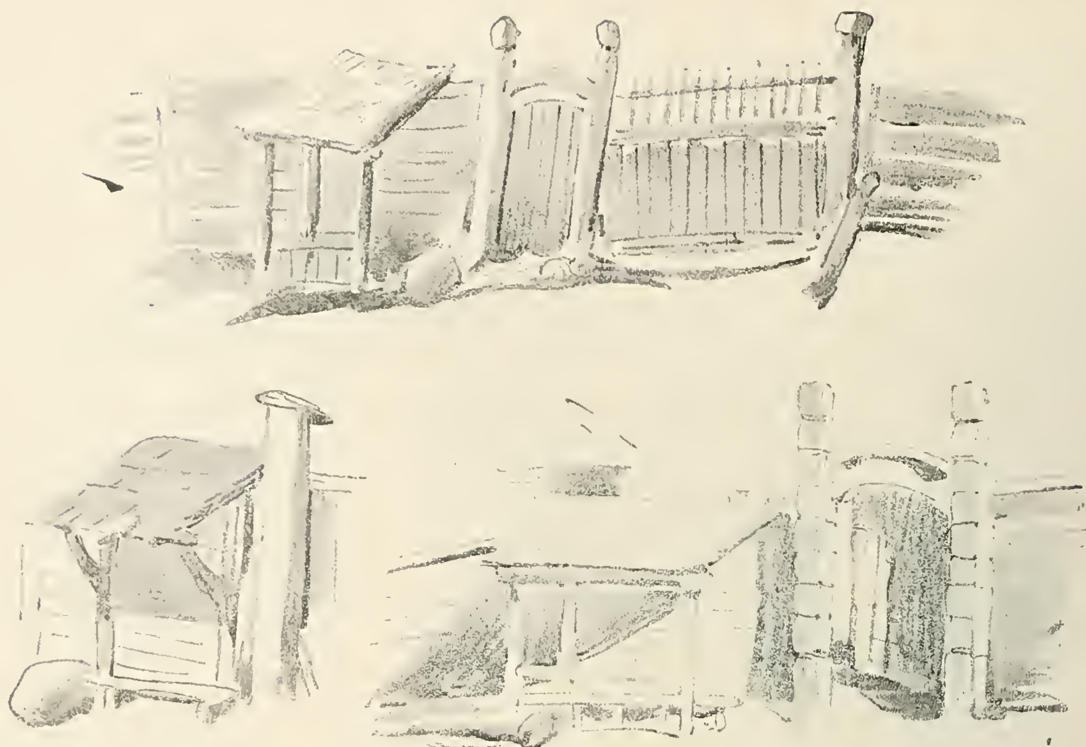

HOMORÓD-ALMÁSI SÖVÉNYFONÁSU KERTÉS

KERÍTÉSEK IKAFALVÁRÓL. (96)

Még egyszerűbb berendezésű udvar Keresztély Izsáké, Enlakán, ahol már külön félszer sincs a szekér számára (101).

Kevés vagy éppen semmi fa sincs az udvarban; többnyire van azonban a ház mögött kertjük, gyümölcsös, már t. i. a gyümölcstermő vidéken, például Udvarhelymegyében.

A módosabbak közül való Bíró Mózes udvara Sóváradon (102). Az ottani szokás szerint óriási lábonálló asztagok emelkednek az udvarban; gyakran több évig maradnak így elcsépeletlenül s így felemelve védik meg az egerek elől. A gazda büszkesége a szépen megrakott formás és kaszával jól simára leberetvált nagy asztag (104).

NAGY BACONI KERÍTÉS. (97)

Egy nagy-baconi udvarrészlet képe a (105). Történeti nevezetességű pedig (107) ágyúöntő Gábor Áron udvara, Kézdi-Vásárhelyt.

A kutak alakja olyan, mint másütt: gémes kút a sík helyeken, kerekes vagy kötélhúzós a dombos vidéken (106, 108, 109).

Nézzük már most a házat.

A székely a maga házának homlokzatát «bötü»-nek nevezi, mivelhogy ott az írás: ki építette és mikor? De azért e «bötük» terén is roppant nagy a változatosság. Itt virágból font színes korong, beleírva ékes betükkel: Isten segedelméből építette Barabás Áron élete párjával, Szőcs Annával.

GONDOS BALÁZS UDVARA, CSIK-SZEREDÁN

1862), amott Szent László király párnája, a harmadikon dombormüve: sárkánykígyó, továbbá szarvas fut a kutyák elől; a túlsó oldalon eltüntek a tulipánok a virágos kis kertből s most a bokorból nézegetnek le az utcára.

Fából épül jóformán minden: a ház, a csűr, a pajta, a kas, a sütő, a fészer, az árnyék-alja, minden, amit az életen láthatsz. Mert az a föld, amelyen ezek épülnek, az az élet a székelynek: az életre fordul be a kapun este. Igaza van, a határ nem érdemli meg az élet nevet.

Nem látsz a székely életen, csak kevés kő- vagy téglaházat. Újabban kezdenek ilyeneket építgetni, de még nagyon sok helyt hever a kő felhasználatlanul. Garadicsra nem fogy el annyi.

IKAFALVI UDVAR

Például egy ház.

Elöl hosszú tornác, melyből kinyulik a kiereszes felé [illegible] a bedeszkázott, kivágott szivekkel díszitett eresz. Kiereszes olyan lépcsőház féle, csak a magas alapra épitett házaknál van. A kiereszes lépcsőn, vagy egyenesen az ajtó előtti nagy kerek kövön juthatsz az ereszbe. Az ereszből nyilik az ajtó a tulajdonképeni házba, a pitarba vagy pitvarba. A pitvarból nyilik jobbra s balra a kisház, meg a nagy ház. Az eresz és pitvar fogalma már össze van zavarva. Az eresz a kiszélesedett, bedeszkázott része a tornácnak. Most össze-vissza használják s az eredeti fogalmat a pajta eresze őrzi meg. Régi szalmás házaknál még látható egészen nyitott eresz is, bedeszkázás nélkül.

Volt sok érdekes az eltünt házakon. Az ablak fölött világoskék alapon [illegible]

MÁTIS GERŐ UDVARA, IKAFALVÁN

KERESZTÉLY IZSÁK UDVARA, ENLAKÁN. (101)

cirádákból festett párkányzat ékeskedett a fehér falon. Kivül kékre festett deszkatáblák voltak: vagy fáncba vágva s akkor a kinyitásnál oldalt tolták a falra két felől; vagy sarkos táblák, azokat kinyitás után, rúddal támasztották ki. Azok a házak nem ismerték még a leveles zöld vagy kék zsalukat. Az ablak alsó részén egyszerű festett sáv, a domborúan hagyott tapaszon. Ilyen festett sáv volt a ház körül a töltésen, (kerítés) az utca felőli bötün és a ház elején. A töltés kisebb-nagyobb szélességben (félsing, egy sing) vette körül a házat, karókra, cölöpökre volt fonva, fűzfa, vagy bükkfa vesszőből; földdel töltötték meg, ledübückölték, csinosabban letapasztották, sikárolták és kék palával bemeszelték. Talán a ház alapját védte a víz ellen, mert az alap egynéhány nagy kőből állott; nem ástak árkot az alapnak s nem rakták meg kővel, mint a pincés házak alapját. Azokból a házakból hiányzott a pince

Másképen is építették ezeket, mint ahogy most építenek. Gerezdbe vágták az építőfákat; a ház szögletein még tapasztás után is kilátszottak a csupasz fa-végek. Ezeken a gerezdeken sétált föl a hijuba «gerezden futó Kalári». Ma szegényt csak macskának hívják. Megfogyott a cím, mióta sasba rakják a házakat, vagy harcsa-fűrészszel levágják a kinyuló gerezdeket; véle eltünt a legjobb mód, amelyet észrevétlenül lehetett fölhasználni a tisztelgésre s amit az eszterhéj alatt fölbujva, a hijuban, a rudon függő kolbász, oldalos, gömbec színe előtt szokott volt végezni szegény. (I. tb.)

BIRÓ JÓZSI MÓZES UDVARA, SÓVÁRADON. (102)

A mostani házfedelektől is különbözött a szalmafedél. Magasan kihegyesedve nyúlt föl, nagy lejtő kellett az esőnek. A tetőn kakasülő: összekötött szalma kepéjűs lengyben végződő rudak átvetve a tetőn, hogy a szél ne bonthassa meg a fedelet. A két tetőszegletet papista felfelé fából faragott kereszt vagy színes cserépfész foglalta el. Egy-egy csűrön még akad ilyen régimódi kakasülő, de a házakról oda lett, mióta elhagyják a szalmafedelet.

SÓVÁRADI UDVAR (191.)

Ez már — a régi — sasba van építve. Úgy hogy a talpfákba sasokat, oszlopokat vésnek jó kemény fából és ezekbe fúrnak rovást. Mikor a ház vázát (négy szöglet, ajtó, ablak, szemöldök) felállítják, az építő boronafákat egymásra rakják a fárába s az egész épületet a koszorúfa foglalja össze.*

Nézzük az oszlopos tornácot.

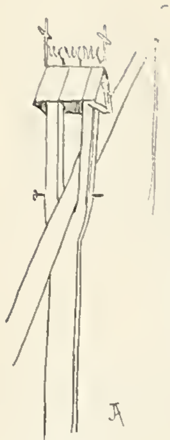
Az oszlopfejek virágalakokat mutatnak s milyen szépen emelkednek ki a tornác-fájából a tornác-gerendáig! A tornác deszkázata csinos kifűrészelt hézagokat mutat: szívek, de akad félhold, aztán sok, nagyon sok minta egyszerű karók hosszú lyuk, szélesedő rovás kivágás stb. Az újabb épületekről hiányzik a bedeszkázott eresz; egy szélességben fut a ház elején, néha egyik oldalán is a tornác. A beosztás még többnyire a régi. Az ablakokon zöld vagy kék zsalúk, de ridegebb az ilyen ház a réginél, a milyeneket Bagonfalvától—Pálfalváig, Etédtől—Csekefalváig, Szentlélektől—Oláhfaluig, Kenostól—Felső-Rákosig, Kőpectől—Hidvégig—Nagyborosnyó—Zágonig száz híres ácsmester épített.

Munkatársunk, Medgyaszay István, az építőművész kedvesen emlékezik vissza gyűjtésünk felvonán tett tapasztalataira.**

UDVAR, NAGYBACONBÓL (1..)

* Lásd: A Magyar Nép Művészete. I. kötet 85., 90. és 91. lap.

** Medgyaszay (Benkó) István: Egy-egy székely házról. Lásd: Művészet 1906. ... szám.

ÁGASKÚT, CSÍKKARCFALVÁN. (106)

Görbe Székelyföldünk egyik üde, vonzó tája a fakó hegyek között kanyargó Fehér-Nyikó völgye. Eleven zöld kalászok, hullámzó aranykalászos búzaföldek követik kétoldalt a füzes partot. Sötét lombjai alatt bujkál, oson a víz. Nem is látszik, csak ha az övező hegyekre hágunk s búcsuzóul visszatekintünk: úgy csillan ki, fehérlik ki a Fehér-Nyikó. Hogy átalmegyünk a siménfalvi fedett dobogó hidon, kiszélesedő, kanyargó oldalvölgybe jutunk.

Ennek végében van Medesér.

Távol a világtól, kicsi völgyben, annak is a legvégében. Itt vége van az útnak. Nincs ezentúl semmi se, csak meredek hegy, meg erdő, amire csak a «kicsideszű csitkó» meg a «kecskolló» szalad fel, ha hajtja a vére, meg télbe kapaszkodik fel a szegénység egy kis száraz ágért. Lenn a völgyben olyan csendes megelégedés, boldogság ömlik el az egész falu képén: menedékes, gyümölcsös kicsi útain, a fehér házak muskátlis ablakain, meg az előttük üldögélő embereken. Olyan bizalmasan előrehajolva, naiv jóakarattal firtatják: Honnét jö lelkem, hová ügyekszik, mijárásbeli?

Ezeket nem rontotta meg a kultura, ide nem jut el az a sok rossz, ami a világban esik, nem is jut ide más, csak akit itt hoz a szülőanyja világra. És találunk mindenfelé ilyen helyet, ahol csak magyar nép lakik és mentül inkább távolodunk a vasúttól s vele a még idegen kulturától, azontúl s zebbet, kedélyesebbet és magyarosabbat. Völgy, oldalvölgy tele van barátságos, virágzó községgel, szinte egymást érik, oly közel esnek.

ÁGYUÖNTŐ GÁBOR ÁRON UDVARA, KÉZDIVÁSÁRHELYT. (107)

Mondjunk egyet a sok közül: Kobát-Demeterfalva.

Ezelőtt két falu volt, az egyik református, a másik unitárius. Azért is, került olyan aki a másik falu hitén volt. Ezek aztán átjártak, mivelhogy egy faluban csak egy templom volt. Így esett, hogy az idegenhitűek inkább a másik falu felé építkeztek és essent, amig ippen összeértek.

Most együtt vannak. Jómódú, ügyekvő gazdaemberek. Három malom is van a falu alatt, két kőre jár minenik. Ott állongált egy legényke a malomhid alatt, bementünk véle.

Nagy szívességgel mondta el, mutatta meg apróra minden kerekit, darabját, a vízbujtatótól kezdve egészen addig, ahun a hajtófa mozgásba veszi a tejkét, meg ahun a garatban a kislapocka megrántja a csergetőt, hogy elfogyott a törökbúza vagy miegymás, hogy öntsék fel esmét.

OSTOROS KÚT, CSÍKSOMLYÓ HATÁRÁBAN. (108)

Beesteledett.

Feljött a vacsoracsillag, hazaverődött az aratónép is. Elsőben gyanakodva kérdeztek, szemléltek. Elmondtuk nékik, hogy felirogatjuk ami szépet, ügyeset találunk, de csak úgy, a városiak meg a magunk okulására. Másnap már hivogattak: Gyüjön be, ha akar! Úgy, nohát má nézze meg a mü küesüd házunkat es, mondja az öreg ángyó, mü

csinált az ... munkát a jó Isten [illegible] gondolja, de ügyes ember volt. Ide is van írva: ide ne jöjjön be, aki [illegible] Isten segedelmével építette E. K. E. kaput Kálmán Mózes tulajdon kezével 1871-ben.

Aztán megyünk be az udvarra.

Itt az első sorok: a gabonás, a csűr, a pajta, lova a ... a gugyos vagy kemence, vele egy fedél alatt a ... az aszalója, ahova a szilvát teszik be. ... a kerített ... a ... mindig ... hogy hamar essék.

Aztán meg ami ... érdekes a nagy nyárfa, a terebélyes vadkörte, meg a ... gyümölcs a ... kell ... A ... zöld ... tartanak a gyümölcsös kosarak, a ... a kicsi ... meg a ... ékeszt.

És ... a ... ott van ... nagy ... jár hátul.

Maga a lakóház két házból szerkesztett: elöl az első padlás a nagy ház, a hátsó meg a kicsi ház. Amint kérdem, hogy mire való a két ház, megmagyarázza az öregye.

— Télbe jő be a sok gyerek, a ... meg a ... és ... felmelegítik a ház tüzét. Azért megyünk az első padlás házba, ... nagy ... hely. A kicsi házba meg főzünk. ... Nyárba kinn vannak a gyerekek ... helyet a ... s ott hálnak. Mi megteszünk a kicsi házban és főzünk meg a nyári tűzhelyen szoktunk.

A két ház között van a ... télé a kamra, ... a nyári tűzhely, aztán a bedeszkázott tornác ... s kétoldalt a virágos nyitott tornác a ház hosszában. Ide nyílik a ... — a ... — ahol a macska jár ki be, hogy ... ha igyekszik ki. Alatta van a pincetorka, ott áll a ... vagy ... amiből az aratók isznak, aztán a hordó valamennyi meg a vizeskártya.

[illegible]

[illegible]

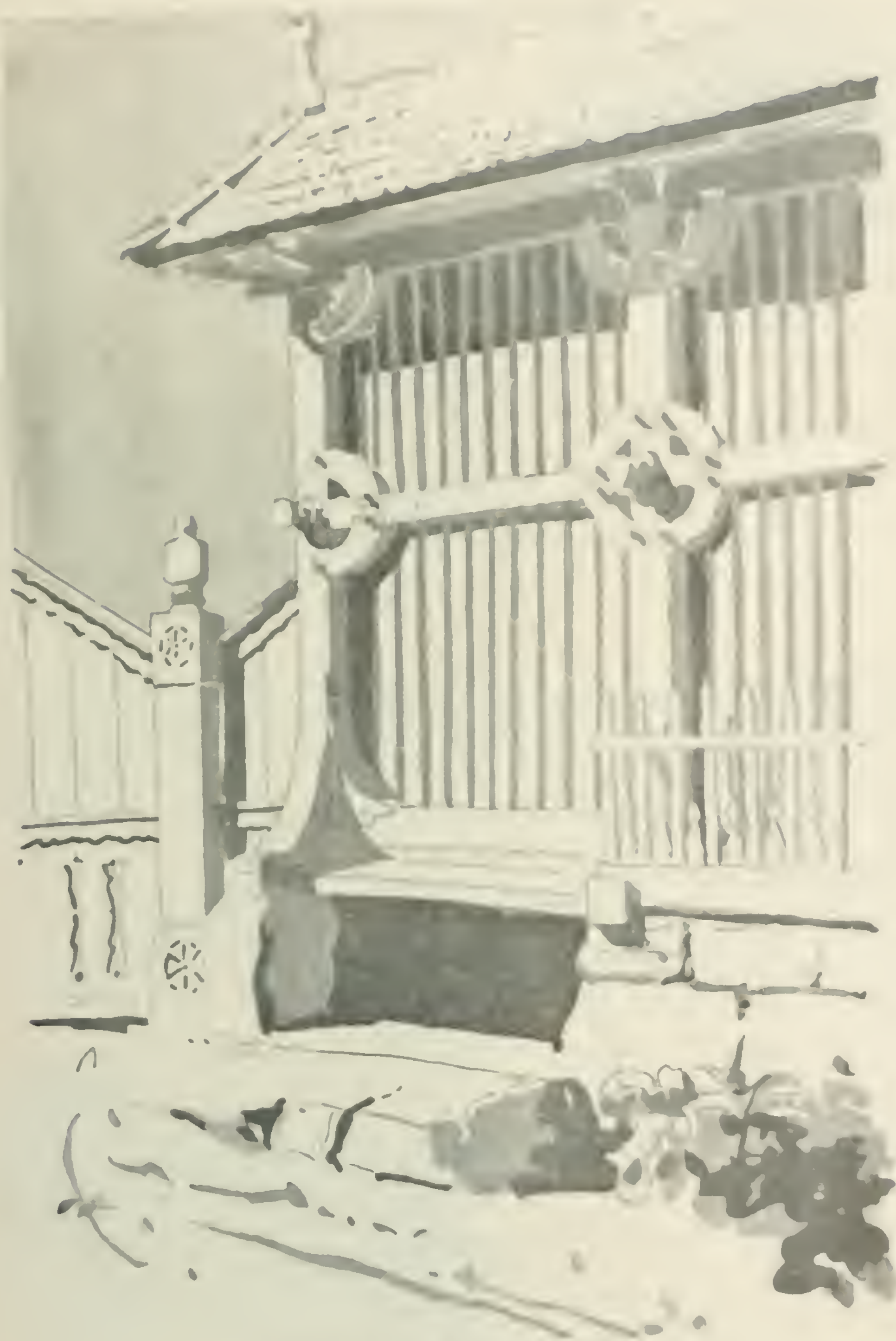
«KIERESZTÉS», MÖGÖTTE DECKÁS TORNÁC, «ERESZ», SZÁSZ ZSIGMOND HÁZÁBAN, KOBÁT-DEMETERFALVÁN ; A TORNÁC VÉGÉN «TEJ-PÓC». (111)

Hogy kimentünk a házból a «kieresztésen» átal, meg nem állhattuk, hogy fel ne vázoljuk a deckás tornáccal — az ereszszel. (111)

Aki nem járt náluk, nem tudja elképzelni, milyen helyes és költői gondolat, milyen igazán építőművészi ötlet nyilatkozik meg abban, ahogyan a zárt lakóházból a szabadba való átmenetet megoldották. Tán önkéntelenül, a szabad természet nevelte szépérzékükkel.

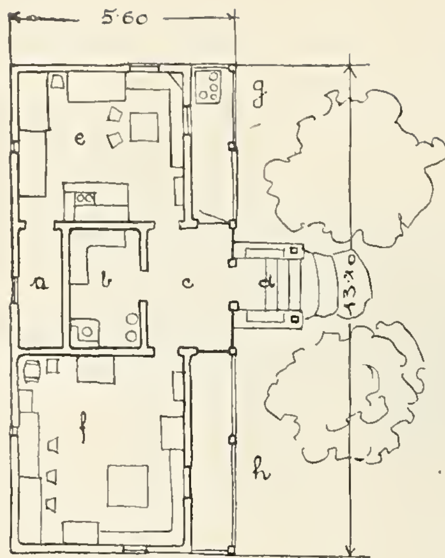
A vázolt alaprajzból (113) is látjuk, hogy az elülső meg a hátulsó kicsi házból az ereszbe lépünk. A csinos, magyaros cifrával áttört deszkafalon beszűrődik a napsugár,

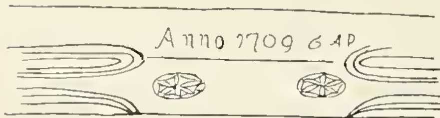
TÖRÖKBUZAKAS KOBÁT-DEMETERFALVÁN. [illegible]

(A tel[illegible])

SZÁSZ ZSIGMOND HÁZA, KOBÁT-DEMETERFALVÁN. (113)

(*a.* kamara; *b.* nyári tüzelő; *c.* eresz; *d.* kieresztés; *e.* kicsi ház; *f.* elülső padosház; *g.* tejpóc; *h.* pincetorka.)

KADICSFALVI MESTERGERENDA. (114)

itt-ott el-eltünik, játszik, amint a szellőtől a körtefa ágai hol elhajlanak, hol meg elkapják. Már érezzük a szabadságot, a természetet, noha még zárt helyiségben vagyunk.

Innen a kieresztésbe lépünk.

Rányúlik a ház fedele, egyszerűen, szélesen, de oldalai kereken szabadok; látjuk a kertet, az uteát, már éppen csak hogy fedél alatt vagyunk.

A kieresztés garádicsán az életre jutunk; az egyenes kőfokokat szabálytalan terméskövek váltják fel, künn vagyunk az életen s még mindig nem vagyunk teljesen a szabadban: a vadkörte árnyas lombjai alá lépünk, azok intenek utolsóra búcsút a távozónak.

A kieresztés felépítésében is igen tanulságos. A garádicsot kétoldalt egyszerű, sima fal fogja közre, jobbról, balról ülőkével. A környezethez képest széles, vaskos, tagozatlan fal már külső alakjával is elárulja, hogy nehéz kő, hogy teher viselésére való: a forma; az anyag, és a cél talál.

Erre a nehézkes falra állítják a könnyű, karcsúra faragott ügyes faoszlopot, ebbe ültetik az eresz éle szerint a lábfát, ahogyan a lehúzott fedél kívánja. Ha az oszlopot közelebb teszik a tornáchoz, magasabb kell legyen, — ha kijjebb állítják, rövidebb. Tiszta dolog, szándékkal állították ennyire ki, hogy minél alacsonyabb, minél könnyebb legyen az egész faalkotmány a fal tömegéhez képest, hogy annál ügyesebb legyen a magasságuk között való arány. És itt is megvan a szerkezet anyaga, célja, meg az alakja között való helyes összefüggés. Ez a jó hatás titka, ez kapja meg érzékünket és minél egészségesebb és fejlettebb ez, annál inkább. Az említett összefüggés nem olyan gyakori, mint amilyen természetes. A hazugság világában, városban és kastélyban bőven találunk olyan vas- és farészeket, amelyekről a hírneves építők el szeretnék hitetni, hogy kő, vagy a görög márványoszlopokat megcsináltatják fából, vagy bronzba öntetik. És erre a hamisságra több fáradságot áldoznak, mint amivel egy igaz megoldást találhattak volna. A nép közelebb van a természethez s nemcsak testben, hanem érzékben is egészségesebb. Egyszerű alkotásait, ha sohasem is látta az ember, egyszerre megszereti: olyan józan, őszinte magától értetődő minden, annyira jó és igaz, hogy a legegyszerűbb kivitelben is szép.

Szemléljük meg ezt a törökbúzakast, amit idevázoltunk. (112)

Igen egyszerű valami, gyalulatlan lécből, gerendából van összeácsolva, de látszik rajta, hogy kedvvel faragta az öreg molnár, ügyesen kieszelte a maga javára. Azokkal a kötésekkel, amint az oszlopokba beköti a hevedert, még tréfálkozott is: felül domborúan, alul ho-

ANDRÁSSY MÓZES HÁZA, MEDESÉREN. (115)

[illegible] tette be a kőfal — [illegible] — [illegible]

Mi városi építők [illegible] az egyetemen [illegible] gyümölcsét [illegible] szépen be tudnók bizonyítani az [illegible] házon elvetettük volna, mert nem értjük úgy a szerkezetet, mint a természet szabad levegőjén és napsugarában nevelkedett józan fiú ácsnak alkotásaiban mégis több egészséges költészet van, mint [illegible] vagy erőltetett magyaros gipszlimuzéseinkben.

Hogy más vidékről is essék szó, mutassunk pár házat a Homoród [illegible].

Veszem azt a Jakab András házát (117). Errefelé bőven van kő, [illegible] a házak. De csak az alsósort rakják kőből, aztán fából felette.

Hogy mint rakják s mint kötik egybe, szépen elmondotta [illegible] való Szél János, aki ügyes mester s még több házat is csinált.

— Elsőben is körülszemléljük a helyet, a háztelket, hol lesz jó helye a gabonásnak, a csűrnek, hogy ne kelljen kapaszkodni a szekérrel, ha takarodáskor hozzák haza a gabonát, a szalmát, a szénát meg miegymást. Ha nem nagyon kapaszkodó [illegible] ügyesebb mégis az utcafelé építeni a házat, de olyanformán, hogy közből legyen hely a kiskert virágnak.

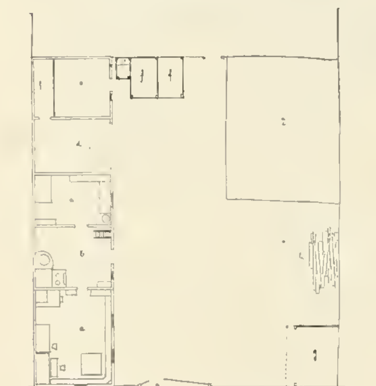
JAKAB ANDRÁS HÁZA, [illegible] AZ ALSÓ-HÁZ [illegible]

MÁTÉ ANDRÁS HÁZA, «LAKTELKE», HOMORÓDSZENTPÁLON, TORNÁCGARÁDICSCSAL, PINCETOROKKAL. (118)

A HÉT CSÁNGÓ FALUBÓL : GYERKÓ ISTVÁN HÁZTELKE HOSSZÚFALUBAN. (119)
(*a.* előszoba ; *b.* eresz ; *c.* hátsó szoba ; *d.* szinaj ; *e.* kamra ; *f.* disznópajta ; *g.* szín.)

CSABI JÁNOS HÁZTELKE BÁCSFALUBAN, SZÁZ ESZTENDEJE, HOGY MEGVAN. (120)
(*a.* első ház ; *b.* eresz [konyha] ; *c.* kamra ; *d.* szinaj ; *e.* pajta ; *f.* disznópajta ; *g.* szinaj ; [almának, zsákban] ; *h.* fahely ; *i.* veteményes ; *j.* nagykert.)

Mikor most már kiszemeltük a házhelyet, meglépjük, hogy elég tágas legyen a bentájék ; a szegletjire cöveket verünk, oszt kisinórozzuk. Akkor már gyühetnek es az emberek, áshatnak. A kőfalnak egy lábnyira kiássuk a földet, oszt rakjuk bé a követ helyibe sárral. Akinek nagy a módja, az mészbe meg porondba rakatja, egyelesen. Így falazunk tovább egészen addig, amíg gondoljuk, hogy no most mán elég is leszen. A kőfalra fektetik fel a talpgerendákat, jó erőset minden fal alá. Ajtó meg ablakfélnek sasfákat aligatnak a talpfába. Erre rakják a falat rakófából, — vízszintes gerendákból fel, amilyen magasra akarják a házat.

A szarvazatot — fedélszéket — a koszorúfák tartják és a kakasülők, meg a szélkötők fogják össze. Amikor már belécezték a tetőt, drenicával — afféle rövidebb deckával — vagy cseréppel fedik be s a csúcsára cserépgombot tesznek.

Így csinálódik errefele a ház.

Fönt van aztán a tiszta ház, vagy a felsőház, ebben ritkán ha laknak. Nyárba csak alul vannak, ott főznek s künn hálnak. Ha a ház az országútra szolgál, mint ez is, akkor zárkózottabb. András gazda nem ül ki a háza elé, hanem az alsó rostélyos tornácot béfuttatja vadszőllővel, aztán ha veszedelmeznek, onnan ügyel az országútra, hogy senki se veszi észre. A két szegleten ügyes az a falazott, zömök pillér, amint az emeleti tornácot tartja.

Hogy egy cifrább házat is lássunk, nézzük meg a Máté András házatelkét. (118)

Ez is az országútra szolgál. Arrafele nem is olyan hímes, de befele, az életre, az életszerek fele már erősen kicsinosították. Csak ketten. Az András gazda meg a piros (szőke) felesége.

Igaz, hogy a [illegible] kába [illegible] a falat [illegible] és [illegible] már a felső sort a [illegible] meg a szarvagtól egy öreg [illegible] [illegible] most [illegible]. Nekie [illegible] kapott az öreg [illegible] [illegible] a [illegible] a kapu [illegible].

Hogy a [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] mert [illegible], hogy a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] meg [illegible] is [illegible]. Egy-egy kicsi [illegible] [illegible] a ház [illegible] meg a [illegible] [illegible]. Sok [illegible] [illegible] nagy szeretettel [illegible], mert meg a [illegible] — tornácoszlop — [illegible] [illegible] — ahol a [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] részét kovácsolhatták [illegible] az erősen csinos.

[illegible]

De ritka székely ház, hogy valami ügyes, csinos [illegible] [illegible] meg [illegible] nyelvben is.

A háztelkeket vesszük szemügyre.

Kezdjük a legkisebben és a legegyszerűbben: a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] házatelken.

Szorosan vannak egymás mellett a hegyes völgyes kicsi falvakban. [illegible] [illegible] a szász testvérektől életmódban, telekben, mindenben. Csak a [illegible] [illegible] ne feledjék!

Ilyen kicsi telke van Gyerkó Istvánnak is Hosszúfaluban (119). Nem gazdálkodik erősen, csak úgy szegényesen tartogat egy pár kecskét. Egészen van [illegible] a telke és [illegible].

Hogy belépünk a deszkás kapun, a balkézre való szegeletben van a ház. Az [illegible] [illegible] az eleőszobába. Itt keveset vannak, tartogatják, [illegible] az [illegible], ahol [illegible] [illegible], mint a mifelénk való konyhában, és aztán a [illegible] ott van a [illegible] [illegible]. [illegible] valóságban a lakószoba. Egy kicsit homályos, mert a két ablak nem [illegible] a [illegible] [illegible], csak a [illegible] [illegible]. A [illegible] áll a sok [illegible] szerszám, [illegible] ott van a sütőkemence is a végiben.

[illegible] a hágó a [illegible].

Az épület végére marad a kamra. Ennek a [illegible] nyitják az [illegible], hogy esős időben ne csapjon be a gabonához meg liszthez, ha nyitogatják. A szegeletben [illegible] egy rozoga kicsi disznópajta; az [illegible] [illegible] a [illegible] csos szín, mellette a [illegible].

[illegible]

Ez lett a legegyszerűbb telek.

Csáki János (120) már nagyobb gazda. [illegible] ugyan [illegible], mert annak a kicsi [illegible] meg teszi a [illegible] is. Van több pajtára való [illegible], [illegible] [illegible], van egy-két bivaly, tehene vagy [illegible] [illegible]. Ez már nagyobb gazdaság. A telek [illegible] [illegible] az előbbenihez. Az első ház [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] a [illegible] szegeletben van az asztal, két kicsi ablak világít reája. Körülte a fal mentén a padkán vagy csak [illegible] [illegible] padra.

A [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] az [illegible], a [illegible] [illegible] [illegible] a kamrára.

Ez a bútorozás igen általános egész Erdélyben. Az ajtó mellett áll még egy pár tulipános láda, rajta a szösz, a guzsaly, feljebb a falon a tálas, meg más egyéb.

Ahol kicsi az eresz, a vízpad is a házban van; itt az ajtó mellett, hogy könnyű helyt legyen. Mint legtöbb helyen, itt is közbül az eresz, nagy kemencével, üsttel gyümölcs íznek, plaktennel két likra. Innen van a járás a hijúba.

NAGY-BACON. (123)

Az eresztől jobbkézre esik a kamara. Hogy ősszel erre jártunk, tele volt káposztafejjel. Sokat használják, meg kereskednek is véle.

Eddig tart a ház, igazság szerint. A többi is egybe van építve véle, de már az csak a gazdasághoz számít. A nyílt színaj, — ez is éppen tele volt káposztával, — ebbe nyílik a kisebbik disznópajta, azután a nagy pajta bivalynak. A kert fele fordul háttal az árnyékszék, amit azonban nem tartanak éppenséggel szükséges dolognak; mellette tovább a többi pajta disznónak, meg baromfinak.

A telek másik oldalán, az utca fele áll a színaj. A hiúban takarmány, lent meg alma van zsákszámra. Ebből is látszik, hogy ügyes, takarékos nép lakja a házat.

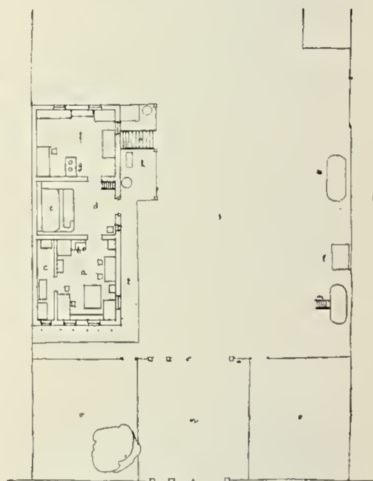
Az ereszhez közel, külön elkertelve fekszik a veteményes. Mindezekhez csatlakozik hátúl a nagy kert, a gyümölcsös.

Más vidékről, a nagy Székelységből való «ögyvedz» Turbák Jánosné házatelke Ákosfalván, a Nyárád völgyében. (124).

Az utca felől, közbül, széles kapuállás vezet a «külső udvarba».

Jobbra-balra a külön elkertelt kiskert virággal és lombos fákkal, amelyek között a belső kapun átal a «belső udvarba» jutunk. Balkézre van a ház, jobbra az apró ólak. Ez a kettős kapu, külső és belső udvar, igen régi és kedves módi.

Az utca felől tekintve a közbül álló kapuszerek mögött jobbról, balról meg a kiskertek lombjai alatt szerényen fehérlik a kicsi hajlék, meghitten kandikálnak ki a virágoktól befutott ablakok. Aki belép a kapun, kétoldalt a virágos kiskert színpompája szinte előkészíti kedvét a boldog családi fészekhez, — a külső és belső két kapu, a közöttük benyúló, elkertelt udvar bizonyos ünnepélyességgel vezeti be a jövevényt a kicsi család belső, meghittebb környezetébe.

«ÖGYVEDZ» TURBÁK JÁNOSNÉ HÁZATELKE, ŐSIES KETTŐS UDVARRAL, ÁKOSFALVÁN. (124)

(*a.* első ház; *b.* cserepes; *c.* oldalház [«szerelembúvó»]; *d.* pilar; *e.* nagysütő, felette cserény; *f.* hátsó ház; *g.* «plakten»; *h.* dologtornác; *i.* pincetorka; *j.* belsőudvar; *k.* sövénykas törökbuzának; *l.* kutyaól; *m.* sövényből tyúkrekesz, alul a récének; *n.* külsőudvar; *o.* kiskert; *p.* országútja; *r.* belső kapu; *s.* külső kapu; *t.* töltés.)

A családi háznak az utcától való visszavonulása elengedhetlen a fejlettebb lelkű, finomabban érző embereknél, rang és fajkülönbség nélkül.

A fejlett kultúrájú görögök lakóházából éppen csak egy csupasz fal látszott az utca felől. Így volt a rómaiak korában is, jó ideig. Korunk első nemzete, az angol, az is így építi családi tűzhelyét, a bájos cottage-eken. A berlini milliomosok villái alig látszanak az előttük zöldelő lomboktól.

Csak az őszutóséghen oly szegény barnák kar, és a mi társadalmunk tőlük az erdőre telepítik ki a maguk életét az utcai téraszokra.

Itt ismét egy finom vonás a magyar nép lelki jellemében. Ebben is tanulhatunk tőlük.

A ház megint a szokott típus.

Középül az ereszbe lépünk s jobbra-balra egy-egy ház.

Újabb dolog az első ház elrekesztése hosszában: ez az oldalház, ahol egy-két láda, háló ágy s más egyéb van.

Kérdeztük, hogy mire való.

— Hát csak ami kiszorul az első házból, oda rakjuk be; meg a fiataloknak is jó, afféle szerelem fészke.

CSŰR A CSIKKERTBEN (...)

A hátsó ház egyszerűbb.

Előtte kicsi féltedel van odatoldva: a dolog tornác. Alatta állanak a háztartáshoz való szerek, a teknők, a hombár itt mosnak, meg dagasztanak szép időben, hogy ne vágják fel az eresz földjét. Ide nyílik a pince torka is.

Igen ügyesek a sövényből font kasok és kicsi ólak. Kölödökön áll a gerendákon álló törökbúza kas, meg az emeletes tyúk rekesz, felül a tyúknak, hadd szálljon fel, a kövérebbje meg a bagon megy be. Alúl van a récék rekesze. Mindez gömbölyűre sövényből fonva, némelyik betapasztva s ügyes kúpos tetővel befedve.

Az egész házat padmagasságra töltés kerítí, hogy az esővíz meg ne ártson a fal tövében, meg hogy kiüljenek rája gondolkodni.

Elül a ház homlokfalán (128) végig ott áll a virágpoc, ablak fut fel, meg csüng alá a futó piros szegfű és a vadrózsa, hogy a rácsos ablakok alig veendők észre mögötte.

Nagyobb gazdálkodásra számított Balla Gábor valamelyik ükapja, amikor Csikszentgyörgyött megépíttette az «épséget» — laktelket — 1683-ban.

Egyik-másik pajtát pótolhatták azóta, de a belső ház megvan a régi formájában.

Igen szíves vendéglátó Balla Gábor gazda, nála szálltunk meg. Megmutogatta az épséget, rajt az életszereket is mind. Tulajdon szemünkkel láttuk a nagyház egyik fő gerendáján a számot, hogy: Anno 1683.

Magát a telket két utca, meg a Tisza vize keríti be. (157)

Csak a negyedik oldala szabad, arra van a nagykert.

A régi kapu már kidőlt, újat «csatak» helyébe, de már csak szegényesebbet. Az ősi kapuszeren kettős galambbúg volt, a felfára is erősen csinosan volt ravagva a cifra.

Hogy belépünk rajta, balkezre van a kiskert, s előttünk az új kieresztes garádics, ami a nyitott ereszbe visz. Ügyesen áll a szegleten, innen mindenfele benyithat az ember. Innen visz a hágó is a hijuba. Tovább haladva a belső ereszbe — konyhába — jutunk.

SZILVAASZALÓ, TARCSAFALVÁN (158)

Az eresz cserepesének éppen háttal van a ház cserepese, egy kürtőbe szolgál a sipjuk. Tüzelnyire itt tartózkodnak, itt sütnek, főznek a cserepesben, meg mellette a plaktenen s itt is eszik meg az áldást. A «kotség» kamra ebbe nyílik.

A nyitott ereszből jobbkézt a tornácra s a második ajtón a házba jutunk. Tágas szellős helyiség az erősen régi, megbarnult padgerendázás, a szépen hornyolt öreg deszkaborítás hangulatos félhomályban tartja, csak a két nagyobb ablak világít barátságosan a padokkal körülrakott asztalra, a szegletben.

A ház oldalán van még egy kamra vagy

SZÁZ ESZTENDŐS HÁZ, BÖZÖD-UJFALUBAN.

ERŐSDY SÁNDOR TANYAHÁZA. (MAROS-TORDA.)

[illegible] HARASZTOS, TORDA-ARANYOS [illegible]

[illegible]

[illegible]

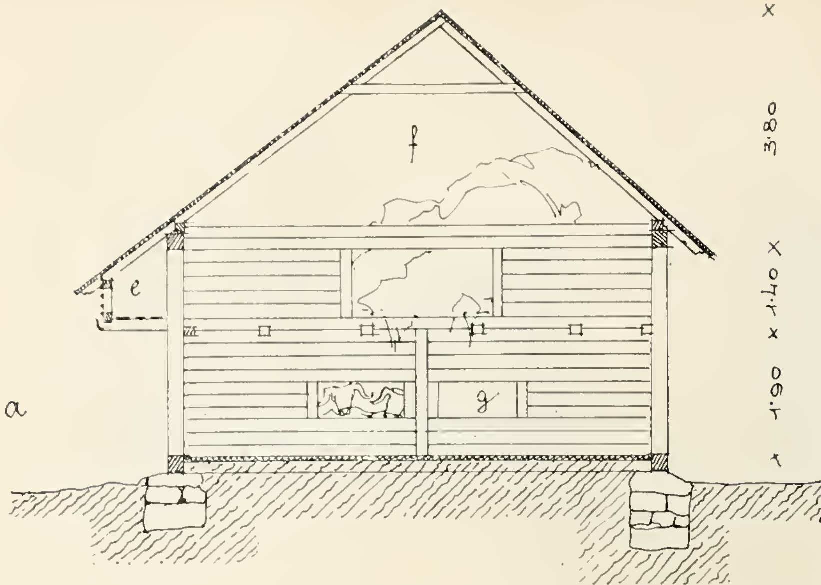
[illegible]

A MEZŐCSAVÁSI [illegible]

[illegible]

oldalház. Hogy ott jártunk, csak egy hálóágy volt benne, meg egy-két láda.

Az életről - az udvarról — a tornác alatt a pincetorka vezet le.

Jobbkézre esik az élet, rajt az életszerekkel Minden meg van már itt, ami a szabad embernek a kis gazdaságához kell.

Fő dolog a csűr.

Három része szokott lenni: a pajta bivalynak, azután a csűr köze hídlással, s túl ismét pajta. A csűr fedele alatt tartják a szénát, meg a száraz takarmányt s csűrudornak mondják. Balla Gábor gazda csűrjében csak egy pajta van s a másik oldalt való rekeszben is takarmányt tart, azért hívja «udor»-nak.

Tovább van a sütő, benne a hombár gabonának s túl a veteményes kerten a másik pajta, mellette az árnyékalja, meg az állás szekérnek, ekének s más egyébnek.

Ez a háztelek már a jól berendezettek közül való.

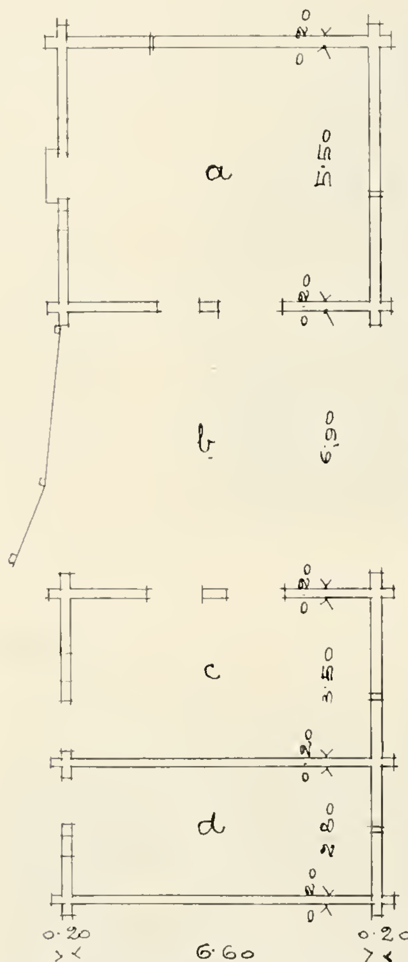
Boldogasszonyfalván éppen akkor jártunk, amikor Szél János ácsmester egy módos, kemény csűrt csinált (127). Meg is szemléltük apróra, ahogy elmagyarázta.

Elsőben is kőből alapot raknak alája, olyan nagyot, ahogyan a csűrt akarják. Erre fektetik a talpakat. Minden fal alá egy-egy gerendát s a szegleten, meg közbül is, ahol egymásra érnek, összerójják. Azután csaplyukat vágnak bele, minden ajtótól jobbra-balra egyet-egyet, az ajtófélfának — és azt a csapjával beültetik. Ilyen sasot állítanak, a csűr és a pajták között, a két könyöklő közé is. Az ajtófelek és a függőleges sasok vésetébe eresztik be a vízirányos boronafákat, egyiket a másikára mindaddig, míg a pajta szükséges magasságáig elérnek. A szegleten összerójják őket. A pajták padlásának folyógerendái (mennyezetgerendái) az élet fele túlérnek a csűr homlokfalán vagy egy méternyire. A végükre kicsi sasokat — oszlopokat — állígatnak.

Ezután rakják tovább az oldalfalak boronafáit egészen a csűr sárgerendájáig, amilyen magasra akarják az oldalát. A két pajta könyökléje felett széles nyílást hagynak, itt adogatják fel a szénát a csűr udorba — padlásba.

A sárgerendára állítják fel aztán a szarvakat s megkötik fenn a torokgerendával. Az életre hajló végüket hosszabbra szabják, hogy a pajta kinyúló padlás gerendáira állígatott kicsi sasok tartófájára ráérjen.

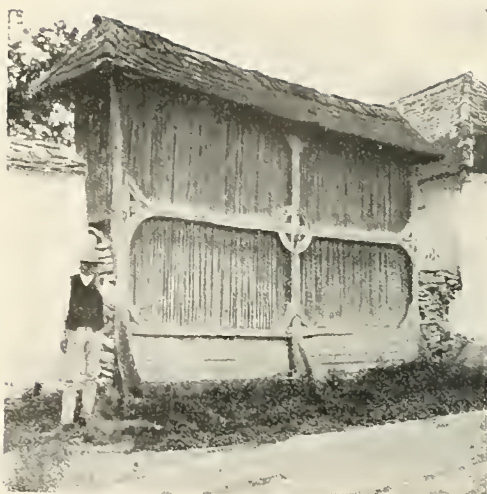
Így alakúl ki a «csűrereszi» (131) amit azután elül

SZÉL J. ÁCSMESTER CSINÁLTA CSŰR. FELSŐ BOLDOGASSZONYFALVÁN. (127)

(*a.* kétfaros pajta ; *b.* padlásos csűr ; *c.* egyfaros pajta ; *d.* fatartó ; *e.* csűrereszi ; *f.* csűrudor szénának ; *g.* könyökle.)

TÖRÖKBÚZA KAS, SIMÉNFALVÁN.

BÖLÖNI «SÜVEGES HÁZ».

NEVEZETES JENEY JÓSKA, A HÍRES KORTES SZÉKELY-PORTÁJA, MEZŐCSÁVÁSON, (MAROS-TORDA).

ETÉD

[illegible]

VAKOLATDÍSZÍTÉS
EGY SZÉKELYUDVARHELYI HÁZON

[illegible]

SZÉKELYUDVARHELY

[illegible]

A TOLVAJOS-HÁGÓ TETEJÉN, PÁSZTOR TANYA. (129)

beléceznek vagy cifra farostélylyal zárnak el, hogy a szerszámok, vagy a széna ki ne húlljon belőle.

Mikor már ennyire vannak, belécezik a szarvazatot, aztán bezsendelyezik. A pajta padlás gerendáira ráfektetik a deckákat és megtapasztják. Bepadolják a csűr földjit is; összeróják a pajta jászlát, meg a rekesztést is a bornyúnak; felakasztják azt a pár szárny ajtót, a csűrre nagyot, kétrétbe hajlót, s azzal meg is van az egész.

Ha a pajta kisebb, csak egy rend marha áll benne: az az egyfaros pajta. A kétfarosban két rend marha áll farral egymásnak fordulva s egy-egy jászol a két oldalon.

Egyik legjobban berendezett székely lakótelek az Andrási Ároné, Medeséren (133). Ahogy az utcaajtón belépünk, a kút mellett kicsi kapaszkodón — ami kerek kőlapokkal van kirakva — lombos fák alá jutunk s a karfás lépcsőn átal a házba, a kislakóba.

Tovább egy másik lépcső a kiskonyhába visz. Ennek már nincsen karfája, ezen csak a házbeliek járnak. Az utca fele esik a nagyapó háza, alatta pincével.

A lakóház a kapaszkodó telek magasabb oldalán fekszik úgy, hogy a kicsi leső ablakból jól át lehet tekinteni az egész életet, az életszerekkel együtt.

Ezek legfontosabbja a csűr épülete, azontúl a «csűkert». A pados csűrtől jobbra esik az egyfaros marhapajta, azután a disznópajták, közbül a tyúkrekeszszel; balra esik a juhpajta s az árnyékalja, ahol a szekér áll. Tovább a léceskas áll törökbúzának, az elkerített virágos kertben. Az utca fele áll a sütőház, mellette ismét: árnyalja, meg a gabonás.

Szépen együtt van minden, közel a házhoz és úgy, hogy a kislakóból mindenikbe szinte beláthat a gazda.

Most következnek a sutább, a tornácnélkül maradt házak. A székely a szobát háznak mondja. Ez a fejlődéséből következik.

KÉSZÜLŐ KŐHÁZ, MÁRÉFALVÁN. (130

A legegyszerűbb székely lakóépület a négy fallal körülvett «ház» lehetett, ebben állott a kemence, alatta a nyitott tüz, itt voltak a háló ágyak, az asztal s más egyéb. Egy oldalt, ahova a bejáró ajtó nyílott, leeresztették és oszlopokkal megtámasztották a tetőt, ez volt valamikor az «eresz».

Ilyen nyitott, szabad ereszt manapság már alig hagynak, de azért találtunk, a csángó Ugron János házában Türkösön, ott is szabad a közbeékelt eresz. A háziasszony itt végezi dolgát, itt süt, főz, mos és mindennel el van látva, még jobban mint a városi konyhában (137).

A mindennapi főzésnek ott áll a plaktén, nem a mi konyhánkban a tűzhely, a konyhának ott áll a végibe szorítva. A nagy sövény kemence.

Ha ott az ereszt aztán kerülhetjük, találunk ebbe építve meg mellette a következő lyukkal s túl rajta egy hátulsó házat is csinálnak, egyik az legáltalánosabb már székely hártyást, nyerjük: elülső ház, eresz, hátsó ház vagy kamra.

Ezt látjuk Lőrincz István házában is Hosszúfaluban (134). Az említett három helyiségen túl aztán, több-kevesebb mellék és gazdasági helyiség is következtetik. Akinek kisebb a gazdasága, az beéri egy csűrmajorjal is. A pár marhácanak való takarmány helye a hombár; egy pár zsák törökbúza s miegymás áll benne.

Hosszúfalutól távolabb eső vidéken, Nyárád-Cserfalván (136) szinte ugyanazt az elrendezést találjuk: első ház, pitar (eresz) és hátsó ház. Ezekhez itten a sütő csatlakozik: kitették a könnyű deszkázott állás alá, hogy nyárba jobban állhassák a meleget. Az udvar végiben tágas gazdasági épület.

Széna szín, szín gazmatónak, eresz (nyári konyha), pajta meg pozdorjának és szekérszín.

Ezen a telken hát a gazdaasszony három helyt is főzhet: télen a pitarban (most kitették a plaktent), azután a sütőben s nyáron a hátsó ereszben.

Érettebb ítéletekre vall, hogy a legkényelmesebb helyiséget, az első házat jó bőre csinálták s a többit kisebb szélességűre.

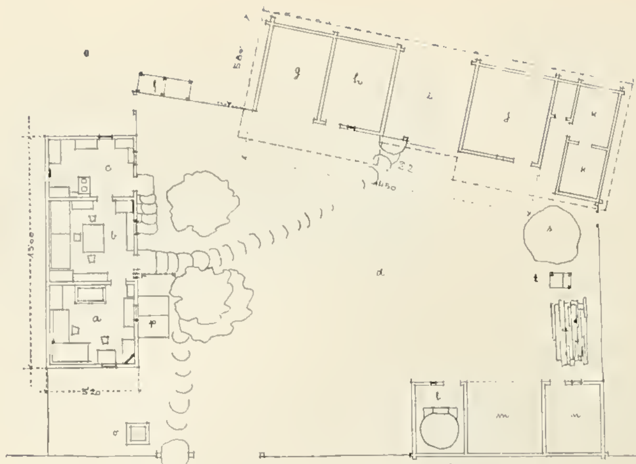
Egy nagy fontosságú elv, melyet a legügyesebb építőmesterek sem tudnak mindig betartani, nyilatkozik meg itten: helyes arány a térelosztásban. A szerkezetekben arra törekszünk, hogy a lehető legkevesebb anyaggal a legtöbb terhet

CSŰRFEDÉSE(?), JÓZSA ... HÁZA ÉS ... SZENT ... HOSSZÚFALU ... 135.

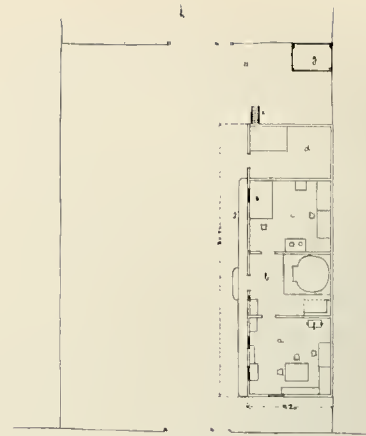

TORNÁC, TELEKFALVÁN. 139.

ANDRÁSI ÁRON «LAKTELKE» MEDESÉREN. (133)

(*a.* nagyapó háza; *b.* kislakó; *c.* kiskonyha; *d.* élet [udvar]; *e.* virágoskert; *f.* kas, törökbúzának; *g.* árnyékalja; *h.* juhpajta; *i.* csür; *j.* «egyfaros» marhapajta; *k.* disznópajta; *l.* sütő; *m.* árnyékalja; *n.* gabonás; *o.* kút; *p.* pincetorka; *r.* csűrkert; *s.* ganéj; *t.* árnyékszék; *u.* favágó.)

A HÉT CSÁNGÓ FALUBÓL: LŐRINCZ ISTVÁN HÁZTELKE HOSSZÚFALUBAN. (134)

(*a.* elsőház; *b.* eresz, benne a sütővel; *c.* kamara, benne a «plakten»; *d.* színaj; *e.* osztováta; *f.* bölcső; *g.* ól, disznónak; *h.* hátsókert; *i.* hágó a tyukoknak; *j.* töltes a ház tövében.)

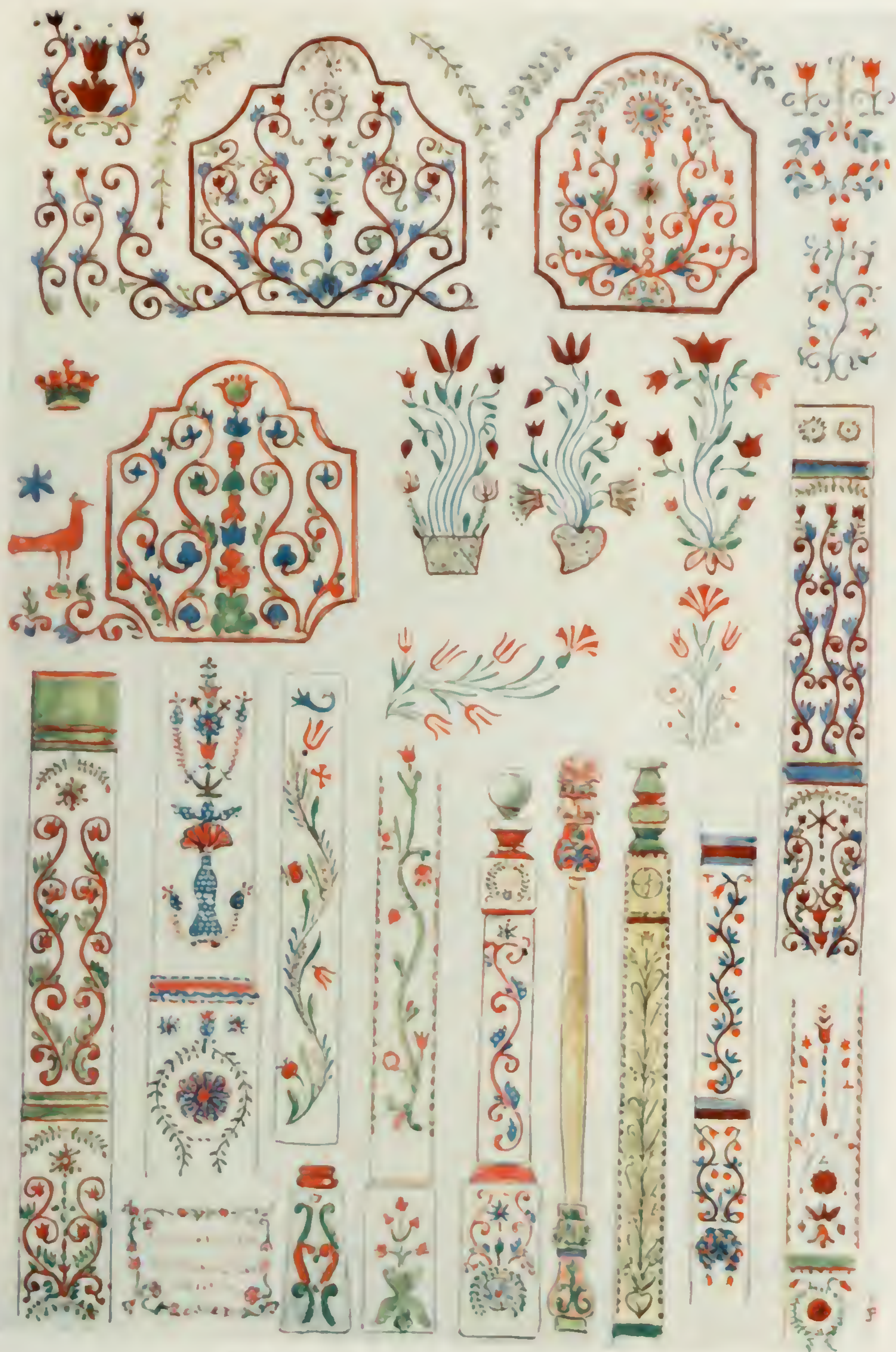
és erőt legyünk képesek egyensúlyozni. A szerkezet, söt annak egy-egy része is, ottan kell legerősebb legyen, ahol a legnagyobb erő veszi igénybe, — ahol kisebb az erő, arányosan gyengébb a szerkezet, ahol nem működik erő, ott már csak az időnek kell ellenállania.

Éppen úgy, ha arra törekszünk, hogy egy bizonyos forgalom az épület minden részében egyenlő könnyűséggel bonyolittassék le, vagy a háztartás és maga az élet számára a lakóház helyiségei egyenlő kényelemmel legyenek berendezhetők: a legkisebb helyen és a legkevesebb költséggel szükség egy bizonyos egymásközötti arányt betartanunk a lakóhelyiségek térfoglalásában.

Ezért méltó a figyelemre Józsa Imréné háza. (136) Az egy szélességű lakóházban az

CIGÁNY TÉGLAÉGETŐ, A CSÍK-SOMLYÓI HATÁRBAN. (135)

SZÍNEZETT DÍSZÍTÉSEK A SZÉKELY KAPUN (XVII. sz.)

TÓSA IMRÉNÉ HAGYATÉKI
NYÁRÁDSZEREDÁBAN [illegible]

[illegible]

A HÉT CSÁNGÓ FALUBÓL
[illegible] JÁNOS [illegible]
MESTER KÉT [illegible]
HÁZA, [illegible]

[illegible]

[illegible] ANNA [illegible]
[illegible]

[illegible]

első ház a pitarhoz képest egy kevéssé keskeny, széles ha meg az egész épület szélesebb, úgy a pitar és a többi mellékhelyiség szélessége aránytalan és fölösleges, az építés pedig költséges, mert ez az épület szélességével aránytalanul rohamosan emelkedik. A kétszer olyan széles épületben négyszer olyan erős mennyezet gerendák stb. kellenek.

Ha már most egy vidék szokásai és viszonyai között az egyik család teljesen vagy kétakkora házat (szobát) épít, akkor megközelítőleg a pitar, kamra és a többi mellékhelyiségek nagyságai is ilyen arányban fognak állani, szóval az egymásközötti viszony állandó. Ebben az épületben a helyiségek egymásközötti helyes viszonyára törekedtek s azt el is érték azzal, hogy csak a ház széles

BORONAHÁZ, ABLAKKÖRÜL FEHÉRRE MESZELVE
CSÍKSZEREDA [illegible]

[illegible]

Ez a mód kissé erőszakos, de teljesen megokolt, érdekes és olcsó is.

Gyepes Anna szülei (138) Ákosfalván szintúgy gondolkodhattak, amikor kőházuk pitarának homlokfalát beljebb rakták. Annak elég ennyi szélesség is, és a megmaradt — különben eltékozolt — szélességgel a tető eresze úgy megbővül, hogy az erősen csapó eső-

CSERÉPFEDETT BORONAHÁZ (BÖLÖN). (141)

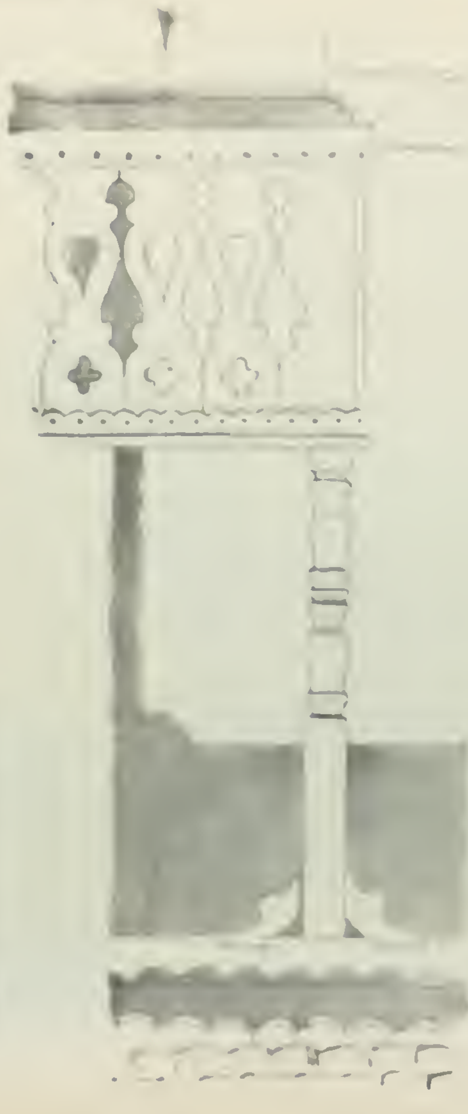
BE NEM VAKOLT BORONAHÁZ, TIBÓDON. (142)

ben is meg lehet alatta az ember. Az elrendezés különben hasonló az előbbeniekhez: első ház, pitar (közbülső ház) és kamara vagy hátsó ház. Közvetetlen csatlakozik a sütőkonyha is.

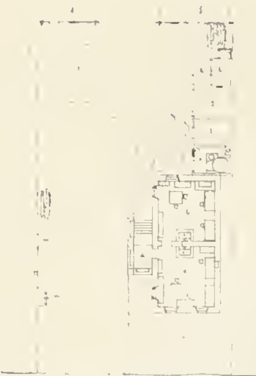
Lényegében ugyanezt a tipust találjuk Türkösön, Ugron János csizmadia mester (137) házában is. Az első ház, eresz és kamra után szegeletre fordulva következik a már előbb is említett «szabad eresz», amely a második család házához tart, továbbá maga a ház és a színaj.

Lássuk a módosabb házat: a tornácosat.

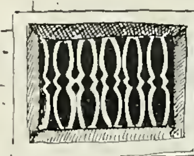
FARKAS JÁNOS TELKE, KOBÁTDEMETERFALVÁN. (145)

(*a*. elsőház ; *b*. hátsóház ; *c*. cserepes ; *d*. tornác, alatta a pincetorka ; *e*. sütő és nyárikonyha ; *f*. gabonás ; *g*. árnyékalja ; *h* pajta ; *i*. favágó ; *j*. pajta, «bihajnak» ; *k*. csür ; *l*. boglya ; *m*. közöskút ; *n*. közös «köszörüllő» *o*. kiskert.)

A ház előtt elhúzódó tornác sok mindenről jó. Több helyiséget összeköthetünk véle s ha ki-be járunk, eső nem ver meg, a nap se tüzel úgy ránk, és mégis künn vagyunk, széjjel nézhetünk a gazdaságban.

A helyiségek ilyenképen való összekapcsolása igen sokféle és igen ügyes, elmés elrendezésre vezetett. Az alkotó szellemnek ez a felszabadulása és működése a ház külső megjelenésében, művészi hatásában is érvényesül és sok kedves képet teremtett.

Az előbbeniekben említett háztipus többnyire egyenlő széles helyiségekből állott. A külső kép, a ház hosszára tekintve, meglehetősen egyhangú. Élénkebb már az az egypár beljebb szökő pitarral való elrendezés. A hosszú oldalfal felületét az egyik beszökő választófal élesen megvilágított sávja megtöri, a beszöktetett pitar homlokfalára meg mélyen rávet a fedél ereszélének árnyéka, s ha ezt a két erős, ellentétes fényhatást a pitar előtt álló fák féltónusai kiegészítik, a legegyszerűbb eszközökkel és a legtermészetesebben oldottuk meg a dolgot. Ha már most a ház előtt végig húzódó tornác előre szökő ereszéle mélyen beveti árnyékát a ház oldalfalára (143) és elképzeljük, hogy ez előtt a sötét háttér előtt ott állanak a tornác megvilágított cifrázott oszlopai, a legügyesebb cifrával kivágott karfával és a sok-sok viruló és lecsüngő virággal, úgy véljük, mindenki elhiszi, hogy ez a székely ház legértékesebb része.

HOMORÓD-ALMÁSI ABLAKRÁCSOK. (146)

Azáltal, hogy a tornác a ház hosszában végig futhat, vagy csak egy részére terjedhet, lehet rövid, vagy hosszú, állhat keresztbe is vagy akár a szegleten: a legkülönbözőbb és legérdekesebb alaprajzi elrendezést adja. (144).

FARKAS JÁNOS HÁZA KOBÁTDEMETERFALVÁN, AZ ÉLETRŐL (UDVARRÓL) TEKINTVE. (147)

Munkánkat a jobbik és [illegible] typusokra [illegible]. [illegible]

[illegible]

[illegible] Falvák (115–116.)

A kőből épített [illegible]

[illegible]

csal sűrűn befutva vadszőllővel, hogy árnyékot fogjon és tele virággal, hogy a szem gyönyörűséget lelje benne.

A sütő a pitarban és egyéb a kis félfedeles épületben van, hogy tisztább maradjon a két ház. Csak nagy tellben főznek a hátsó ház eresze alatt. De egyetértésben élnek a szomszédok is; közös a kútjuk, meg a köszörülő kövük is.

Ilyen kőből rakott rövid tornácot több helyt láttunk.

Igen eleven alkotó lélek műve az az eredeti kicsi tornác a Lőrinc Sándorné háza előtt (114.) Homoródalmáson. Itt is a ház hosszában hágunk fel a garádicson oldalt, a zömök fából való lábtartók (oszlopok) fogják alá az eresz lábtáját vagy koszorúgerendáját. A ház eresze jól lenyúlik, talán szélesebb, úgy, hogy a napsugár alig talál be, nagy nyílást is hosszan tartja a bejáró ajtót. Éppen csak hogy beférhet az ember az [illegible] eresz alól, úgy van megnagyva a talpfák közé [illegible] és hogy [illegible] a hosszú [illegible] a borostyán [illegible] török bodza első lila virágainak, meghagyták azt az igen érdekes nagy kerek nyílást a tornác végében, amitől az egész oly különösen kifejezés és egyszerre elmessé válik.

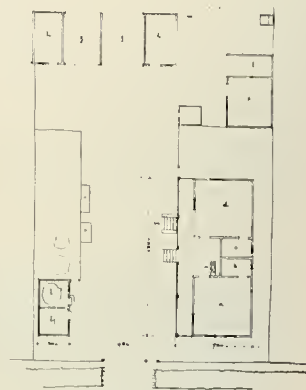
Ez a rövid tornácos elrendezés tulajdonképen már átvezet a tornác fogalmától a [illegible] fogalmához, amiről később szólunk.

A további példákban a tornác végig húzódik a ház teljes homlokfalán, sőt fordúl is. Az öreg Hir portáján (150) részarányosan egy-egy ház és kamarából áll a ház, közbül befele szélesedő tornáccal. A külön épült nyári főző és a sütő pedig közös.

Az előbbenihez hasonlóan, közbül kiszélesedik Tamás Ferenc tornáca, Csikszentgyörgyön (151).

Ezt a darabot a «tornác ereszének» mondják. A ház alaprajza is igen ügyes. Innen két lakás nyílik.

Nagyon szűkös módban élnek, rozoga a házuk is szegényeknek. Meg is kérdezték, amikor rajzolgattunk:

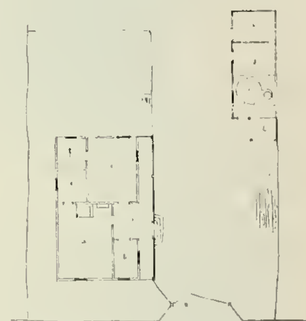

AZ ÖREG HIR PORTÁJA, BÜKSZÁDON. (150)

(*a.* Hir Ferenc háza; *b.* Hir Ferenc kamrája; *c.* Hir József kamrája; *d.* Hir József háza; *e.* közös pajta; *f.* közös szin; *g.* külön csür; *h.* külön pajta; *i.* közös törökbuza kas; *k* tyúkketrec; *l.* sütő; *ly.* nyári főző; *m.* pincelépcsö; *n.* lajtorja.)

JÓZSA SÁNDORNÉ HÁZÁNAK TORNÁCA, HOMORÓDALMÁSON. (149)

TAMÁS FERENC HÁZA, CSÍKSZENTGYÖRGYÖN. (151)

(*a.* első ház; *b.* kamra; *c* a tornác eresze; *d.* kicsi ház [kamra]; *e.* hátsó ház; *f.* kamra; *g.* kút; *h.* eresz; *i.* sütő; *j.* faszín; *k.* sertéspajta.)

— Hát aztán arra való a felírás, hogy megjavíttassák az urak annak, akinek nincs arra módja?...

Balla Gábor házán, Csikszentgyörgy-Bánkfalván (157), még inkább kiszélesedik a tornác az egyik végén «*szabad eresz*»-szé és ez előtt a garádicscsal együtt a «*kieresztés*» ereszti el a háznépet a szabadba. Mivel az ereszből bejuthatunk az összes helyiségbe, a tornác már kevésbbé fontos; inkább csak a művészi külső gazdagítására való.

Más tipikus elrendezést találunk Petes András házában, Somlyón (158).

Szegletre menő tornác folyja körül az épületet Kálnokon, hogy errefelé [illegible] csak úgy csinálják a házat [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] oly [illegible] mint a pesti házak [illegible] [illegible] — [illegible] — mert oldalt [illegible] [illegible] is van.

Igen érdekes Márton Judit lakóháza Felsőcsernátonban (160). A két házat [illegible] keskeny tornác köti, amely előtt [illegible] kőből [illegible] [illegible] szélesedése van [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible].

VAZI DÉNES HÁZA, KIS-KEDEN [illegible]

Még [illegible] Gyertyi János háza, Csernáton van (163).

A [illegible] tornác [illegible], [illegible] [illegible] végződik s előtte kőből [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] oszlopokkal áll [illegible] Erre már inkább [illegible] [illegible] kő a

HOMORÓDÚJFALVI ÚJ HÁZ [illegible]

OSZLOPOS HÁZ, NAGY-BACONBAN [illegible]

az abból való építés a faépítéssel egybevetve rendkívül változatos és bájos megjelenésű. Így rakták kőből az egész kapuszert Nagygalambfalván, öreg Varga Sándorné portáján (161). Sokszor a melléképülettel is egybeépítik, ami szerkezeti szempontból igen helyes.

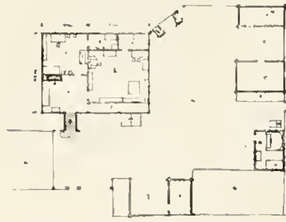
KALOTASZEGI TETŐ, SZÉKELYFÖLDÖN (CSIKSZEREDA) [illegible]

NAGY-BACONI [illegible] HÁZ [illegible]

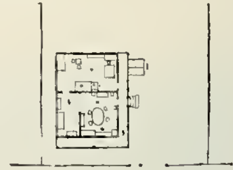
mert a nyíló kapuszárny nem rángatja úgy meg, mint a magára álló kapufél pillért, másképpen meg igen kedélyes, festői dolog.

Kőből rakott utca ajtó sok van a Homorod mentén (170). A síma falfelületet a szegeletre vágott cserepek vetett árnyéka, meg a bogos gerincek elevenítik meg.

BALLA GÁBOR «ÉPSÉGE» CSÍK-SZENTGYÖRGY BÁNKFALVÁN, 1683 BÓL. (157)

(*a.* kiskert; *b.* kieresztés; *c.* eresz; *d.* hágó a hiuba: *e.* eresz; *f* cserepes; *g.* kamra; *h.* ház; *i.* cserepes; *k.* kamra; *l.* tornác; *m.* pincetorka; *n.* élet [udvar]: *o.* odor; *p.* csűrköze hidlással; *r.* pajta; *s.* töltés; *t.* a Firág vize; *u.* sütő; *v.* gabonának hombár; *z.* veteményes; *x.* pajta; *y.* árnyékalja.)

PETES ANDRÁS HÁZTELKE SOMLYÓN (TIPUS). (158)

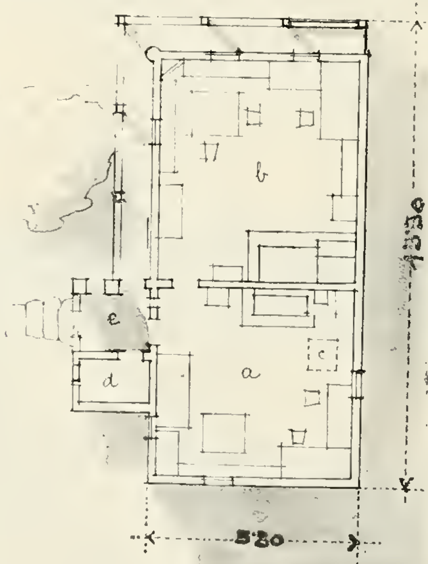
(*a.* elsőház; *b.* kicsiház [fülke]; *c.* nagyház; *d.* cserepes; *e.* «plakten»; *f.* pincetorka; *g.* szegelletremenő tornác.)

Tégla sisakja van ennek a bükszádi kéménynek is (165).

Jellemzők a két családra épült házak. Volt már szó Petes András somlyói házáról. Ugyanama tipus, csakhogy kettő és egymásnak háttal fordulva, az Orbán Ferenc és Károly háza (162). Tornácuk ninesen, csak töltés a ház körül. Egy a fedelük s az utca felől is olyan, mintha egy igen nagy négy ablakos ház volna.

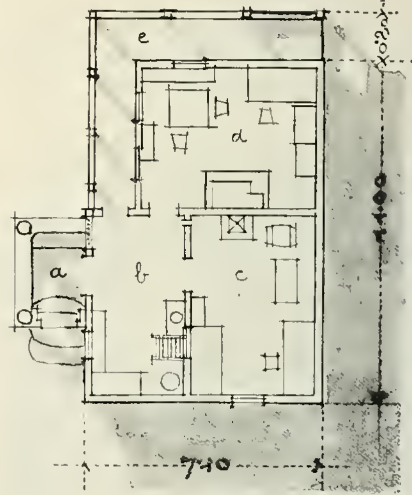
Ennél érdekesebben van egymásba építve az öreg Jani János két fiának háza Bükszádon (164). Két-két házból áll a lakás és egy-egy kamarából, az egyik ide, a másik oda tart. Ahol bolt is van az épületben, ott két bejáró van (168). Az egyik közvetlen az utcáról a boltba, a másik az udvarról — a tornácon keresztül — a pitarba.

Kadocsa Márton igazság szerint asztalos mester, de azért szatócs boltot is tart Somlyón. Úgy építette hát a házát (166), hogy mindezen foglalatosságai helyt találjanak benne. A kiskert ajtaja éppen a boltajtó előtt van. Az utcai kapun az ereszbe, innen a házba és az asztalos műhelybe jutunk. És mindezek mellett még gazdálkodik is. Ha nagyobb város nem esik közel, úgy mint Kadocsa mester uramnak Szentgyörgy, akkor bizony bajos a mesterségből megélni s a fúró-faragó ember malommal is vesződik (169). Persze csak afféle vízi malommal, jobbára két köre és ha győzi a

MÁRTON JUDITH HÁZA, FIRTOS-VÁRALJÁN. (159)

(*a.* kicsiház; *b.* nagyház; *c.* hiúlappancs; *d.* kamara; *e.* kötornác.)

GYŐRFY JÁNOS HÁZA, CSEHÉTFALVÁN (160)

(*a.* kieresztés; *b.* eresz; *c.* kicsiház; *d.* nagyház; *e.* szegelletremenö tornác.)

TOROCZKÓI [illegible] KÁLYHA (XVIII. SZ.)

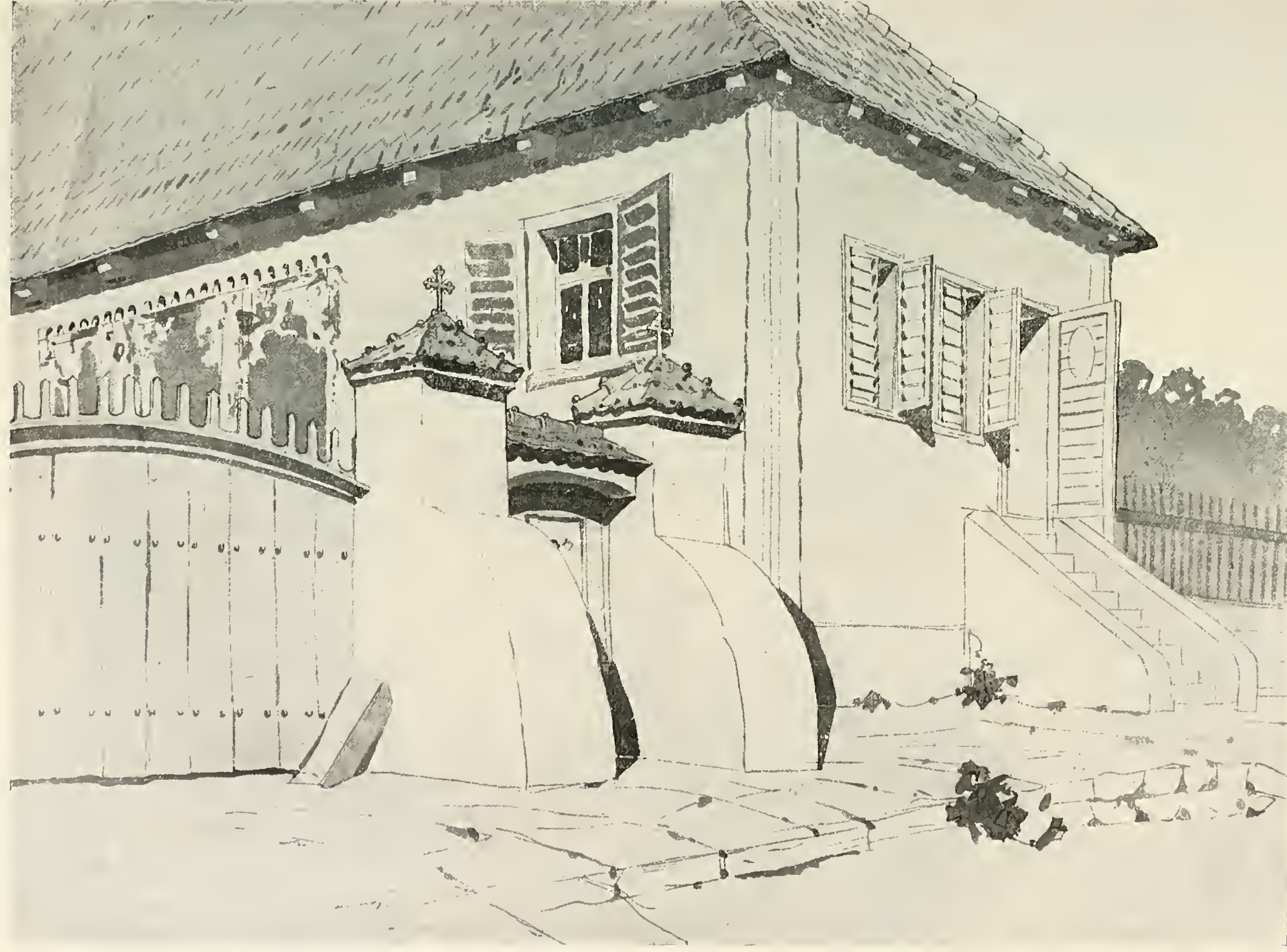

BOÉR GYÖRGY HÁZA BÜKSZÁDON, AZ «UTCA FELŐL BOLTTAL» (168)

KÉT KŐRE JÁRÓ VIZIMALOM, CSIKSZENTGYÖRGY-BÁNKFALVÁN. 100

KŐBŐL RAKOTT UTCAAJTÓ, HOMORÓDALMÁSON. (170)

KORCSMACÉGÉR NAGY-BACONBAN. (171)

JELLEGZETES SZÉKELYHÁZ, KADICSFALVÁN. (172)

víz, egy más kerékkel még rámás fűrészt is állít. Hogy mind nféle házból legyen, iderajzoltunk egy-két fogadót is. Régi híres fogadó volt ez a marosvásárhelyi is, még a magyar világból, a 48 előtti időkből való (163). Legfontosabb az egészben az ivó tornác, az ivó ház meg a belső ivó. Sok emberélet felett határoztak itt — csak úgy, a lócákon, borozás közben.

Az udvar fele mögöttük van a nagy konyha a sok üsttel, katlannal, szembe vele a nagy kamara s a másik sarokban a korcsmáros lakása. Kedélyesebb ennél a betfalvi Máté Rupi fogadója. Székely-Keresztúrt (174). Széles virágos tornáca hűsön tartja a borozó góbékat.

Mindezek az eddig megmutatott épületek földszintesek, legfeljebb pincések voltak. A szilárd és az időnek jól ellentálló építőkőben gazdagabb vidékeken a pincét magasabbra építik. Később azután csak a hátsó részét tartják meg pincének, az elülsőt meg éppen úgy, mint a többi házat, kitapasztják, nagy ablakot vágnak bele s nyári lakásnak használják. (175) Így alakúl ki az emeletes ház. Némelyik faluban sok ilyen van, a legtöbb Lövétén.

EMELETES HÁZTIPUS, LÖVÉTÉN. (175)

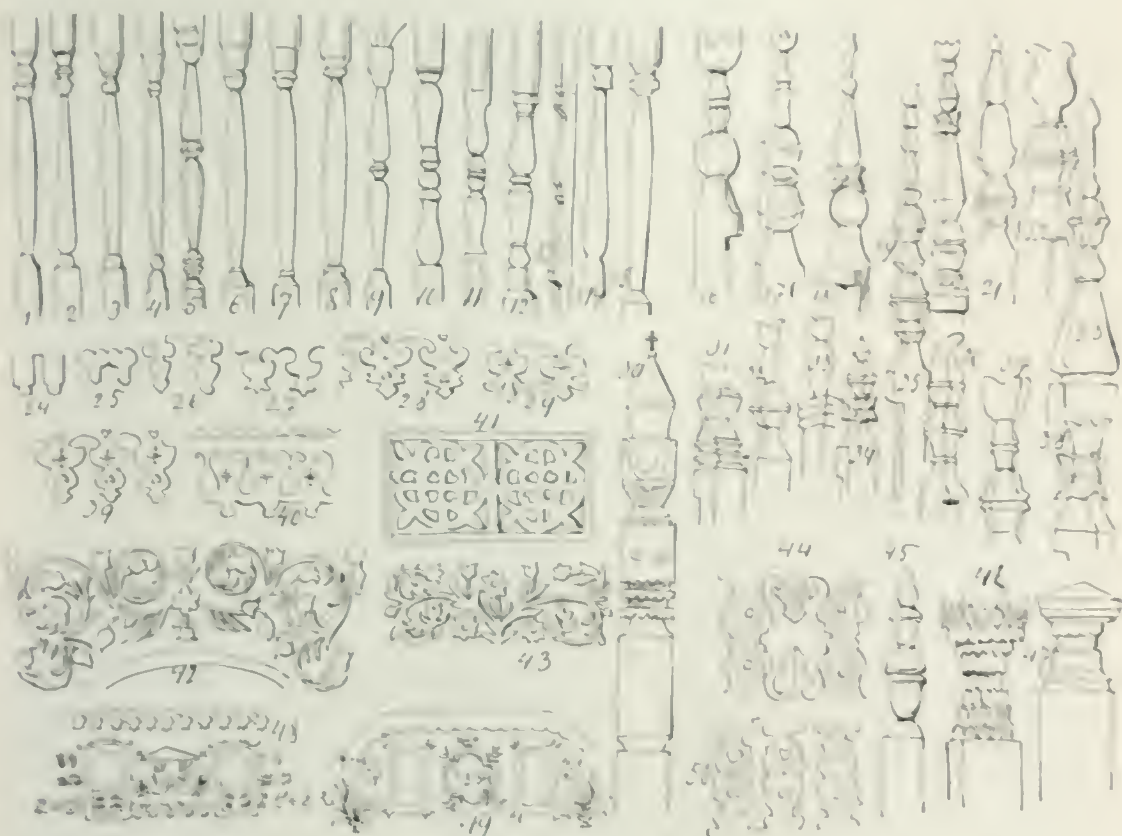

NYÁRÁD-SZENT-BENEDEK

Lövetén a házat alul kőből s a felső sort jobbára boronafából rakják. A sátortető helyett itt is a kontyos tető járja.

Ezzel elérkeztünk a székely ház legeredetibb, legjellemzőbb és legdíszesebb részéhez: a kapuhoz.

A híres székely kapu. A székely ács remeke. Gyönyörűséggel keresgettük fáradhatatlan munkatársunkkal Juhász Árpáddal. Mert mindinkább keresni kell. Vesz, pusztul, megyen ki divatból a méltóságos székely kapu, maholnap alig csinálják. Drága a fa s egyre drágább a pénz . .

SZÉKELY [illegible]

KAPUZÁBÉ MEDESÉREN. (177)

«E kapuk inkább ékítményül, mint szükségből állanak ott, mert a hagyományos székely vendégszeretet nem igen engedi meg a kapu bezárását; tárva van az boldog, boldogtalan előtt, mint a székelynek nyilt, emberszerető szíve s ezt akarják kifejezni a kapuszemöldre felvésett feliratok» — írja Orbán Balázs.

Ilyen felírások: egy derzsi kapun «Jószívű jó barát kapumon bé jöhec»; egy zetelaki kapun «A bejövőnek szállás, a kimenőnek békesség»; egy szentkirályi kapun «Békeség a bejövőnek, Egéség a kijövőnek»; egy kadicsfalvi kapun «Áldás a béjövőknek, Béke a kimenőknek»; egy betlenfalvi kapun «Isten békessége a bemenőkkel Isten áldása a benlevőkkel»; egy farcádi kapun «Ti kapuk jószívű gazdát ajáljatok Gazdagnak szegénynek egyaránt nyiljatok»; a homoródoklándi unitárius paplak kapuján «Az egyenes szívűt ezen kapu várja Kétös szívűt pediglen szépen kizárja Isten akaratát hirdető és szóló Lak itt ne meny be prédálós kóbolló».

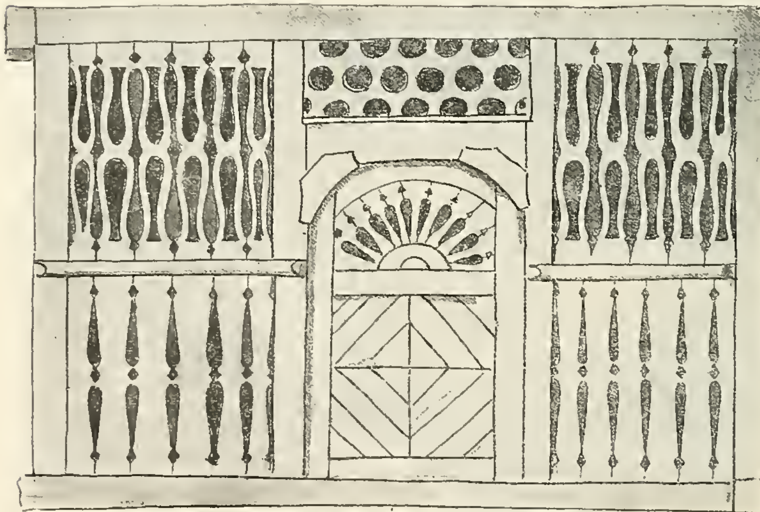

KÖZSÉGHÁZA, LÖVÉTÉN.

A székely nép formaérzéke igen sokféleképen nyilatkozik meg a kapukon is. Az egész egyszerű kis ajtóktól a nagy galambducos kapukig gazdag változatosságban építik, diszítik, faragják, festik a székelyek ezt az épületrészt, kifogyhatatlanok az újabb meg újabb alakításokban, mintha egymással versenyeznének s egyik se akarná a másikat utánozni, legalább teljesen nem, — szüntelen akad valami változtatni valója, hogy a másikhoz egészen ne hasonlítson.

A legegyszerűbb mód, ahogy kapuját, utcaajtóját késziti a székely, csakugyan az, amivel mindenütt találkozhatunk: két kapuzábé, s erre alkalmazott sarkokon forgó ajtó. Ez az ősi formája az ajtónak, mint azt a (181) kép első négy rajzán láthatjuk, bár itt már némi diszítéssel, s összekötve a nagy kapuval egy harmadik kapuzábé közvetítésével. Ugyanerre példa a 211. kép 3. derzsii kapuja, tulipán végződésű és virágdíszes zábéival.

Érdekes a (180) képen a kapu, amelynél az egyik

SZŐCS ANDRÁS TORNÁCAJTAJA, CSIKDÁNFALVÁN. (178)

TORNÁCAJTÓ, MEDESÉREN. (179)

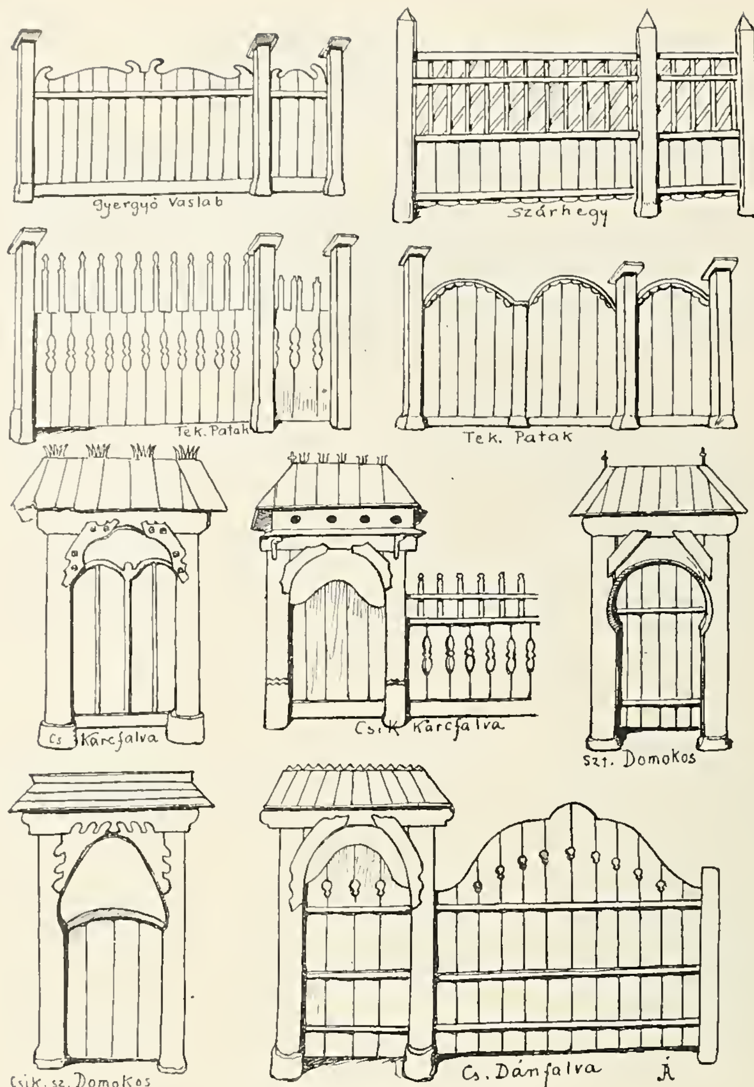

SIMÓ ANNA HÁZA GYERGYÓALFALUN (XIV. 16.)

[illegible]

módjára van felépítve a kis ajtó s annál [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] vagy [illegible] akkor [illegible] csak a kis ajtó nyilik. [illegible] [illegible] az ajtónál [illegible] a [illegible] [illegible] is a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] adván az [illegible]. A [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] nem van ugyanúgy felépítve, mig a [illegible] ajtók [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

KAPUK ÉS [illegible]

UTCAAJTÓK ÉS KAPUK. (181)

FEDELES HÍD, SZÉKELYKERESZTUROTT.

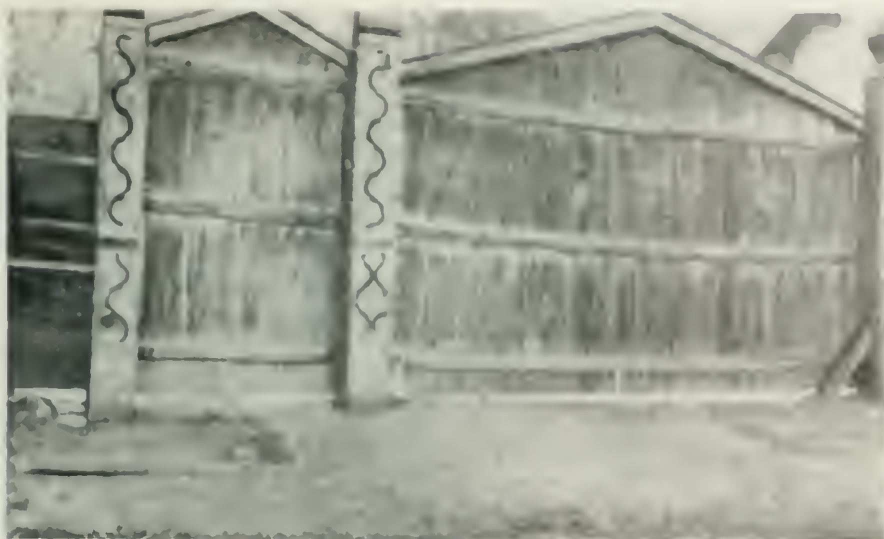
Hogy az ajtó oldalt ne hajolhasson: kötő gerendákkal látják el, amelyek a szemöldök gerendát kötik össze a zábékkal. Ezt egész egyszerű példában látjuk a (180) kép gyergyószentmiklósi ajtaján, ahol egyenes vonalú még ez a rész. Ennek a gerendának jelentős szerepe van úgy a kis-, mint a nagy kapuknál; alsó élének ívalakú bemetszése, ami a szemöldök gerendán és a zábékon is folytatódik, boltozott alakot ád az ajtó és a kapu nyílásnak; ugyanennek a kötő gerendának felső éle különböző egyenes és görbe vonalakból összetett konturája szintén mint általános diszítő elem mindenütt használatos. Egyszerű kis háromszög alakjában látható fölötte, a gy.-szentmiklósi kapun, ez a szerkezeti rész.

E kapun egy további kiképzés is szembetűnik: a kis ajtónak és a nagy kapunak közös szemöldökfája van, ami a galambducos nagy kapunak lényeges vonása.

Az eső káros hatása ellen való védekezés teremtette a kis tetőket, amiket egész kis alakban már az egyedül álló zábékon is megtaláljuk az előbbi példákon; ha az egész kis ajtó van befödve tetővel, ez adja meg az általánosan ismert kis kapuk alakját s ha a kiesi a nagygyal közös tető alá kerül, galambduccal gazdagítva, megkapjuk a jellegzetes székely kapu:.

Ezen általános bevezetés után, lássuk egyenként is a kapukat, a székely nép formaérzékének legérdekesebb, szinte legeredetibb alkotásait.

A legegyszerűbb az a megoldás, ahol a kis ajtó és a nagy kapu egymás mellett van, de nincs közös tetővel ellátva; ilyenkor rendesen valami olyan [illegible] ... őket össze, mint a (181) kép már említett nagy rajzán; az egyiknél [illegible] a másiknál a deszkák felső része van hullámosan kifűrészelve; [illegible] a deszkák közei kifűrészelve, áttörve s fent pedig [illegible] végződnek a deszkák. A betlenfalvi (182) s fenyédi (183) szintén [illegible]

BETLENFALVA 182

desen a kis és nagy kapu felső kontúrja azonos, az előbbinél tompa szöget képez, míg az utóbbinál hullámvonalas; a zábékon is szintén ugyanaz a dísz. Bölönben (184) a szakasos kapuknál bálványfa alakúak a zábék külön kis tetővel. Egy [illegible] kapuét félkörűleg meghajlított deszka fed be és védi az eső ellen, ez alatt pedig két sor cifra deszka csipkézés (186). Ilyen a (189) szovátai kapu is, félkörív helyett hullámos a felső végződés, mely felett kicsipkézett zsindelytető van. Szokatlan díszítésű a (188) székely-kocsárdi kapu inkább ornamentális jellegű, mintsem szerkezeti; a csúcsban végződő két kapuszárny belső felén van két részaranyos fél-ből álló fűrészelt és befestett [illegible]

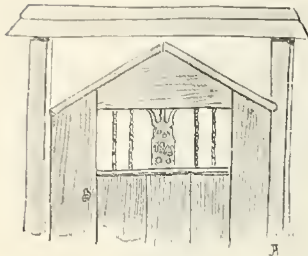
FENYÉD, 183

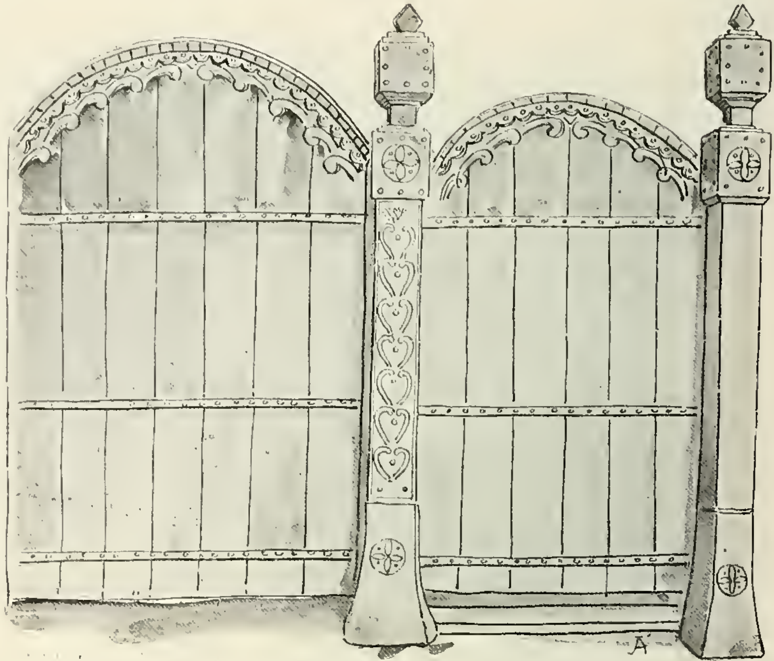
BÖLÖNI KAPUTÍPUS 184

retbe foglalt dísz, mely nem is népies, hanem valami lombfűrész ráemlékezés. Egy másik szokatlan formájú ajtó a (185). Medesérről ; ez is csúcsban végződik, az ajtó felső része át van törve s egy tulipán formával és esztergált pálcikákkal kitöltve, az egész pedig egyszerű deszka tetővel ellátva. A (180) képen lévő gyergyó-alfalusi templom kerítésajtajának felső részén ott a nap és sugarai áttörten.

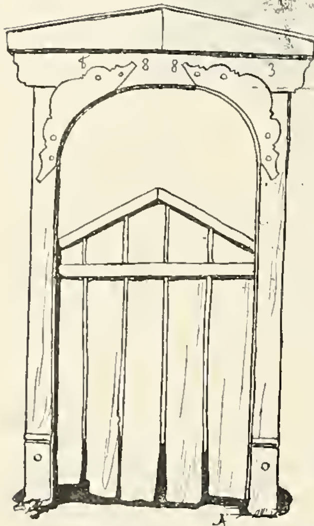
A leggyakrabban előforduló és jellemző forma a tetővel ellátott, esetleg galambbugos, íves belső nyílású kis kapu.

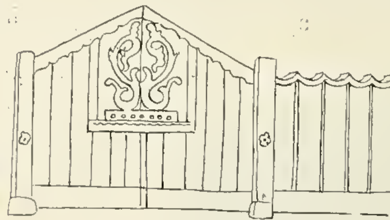
MEDESÉR. (185)

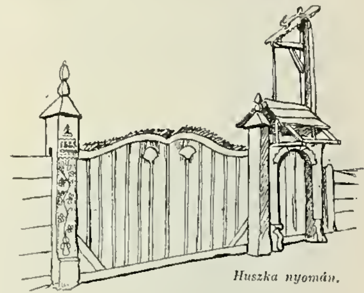
CSEHÉTFALVA. (186)

MEDESÉR. (187)

SZÉKELY-KOCSÁRD. (188)

Huszka nyomán.

SZOVÁTA. (189)

Szerkezetileg nagyon egyszerűek ezek is ; két függélyesen álló kapufélfa — kapuzábé — fölött a vízszintesen fekvő szemöldök-gerenda s ezt a zábékkal összefűző kötő gerenda. A szemöldökfán nyugszik a tető, két keresztbe álló kis gerendázat közvetítésével. A tető általában nyeregtető deszkával vagy néhány sor fazsindelylyel kötve. Ritkább a kúp tető (212, 213), a «csúpos ajtó».

Díszítve rendesen a két zábé kötőgerendája és a szemöldökfa van, többnyire úgy, hogy a dísz végig fut az egészen. Szerkezeti díszt képez az a boltozás, az az ív, ami a kötőgerendák lefaragásával az ajtó belső nyílásában támad ; előfordúl így az egyszerű félkör-

[illegible]

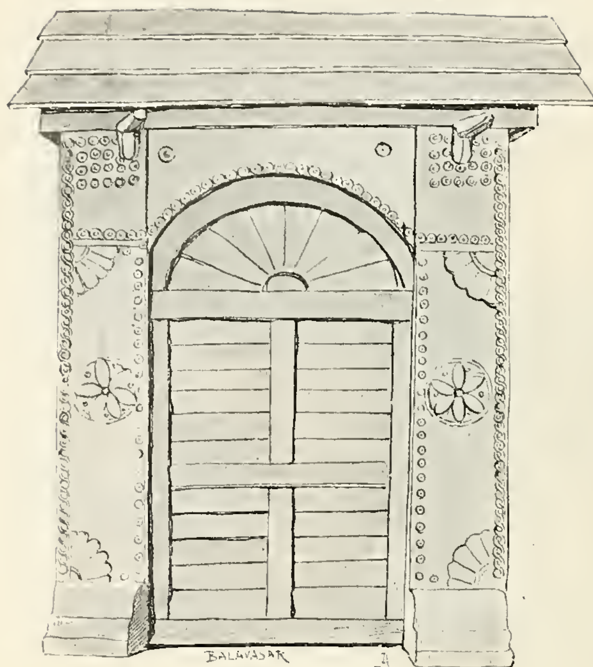
[illegible]

[illegible]

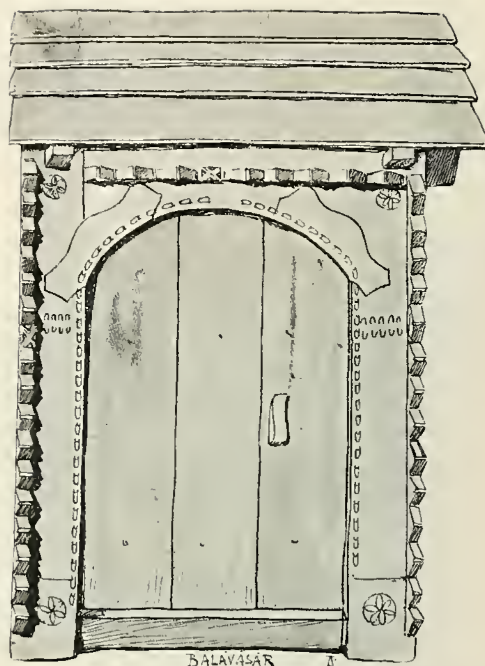
Különös a fölötte levő [illegible]

ENLAKA [illegible]

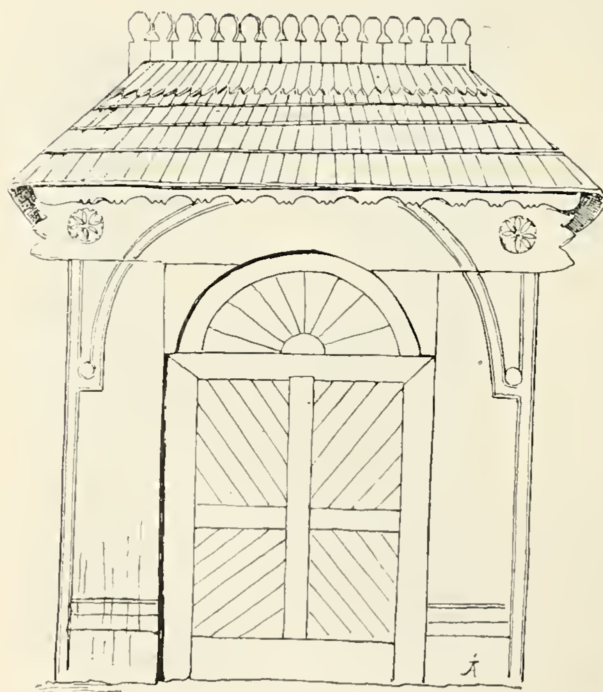
[illegible]

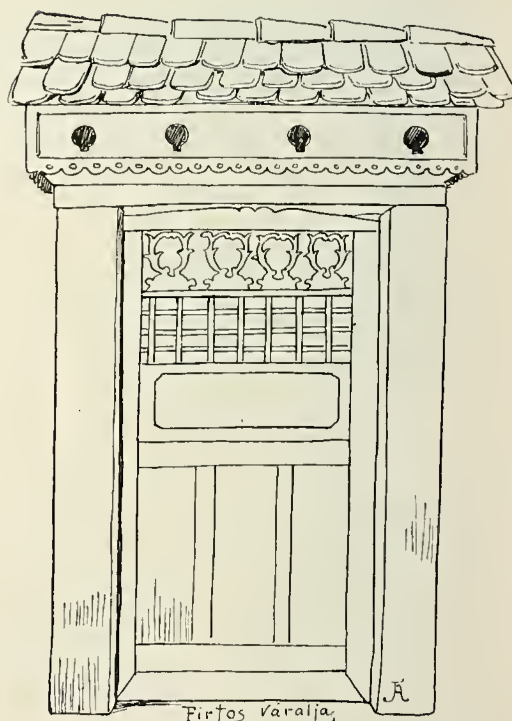
BALAVÁSÁR. (192)

BALAVÁSÁR. (193)

NYÁRÁD-SZENTBENEDEK. (194)

FIRTOSVÁRALJA. (195)

gyakran. A tető két végén kis kereszt, amely [illegible] kalitkás [illegible] sugarak. Ugyanazon a képünkön van egy csak gyalogosok számára [illegible] kis kapu, amelynek [illegible] a nyílást a kötőgerenda csipkés kivágása.

[illegible] a 180. kapun [illegible] kis kapu [illegible] az ajtó [illegible] a nyílást a kötőgerendák egyszerű [illegible] [illegible] helyes formája [illegible] kis kapu [illegible] simítása jó [illegible] két kis [illegible] van a tető végein.

Valami monumentális van azon az [illegible] (180) kapun, amelyről [illegible]. A [illegible] van [illegible] két [illegible] az ajtó felső félköríves részét a nap tölti ki sugaraival. A [illegible] monumentálissá, [illegible] lehetett [illegible] egyszerű vonalvezetése által.

A székely kapuk díszítései legnagyobb részt stilizált virágokból, levelekből, indákból kerülnek ki, a mértani elemek alkalmazása ritkább, s akkor is inkább a keretezésekre szorítkoznak.

[illegible]

Ilyen például a Menyhárt József kapuja Bálaványosvárott (191). Körökből alakított domború lánc szegélyezi a félköríves nyílású kapuzábéit, amelyeken még fent és lent egy-egy negyed rózsa van; két talpán cserepben [illegible] nagyon stilizálva [illegible] a zábékat, kötőgerendák helyett két háromszöges [illegible] van beiktatva.

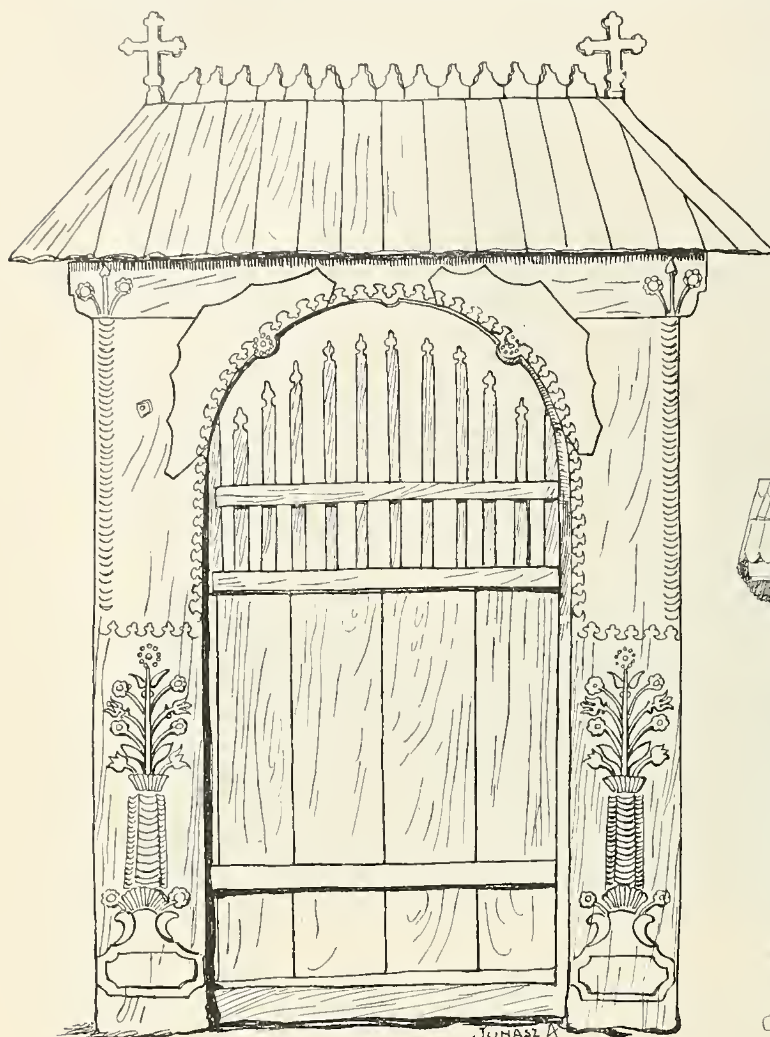
Egy másik bálaványosvári kapunak (192) szintén ilyen lánc a szegélye, [illegible] van a négy darab rózsa is, de ezenfelül a zábék közepe táját körbe [illegible] rózsa [illegible] s belső szegélynek egyenes melletti köröcskéket véstek. Felül [illegible] több ily kereszt van a zábékon. Maga az ajtó az [illegible] gyakori [illegible] felső részén [illegible] a nap és sugarai, a tető bevenyeszett deszkázás.

Egész másféle egy szintén bálaványosvári utcaajtó (193) díszítése: a zábékra belső szegélyt, kis bevésett koldúcskák sora [illegible] a külsőre pedig [illegible] van alkalmazva, mely napsütéskor igen helyes árnyékot vet a kapura.

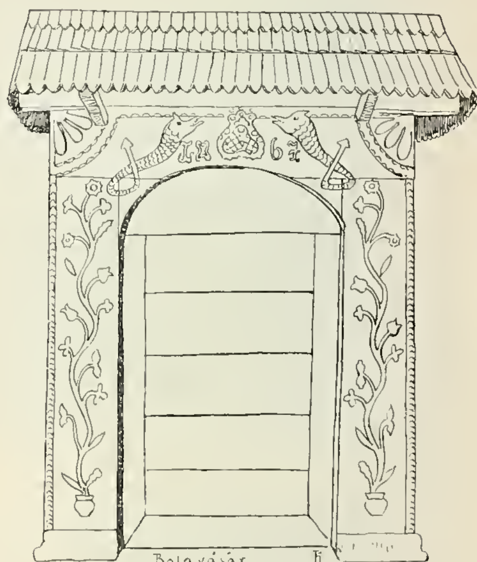
Szelíd, veskes a Móré Gergely kis kapuja Nyárád-szt.-Benedeken (194) [illegible] mes vonalú szegély van a kapufélfák külső szélén, mely az ajtó [illegible] követi; két rózsa van a szemöldök gerendán, amelynek szélét fűrészesen bemetszették; az ajtó félköríves felsejében itt is nap; az ajtó többi része keretezett, két kereszttető deszkával

négy mezőre osztva, amelybe rézsútosan deszkák vannak beillesztve. Az ilyen keretes ajtók mindig ott fordúlnak elő, ahol maga az egész kapu gondosabban, erősebben van elkészítve s hosszabb tartósságra számították. A tető zsindelytaraja e kapun egymásmellé sorakozó baba-fejekre emlékeztet. Ritkábban fordul elő egy-egy kőzábés kapu s ha akad is, dísz alig van rajta. Ilyen a firtosváraljai kőkapu (195) : egyszerű négy oldalhasáb maga a zábé, rajta galambbug, cseréppel födve; dísz csak az ajtó felső részén van, áttört lant formájú lombfűrészmunka.

Igen jellemző s Alcsíkban divatos dísz van a különben is csinos csíkkozmási kiskapun (196). A zábék lábán kartusszerű

CSIK-KOZMÁS. (196)

BALAVÁSÁR. (197)

alakzatból indúl ki, kis legyező forma közvetítésével, bizonyos — virágtartónak is nézhető — föl felé keskenyedő széles szár, mely két keskeny s egy szélesebb pikkelysorból áll; egy újabb legyezőszerű marokból nő ki a virágzat, tulipánok, rózsák, levelek az egyenes száron ; az egész alacsony, sík domborfaragás, színezve, festve. E virág fölött stilizált herelevél féle füzér van, mely a félkörü kapunyílás szélén fut körül ; a zábék külső széle pikkelysoros, mely fent, a szemöldökfán, hármas virágzatban végződik ; jó arányú a kötőgerenda ; a nyeregtető két végén kereszt ; fűrészes a zsindelytaraj.

Jellemzően balavásári munka az a 197. utcaajtó, melynek szemöldökfája végén ott van a negyed rozetta : két kígyószörny néz egymásra, köztük valami fordított szív alak és 1867. évszám. A zábékon hullámosan felfele törekvő, igen kis edényből kinövő indán: levél, tulipán, here és rózsa féle alakzat; a kaput csipkés zsindelytető fedi.

Marosvásárhely vidékéről való ember készíthette azt a kaput is, amely ugyan

FERENC KÁROLY TÉKÁJA, LENGYELFALVÁRÓL ; TALPAS TÉKA, RÁKOSI SÜTŐ JÓZSEF MUNKÁJA ; ÁGY VARGYASRÓL, UGYANCSAK SÜTŐ JÓZSEF MUNKÁJA. (XX. lb.)

[illegible]

[illegible]

[illegible]

pannal és bogyóval; az inda hullámos szalagjának egyenes vonala meg van törve s egyenetlen a nyílás íve is, melyet a szemöldökfa és a két kissé befaragott kötő gerendák képeznek; az ajtó látszik most újabb [illegible] készített.

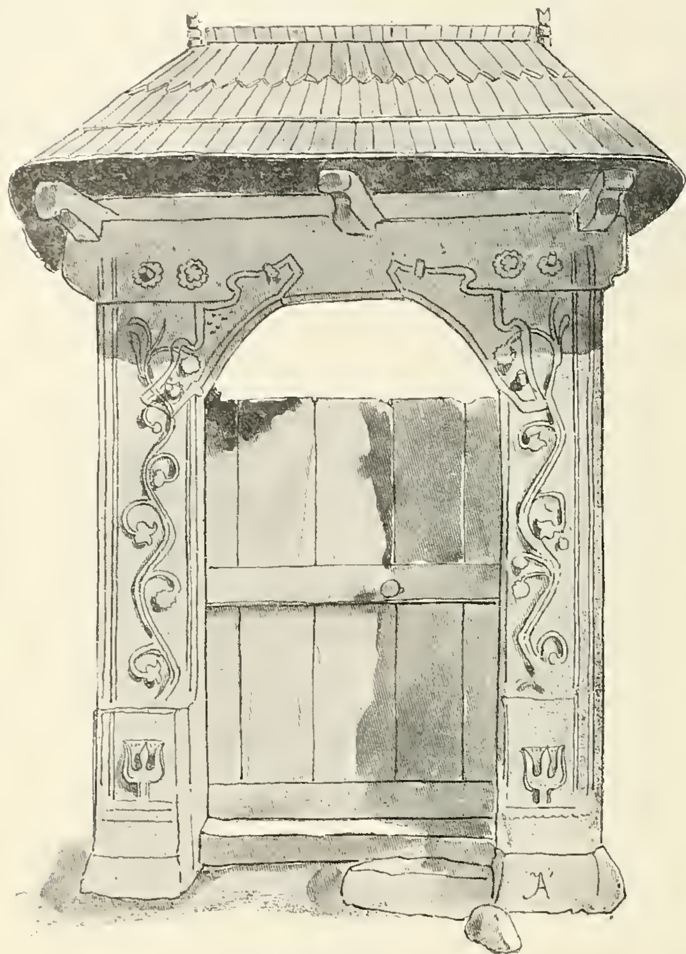
Az eddig bemutatott utcaajtók díszítése domborfaragásnak jellemzi [illegible] kontúrok, vaskosabb alakú virágok s levelek [illegible] ki is voltak szinezve [illegible] jól kivehetők a vésett [illegible] segítségével. A kis kapuk nagyobb [illegible] bemetszett vésett kontúrok s [illegible] festett díszítő [illegible] vonalak [illegible] szalagok jellemzik.

Egy derzsi 1843-ban készült régi kis kapu (a 211. képen) egyik oldala [illegible] díszítésén [illegible] van [illegible]; a még megmaradt másik [illegible] egy egyenes vonallal két részre van osztva s a mindkét oldalt maradt keskeny mezőben hullámvonalas [illegible] díszítés; a tető szintén újabb eredetű, két összetákolt deszkából.

Mellette, a (2. sz.) lisznyói ajtón vázából nő ki a vastag inda, levelekkel és végén négy tulipánnal; nagy szegekkel vannak a legömbölyített kötő gerendák oda erősítve.

A dersii ajtóhoz hasonló annyiban egy nyárádszentbenedeki kapu zábéja, (199) hogy egy közép egyenes szár osztja két felé a zábét, csakhogy itt ebből erednek a lefelé csüngő levelek; a száron, fent is, lent is, tulipán. Magán a kapun, lombfűrészes deszkadiszítés; alúl pedig az unalmas dűlény — «tükör» — egész uras diszítés akar lenni s városi munkák hatása.

Még az efajta kapukhoz tartozik egy patkós ívű csikkozmási utcaajtó is (201).

PARAJD. (200)

Egyszerű díszének nemleges formája fordúl vissza felé és színezve hátterül szolgál annak; az ajtó követi a patkó ív formáját; a tetőn kereszt. Némileg hasonló a kászonújfalui kapu is (201); félkörű nyílását az előbbihez hasonló dísz futja körül, mely lent levelekben pereg ki; ugyanez a dísz van fent a szemöldökfán is. A tető végén két érdekesen stilizált színes tulipán ág; a tető taraj közepén, zsindelyből, 1905 évszám van kirakva.

A bevésett konturájú s kifestett díszű utcaajtók egyik szép példánya a Márkus András medeséri tanítóé; (202) a zábék lábán bevésett csillag; fölötte cserépből nő ki az inda, levelekkel és szív formájú virággal; a szép vonalú kötögerenda közepén ízlésesen elhelyezett ág s ilyen ág a szemöldökfa közepén is. A félkörű ajtónyílás befaragásokkal van szegélyezve, mely egész a lábig leér. Alúl deszka, felül lécezett ajtótest, középen csúcsban végződve; a lécek végei horgasok; csipkézetten zsindelyes a födele ennek az 1893-ban épült utcaajtónak.

Sokban hasonló egy rugonfalvi kapu, Zsidó Miklós házánál (203). A zábék lábán szintén csillag, s szív virágos inda nő ki a cserépből és fent tulipánban végződik; két rózsácska a szemöldökfa végén; csipkés, fent is, lent is, a zsindelytető. Egész ilyen természetű dísze van egy (208) medeséri kapuzábénak; a helyesen kifaragott zábé felső végződésére, födélnek, még két zsindely van rászegezve.

A medeséri kibédi Mózesnek is szép az utcaajtója (205), a csigákká kunkorodó indákon levél és mák, felül tulipánnal végződve; lent pedig cserép helyett kacskaringók jelzik a kezdetet. A kötőgerendákon madár, mellette rózsa; a zábék külső szélén félköröcskék vannak lemetszve és pirosra festve.

Kevés a dísz a Varga Lajos csinálta medeséri kapun (206), csak a zábék közepe tájára tett mestere egy-egy tulipánt, érdekes összetétellel; a lábról itt sem hiányzik a

hasá[illegible] magán az ajtón is van. [illegible] dísz is van [illegible] székely kis kapuja (210) [illegible] apró [illegible] épités is szeret használni mint egész uj formát; [illegible] dísz, hasonló a kötőgerendákon is, a [illegible]. Az ajtó felső része léces, gúlás csucsba végződésével [illegible].

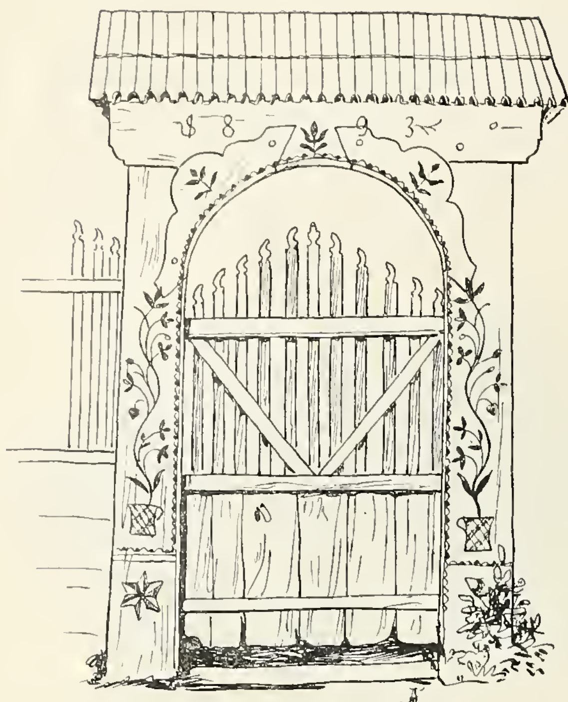
[illegible] virágos [illegible] kapuján [illegible] kis [illegible].

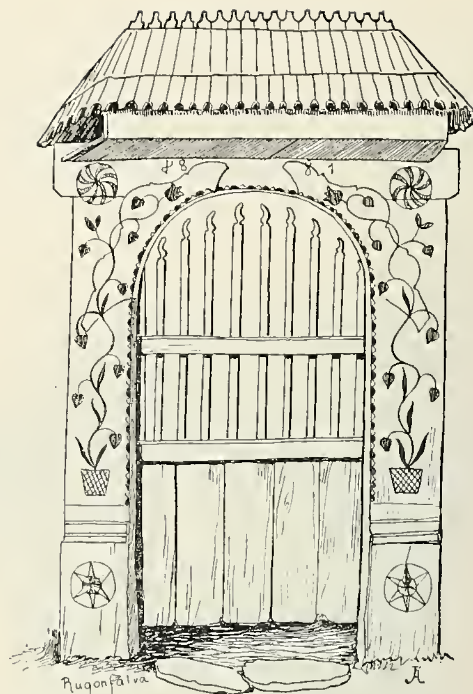
[illegible] (20[illegible])

A kötőgerenda közepe táján az ajtónyílás félkörívét megszakító kis [illegible] van, [illegible] különösen a nagy kapuk nagy [illegible] gyakori forma. Az ajtó felső [illegible] végződés.

Ilyen vonaldíszesnek mondható a (207) Parajdon [illegible] hullámosan felfelé kúszó kígyóvonalakból [illegible] stilizált [illegible] tulipánok, rózsák csüngnek; az egyiken külön kis [illegible].

Két derzsi és egy szovátai kapun (211) szintén ilyen a dísz. Az egyik derzsi kapu a ritkabbak közé tartozik; a zábék ugyanis felül [illegible] végződnek.

MEDESÉR. (202) RUGONFALVA. (203)

Kúptetős az Imre József kapuja, Nyárád Szeredán (212), – érdekes a dísz rajta; a zábékon a láb felett, esészében, öt levélnélküli hosszúszárú tulipán van, fölöttük skorpióra emlékeztető koszorú; a zábékon vonal szegély, ilyen szegély kiséri a félkörű nyílást is, tulipánok csüngnek le belőle, s alatta — hozzásímulva — esészéből szintén hosszúszárú levéltelen tulipánok nőnek elé. Az ajtó berakott redős félkörében sugaras nap.

Pesti János kapuja Székely-Kocsárdon (213) szintén kúptetős, dísznl csupán két kígyó van a zábékra vésve; lábán kúpos kiképzés.

A kis kapuknak gazdagabb és dúsabb kiképzése van divatban a hétfalusi csángóknál; széles, monumentális tagozatok, kevés jól megválasztott díszítés, és kettős pagodaszerű tető; patkós vagy összetettebb vonalú, ajtónyílásívezetű a jellemző.

Csórik András kis kapuja (214) Csernátfaluban ilyen monumentális: a széles zábékba majdnem háromnegyed kör patkó boltív nyúlik be; ilyen alakú a berakott ajtó is, felső részén nap; a zábékon hosszú, széles száron ülő tulipánszerű virág; a kötőgerendákon nagy faszegek.

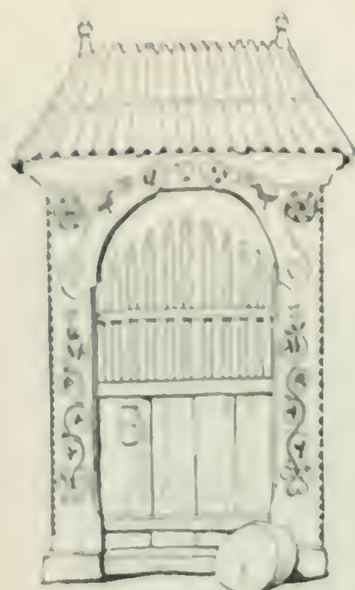

SZOMBATFALVI HÍD. (204)

Hasonlóan patkóívű egy türkösi kapu (218): az ív körül domború kötélfonat szegély van, mely alúl felkunkorodik; a lábon két-két rózsa s ez alatt domború kötélfonatból három sor; a tető kettős, a felsőn galambdúc, az alsó pedig szélesebb, kiugróbb; maga az ajtó berakott; a belévert szegek is emelik a díszítés hatását.

Szép monumentális Pünkösti András csernátfalui csángó kapuja is (219); patkóíve összetettebb, ilyen az ajtaja is, nagy szegekkel kiverve. A zábén gulaszerű disztítés.

Csángó kapu a (220) és a (222) is.

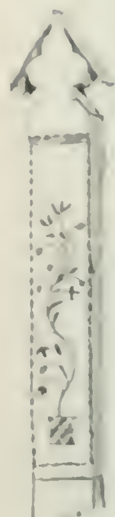
MEDESÉR

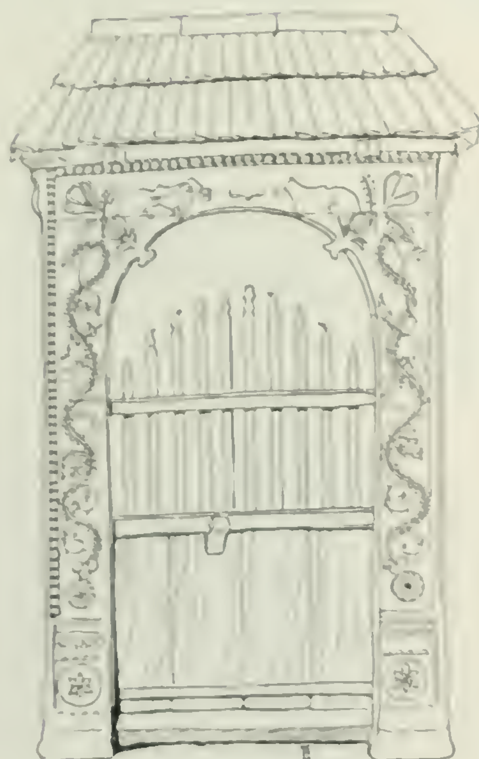
MEDESÉR 206

PARAJDI KAPUZÁBÉK

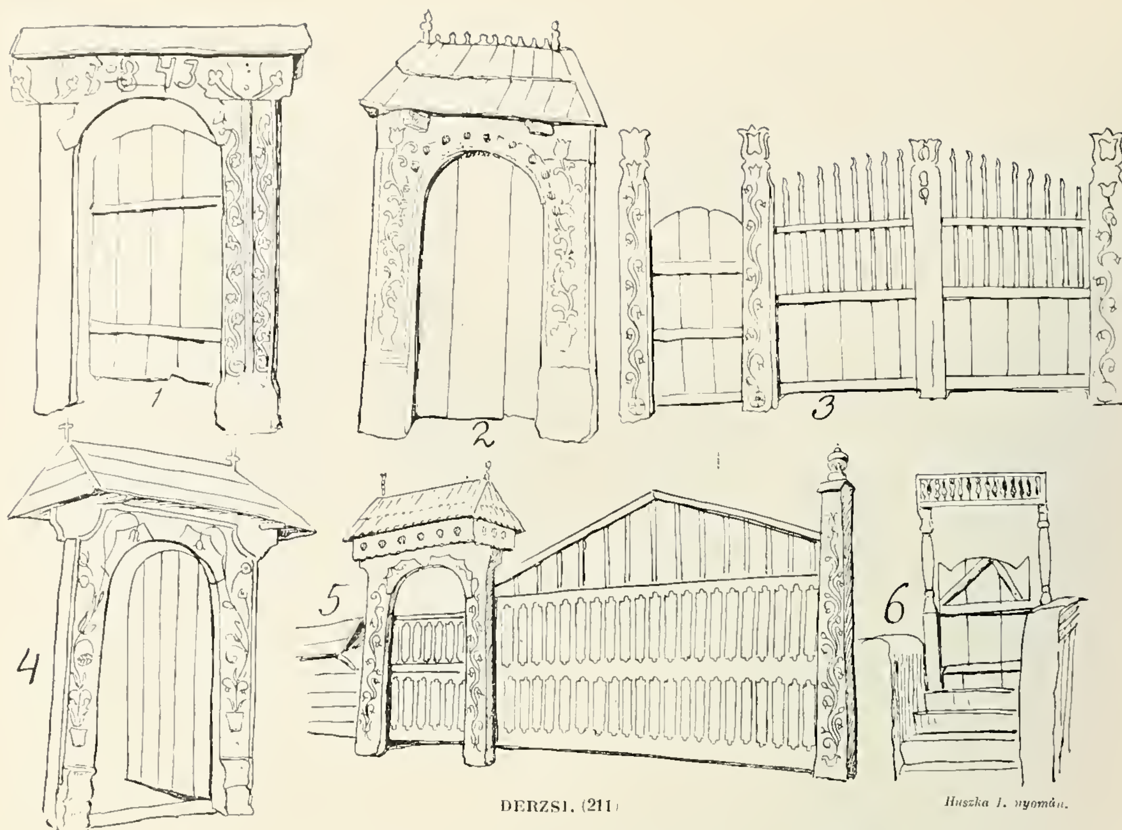
MEDESÉRI KAPUZÁBÉ

MEDESÉR

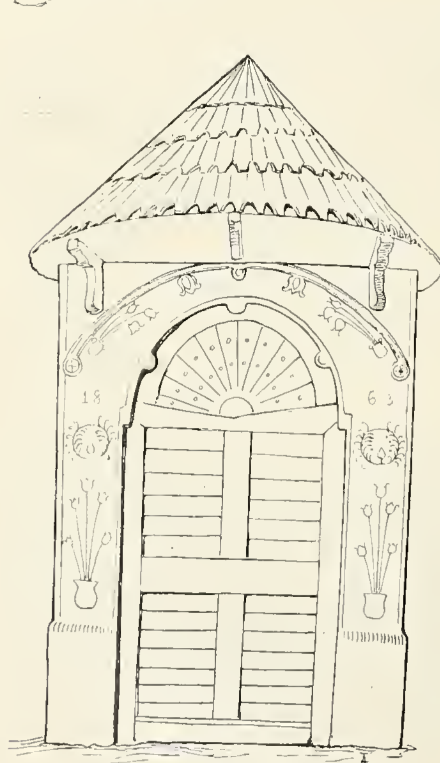

KÁROLYFALVA

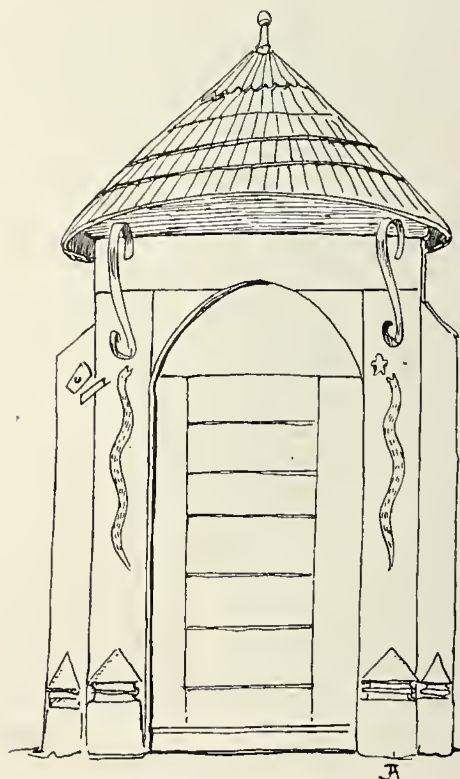

DERZSI. (211)

Huszka I. nyomán.

NYARÁD-SZEREDA. (212)

SZÉKELY-KOCSÁRD. (213)

[illegible]

Mindenütt [illegible] a kis kapu [illegible] a nagyobb kapu [illegible]

CSERNATFALVA [illegible]

MALOM, HOMORÓD [illegible] MELLETT [illegible]

még az egyiknek szintén kettős a tetőzete; a másik mellett kivágott kerítés látható, mely ott gyakori.

Nézzük a nagy kapukat!

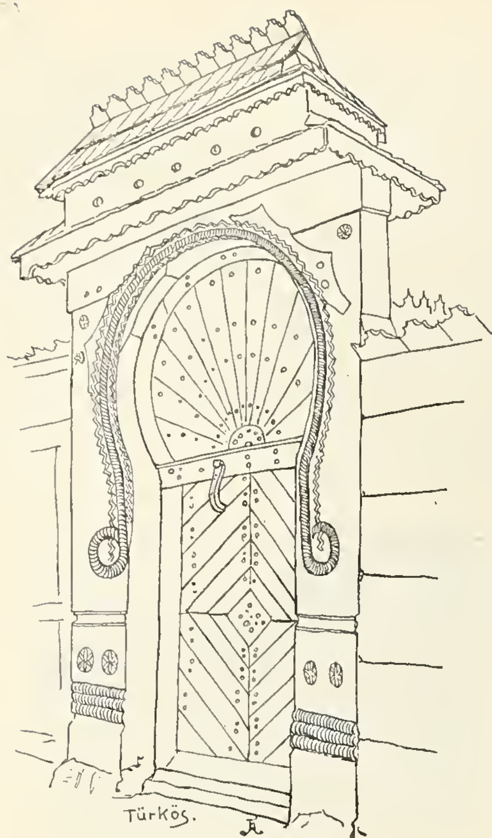
Ha az utcaajtót és a nagy kaput közös szemöldökgerenda foglalja össze, ha a szénásszekerekhez mért magasságúvá emelik és közös tetővel látják el, mint a nagykapu, amit «székely kapu»-nak nevezünk.

MALOM, [illegible] ALATT [illegible]

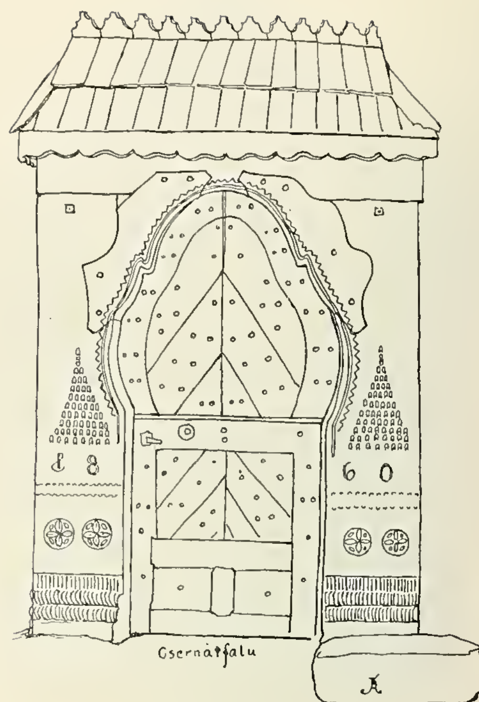
MALMOK [illegible]

szemöldökgerenda közt nagy tér marad, amiben az építőnek számottevő [illegible] ez a tér a szer[illegible] kezettel tagozottan és jó tágas lévén sokféle alkalmat nyujt a díszítésre. Valóban fel is használják ezt többféle módon, úgy hogy Huszka a »Székely ház« című jeles művében éppen ez alapon kivánja a kapukat osztályozni.

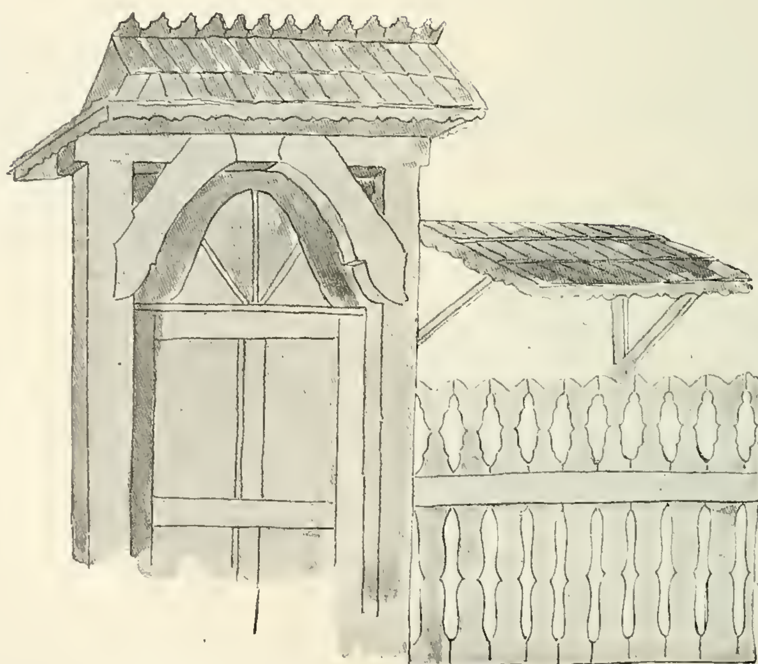
Ha nem csalódunk, nagyban [illegible] éppen mivel ezék a terek semmi szervi összefüggésben nincsenek a kapuval, díszítés szempontjából [illegible] a kapu

TÜRKÖS. (218)

CSERNÁTFALVA. (219)

CSÁNGÓ KAPU. (220)

[illegible]

3.

MENASAG

CSANÁD-KALU

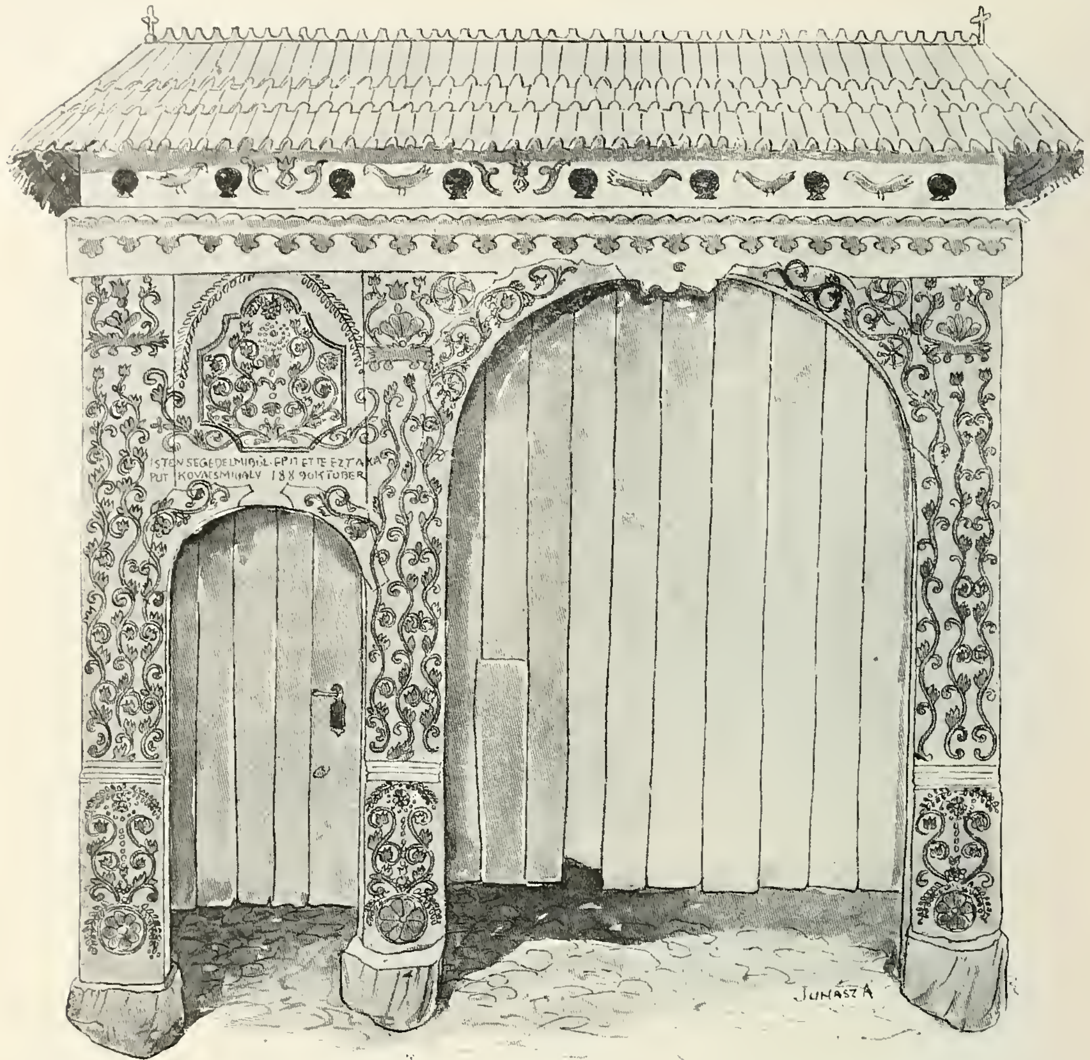
4.

[illegible]

többi részén levő díszítések jellegéhez, — szerkezeti jelentőségük pedig nagyon emlékeztet a görög építésmódban lévő gerendaközök, «metopon»-ok szerepére (231—238, 239).

Ha egyszerűen nyitva hagynák ezt a teret (ami régi, pusztúlófélben levőknél elő is fordúl) kissé üresen, tagozatlanúl tátongana, azért kitöltik részben rácsosan vagy legalább kerek formát adnak neki, hogy az abbanmaradtság érzését elhárítsák. A rácsozat külön-

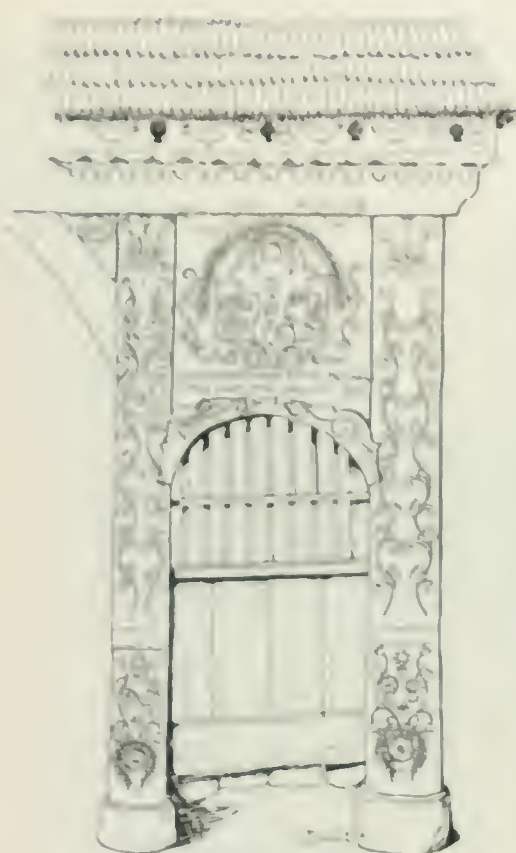

SZÉKELYUDVARHELY. (226)

böző megoldása kínálkozik itt önként a tervező épitőnek s ezt ki is használják ; ha azonban, mint az különösen Székely-Udvarhely közelében divatos, egészen betöltik e teret, akkor éppen alkalmas lesz ez díszítések felvételére s még inkább «metopon» jellegűvé válik.

Az egész kapu díszítésének mikéntjét legjobban megértjük, ha például egy gazdagon díszített udvarhelyi nagy kaput vizsgálunk meg (226).

A már említett gerendaközi részt is, valamint az egész kaput díszítés fedi ; külön tagozva van a láb ornamentikája, külön indúlnak felfelé a zábék kúszó díszei, amelyekből egyes

SZÉKELYUDVARHELY. (227.)

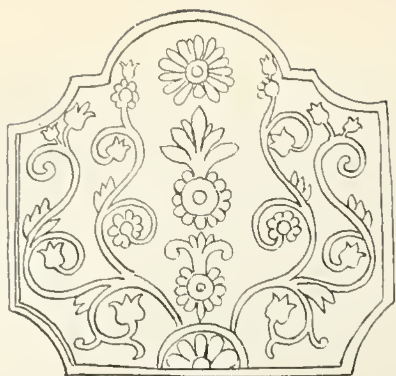
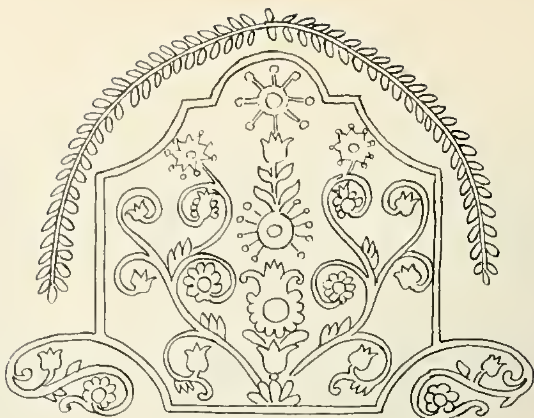
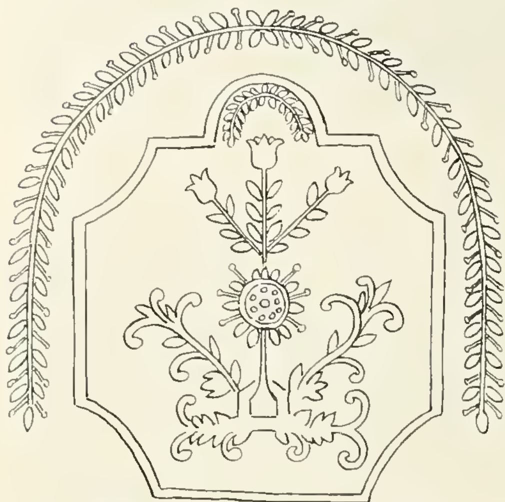
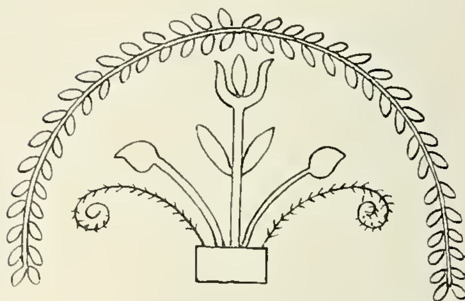
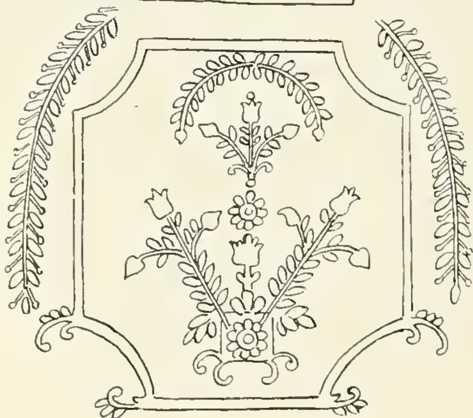
ágak a kötőgerendákra is átnyúlnak, a zábék legfelső részét pedig kissé alól, ... ez esetben kissé homályos is ezeknek a jelentősége, de egyéb példák teszik ezt érthetővé; ugyanis a lábakon karcsú dísz-oszlopok (251) vannak egész plasztikusan alkalmazva s az oszlopban végződő díszeknek maradványaként kerültek ama részek oda (227), amiről alább lesz még szó.

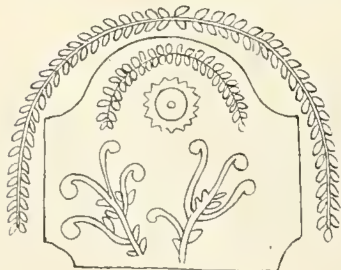
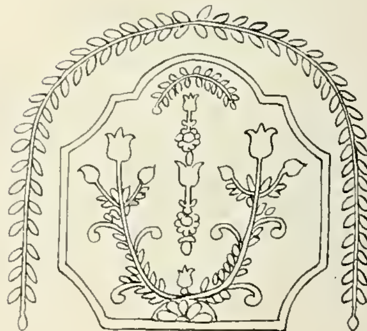
A nagy kapu íve és zábék közt is marad ki egy kis háromszögű tér, ide is jól választanak rózsa félét; maga a nagy kapu íve boltjába ... nem is, de a közepén lefelé a szemöldökfától valami lenyúló részével van megtörve, változatossá téve.

A szemöldökfán tűzszerű disznek jutott hely, a galambdúc sötétlő lyukai is díszként szerepelnek, mert maguk az élő galambok bizony már nem fészkelnek ott.

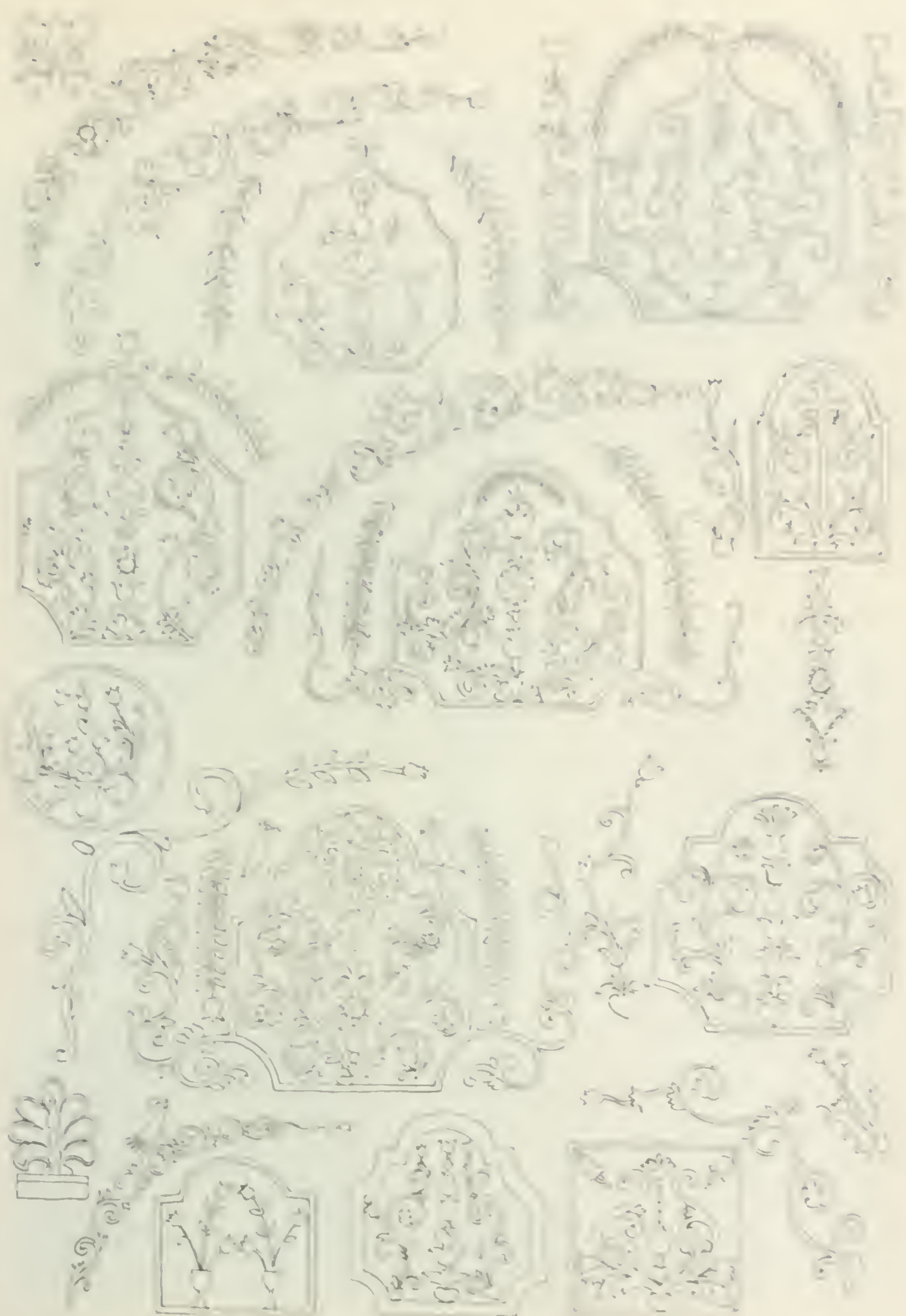

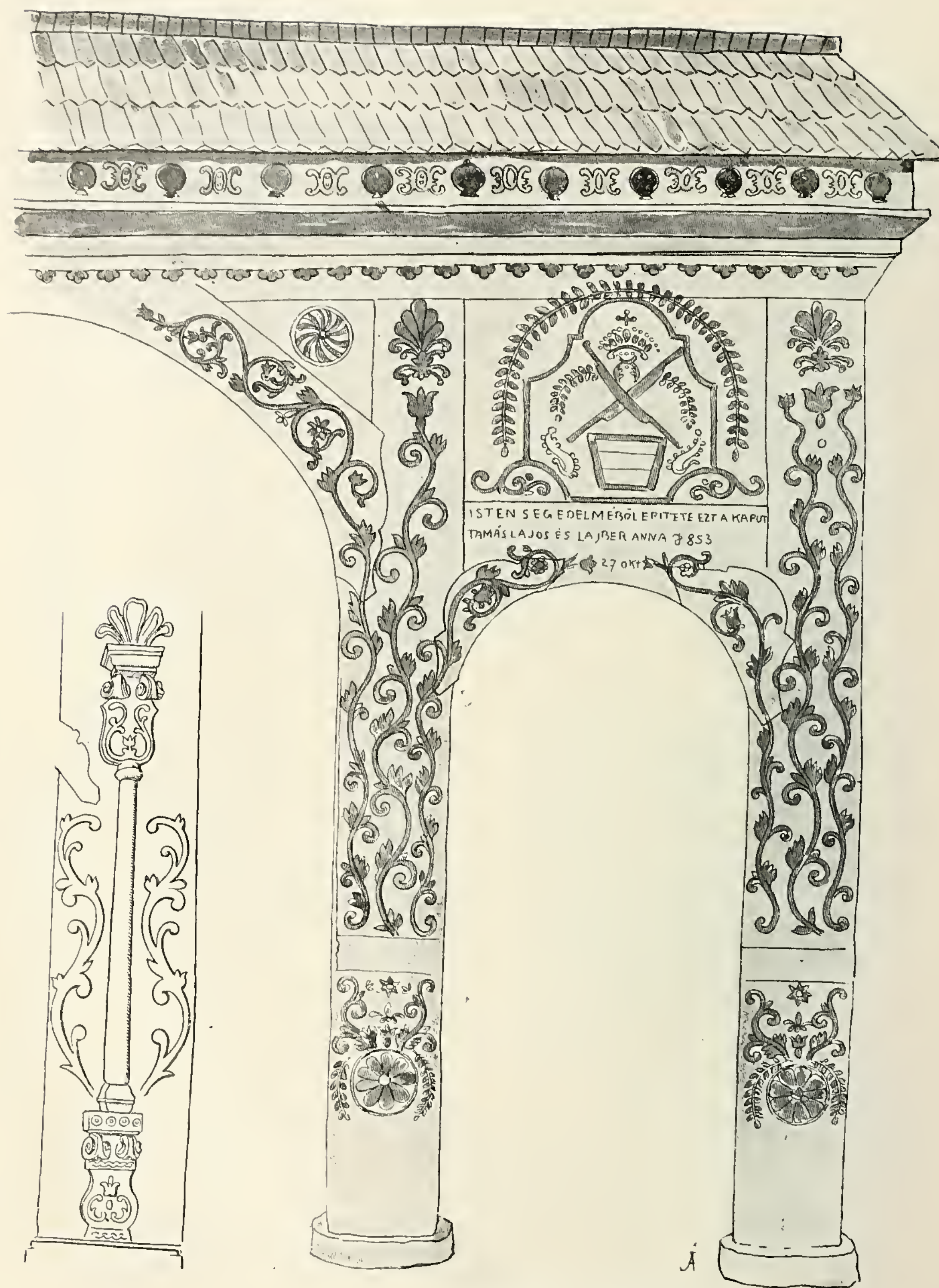
ETEDSFALVA. (KÖZSÉGHÁZ.)

DISZÍTÉSEK A NAGYKAPUN. (231—238)

(240)

SZÉKELY-UDVARHELY. (241)

[illegible]

Magának a kapunak és ajtótestének különböző megoldása is [illegible] az egész díszítéseket.

Díszítési motívumok tekintetében érdekes változatra lelünk az egyes vidékek szerint. Udvarhely megyében, Székely-Udvarhely környékén, van egy jól felismerhető jellege a motívumoknak; [illegible] és a [illegible] megyében [illegible] A csíkmegyei és háromszéki nagykapukon szintén keveredik a díszítés.

A gazdagon kifaragott domborműves és festett udvarhelyi kapuk díszítései első tekintetre barokkosoknak tűnnek fel, de csak első tekintetre, mert igaz ugyan, hogy a hullámos indák egymással szembe fordítva a [illegible] emlékeztetnek a barokk cirádákra, de ha összehasonlítjuk a többi más vidéki kapuk megfelelő díszeivel, úgy annak keletkezése egész szépen visszavezethető az erősen stilizált tulipánra, kúszó indára és levelekre.

Hiányzik minden adat, hogy e díszek eredetére és korára következtethessünk.

Régibb időben még kevesebbet törődtek a népművészettel, mint ma, nem jegyeztek föl semmit s pusztán a formáknak itt-ott előforduló esetleges hasonlóságából levezetett merész következtetések olyan kalandos térre vitetnek, mint amilyenre bármily elmésen jeles kutatónk Huszka jut, amikor [illegible] akaró [illegible] a kalotai templom homlokzata és a székely [illegible] szekér közt is keresi az analógiát (Huszka »Székely ház« 8. és 9. lap jegyzet.)

A meglevő s még élő adatok összegyűjtése elég munkát ad s majd csak azután, ha mindent jól ismerünk, kezdjünk az elmélethez.

Lássunk most már részletesen

MALOMFALVA [illegible]

[illegible]FALVA 241

egy ilyen udvarhelyi kaput (226). Jól mélyen a földbe vannak ásva a zábék s ez a rész legfelső része a maga faragatlanságában látszik a föld felett közvetetlenül; ezentúl felfelé a faragott részen már kezdődik a cifra; egész lent egy körbe rajzolt rozsával kezdődik a dísz, amelyet körülvesz lecsüngőleg egy, babér levelekhez hasonlító, levélfűzér; ez a fűzér még egyebütt is előfordúl, tipikusan e kapukon s bár néhol bogyókkal van felváltva és így olajfa ágat ábrázol, de a bogyók nélkül éppúgy lehet rozmaring ág, ami egészen népies és előfordúl többféle feldolgozásban, különösen a bútoron és szűrökön. A rózsából két inda ered hullámvonalasan felfelé, egymással szembe állítva úgy, hogy a hullámvonalas indák ütemesen közelednek és távolodnak egymástól s így köztük bizonyos szív alakú köz marad meg; felül a zábén legalább így van ez; lent a lábon e ritmikus ismétlődésből csak egy-egy rövidebb darab marad meg. A tér teljes kitöltésének jól felismerhető szándéka olvasható le a díszítésekről; e célra a két inda közt maradt szív alakú mezőbe két kisebb kacs kunkorodik be s felfelé álló kis tulipán alakkal végződik; még ezzel azonban nem érzik a teret kitöltöttnek, — e kacsok alatt hármas összenőtt levél ül az indán, mely forma folyton ismétlődik e kapukon s általában zöld vagy kék színű, a legtöbbször fehéren pettyes. Ugyanily levélhármas van a kacscsal szemben az inda külső oldalán, amely fölé az inda most kifelé kunkorodva szintén kis tulipánban végződik; lent, a rozetta felé, szintén legörbül a kacs, jelen esetben csak gombban végződve; a kacs és az inda hónaljában rendesen még egy kis levelet helyeznek, keménynek találva részint az így támadt hegyes szöget, részint ezzel is jobban kitöltve a teret

KADICSFALVA. (245)

A két inda közé még pontokat is festenek és faragnak egymás fölé a részarányos vonalban, mely vonal lent tulipánnal kezdődik s fent szintén pontokkal körözött rózsában végződik; az egészet negyedkörnyi levélfüzér födi be felülről. Ez összetétel ismétlődik végig a kapukon, lényegtelen változtatásokkal; a kacsok végén gomb helyett tulipán, rózsa, csillag; ugyanaz a közökben is.

Lépcsőzetes beforgással megy beljebb 5—6 centiméterrel a zábé, a kapufélfa

[illegible] — tehát egész szélességet [illegible] kitöltve — [illegible] vonalas [illegible] amelyet [illegible] kettő [illegible] szabályosan követnek és [illegible] egy [illegible] vagy [illegible] az egyikhez vagy egész [illegible] helyi kapunál három sor van, a két külső — a kis ajtó [illegible] — [illegible] a felső [illegible] végig [illegible] a harmadik [illegible] a kis kapu kötegerendájára [illegible] a második [illegible] ugyanaz ismétlődik s a harmadik szár itt a nagy kapu íve [illegible] kötegerendájára [illegible] ilyen a harmadik zóna díszének megoldása is.

A zónák felső végződésén általában egy egész külön álló virágzat van, amelyről már volt szó; e dísz ugyanis plasztikus oszlop feje gyanánt szerepel s még akkor is megmarad, ha magát az oszlopot elhagyják is, mint ebben az esetben. E virágzat magva rendesen egy pálma levél alak. Említsük meg, hogy ennek eredetét Huszka egyéb díszekkel egyetemben, a messze Ázsiába helyezi a fajrokonság kapcsán. Épen e levél exotikus természetéből következteti továbbá, hogy e levél csak onnét délszakról kerülhetett ide a székely kapukra. Ezt a formát azonban megtalálhatjuk közelebb is, a szűrhimzéseken, mint stilizált szegfűt.

[illegible]

E vitatott »palmetta« alatt visszahajló [illegible] kacsokkal, nyelványokkal s az alap széléből két inda-szár veszi körül a »palmettát«, mely fölött még tulipán is van. A nagykapu és kiskapu is félkör nyílású, ami a legfejlettebb kötegerendából telik ki, mely fölött a szemöldökgerenda alatt megmaradt háromszögben kerekalakú rózsa van.

A gerenda közti tér kitöltésére vonalas keretbe foglalt dísz szolgál. Ezt a jelleget a

székely udvarhelyvidéki kapuk mind meg is tartják s tulajdonkép leginkább ebben különböznek egymástól s azért ezeket két külön lapon mutatjuk be (231—238., 239). E keretek egy négyszögből keletkeznek s különböző egyenes vonalú és körívű bemetszésekkel felül keskenyebbre hagyvák, hogy egy keskeny levélfüzérnek helye maradjon mellé lecsüngeni. Általában a már ismertetett, kidomborított és színesre festett de lapos felületű indás ornamentika tölti be ezt az inda vastagságú vonalas keretet; még pedig két arányos részből álló. Épúgy mint a zábékon, itt is egymással szembe fordúlva indúlnak ki a szárak a keret alsó részének közepéből, hogy a mellékágak s a ki-ki nyúló, le-föl kunkorodó kacsok a rajtuk levő virágokkal kitöltsék a teljes keretet, néha egész sűrűen, itt-ott

ÜLKE. (247)

ritkábban. Gyakran a kiinduló pontból a kereten túl is terjeszkedik a kacs, kiérve egész a zábékra, vagy sokszor a keret válik folytatásában indává s kúszik a megmaradt tér kitöltésére a szükséges irányban.

A keret közepét egymás fölé helyezett virág, csillag, rózsa vagy pontokból álló, merőben szervetlen összefüggés nélküli sora foglalja el, úgylátszik a sok nagyon is erősen kifejezett vonal ellensúlyozására.

Néha kör alakja van a keretnek, máskor egész négyszög s belsejében a többi dísz mellett korona, vallási jelvények, kereszt, gyertya, kehely, madár, vagy mint egy székely udvarhelyi kapun, Tamás Lajosén: a szűcs mesterség jelvényei, vakaró kés, láda és egyéb foglalnak helyet (241).

Magát a kiskaput és a nagykapu testet nem díszítik az e fajta kapukon.

Ezekhez a kapukhoz tartoznak: egyes betlenfalvi kapuk (241), László Ferenc malomfalvi székely kapuja (243) és egy szentkeralyi kapu is (244), továbbá egy kadicsfalvi kapu (245) és még a (247) ütött kapun egész egyszerű a kidolgozás s [illegible] mások nem eltérést mutatnak. A zábékra díszül alkalmazott rusztikus oszlopok (245) itt ott különösen a csiga voluta használata renaissance eredetre, vagy legalább ily díszek valamely olyfele épülettől való ellesésére vallanak.

FARCÁD (248)

Valamennyinek határozottan kiképzett lába van a fő- és támoszlopok számára [illegible] és volutákkal, e formákon gyakran talp- és láb fölött a karcsú oszlop törzs csúcsíves bevésésekkel, levelekkel; az oszlopfő maga a kiszélesedő oszloptörzs vésett díszével, vagy a lábhoz hasonló tagokból áll, a hullámos volutás, melyre a palmetta következik és ez már magán a kapun van s egészen lapos.

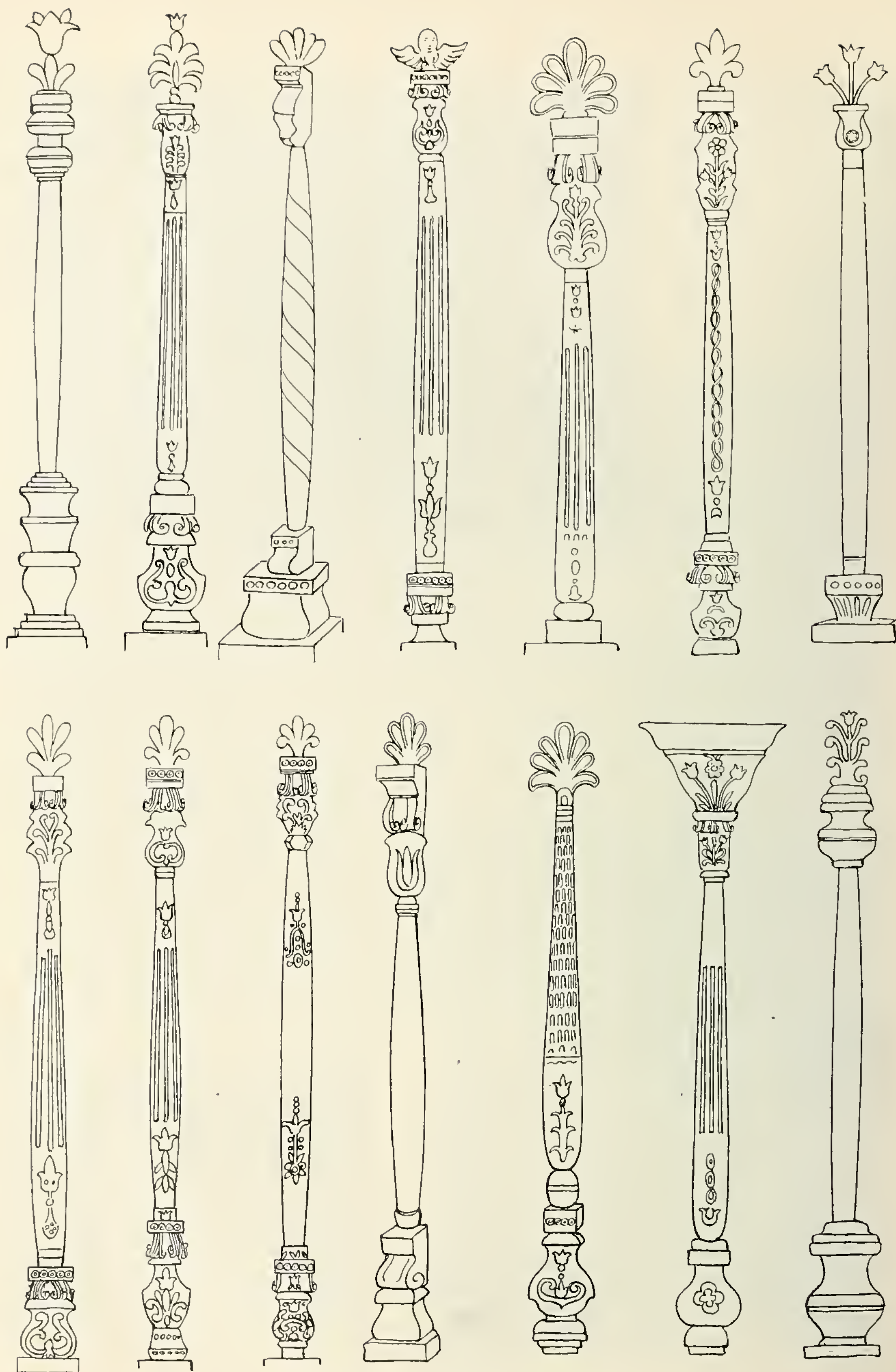
Ilyen oszlopdísz van egy farcádi zalánbugus kapun (248); [illegible] István és Gergely János fenyédi székelyek kapuján (249–250).

A többi székely kapu bár kevésbbé díszes, bár nem kevésbbé szép, sőt összhatásában még szebb.

Bartalis Sándor kapuja Medeseren (251) egész egyszerű: hármas dísz a zábékon erőteljesen kifaragott kötőgerendákkal, a gerendákon díszítésekkel van betöltve, gyönyörű [illegible]

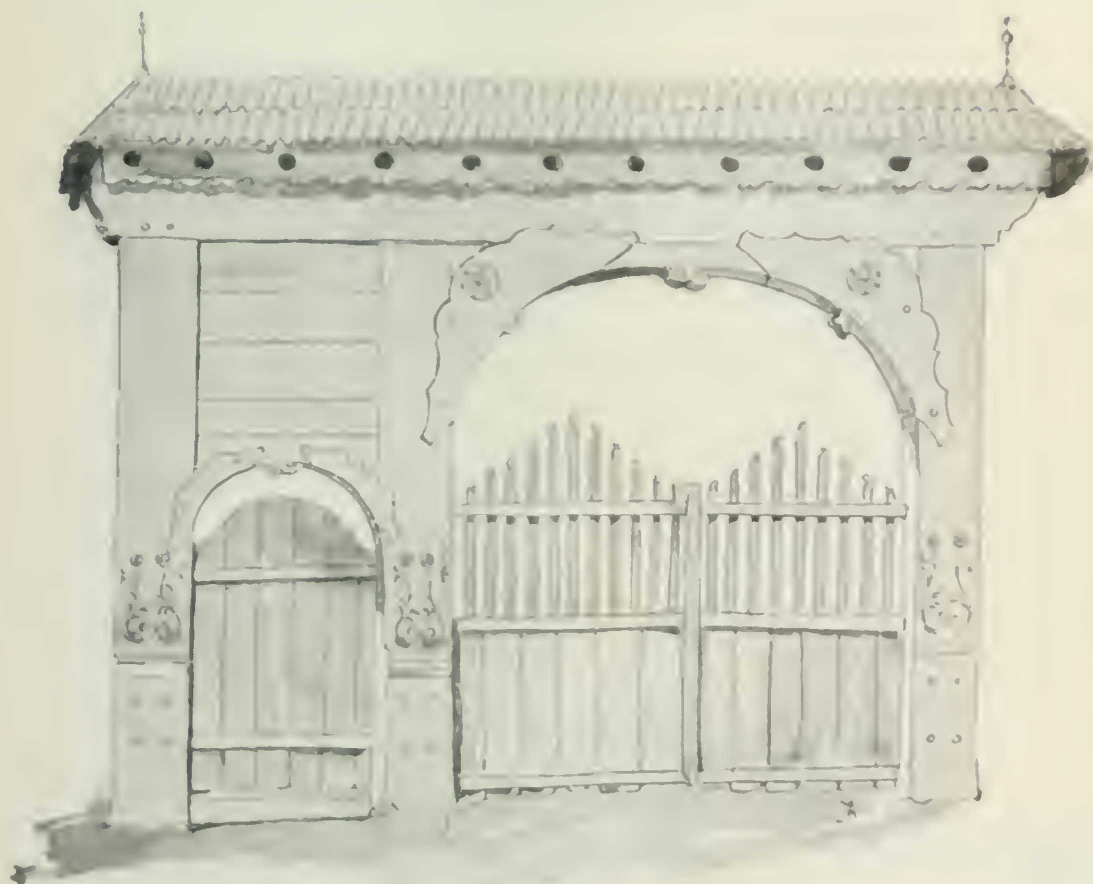
FENYÉD (249)

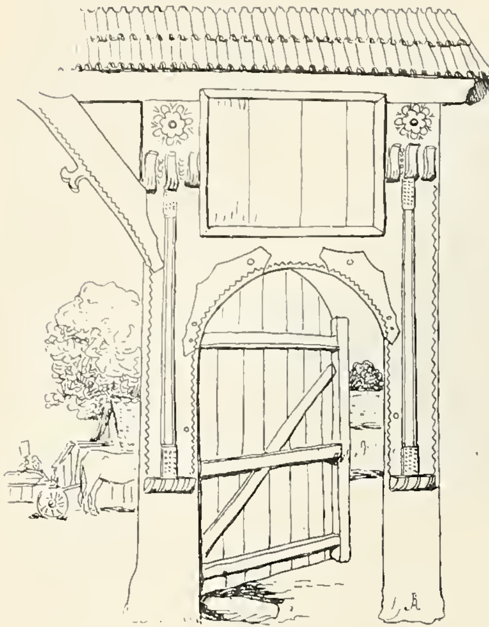
FENYÉD (250)

OSZLOPDISZÍTÉS A SZÉKELY KAPUN. (251)

ENLAKA. (254)

a nyílások, a kis kapu szépen beleilleszkedik s az üres tér is ornamentikailag hat; a nagykapu kettős osztású gulás alakú s fölseje léces.

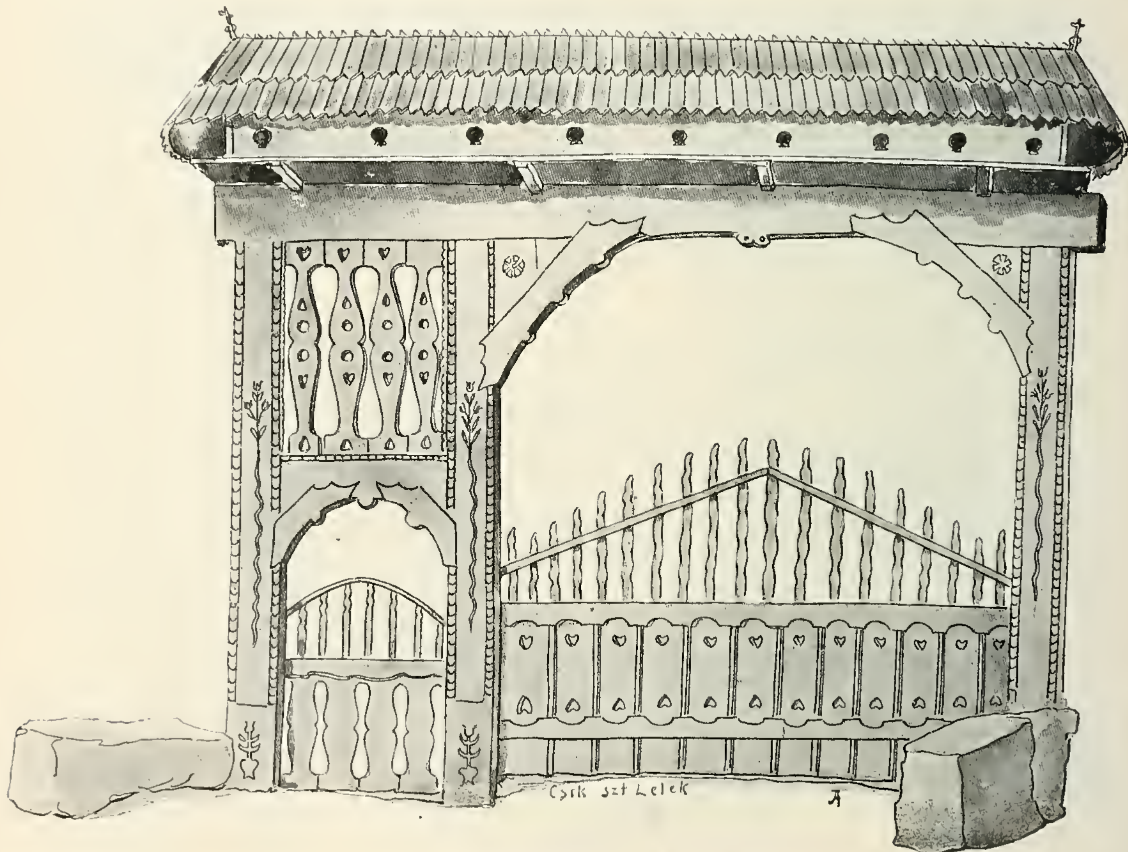
Az egész kapu erőteljes, monumentális megjelenésű.

Még egyszerűbb egy (252) ikafalvi nagykapu.

Egy enlakai (254) példányon szintén be van deszkázva a gerendaköz, bár keretezett is; a zábékon azonban különös formájú plasztikus oszlopok. Egy negyed hengeren nyugszik az egész egyszerű oszlop; fent konzolszerű fejjel végződik, jobbról-balról még egy-egy ily konzol van; az így összetett fej fölött rózsa. A kis ajtó félkörű, a nagy kapu egyenes, sarkában tört vonalú.

Egy régi csikszeredai kapun (257) már hiányzik a galambbug, egész dísze az íves kötőgerendák s a felettük üresen maradt háromszögek.

Egész újabb keletű Nagy Ágoston csik szt. léleki (fitódi) nagykapuja (255). Bevésett dísz alig van rajta, mindössze lent a zábék lábán egy-egy kis virágzat, följebb hosszú gyökéren is szintén kis tulipán ág; a

CSÍKSZENTLÉLEKI KAPU. (255)

zábék széle pikkelyes; a gerenda közepén kifűrészelt [illegible] rács [illegible]; a kis ajtón (a kis kapu íve félkörös, a nagy [illegible]) [illegible] a kapu [illegible] léces, hullámosan lefűrészelve. A (256.) kép több ily rácsos [illegible] mutat, amelyek igen ügyes, a világosságnak s a sötétnek ízléses elosztását tüntetik fel.

RÁCSOS »GERENDAKÖZ« A SZÉKELY KAPUN (257.)

A rács mint kitöltő motívum szerepel egy bogozi kapun. (258.)

Még Elekes Géza csíkszentkirályi jegyző kapuja is rácsos, de már városias elemekkel van megrontva; a háromszögű oromfal is városi utánzásra vall. (259.)

Épp oly idegenszerű egy szentegyházas-(oláh)falvi kapu, amelynél a kis kapu feletti rész cifra vasráccsal van kitöltve s a kisgyer galambbúgot vízszintes gerendán [illegible] esztergált kő oszlopocska tartja. (260.)

BIKAFALVA.

ETÉD.

NAGY-BACON.

TIBÓD.

BUGONFALVA.

BIKAFALVA.

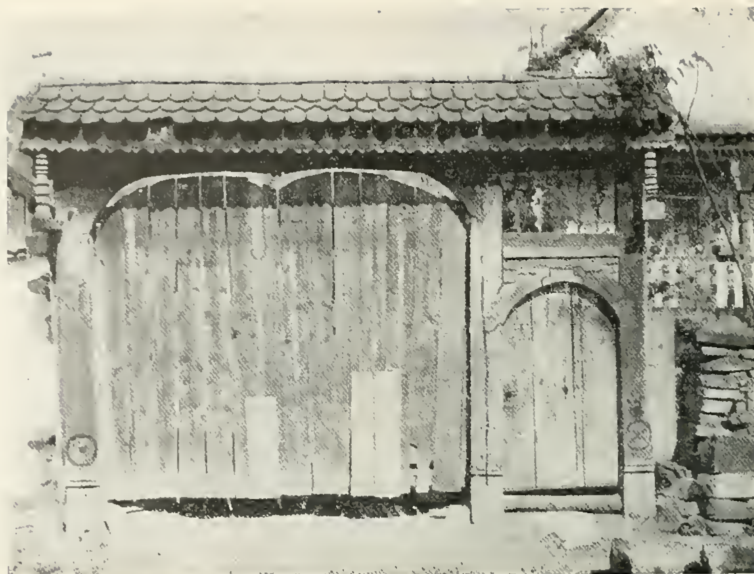

Rácsos még egy felsővárosi galambdúcos kapu (261); a rács rajta kevésbbé értékes, annál szebb a zábékon végig futó díszítés.

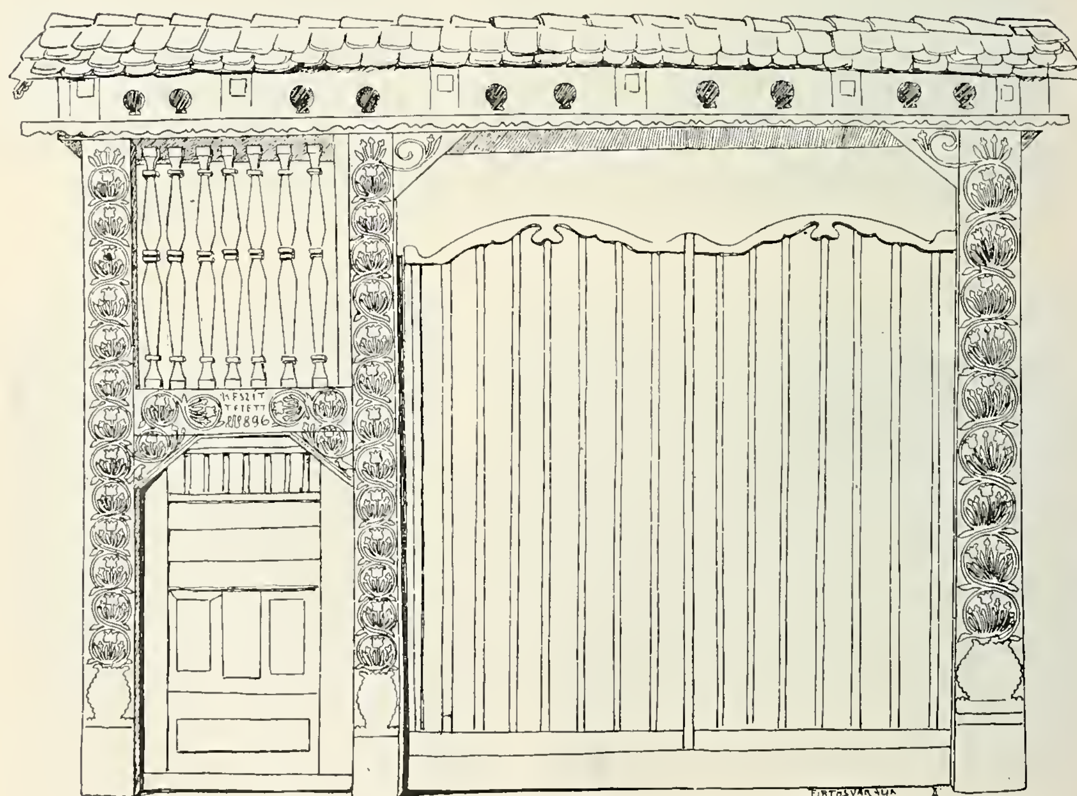
Balavásáron gyakori ez a dísz s valószínűleg balavásári ember faragta.*

Bögöz formásabb mívű két erős [illegible] az inda s egy kacs vissza hajlik, egy teljes mezőt kerítve be az indával; e mezőbe egy nagyobb tulipán és kisebb levelek is nyúlnak be, teljesen kitöltve a teret. E szép dísz a kötőgerendára és a kis ajtó szem-

* [illegible]

SZENTEGYHÁZAS OLÁHFALU. (260)

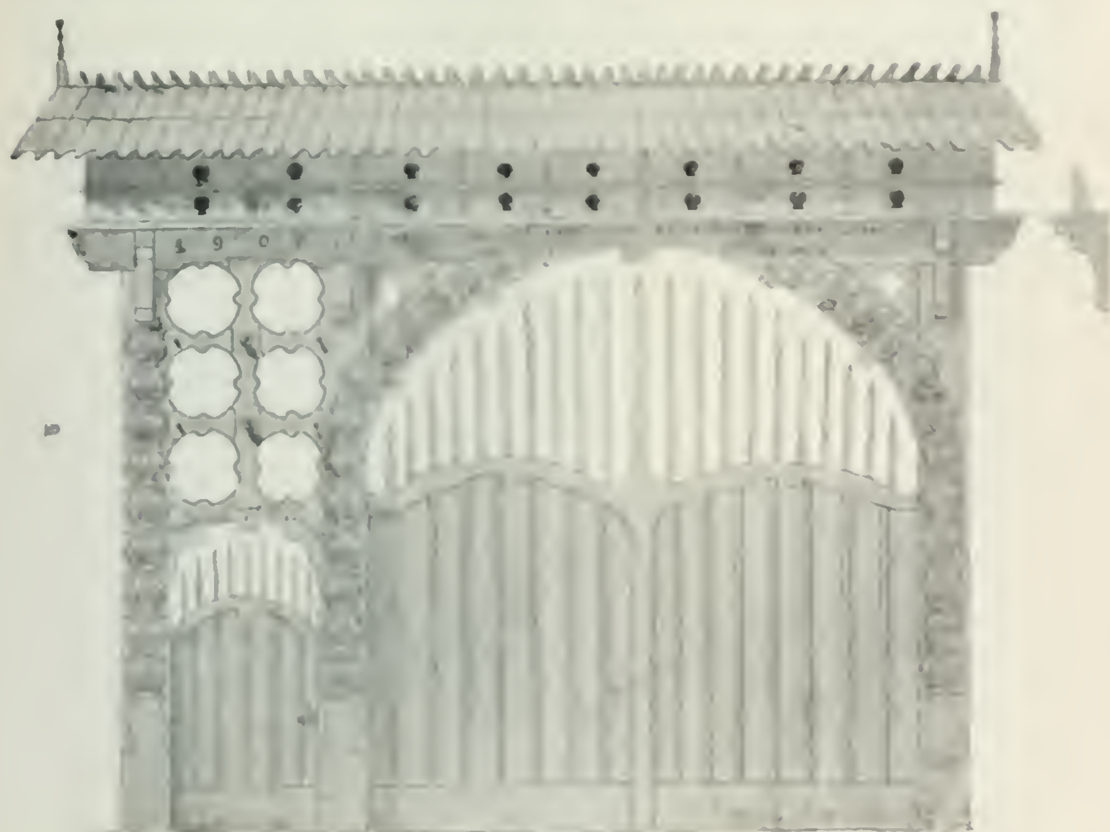
FIRTOSVÁRALJA. (261)

ellenfájára is rányúlik. A kis kapu nyílását háromszögű, egyenes vonalú. Nagyszabásúak a magas kapuk egyszerűségükben is. Patkó-ívű galambbugos nagy kapu a (261) képünkön látható; a nagy ívet mely erősen lenyúlik a vállakba, apró kis nyílványokkal teszik változatossá; rácsos a kis kapu feletti tér. Ilyenféle kapu sok van Al- és Középcsíkban, Háromszékben, de már Felcsíkban, Gyergyóban nincs; ott az ácsbeli cifra munkával vannak ugyan elfoglalva, de nem igen faragnak különben is zárkózott kedvű, mogorva nép az s a székely gyanakvás teljesében meg van bennük, a kedélyességet pedig a külön len is nagy mértékben elharapódzott pálinkaivás is úgy egészen tönkre teszi; mindenképen kevés arrafelé a művészi érzék; Gyergyó-Ditróból való egy kis kapu (262) már igazán az utolsó.

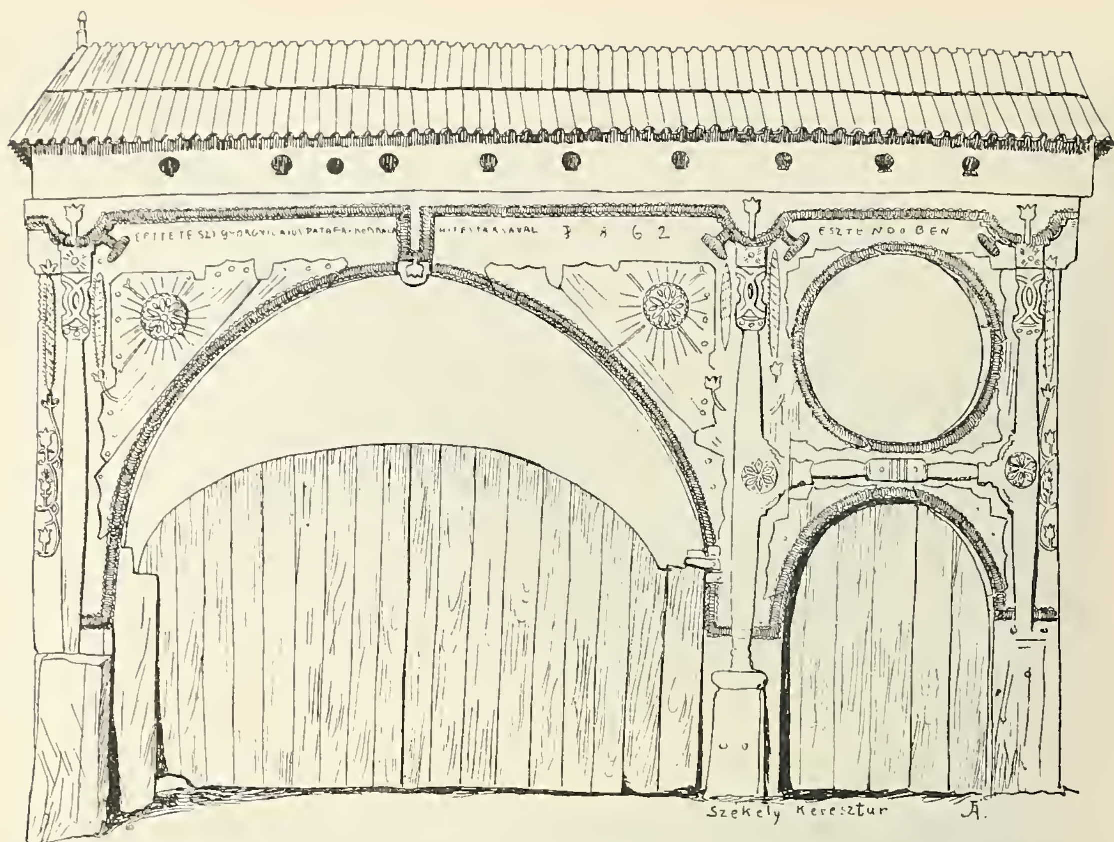

GYERGYÓDITRÓI KISKAPU (262)

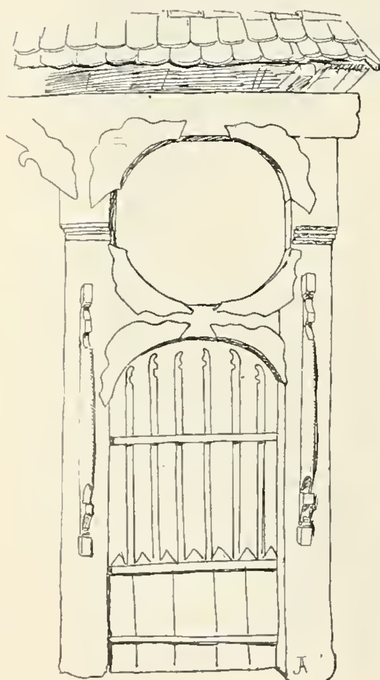
Az eddig tárgyalt kapuktól sok tekintetben elütő és nagyon egyszerű díszítésű egy székelykeresztúri kapu (264), mely 1862-ből való; feltűnő a nagy és a kis kapu íve, kör a kis kapu feletti nyílás, mindezeken kötélsoros szegély, ez a szegély van felül is a nagy szemöldökgerendán. A zabék rakláson vannak már rajtuk domború oszlop mellettük különös formájú tulipándísz, a két gerendák mellett háromszögben nap és sugarai. Ilyen kör alakú nyílása van (265) Albert János csehétfalvi székely nagy kapuján is. A zabékon egy különös alakú oszlop, alól felül egyenlő. Mestermű az efajta kapuk közt Fehér Ferenc kapuja Torján (266). A kis kapu feletti teret három egymás felett álló kör-pár tölti be, melyeket egymásba rótt és lefaragott gerendák képeznek. Ép ilyen szép egy zsombori kapu is (267), noha a körtől kissé eltérő kivágással; a

SZÉKELY MINTÁRA TERVEZETT KAPU (268)

SZÉKELYKERESZTUR. (264

CSEHÉTFALVA. (265)

TORJA. (266)

nagy kapu felső részében sugarasan alkotott lemezesből a stílszerű keresztező szegélylécezet elvesült. A zábékon levő illeszkedéssel díszítés csigás és szépen faragott.

Ehhez hasonló dísz van Bot András oklándi székely kapuján is (268) és egy kadicsfalvi kapun is (269), ez utóbbi nagyon különleges.

ZSOMBOR. [illegible]

A nagy kapukon még előforduló különféle díszítéseket szedtük össze a (270, 271, 272–273) képeken, ahol a feltétó mlák többféle megoldása is látható.

Ritkábbak székelyföldön a kőből és téglából épült kapuk. Kőzábékon nyugvó (274–5) galambdúcos cserepetetejű egy bikafalvi kapu, a díszítés ugyanolyan, mint az udvarhelyi kapukon, csakhogy a körre vált tekintettel egyszerűbbek és vaskosabbak a tornák, lent a lábon rózsa, fent egy egyszerűen tagozott nyak. A kötőgerendák természetesen hiányzanak s ezért a kapunyílások négyszegűek; a kis ajtó felett rozsdás lebegés, a kapu és ajtó alul deszka, fent léces.

KADICSFALVA. 268.

Ilyen a László Sándor kapuja Szentkirályon (278), továbbá a két oroszhegyi kapu is (279 és 280).

Dömötör Elek szentmihályi (276) kapuja téglából készült, vakolatos fehérre meszelve; a nagy kapu félkörű boltívezetéses, a kicsi ajtó nyomott kis ívű; fölötte gombolyu aldás; a zábékon telig kitölt oszlop ül, tetején tányéros fej. Ez oszlop szintén darabonként mása a fából készült kis oszlopoknak, itt kissé nehézkesek és nincsenek megfaragva.

A galambdúcos fakapuknak téglából épített értékes átírása egy (282) désfalvi példa rácsos galambdúccal, mely már nem is jelzi rendeltetését; mellette külön tető alatt a kis kapu.

Két zsombori kőkapun valódi domború díszítés van, az egyiken, mely Rig András (281) vélhető [illegible]

KADICSFALVA. (269)

kapuzábékon jobbról és balról s a kettőt mintegy kötél köti össze: egész hasonló egy másik zsombori kapu díszítése is (283).

Igen különös, szokatlan megoldású a (284) kapu, melynél a kapu födele a ház oromfalán az ablakok fölött fut tovább, ezáltal a ház homlokzatának alsó részét beárnyékolt fülkeszerűvé teszi; az ablakok előtt lécrács zárja be a fülkét; a kapu felső része is rácsozatos.

A székely kapukon csak a dísz van kifestve, a többi a maga természetes faszinében marad. Az Udvarhely környéki nagy kapuk különösen színesek. Biró lános máréfalvi kapuja ilyen színes. (XV. tb.)

A domború díszítések kifestésénél bizonyos megállapodott eljárást követnek, de azért az egyéni ízlés szabadon mozog. Így a felkúszó indák szine mindig sötétvörös, az indán ülő hármas levelek többnyire kékek, de néha zöldek is, rendesen fehér pettyekkel tarkítva; a rozmaringszárak levelei zöldek. Csak e négy színt találjuk e kapukon, a sárga, vagy lila nem fordul elő sehol.

A kis kapuk közül hármat mutat a XVI. tábla; festett kőkapu Parajdon. Egyszerű fehérmárvány-zábékon félkörű egy darabból készült betetőző boltív, felírással; a zábékon bevésett és színesre festett ornamentika a különben gazdagul aprólékos, a helyi szokásnak megfelelő rajznak kőre egyszerűsített helyes stilizációja; fent, az ív alatt, zöld mezőben őz és medve vörösre festve. Bizonyára a gazdának kedves foglalkozását jelzi, a vadászatot.

Ott egy festett díszítésü kis kapu Harasztosról. (Torda-Aranyosm.) Talpakon áll e zömök kis utcaajtó, úgy, mint az Kalotaszegen divatos. Erős három vízszintes bemélyedés jelöli a zábékon a lábat, amely fölött piros és zöld színű vonalak mennek felfelé hullámosan kanyarodva, az üresen maradt részen apró csillagok vannak. A kapuzábék mellett a kerítés bálványfái állanak.

Ott egy utcaajtó Telekfalváról is. A szokott kiskapu forma, felfelé futó indadíszszel, melyek a kifestés céljából szélesen vannak tartva, a konturák bevésettek. Az inda zöld, vörösek a virágok, a zábékon fent rózsa.

A XVII. táblára különféle színes kapudíszeket gyűjtöttünk össze. Felül az udvarhelyi kapuknak a kis ajtó fölötti tér kitöltő díszei, mellettük a kis kapukon előfordulók és lent a kapuzábék festései.

(270) CSEHÁTFALVA. (271)

[illegible]

[illegible]

[illegible]

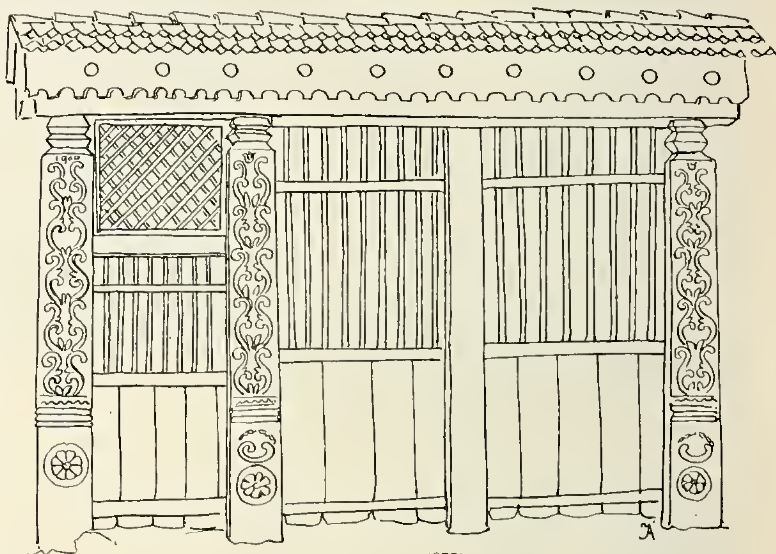
[illegible]

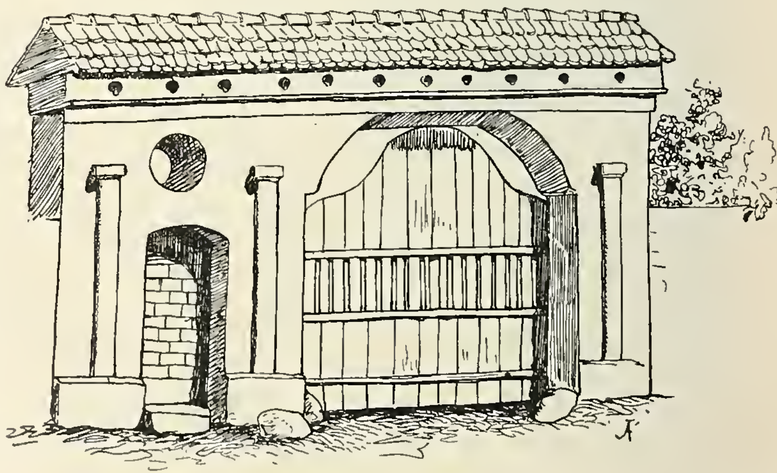
NAGY-BACON. (274)

Csehély szerint, az udvarhelymegyei kapu díszítésének főformái háromfélék: oszlopos dísz; domború indás dísz; vésett virágdísz.

Az oszlopos díszű kapu a legművészibb és Csehély szerint kizárólag Udvarhelymegye sajátja. Sem a csíki, sem a háromszéki kapukon kifejlett igazi oszlopot nem találni, legfeljebb az oszlop alakját megközelítő faragványt. A legszokottabb oszlopfaj beosztása a következő: az oszlop lábazatának alja díszes váza, erre két csiga nehezedik, ezek fölé pedig körfonatos négyszögű lap. Az oszlop karcsú törzse csatornázott, felső és alsó végén virággal ékítve. A törzsre, rendesen, oszlopfő helyett virágos paizs helyezkedik. E fölött kiálló csigákon párkánytag nyugszik. A párkánytagból rendesen pálmalevél emelkedik elé. Az efféle oszlopos kapuk közül különösen az 1816-ben készült betlenfalvi kapu válik ki nemes arányaival. Oszlopainak szakasztott mása egy homoródalmási kapun fel-

BIKAFALVA. (275)

SIMÉNFALVA. (276)

lőhető. Hasonló beosztású oszlopokkal felépített kapuk vannak még Miklósfalván, Lengyelfalván, Korondon és Székely-Udvarhelyt. Oroszhegyen és Ulkén egy-egy kapun szárnyas kerub fogialja el az oszlop fölött levő pálmalevél helyet. Egy 1824-ben készült fenyőfa kapun az oszlop törzse a pálma törzset akarja utánozni, felső véget minden átmeneti részlet mellőzésével közvetlenül pálmalevél koronázza. Ugyanezen községben egy 1814-ben készült kapunak négyszögű (deszkából) oszlopait párkánytagok fedik, melyek egyikéből két madár, másikából két tulipán, a harmadikból két csiga emelkedik ki. Zetelakán egy 1807-ben készült kapu oszlopa karcsú edényből indul ki s fejezete hasonló karcsú edényben végződik, melyből részarányos növénydísz nő elé (251).

A felsoroltaktól eltérő oszlop-alakokat látunk Korondon, Csekefalván, Pálfalván és Szent-Királyban.

Az oszlopos díszű kapuk készítésének ideje már lejárt.

Újabban inkább domború indás szalagokkal díszített kapuk készülnek. Ily kapukra különösen a Székely-Udvarhely és Oláhfalu között levő községekben akadunk nagyobb számmal.

Az udvarhelymegyei cifra kapuk harmadik fajtája a vésett virágos díszű, mely a Sóvidéken és környéken található. Egyes jobbmódú falusi gazdák újabban a tölgyfánál tartósabb anyagból faragott kőből készíttetik a három kapulábat vagy kapuzábét s ezt is indás díszítéssel látják el. A kapu többi alkotó része (kötőgerendái, teteje) még fa. A legtöbb ily kőzábés kapu Oroszhegyen van.

Egyes mesterei voltak a díszes kapunak kívült régente a molnárok.

[illegible]

SZENTKIRÁLY (28)

[illegible]

Udvarhelymegyében ma is Kápás Ferenc (285) a [illegible] öreg molnár faragja a legdíszesebb kapuzábékat. A régi [illegible] maradt malmokban rendesen díszítve a kapu (286). Csutak József betlenfalvi malmában a korláttalon vannak 1787-ből maradt faragások.

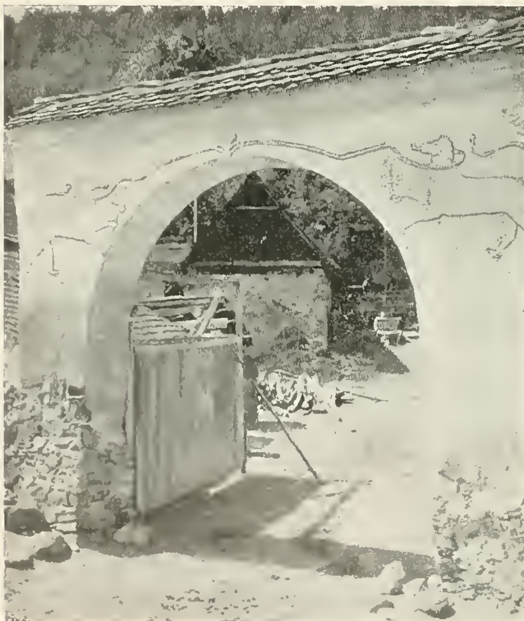

OROSZHEGY. (280)

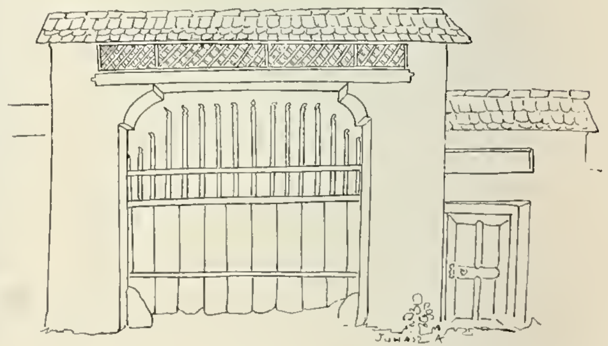
kissé kúszált, kissé barokkos, de érdekes. A rugonfalvi malom (286) dísze emlékeztet azokra a formákra, amelyeket a balavásári szép kapukon találtunk.

Meg kell emlékeznünk arról a sajátságosan átmagyarosodó vakolatdiszítésről, amelynek csinos változataival találkozunk Udvarhelymegyében, Lövététől elkezdve, Homoród Almáson, Homoród-Karácsonyfalván, Homoród-Oklándon, Homoród-Újfalun, Zsomboron, a szász Mirkvásáron át, Homoród-Kőhalomig, tehát Brassó szomszédságáig (289-től 304-ig). A legtöbb s legsikerültebb ilyen diszítést a zsombori házak utcai falán találtuk; van bőven Homoród-Almáson is. Tagadhatatlan, hogy a szász szomszédság révén jutottak magyarjaink ezekhez a romlott német renaissance és torzítottan barokk ornamensekhez, de apránkint — s mennél beljebb megyünk a Székelyföldre, ugyanezen a vonalon visszafelé. Zsomboron. Lövétén át, el egész Etédig — a magukévá teszik, kevervén jó magyaros elemekkel. Amit Zsomborban tiszta vakolatból készít a ház falára cifrának a kőmíves, azt Lövétén s részben Homoród-Almáson is, föstve találjuk; a zsombori templom környékén (a templom 1781-ben épült) a házak városiaskodnak, egyik-másikon nyomát látjuk a henyén ragasztott, szerkezethez nem tartozó, tehát nem odavaló, a «plakirozott» vakolatoszlopnak.

A legnaivabb vakolatdiszítésre Homoród-Ujfaluban bukkantunk, Benedek Mózes több mint százesztendős háza első falán: kezdetleges szarvas és oroszlán van a falon, dom-

ZSOMBOR. (281)

DECSFALVA. (282)

[illegible] egy-egy szarvasnak tanúi — s a két állat válfaggyal párhuzamos kompozicióban van megmintázva (301).

Most pedig betérünk a tisztaszobába (XIX).

Két kapu ágaskodik, vezet a pitvarajtóhoz, mely a tisztaszobába, a nagy szobába nyílik. A falon körös-körül, tetején faragott rámával szegett fogas. A rámában virágos tányérok állanak egymás mellé borítva, a fogas fogain lógnak a bokályok, a kancsók. Uralkodó szín, a jellegzetesen magyar szín: a kék. A szoba szögletében a magas és festett díszítésű ágy. Az ágyon dagadó fehér párnák egész légiója, szinte a mennyezetgerendáig s a párnacsupokon változatos székelyvarrás piros és kék (305).

Említsük meg közbevetőleg — bár erről lesz még szó a székely varrottasok részletesebb ismertetésénél — hogy a piros vagy kék fonállal készült varrottasok, amikkel a párnacsupokat, lepedővégeket, a kendőket s régebben a patyolatingvállat is díszítették, ma már csak egyes vidékeken vannak meg. És nem sok helyt. Találunk még Erdővidéken, a Homoród mentének egyes falvaiban, az úgynevezett sóvidéken: Alsó-Sófalván, Felső-Sófalván, Korondon, Atyán, Parajdon és Csíkmegye gyergyói részeiben; Udvarhely, Csík és Háromszék nagy részében már csak az öregek emlékeznek a régi szép varrottasokra.

KAPUBEJÁRÓ (299)

HOMORÓDÚJFALU (300)

A sóvidéken — ahol Vitális Elekné szedegette össze sok fáradsággal és buzgalommal, így mentve meg a bizonyos pusztulástól azt a becses gyűjteményt, amelyet a magunk gyűjtésével együtt e kötetben bemutatunk — ismét hozzáfogtak s egyaránt a nemes úrnő buzdítására, a varráshoz.

Erdővidéken is (mondják azért, mert a varró öreg asszonyok elhaltak) kezd kiveszni a régi nemes mintájú varrottas; ma már csak az egyszerűbb, a könnyebb s nem olyan munkás mintákat varrják, egyes keresztszemmel, holott hajdan egészen sajátos módon kettős keresztszemmel öltötték.

A régi mintájú varrott párnacsupokat évtizedek óta vásárolgatják össze a kőhalomvidéki szász asszonyok s ma már, ilyen régit egyebütt mint szász háznál bajosan talál a kutató. Így jut a magyar [illegible] szász és román kézre, ahol megőrzik, megbecsülik s apránként teljesen a magukévá is avatják. Így történt ez a régi székely lepedőszéllel, a csipkeszéllel is, ez a sorsa a párnáknak, a kesztyűknek, a terítőknek, a varrottas ingvállnak, a [illegible]

KAPAS FERENC
[illegible] faragómester és kapufaragó mester
(302)

DOMBORÚ FARAGÁSÚ DÍSZÍTÉSEK, SZÉKELY MALMOKON. (286)

(1. Rugonfalva; 2. 3. 4. Székely Udvarhely (Farkas Mihály); 5. Ocfalva; 6. 7. 8. 9. szemöldökfák a betlenfalvi malomból (cselekvé Csutak József 1787-ben); 10. küküllőkeményfalvi vizimalom ajtaja (Huszka nyomán); 11. 12. 13. Ocfalva (1797-ből); 14. a kadicsfalvi alsómalom oszlopa; 15. diszités a rugonfalvi malom kőpadján.)

ez, annak a festői fejdísznek, amit a csángóknál és Krizbában a magyar luteránusoknál is láthatunk még, de amiket, kissé átformálva, visel széltiben az oláh és szász leányzó.

Gyerünk vissza a házba.

Az ágy nincs letakarva; a vetett nagy ágy a székely asszony büszkesége.

A két ablak között, a melyek — ha még van ilyen a ház előtt — a kis virágos kertre s az utca felé néznek, éppen annyi hely van, hogy elfér ott a «kaszten». A kaszten fölött tükör, rámájára a mézeskalácsos szivekről leszedett apró képek vannak fölragasztva. Emlék vásárokról, vásár napjáról, mikor a legény ilyennel lepi meg választottját. A két ablak tele virágcseréppel: levendula, rozmarin, kereklapi, bisziók, viola. A kasz-

[illegible]

ten [illegible] ; [illegible]. [illegible] apróság áll benne, s [illegible] nagy [illegible] tálkája van.

A másik szegletben a virágos festett tálas [illegible] tékesektől. A rekeszekben virágos tányérok és [illegible]. Eredetileg tálak voltak ezek, mert régebben nem ettek tányérból, hanem széles öblös tálakból kanalazott az egész család. A dolgosok, mezei munkások, ma is így esznek többnyire egy tálból.

[illegible]

Az udvar felőli ablak mellett a kanapé helye. Ez is virágos festésű fa bútor, néha kihúzó fiókja is van.

Mellette, az ajtóhoz közel a tarkapántos, rózsás nagy láda. Benne az asszony [illegible], barackmagos abroszai, asztalkendői, ágyhuzatjai, kendői (értsd: törülköző), meg a ritkábban eljáró [illegible], a jegyruha (értsd: jegykendő), a vasárnapi selyem keszkenő, a gazda ünnepi [illegible] nyakravalója s sok egyéb [illegible] holmival, a halotti gúnyája. Mert az öreg [illegible] való gúnyáját még [illegible] készíti minden [illegible] asszony előre és [illegible] tettel [illegible] [illegible] [illegible] azt a gúnyát, mely [illegible] leszen egyszer a [illegible] aztán még [illegible] a [illegible].

[illegible]

Az asztal [illegible] keskeledő virágos asztal [illegible] bizonyosan még a nagyanyja [illegible] volt, mert ilyent ritkán látni. Körülötte a [illegible] készített [illegible] székek, kék alapon festett bokréta [illegible] rózsákkal a bokrétában

ZSOMBOR. (291)

ZSOMBOR, 1869-BŐL. (292)

ZSOMBOR. (293)

ZSOMBOR. (294)

ZSOMBOR, 1821-BŐL. [illegible]

ZSOMBOR. [illegible]

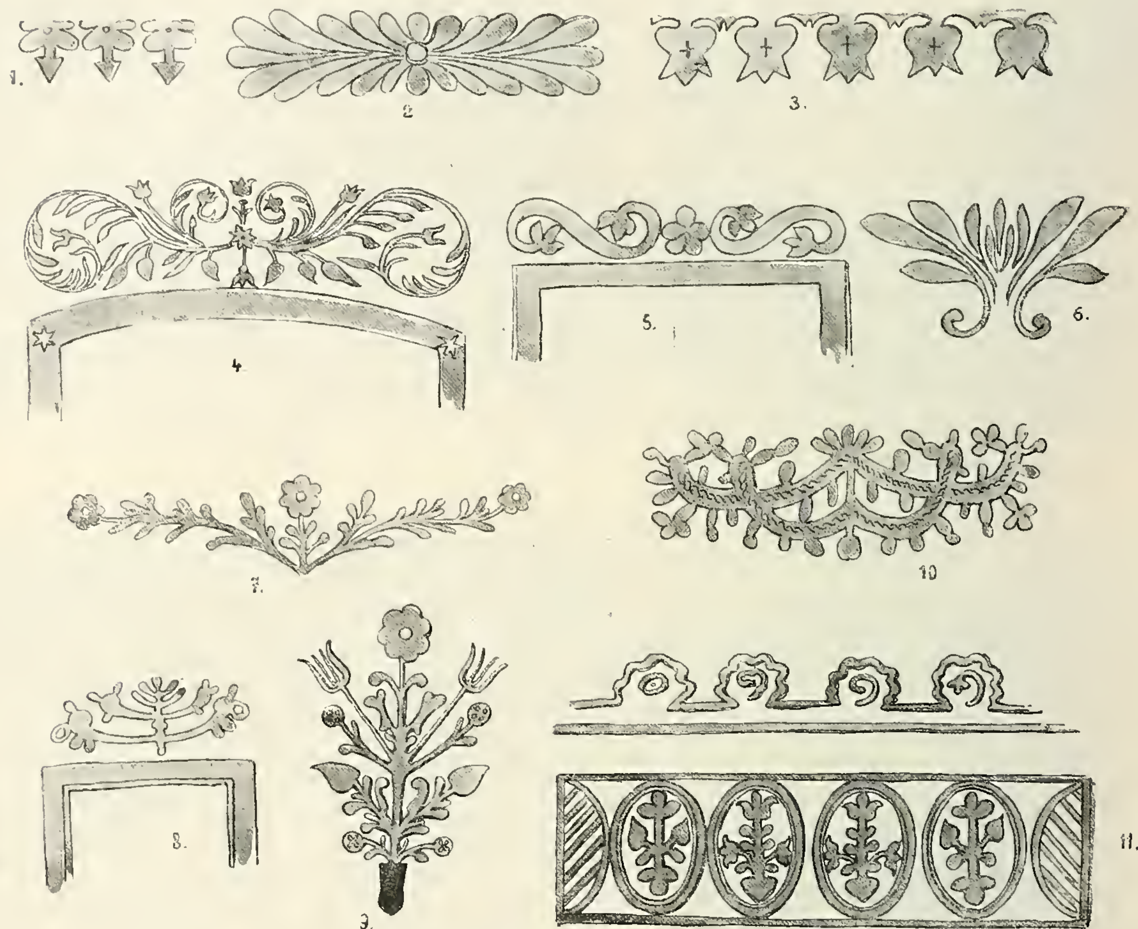

ZSOMBOR. [illegible]

ZSOMBOR. [illegible]

kacskaringós szálon jobbra-balra rezgő lótuszvirágforma bimbók. Ilyen széket is csak öreges háznál lehet látni, mert a fiatalabbak parafernuma már a piacról kerül ki, ahol egy-egy durván mázolt tulipános ládánál egyéb székelyes dolgot nem igen lát manapság az ember. Udvarhelymegyében is szégyenlik már az eredeti székely bútorzatot; mindenki új-módit szerez és azzal rendezi be házát, nagyon ízléstelenül. Csikmegyében még nem veszett ki; Udvarhelymegye erdővidéki részében és Háromszékmegye egy részén, még mindig régies

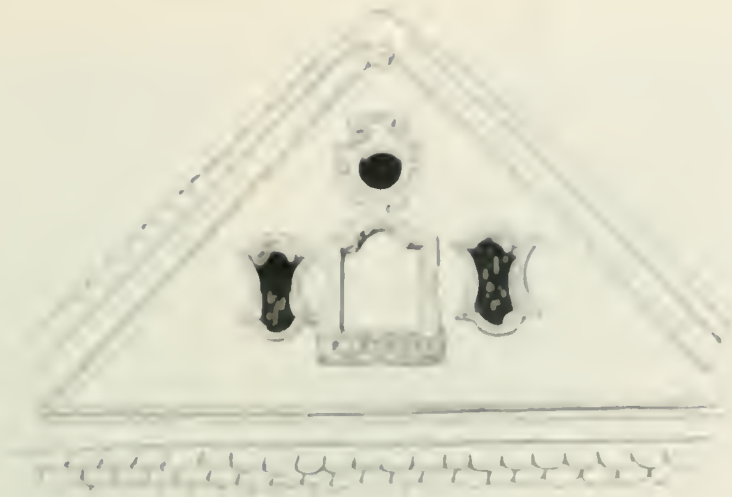

VAKOLATDISZÍTÉS (STUCCO). (299 a)
1—4. Bácsfalu, 5—10. Türkös, 11. Homoródalmás.

bútort kapnak az újházasok is, bár ezek se olyan szépek már, mint a hajdaniak. Szász asztalosok foglalkoznak székely butorkészítéssel; idegen mintára, rokokósan föstik, — de olcsó! A nagy-ház butorzatához tartozik még a díszes (306. és a XVIII. tb., XL. tb. és 337a—g) cserepes.

Ezt sem látni ma már a nagy-házban, ha még tíz helyt, az egész Székelyföldön. Kiszorította az érc-füttő, meg a «platten». Cserepes, mi az? Csempe-kályha. A kandalló ősapja. Nagy hasáb fákkal tüzelnek benne s torkába, a «góc» alá beülve, olyan jó esténkint belébámulni a föltörő lángba, aztán a hamvadó parázsba.

Építik a cserepest is, akár a házat.

HOMORÓD-ALMÁS. 291.

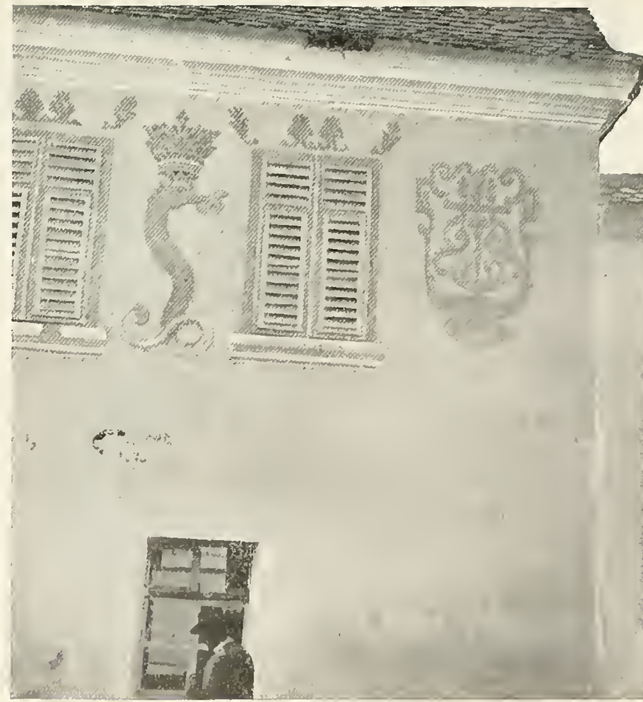
ZSOMBOR. (300)

HOMORÓDÚJFALU. (301)

ZSOMBOR.[1] (302)

ZSOMBOR. (303)

[illegible] a fal mellé, az ajtóhoz közel, egy fél singnyi magasságú [illegible] kőből vagy téglából [illegible]. Az alapra [illegible] kéményt [illegible]. [illegible] két [illegible] helyet hagyva két oldalán. [illegible] a cserepes [illegible] a cserepek [illegible]. A fal mellett [illegible] vagy a cserepes [illegible] — vagy mint az [illegible] s föl [illegible] a cserepes [illegible]

HOMORÓD-ALMÁS. 304.

nyílás marad. A cserepes három esetleg négy oldalát díszes csempék fedik be, s így a felső [illegible] egy vagy másfél sing magasságba nyúlik a cserepes. Teteje be van födve vas-pántokra rakott közönséges cseréppel vagy letapasztott deszkával. A nagy alkalmatosságon vígan [illegible] a hatalmas [illegible] ott [illegible] forgatható vas akasztón, [illegible] víz. Marad elég hely is még, ahol a cserepesen üldögélve, [illegible] lehet. A füstöt jókora négyszögű deszkakürtő vezeti a [illegible] (307. [illegible]).

A cserepes mázas csempéi igen szépek. Fehér vagy [illegible] alapon kék sárga [illegible] csillagos virág, levélornamentika, zöld bokrok, kék [illegible] tulipánok, [illegible] virág stb. (337. [illegible]). [illegible] bezzeg, már nem készítik a cserepeket sehol se Makfalván, se Korondon, se Keresztúrott, e hajdan híres [illegible] fazekas telepen. Nem kell senkinek. A mintái is elveszegettek. A házakban is üldözik a cserepest. Lebontják s [illegible]

SZÉKELY-OTTHON, OROSZHEGYEN. (305)

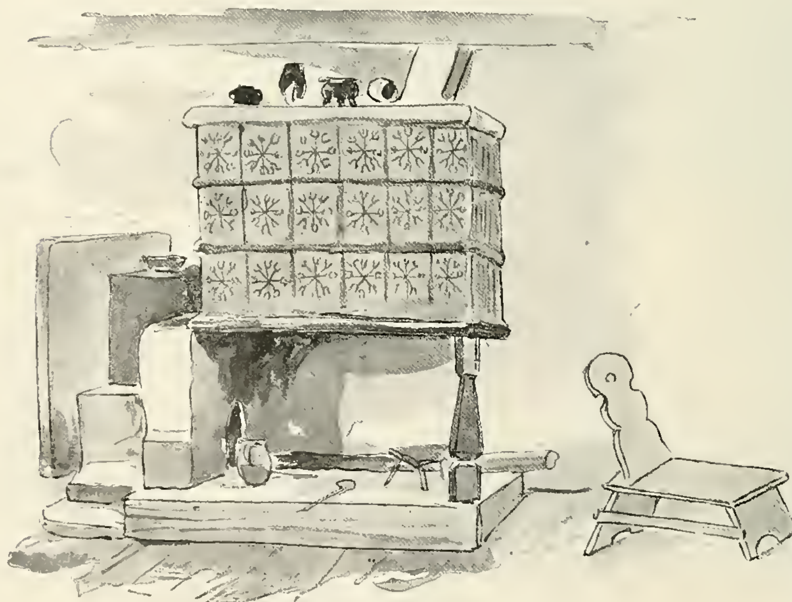
Vessünk még egy pillantást a mestergerendára; oda, oda, olykor ékes mondások mellé, bevagyon vésve az építő és felesége neve, meg az évszám: Ao. 1811. A mestergerenda a könyvtár; oda van fölszúrva a leghitelesebb egyiptomi álmoskönyv, a kalendárium, meg ami nagyon szomorú olvasmány, az adókönyv (114).

A gerendákon, díszes háromágú akasztókra kötve, koszorúk, koronák függenek aranysárga búzakalászból fonva, jeléül egy-egy jobb esztendőnek.

Az ajtó sarkán varrottas kendő (törülköző) függ. Az ajtó mögött, a sarokban, fogason: köntös. Az asszony régi módi, két szélbe szövött, bodros ráncokba szedett, szőttes fössingjei, fekete lájbija, nagy keszkenője; a férfi vasárnapi, szürke, házi posztó szokmánya (zekéje), ugyanilyen daróc kocogányja, fehér harisnyája.

A «kicsi ház» az öregek és az unokák tanyája.

Itt is kancsók a fogason, de kevesebb dísz rajtuk. Az asztal nincs a ház közepén, hanem az egyik szögletben, a két ablak között. Mellette két oldalt, a falhoz téve, karos fedeles-pad. A virágosan festett karospad alsó része hosszú láda, abban a konyhafölszerelés egyes darabjai: a laska-serítő, a fakanalak, a kis lapító, a kovászos tál, stb., meg a só, a puliszkaliszt és néhol a kenyér is.

TÜZHELY, CSIK-SZENTLÉLEKEN («CSEREPES»). (306)

A ház belső szegelletében, egymás végtiben, két egyszerű, rongypokróccal letakart ágy. Semmi különös rajtuk, ha csak az nem, hogy nem igen láthatni be az ágyak alá, mert karikán járó kicsi ágy van alattuk a gyermekek vagy az unokák számára (XXV. tb.).

Az ágyak végén, a szögletben, a kis szögelettálas. Ez is festett butor, benne a naponkint szükséges edény, pohár. Mellette a falon, szögre akasztva, a nagy-lapító, kislapító, három-négy darab, szép sima fenyődeszkából. A nagy lapítón serítik a las-

FESTETT BÚTOROK ... XXVII. T.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] amit a 310. képen mutatunk be.

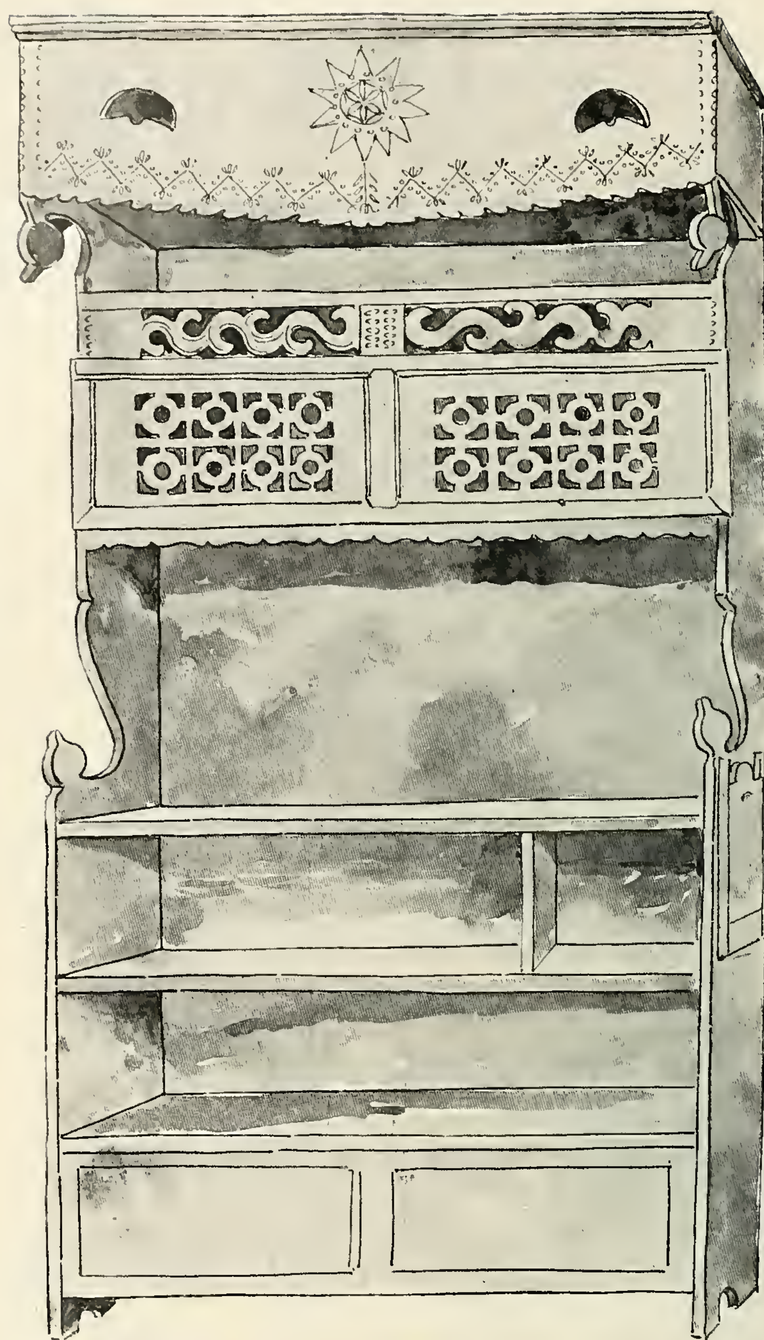
[illegible]

Szerkezetileg nem sokat mond ez a [illegible] — itt is, mint Kalotaszegen — szegletbe állított [illegible] a kisebbnek csak egy rekesze, a nagyobbaknak kettő van, egy nagyobb ajtóra nyílik, alatta egy kisebb [illegible] Ennek ajtajára jutott a [illegible] meg a keskeny ajtó melletti két oldalsó mezőre. [illegible] hogy a kalotaszegi keskeny hosszú szekrény ajtajának kerete [illegible] hogy a szekrényke a sarokban [illegible] míg a keretek e két falat érintik.

[illegible]

CSIK-SZENT-TAMÁSI TŰZHELY. [illegible]

[illegible]

SÁNDOR MIHÁLY KASZTENJE, KÉNOSON. (310)

A sötétre festett tékát aztán világos virág díszíti, felfutó szárakon ülve.

Egy régi medeséri egyszerű kis zöldre festett alacsony fali téka egész dísze annyi, hogy felülről lefele párhuzamos vonalak vannak bevésve sűrűn egymás mellett (311); ugyanily díszű a kobát-demeterfalvi falalmárjomon, az 1843-ban készült szekrény (312) két ajtója fölött barokkos vonalak, homlokzata áttört.

[illegible] a díszes [illegible] a csillagalakú kis [illegible] a kazettás szekrény [illegible] az egyszerű dísz mellett új [illegible] a tulipán [illegible] (311).

[illegible] (313) [illegible] csak a [illegible] a két [illegible] (315) [illegible] a [illegible] stb. A [illegible]

[illegible] is [illegible]

[illegible] 1842-ben készült.

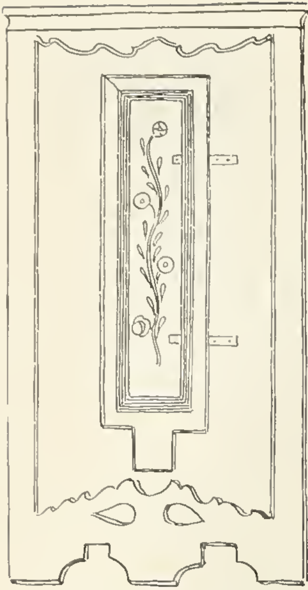
Nemes egyszerűség jellemzi e bútordarabot; a virágzatok csoportosítása s a bútor foltok elosztása [illegible] vall. A virágzatok [illegible] de mint olyanok, [illegible] felül [illegible] végződő ormozata van.

[illegible] szekrény (XX. számú tábla) is a [illegible] Sütő József [illegible] 1850-ben.

A szekrény ajtaján egy karcsú kehelyből nő ki az egyes szár, mely [illegible] végződik fent. [illegible] gyöngyvirág [illegible] következnek, szép zöld levelek között [illegible] mint általában a bútor részletei [illegible] egyszerű keretet van körülvéve, meg két [illegible] keret szegélyezi [illegible] dísz maga a szekrény [illegible] végződik.

A szekrényeknél [illegible] a szekrény és a [illegible] sőt a vizpad is gyakran. [illegible] a tányérok, a tálak [illegible] [illegible] s [illegible] Kelemen [illegible] (316) [illegible] hogy [illegible] az öreg [illegible] nem [illegible]

Az egyszerűbbek [illegible] Mihály műve (317) [illegible] (318) [illegible]

PAPP ÁRON FALITÉKÁJA, KOBÁT-DEMETERFALVÁN. (314)

felül tálas és középen a kis két ajtós szekrény, — csak a felső koronázó rácsozat nem népies, azt már úri bútorról nézte le aki csinálta. Dísz nincs ezeken. Annál szebb, faragottabb Kénoson, a Sándor Mihály udvarára kidobott régi tálas; áttört ajtó dísze és felső sátoros nap-holdas diszítésű sárkánya eredetiségre vall (310).

A XXI. színes lapon mutatjuk be a híres abásfalvi mester egy tálasát (1852-ből). A szekrény felső része hármas beosztású, középen hármas keskeny fiók van, felül tálas tányérok számára, kissé barokkos betetőzéssel; az alsó szekrény felső része két keskeny fiókkal kezdődik, középen van a keskeny ajtó, mellette jobbra-balra a teret keskeny díszített mező foglalja el, benne vörös alapon egyszerű virágzat. Az egész szekrény alapszine kék s elég jó az általános színhatása.

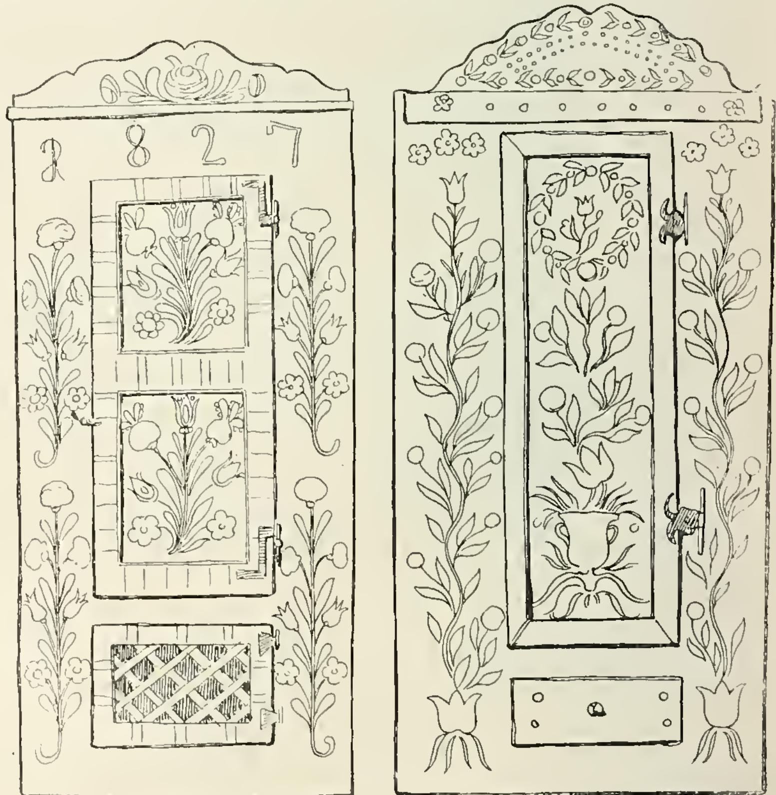
Sokkal nemesebb, egyszerűbb Balázs Mózes egy másik tálasa ugyanazon a színes lapon (XXI.) Az egész bútor sötét-barna alapszínén jól hat az élénk vörös és zöld színű dísz, meg a kevéske fehér. A két ajtón külön van két egyforma fehér edényben levő bokréta, piros rózsa, szegfű és tulipán is, fehér gyöngyvirággal.

Az ajtók melletti és fölötti keskeny teret hullámos száron ülő virágok töltik be. Külön van díszítve a két kis ajtó fölötti fiók. A tálas deszkáin is futó, hullámosdisz. Felül tornyosan végződik, rajta szegfű.

A XXIII. színes táblán csoportositottunk festett díszítéseket; 1-től 7-ig tálasokról való díszítések, a vargyasi Sütő Lajos munkái.

Naivul stilizált virágok s levelek egy virágtartó cserépben, amely még külön tányérba van téve s innen emelkednek fel, körülvéve a vázát, kis tulipánok; nefelejts, tulipán, gyöngyvirág, rózsabimbó és rózsa van e bokrétában, ez utóbbi virág különösen érdekesen van stilizálva; a kisebb mezők kitöltésénél nincs váza, a virágok csak össze vannak kötve vagy csak egymás mellé téve (5), egész keskeny mezőknél csak egy szár fut végig; (4, 6) itt már vad szőlőt is látunk s vele együtt lila színt is, ami pedig ritka.

Emlékezzünk meg a népművész Balázs családról.

KERESZTES ISTVÁN FALITÉKÁI, SZÁRHEGYEN. (315)

Balázs Mózes kitűnő székely [illegible] született [illegible] 1855 [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] templom [illegible] [illegible] (XI. [illegible])

Balázs Mózes [illegible] *Pál* [illegible] 185[illegible] [illegible] 1848 [illegible] Honvéd [illegible]

Balázs Pál [illegible] Sándor [illegible] gyermekei [illegible] Balázs Pál [illegible] 1857 [illegible] II. [illegible] gyermekek [illegible] Balázs Pál [illegible] 1857 [illegible]

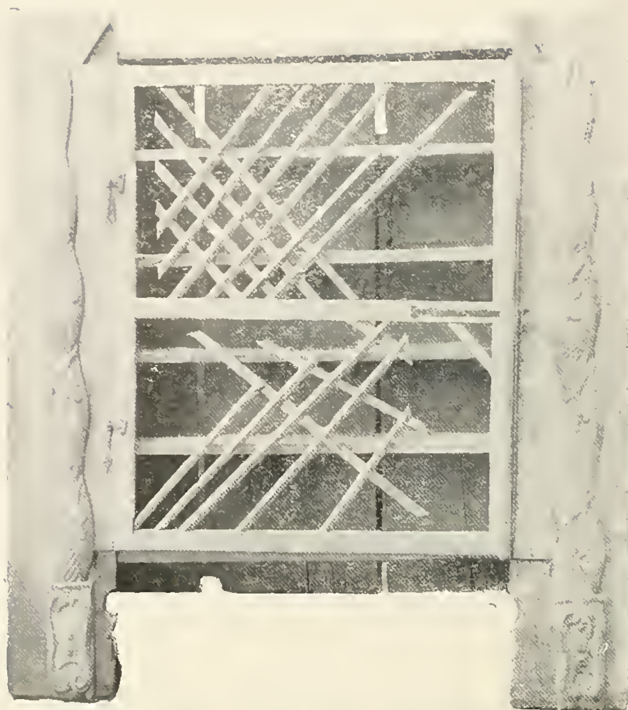
A székely [illegible] Szent[illegible] [illegible] (219. [illegible] (220.) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBÓL; SEPSISZENTGYÖRGY. (319)

Gábor Áron az ágyuöntő hősnek munkáját; ez a pontosan és csinosan elkészitett kerek asztal is mutatja mestere ügyességét, sokoldalúságát.

Van a székelyeknek olyan úri formára készült konyha szekrényük is, amit saját izlésük szerint alakítnak át. Alúl van a kenyér, evőeszköz s más egyéb apróság helye a különböző fiókokban, míg a felső részen, a tálas nyitott polcai helyett, ajtóval zárt szekrény van az edény számára. Az ajtókon és a fiókok homlokán van festett virágbokréta, ág, vagy koszorú, mint egy csiktamási almárjom felső részének ajtaján (322) rózsa, nefelejts levelek, kalász, csillag s egyéb, naiv módon ráfestve. Szekrényről való dísz a XXVI. színes táblán, mely egy abásfalvi bútordarabról való, az ajtók és mellettők levő közök kitöltésére vannak hivatva.

Itt-ott akad még óratok (321) is, a hosszú láncú ingaóra súlyzóit védte ez a lábas alkotmány; régi időből való bútor, amikor több helyet követelt maga számára a bizonyára ritka házban előforduló jószág; ma már az olcsó óra minden ház falán ketyeg és szerényebben meghúzódik kisebb méreteivel.

Ilyen az 1849-ből maradt, csik-szent-domokosi Kedves Lázár óratokja. Nem jár már, hiányzik a «sétáló», meg a két «körte»; az alsó láda rész homlokán barokkos edényből kinövő tulipán s gyöngy virág bokréta az óra alatt, az inga mögötti részen két kisebb virágzat.

Régebben itt is, mint másütt, azok az ismert tömör székek voltak divatosak, melyeknek deszkából készült hátán bizonyos általánosan elterjedt hegedű formájú alakítás mellett, az egyéni izlés, ötlet, szeszély, sokszor a rendelkezésre álló fadarab formája is érvényesült; a görbe és egyenes vonalak kombinálása elég szabadon nyilatkozik meg az efajta székeken mindenütt (323).

Az egyiknél egy darabból készült a szék háta és az ülője is, valamely elgörbült fatörzsöt használt fel e célra a «góbé». Érdekes az a különös kombinálása a hátas széknek és a zsámolynak: ez az alacsony ülőeszköz ahhoz az a kis alig félméter magas «asztalszékek»-hez van mérve, melyre még most is sok helyen a puliszkát tálalja fel a székely asszony. Néha festett virág is díszíti a szék lapos hátát. Van itt egy kocsira járó láda is.

ÁGYUÖNTŐ GÁBOR ÁRON ASZTALA (MAGA MUNKÁJA) A SZÉKELY NEMZETI MUZEUMBÓL. (320)

[illegible] FESTETT DISZÍTÉSŰ LÁDÁK (XXIV. [illegible])

két oldalt s hátul rácsos támlával. Vásárhelyeseknél használták, most egy gyümölcsösi csűrben van; ... szokták nevezni azt a fogható hátú karosszéket (32), ... varalja ..., amelynek formáját az újabb bútortervezők is gyakran használják.

Ritkábban találunk a székelyeknél festett színes széket. Ilyent készített Vizhányó Sándor székelyudvarhelyi mester (a XXII. színes táblán), melyet meg kell itt sorolni a népies bútorok közé. A kék alapszínű széknek igen kecses háta van; valamelyest szélesített rajta az alsó része, két oldalt fel ágyékvelő lángalakú nyelvány. Kehelyből nő ki a tulipán, ... egyszer ... a szárt annak a nyelványnak is, mely így valóságos lángnak tűnik meg, s piros is van rajta. A szék ülőkéjének külső szegletéből felfelé két tulipán ág nyúlik le.

A parasztszobák egyik nélkülözhetetlen bútora a pad (32). Ülőkéje nem alkalmas díszítésre, csak a háta; csak az alsó élén vannak változatos bevágások, míg a felső él általában egyenes marad vagy kevéssé van kivágva. A festett dísz háromféle. Azonban rajta végig rendesen a hátsó támla hátsó lábazatából indul ki valami kehelyből a bokréta vagy virágzat s terjeszkedik felfelé és onnan vízszintesen folyik a támlán két oldalt. Rendesen ott van az évszám is. Tulipán, gyöngyvirág, szegfű, rózsa a fő motívum itt is, hat a babérlevél és a bogyó is használatos.

KERESZTES LÁZÁR ÓRATOKJA 1849-BŐL, CSÍK-SZENT-DOMOKOSRÓL

ALMÁRIUM, CSÍK-SZENTTAMÁSRÓL
XV

Színes padot mutatunk ugyancsak a XXII. színes táblán; ez is Vizhányó Sándor székelyudvarhelyi asztalosmester munkája. Az alapszín kék; piros kinyílt és bimbós tulipánok meg fehér gyöngyvirágos virágzat tölti be a pad hátának oszlopocskáit; a háton magán fehér galambok. A pad ülőkéjének két végén tulipánvirág, középen pedig rózsa.

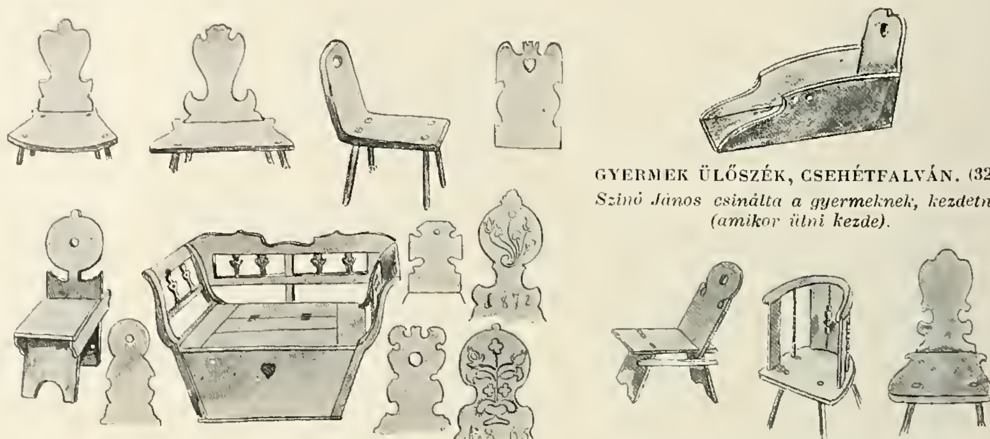
Két kobátdemeterfalvi hintás bölcsőt (33) is lerajzoltunk; érdekes e két bölcsőnek szerkezete: a tulajdonképeni bölcső lábakon áll, két szegen csüng s a kerül mozgatható; zsineg is van rajta s az anya kicsikéjét ezzel ringatja el, miközben fonogat; az egyik lábfejével is el van látva, a ... alatt ... a gyermekruhának.

Következik a láda. A ládát ... is úgy ... mint egyebütt az országban. A nyitás oldal közepén van egy ... s mellette jobbról-balról két egész egyenlő — többnyire kerettel és ... mezőbe foglalt — díszítés

A két keskenyebb oldalra, valamint a tetejére is kerül díszítés, néha még a tető belső oldalára is.

Két féle megoldás divatos szerkezetileg: egyik a *bokrétás*, másik a *koszorús*.

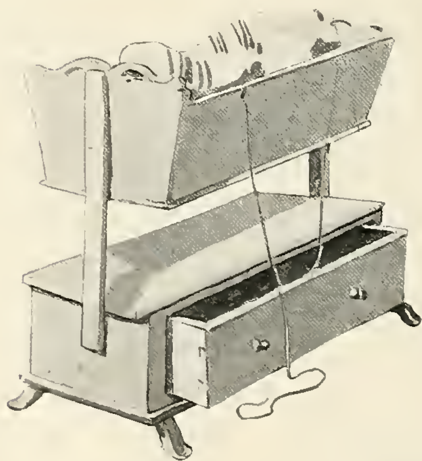
A XXIV. színes kép első ládáján van két koszorús dísz, négyszögű mezőben, melynek közepéből emelkedik felfelé egy virágzat s ezt két oldalt koszorú alakban foglalja be a két oldalág. Tulipán, gyöngyvirág, rózsa nő ki az ágból zöld levelek közül; a mezők közötti részt és a láda két szélét ugyanolyan hullámos dísz tölti be. A mező négy sarkán hármas levél van, s közepén — fent is, lent is — kis levél közé foglalt bogyók.

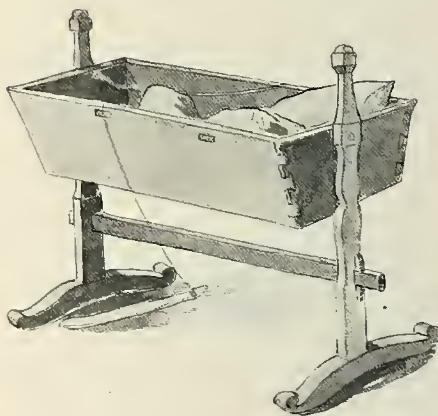

GYERMEK ÜLŐSZÉK, CSEHÉTFALVÁN. (324)
Szinó János csinálta a gyermeknek, kezdetnél (amikor ülni kezde).

SZÉKELY SZÉKFORMÁK
S KOCSILÁDA EGY GYÍMESI CSÁRDÁBÓL. (323)

KÖZBÜL EGY «DUZMÁLÓ» SZÉK,
FIRTOSVÁRALJÁRÓL. (325)

KOBÁTDEMETERFALVI BÖLCSŐK. (326)

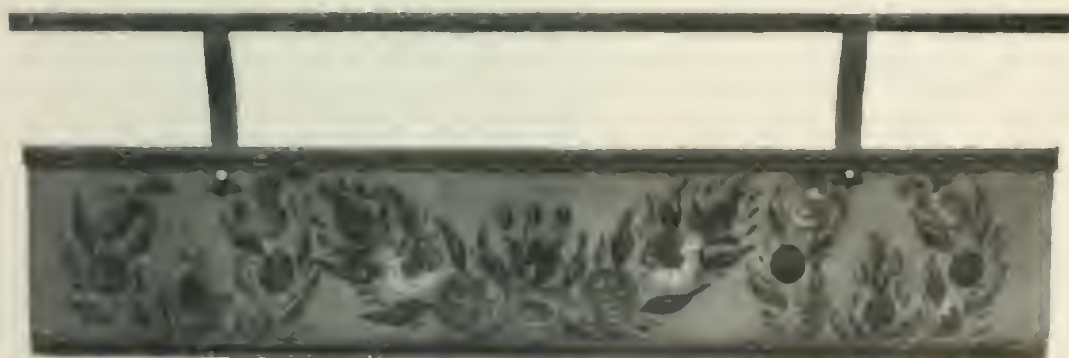
Ugyane tábla közepén izléses díszítésű láda van bokrétás díszszel. Maga a bokréta — általában — vagy valamely edényből nő ki, vagy szalaggal vannak a szárak egybe foglalva, vagy pedig egymás mellé sorakozva, egy pontból indúlnak ki: ezen a ládán a szár vége föllfelé kunkorodik s ezzel a befejezettség van hangsúlyozva.

Az ilyen megoldás igen gyakori és jellemző a székely nép művészkedésében.

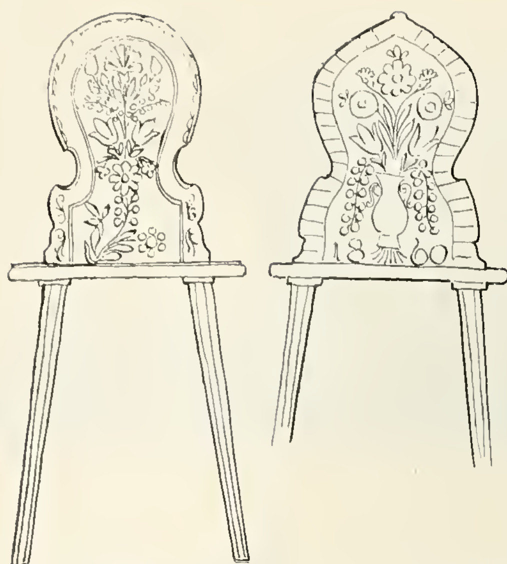
Az alsó ládán a középdísz szárai szív alakból nőnek ki, fent a bokréta ormán szegfű, alatta két színű tulipán bimbó, lejebb gyöngyvirág s újra levél formájú bimbó, egész lent tulipán és rózsa; keretbe van az egész foglalva, épúgy, mint a két oldalsó dísz is; e

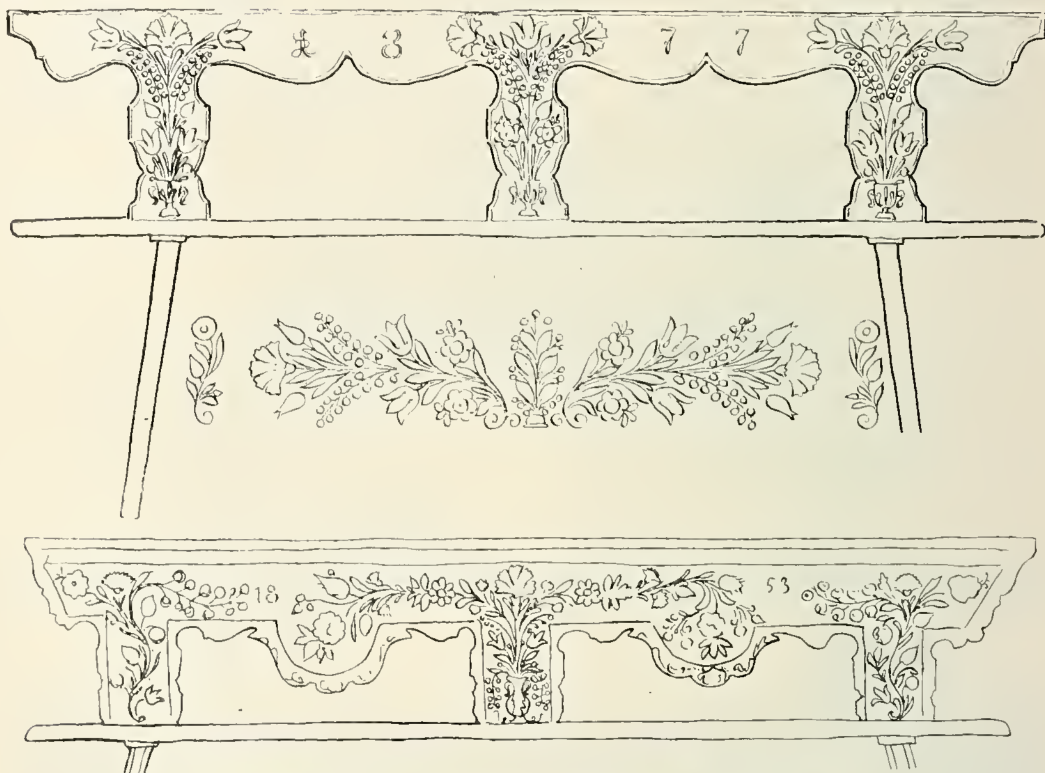
LÁDA, FOGAS ÉS EGYÉB APRÓSÁG, VÍZHÁNYÓ SÁNDOR SZÉKELYUDVARHELYI ASZTALOS MŰHELYÉBŐL

bokréta minden edény vagy más összefoglaló motivum nélkül a mező alsó részéből nő elé, sok ágra oszlik s többnyire az előbbihez hasonló virágokkal.

Ilyen megoldású egy agyagfalvi láda dísze (XXIV), ugyanolyan a négyszög és kör összetételéből álló mezőben, de a virágok itt mások, szegfű, tulipán és bazsarózsa is van a kis bimbók és gyöngyvirág mellett.

Eleven színű (XXVI) egy különben zöld ákosfalvi láda ilyen természetű díszítése. A négyzetes mező alapszíne sötétvörös, ami elég gyakori, a sarkok narancs színű negyed körökkel vannak csonkítva; itt is ugyanazokat a virágokat látjuk, mint az előbbin; a négyzet sarkairól narancs színű hármas levelek nyúlnak be a láda zöld színébe; felül és alúl barokkos cikornya.

SZÉKEK S PADOK; ABÁSFALVI BALÁZS PÁL MUNKÁJA. (327)

Sós Rebeka 1743-ban készült vargyasi régi ládájának (XXVI) sötétvörös az alapszíne; két oldalt félkörös konturájú kék mezőben van a bokréta szalaggal összekötve; a láda közepén a kulcslyuk alatt felkunkorodott szárú bokréta, a tulipánon fehér galamb; efajta, csakhogy kisebb virágok a láda szélén is. Ugyanennek a ládának oldal dísze is van: szívből kiinduló koszorús virágzat, melynek két oldalszára felül kereszteződik, így szívalakba foglalják a középső szárat.

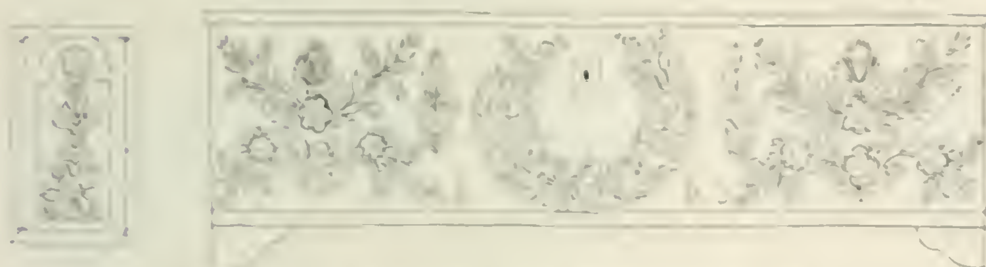
Ügyesek e díszítésen a fehér virágok csínosan elosztott foltjai.

E ládának felső lapjáról való képünkön az előbbi ala felyezett bokréta; ... nő ki, de is sarokból a közép felé terjeszkedve; virágai a szegfű, gyöngyvirág, tulipán és a rózsa, különös párhuzamos fehér vonalakkal.

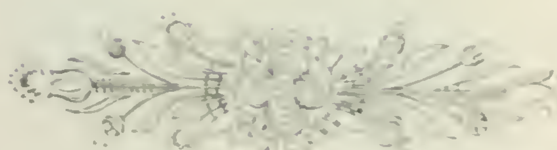
Egy agyagfalvi ládáról való (XXV) az a sárga mezőben álló virág, melynek szokatlan az egymás mellé füzéresen sorakozó tulipán bimbói; kinyílott tulipán és rózsa van még a sötétzöld levelek mellett.

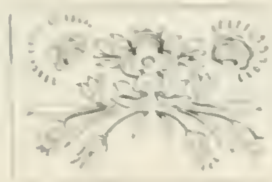

POLC ÉS LÁDA, TÜRKÖSRŐL. — LÁDA, CSERNÁTFALURÓL. 328.

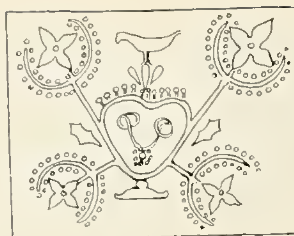
BÚTORDÍSZÍTÉS TÜRKÖSRŐL. 329.

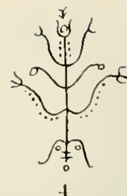
Az eddigiek szabatosabb megoldások, vannak azonban naivabb kevésbbé stilizált virágzatok a ládákon; ilyen (XXV) egy másik agyagfalvi világos alapú láda dísze. Az egyiken tulipán és annak bimbója, másikon szegfű tulipánnal.

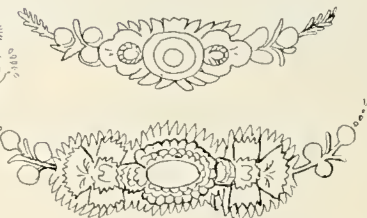
Hasonlít egy szintén agyagfalvi sötét alapú láda dísze is az előbbiekhez (XXV); a tulipánon és a rózsán is a szokottnál több a szirom.

A hétfalusi csángók bútorán jellemző a nagyon kuszált díszítés mód; fehér pontokkal és fehér kötvonalakkal még zavarosabbá teszik az úgyis nagyon tömött virágzatokat.

Csernátfaluból való az alsó (328) láda; a fölötte levő Türkösi, ugyancsak onnan való a felső polc is és a 329 díszítés is.

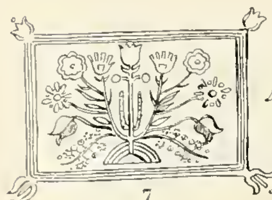
BUTORDISZÍTÉSEK. (330)

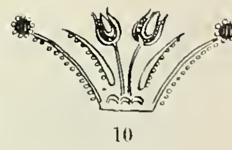
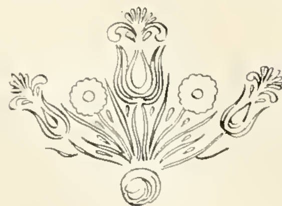
(1. Deák Imre munkája, Gyergyó-Ujfaluból; 2, 3, 4. Elekes Márton munkája, Gyergyó-Ujfaluból; 4. Kalamár Zsuzsa díszitése, Csík-Karcfalváról; 5. György Sándorné díszitése, Gyergyó-Szentmiklósról; 6. Gyergyó-Ujfalusi díszitések; 7. Keresztes József munkája, Gyergyó-Szárhegyről.)

BUTORDISZÍTÉSEK. (331)

(1, 2, 3, 4, 5, 6, Gyimes; 7, 8, 9. Jankó János molnár díszitései, Fitódról; 10. Gere Ferenc munkája, Fitódról; 11, 12, 13. Gondos László díszitései, Fitódról.)

FESTETT DISZÍTÉSEK AGYAGFALVI LÁDÁKRÓL. (XXV. tb.)

SÜS REBEKA LÁDÁJA, VARGYASRÓL; EGY KÁNOSI [illegible] FESTETT [illegible]
SZEKRÉNYDÍSZÍTÉSEK, ARASFALVÁRÓL; FESTETT LÁDÁK, AGOSFALVÁRÓL;
FESTETT LÁDADÍSZEK, AGYAGFALVÁRÓL. (XXXVI. T.)

[illegible]

Sok tekintetben jóízű mintának tartjuk [illegible] Csató Márton egy (1872) ládáját, Csikmenaságról.

A láda [illegible] a két megyeszegű [illegible] alapja [illegible] a láda [illegible] és fedél (XXII.) [illegible] is. Fedelén [illegible] a [illegible] hosszabb [illegible] virág [illegible] fehér [illegible] virág és tulipán [illegible] a fedél [illegible] bezárt [illegible] páros virágú bokrétát [illegible].

Mellette egy tartozékos [illegible] láda Hagyó [illegible] Csik-Madéfalváról; e régi láda [illegible] nagyon [illegible] díszítése [illegible] hogy [illegible] munka.

Azután ritkábban festették a székelyeknél úgy a XXX. [illegible] van a tarajos részének [illegible] leveles virágzat, melyek között egy [illegible] a középen kettős [illegible] kettős [illegible] fekvő [illegible] jól [illegible]. Mellette két [illegible] négyszeres mezőben a [illegible] díszének megfelelő ornamentika van, míg két oldalát a [illegible] keskeny mezőben egy-egy szárú [illegible] virágos dísz.

Vargyason van ilyen festett egy [illegible] készítője (1860) Szabó István (XXV.). [illegible] a másik alacsonyabb végén kék mezőben vízszintes fekvő [illegible] és [illegible] virágok között a [illegible] csillagkoszorús rózsa.

A (XXXV.) számú képen mutatjuk be egy [illegible] pohárszék díszítését, [illegible] István munkája. Hosszúkás [illegible] keskeny láda egy [illegible] lábakon; [illegible] fedél; az [illegible] szélessé alkotott hátsó felé a spalléta [illegible] oldalát és a hátát díszítik és pedig a dolog természetének megfelelőleg hosszan keskenyen fektetett mezőkkel.

E mezők legtöbbször részarányosak: egy középső virágtól jobbra-balra menő szárakon ülnek a virágok, de néha szabadabb kiképzésűek, mint egy vargyasi pad díszei ugyanazon a táblán, mesterük Kovács János (Telekfalva).

A támlapadok falra támaszkodó deszkalapjára jő a dísz vagy szimmetrikusan egy középvirágtól kiindulva, mint Gere Lőrinczné padján [illegible] (Csik-Szt.-Lélek XXII. és XXXI.) egy [illegible] — vagy mezőkre osztva, mint egy [illegible] padon 378, mely a [illegible] díszített [illegible] közül való.

Az asztal egész egyszerű a székelyeknél s hasonlít a kalotaszegi ékítményes asztalhoz; az asztal és az almáriom egyesítése is olyan, mint Kalotaszegen.

Festett asztal ritka. Vizhányó Sándor udvarhelyi mester készített ilyet sok egyéniséggel (XXII.).

Különböző [illegible] való [illegible] vannak a (330, 331, 332) képen, többnyire [illegible], de új és ötletes megoldásokkal; a (333) kép szépen rajzolt dísz egy szekrényről.

Festett díszítésű [illegible] különösen meg Udvarhelymegye délkeleti részében akad a legtöbb; rózsa, tulipán, szegfű és gyöngyvirág a kedves motívum.

DÍSZÍTÉS SZEKRÉNYRŐL [illegible]

[illegible]

FIRTOSVÁRALJA.

Most pedig, a cserépnemühöz érkezvén, átadjuk a szót szakértő munkatársunknak, Gróh Istvánnak.

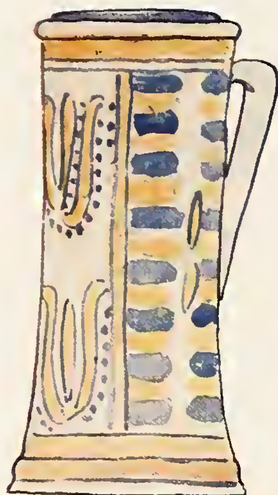
Ha a régi Erdély agyagművességét akarjuk megismerni, egyaránt tanúlságos dolog végig vizsgálni akár a kolozsvári egyetemhez csatolt «Erdélyi Múzeum», akár az «Erdélyi Kárpát-Egyesület» néprajzi gyűjteményét, meg a nagyszebeni szász «Kárpátegyesületi Múzeum»-ot és a sepsiszentgyörgyi «Székely Múzeum»-ot. Nagyjából mindegyikben ugyanazt az anyagot találjuk: az Erdélyben közkeletű edényformákat, amelyek, könnyűségük révén, készítési helyüktől jómesszire széltében elterjedtek.

Azok a képek, amelyek ebben a könyvben vannak, (334—347) javarészt a sepsiszentgyörgyi múzeum edényeit adják. Talán mielőtt formájukhoz szólnánk, feleljünk tehetségünk és tudásunk szerint arra a kérdésre: miképen készűltek? És itt annak a számára, aki az erdélyi agyagművességgel közelebbről foglalkozik, egy nagy kérdés vetődik fel: *készítettek-e az erdélyi fazekasok ónzománcos edényt?*

Tudjuk, hogy nálunk, innenső Magyarországon, az egész északi részen kétféle technikája divatozott a fazekasságnak, egész 1800—1810 tájáig. Egyik az egyszerű engobe teknika, leöntéssel, focskolással való edénykészítés. Ezzel élnek ma egyaránt falusi és városi fazekasaink. (Munkájukat részletesen ismertettük «A Magyar Nép Művészete» első kötetében.) Az így dolgozó fazekas, ha az edényt korongon megformálta, és meg is szikkasztotta:

HATÁRFÁK, SZÁRHEGY ÉS DITRÓ KÖZÖTT.

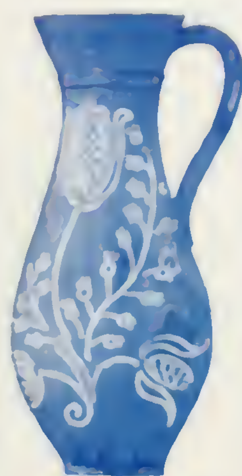

RÉGI SZÉKELY EDÉNYEK. (XXVII. tb.)

(Az Iparművészeti Muzeum gyűjteményéből.)

KÉK, SZGRAFFITOS SZÉKELY EDÉNYEK. XXVIII. t.

([illegible])

[illegible] *zsengeléare* [illegible]

[illegible]

Leöntvén az edényt jól megőrölt ólomoxidos keverékkel: a mázzal; ha azután megint tűzbe teszik, a máz üvegszerű átlátszó réteget alkotva kelti az alatta levő tiszta színeket. Így dolgozott a régi erdélyi fazekas s így dolgozik most is, így dolgozott a királyhágón innen is a falusi paraszt fazekas régen és így dolgoznak mi is mindnyájan, városiak, falusiak egyaránt.

Mint említettük, 1800 tájáig csinálták Erdélyországban ónzománcos fehéredényt. Az ilyen edényt nem öntötték le a megkorongozás után agyagmázzal, nem vonták be üvegszerű ólommázzal, hanem át nem látszó, fehér, elég testes ónzománcba fogják be fehé-

letét, mely csak az éleken válik vékonyabbá és engedi áttetszeni az agyag veres-barna színét. Ezen a zománcon vannak rajta a felfestett díszítések s mivel nincs rajtuk átlátszó máz, nem is olyan áttetszők a szinek.

Nálunk, de Ausztriában és Csehországban is, az ónzománcos teknika a fejlettebb, a tanúlt céhbeli iparos teknikája, akiknek munkája gondos, díszes, s a jobbmódú városi ember, meg a falusi nemes ember házába való. Az engobbal dolgozó paraszt fazekas látta el a jobbágyot edénynyel.

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (335)

Kiváltképpen értettek az ónzománcos edénykészítéshez a habánok; egy Hollandiából a XVII. század folyamán ideszakadt unitárius felekezet, akiknek tudása úgylátszik megnemesitette ami felvidéki városaink céhbeli fazekasságát. A felvidéki megyékben széledtek el ezek az istenes és békés emberek, akik hitükért készek voltak odahagyni hazájukat; Pozsonytól Lipcséig laknak. Bár időfolytán katolikusokká lettek, egyházi autonomiájukból máig is sokat megtartottak néhány Nagyszombat környéki faluban. Agyagiparhoz való tudásuk 1700 után közkincscsé lett. Ép oly szépen dolgoznak a gömöri céhek is 1700 után, ahol pedig nem voltak soha habánok. Még később is szép gondos a rajz felvidéki edényeinken, egész 1780-ig, bár maga az alapanyag, a zománc, nem oly fehér már.

[illegible] TÁNYÉROK (XXIX. [illegible])
Az [illegible] Múzeum [illegible]

A XVIII. század végén [illegible] Úgy pl. a XVIII. [illegible]

[illegible]

[illegible]

Mert akkor divatos volt az [illegible] A XVIII. század [illegible] Bár a rég [illegible]

A [illegible]

ornamentika nem valami gondos, de hanyag rajza mellett is népiesebb, eredetibb a másiknál. Aztán ez a gyors, ez a sebbel-lobbal végzett munka különösen bájossá, könnyeddé, szeretetre méltóvá teszi ezeket a vázlatszerű diszítéseket.

Így oszlik két nagy csoportba, a készítésmód és diszítés faja szerint, régi fazekasságunk. Első kötetünk anyagából az első csoportba tartoznak az ónzománcos, a győri kancsók, — a másodikba mindaz, amit manapság csinálnak Kalotaszegen s

KÁLYHACSEMPÉK A SZÉKELYFÖLDRŐL. (337)

vidékén, focskolással. Hogy a győri kancsók Magyarországból kerültek oda, azt mondtuk. De hát a többi Erdély ne ismerte volna az ónzománccal való munkát? A habánok hozta ügyesség, amit eltanúlt felvidékünk fazekassága, egész Sárospatakig, nem terjedt volna túl a Királyhágón, ne tanúlta volna azt el az okos, világlátott szászság s utána a keleti nép székelysége?...

Amennyire ma beléláthatunk ebbe a kérdésbe: nemmel kell felelnünk. Ónzománcos, igazi erdélyi munka nem maradt ránk. Pedig, teszem a brassai fazekasoknak, egykor erős céhük lehetett; tudtunkkal Brassó egy bástyáját is fazekas bástyának hívják.

[illegible] Brassóban [illegible]

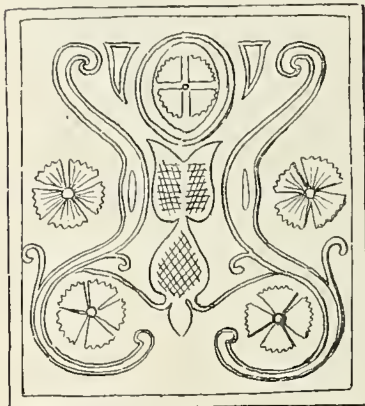
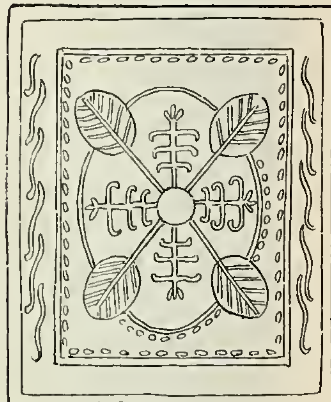
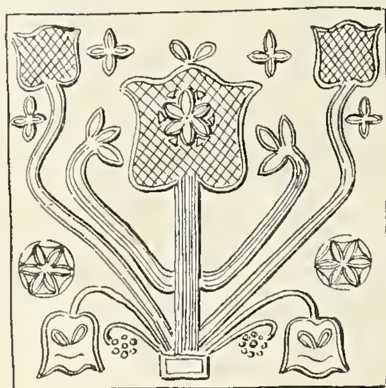
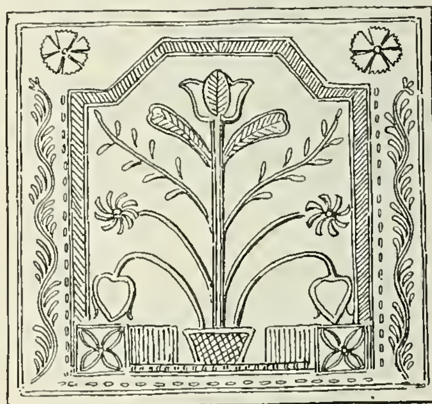
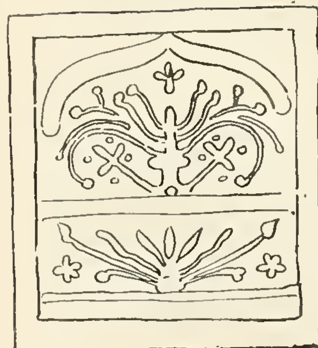
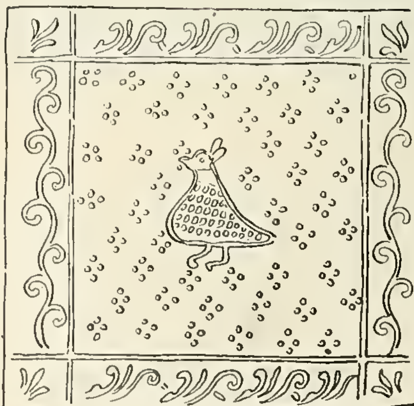
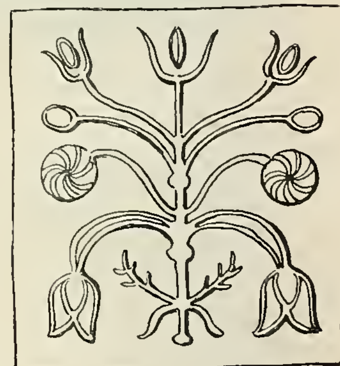
A brassói [illegible]
[illegible]
készültek.

[illegible]

Eldöntésre várna [illegible] kancsók eredete. [illegible] munkák ezek [illegible] felvidéki edényeinkre [illegible] Minőségük, díszítésük nagyjából megfelelne [illegible] is, [illegible] szász [illegible]. Minden arra mutat azonban, hogy ez [illegible] zománcos munkát [illegible] az ilyen kancsókat [illegible]

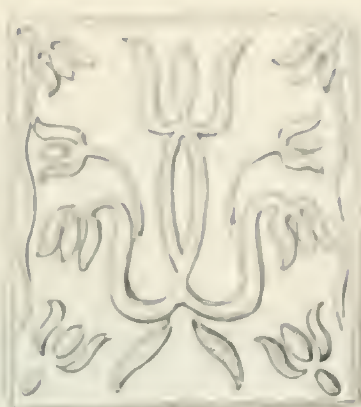

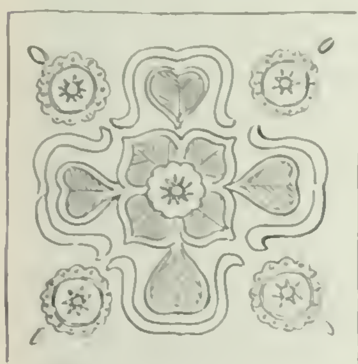

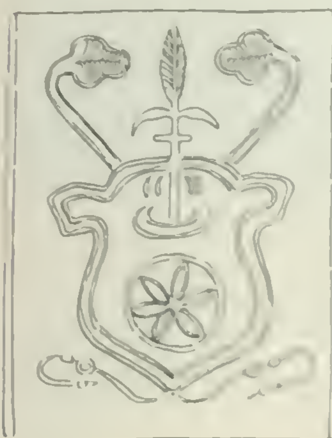
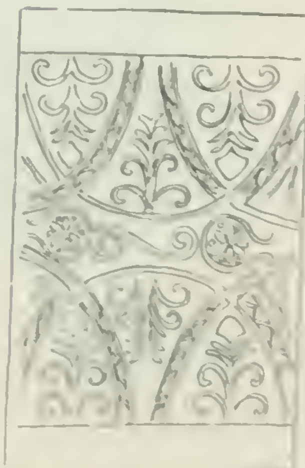
KÁLYHACSEMPÉK A SZÉKELYFÖLDRŐL. (337 *b*)

KÁLYHACSEMPÉK A SZÉKELYFÖLDRŐL [illegible]

alvinci piacon vásárolták és majdnem biztosan, osztrák eredetűek. Ausztriából, messziről, Gmunden vidékéről jött ez az edény lefelé a Dunán, bizonyára olyan könnyű lapos fenekű dereglyén, a milyenen manapság Süttő, Neszmély, stb. fazekassága úsztatja le árúját Pestre; a Dunáról kanyarodtak föl a Tiszára, Szegedtől pedig úgy vontatták fel a Maro-

KÁLYHACSEMPÉK A SZÉKELYFÖLDRŐL. (337 *d*)

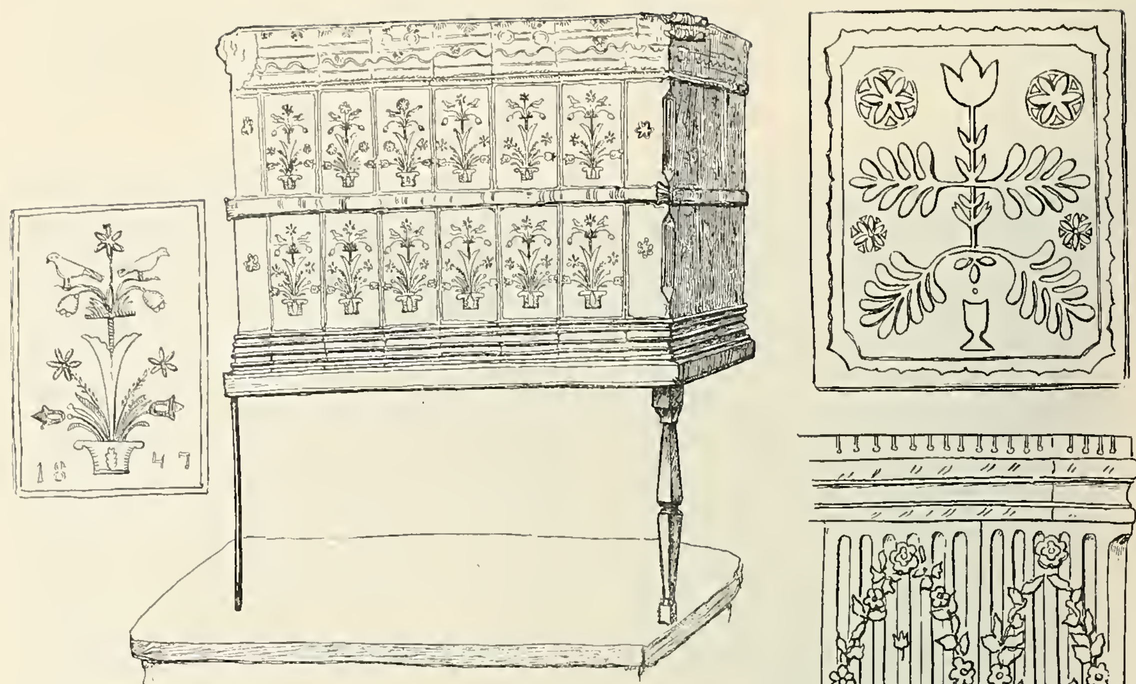
son, egész Alvincig, ahol aztán vásárt csaptak vele. Bezzeg nem jár mostanság Alvinc alatt a Maroson egyéb tutajnál, de a XVIII. században még fontos közlekedési eszköz lehetett az úttalan vármegyéken által. Ugyanígy kereskedelem útját jelzi a győri kancsó elnevezés a kalotaszegi ónzománcos munkákon. Vegyük most sorra mívük, formájuk szerint azokat az edényeket, amelyekről biztosan tudjuk, hogy Erdélyben készültek.

Külön csoportban [illegible] XVIII. század [illegible] és a XIX. század első évtizedeiben. A XXXIII. táblán és a 531. képen vannak ezek. Sajátságos technikájuk [illegible] díszítésük arra mutat, hogy egy műhely és annak [illegible] készítményei.* Hogy azonban ismeretlen mesterünk erre a szép [illegible]

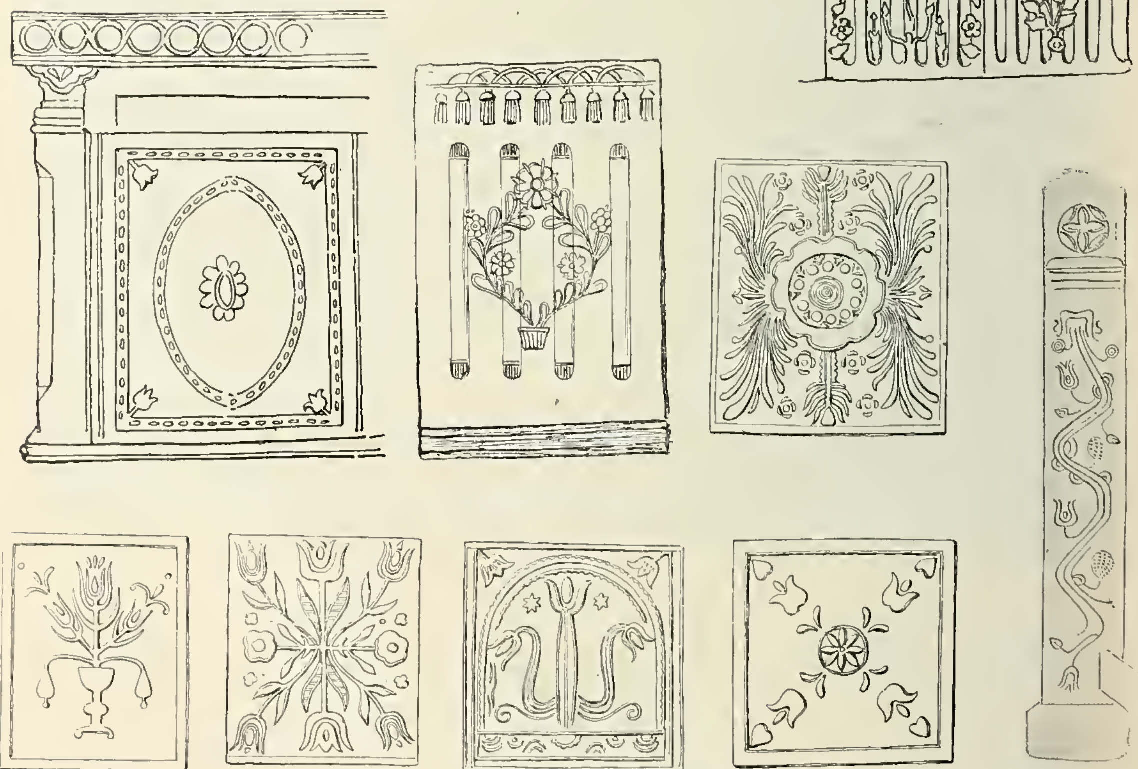
[illegible] A SZÉKELYFÖLDRŐL. 531. [illegible]

külföldön tanulta, vagy maga jött rá és fejlesztette szerencsés ügyes kézzel, művészi érzéssel a tökéletességnek arra a fokára, amit ma is dicsérünk — azt nem tudjuk. Bátky összeköttetésbe hozza [illegible] két [illegible] gyűjteményben a Museum Regni Bohemiae-

* [illegible] Bátky [illegible] Zsigmond [illegible]

«CSEREPES.»

KÁLYHACSEMPÉK A SZÉKELYFÖLDRŐL. (337 *f*)

KALYHACSEMPÉK [illegible] GYŰJTEMÉNYÉBŐL

[illegible]

CSEREPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL [illegible]

ben és a Cseh-Szláv Néprajzi Múzeumban őrzött ugyancsak ilyen kék mázas edényekkel, amelyek a katalogus szerint déli Csehországban készűltek. Évszámot, mint felső körhatárt, kettőt említ rajtuk Bátky: 1678-at és 1693-at. Azt tartjuk, azoknak a cseh edényeknek semmi közük a mi Küküllő vidéki fazekas mesterünkhöz.

Mert elhiszszük, hogy nagy földet bejár a céhbeli felszabadúlt fazekas legény, és bizonyára volt nem egy felsőmagyarországi városi fazekas mestereink között, aki vándor korában kívűl ment az ország határán, birtokában mesterségbeli tudásának, amihez abban az időben az ónzománcos edény készítés tartozott, és birtokában a német és szláv nyelvnek,

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (329)

ami Felvidékünkön nem ritkaság. Hozott is aztán haza olyik tapasztalatot, újmódi cifrázást, rokokó diszítő formákat, stb. Az ilyen ember munkájából ma is kiérezzük járása-kelését, azokon a helyeken, ahol nem éltek magyar népies ornamentikával. De a mi Küküllő vidéki fazekasunk nem járhatott odakünn, még talán a szebeni és brassói barokk épületek s az úri boltokban árúlt holmik cifráját sem találta méltónak a megnézésre, vagy utánzásra, ha ugyan járt ezeken a helyeken. Mert egyszerű falusi fazekas volt ő, aki bár ügyesen bánik az anyaggal, nem ír rá mást az edényeire, mint ami forma a köznépnél divatos ez időben. Ornamentikája teljesen népies.

Mestersége, amivel műveit készítette, abban külünbözik különösen a máig is gyako-

rolt közönséges eljárástól, hogy a korongon megformált, szikkadt munkáját kétszer önti le iszapos agyagréteggel, kétszer engobe-olja. Az első bevonás fehér agyaggal történt, s miré ez beszívódott, félnedves állapotban jött a második kobaltos — smalte tartalmú — engobe-bal. Nagy gyakorlati tapasztalat kívántatott persze mindkét a keverékeknek a kezeléséhez, hogy a két réteg eggyé váljék s a szárítás és égetés alkalmával egy test viselkedjék. Amikor megszikkadt a kettős réteg, még azon nyersen, égetés előtt, hegyesre kihegyezett fácskát fogott s azzal vágott a felső rétegbe könnyed, bátor kézzel olyanképp, hogy ez a vágás vagy kaparás csak a felső kék rétegbe szántott bele, de nem bántotta

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL (14)

az alapanyagot, a disztelen veres anyagot. Így a pompás levegős kékszínű mezőn fehér vonalak adták meg az edény cifráját. Az első égetés, a zsengélés és utána a színtelen ólommázzal való bevonás, meg a második égetés úgy ment végbe felytatólag, mint más fazekasainknál.

Mesterünk nemcsak a megcsinálásához értett nagyon, hanem a rajzhoz is, amely a legjobb korban, 1790 és 1813 között rendkívül bátor, egyszerűségében is bájos, keresetlen és mégis elmés. Kevés ornamentumot használ, a felületeket nem borítja el, rajza szerkesztése szabad, szigorú aranyosság vagy ismétlődő geometrikus formák nem kötik meg a kezét. Tányérjai közepére egyszerű virágos ágat rajzol, tulipán vagy rózsa formával

végén hosszukás levelekkel, bimbókkal oldalt, vagy (rózsa helyett) olyan stilizált, vagy kerek virágot, aminek előképe a napraforgó lehetett. A szőlőt is igen szereti és gyakran használja, hol naturalisztikusan különálló szemekkel, vagy egész elstilizálva, egymás mögött emelkedő félkörnek mutatkozó szemekkel, amelyek ilyenkor magukban hordják a kerek magvat. Olykor ír a tányér közepére olyan hólabda forma nagy virágot is, amelynek apró részei kis kunkorodó csigavonalokból állanak. Olyan rózsa és kelyhes virág alakok is akadnak díszei között, amelyek a szűr és subadíszítésekkel tartanak rokonjussot. Más nem is hatott mesterünk ornamentikájára, mint a népies hímzés. A stilusérző s a naiv művészetet megbecsülő ember, igaz gyönyörűségét leli ezekben a díszítésekben. Az állatvilágból a madarat szereti mesterünk, és pedig amint a naiv rajzból kivehetni, a fürjet erősen. Nyugodtan ül ez a madár tányérjai közepén és kancsóin, vagy előre nézve, vagy vissza-

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. 341)

fordítva fejét, szárnya alig válik el a törzstől, tolla a stilus kivánta szép rendben simúl testéhez.

Beljebb haladva a XIX. századba, e kék fazekasság is hanyatlik teknika és rajz dolgában. A legfiatalabb darab 1846-ból való; bizonyára kevéssel ezután elhal ez a mívesség. Összesen tehát körülbelől hatvan esztendeig élt; ez idő megfelel két fazekas nemzedék tevékenységének.

Végső, de igen fontos kérdés lenne még az: milyen nemzetiséghez tartozott mesterünk, aki ezt a munkát cselekedte? Hogy stilusa az, amit teljes joggal magyar népiesnek mondunk, az kétségtelen. Hogy milyen nyelven beszélt egykor, arra nézve egynéhány felkarcolt mondás igazít el. Vartha Vince gyüjteményében olyan tál van, amelyen egy felrajzolt templom alatt, gyerekes vonásokkal, német nyelven az vagyon írva, hogy ez a balázsfalvi templom. Ezután a nyilván inas írás után következtetve, mesterünk német lenne. Ennek viszont ellene monda tiszt a magyar népies stilus, amit mesterünk aligha őrzött

volna meg [illegible]. Mert a [illegible] munkák [illegible] is [illegible] a város [illegible] kívántak [illegible] korsós [illegible] kajára?...

Barnakép legyen is [illegible] hogy [illegible] nek igen becses [illegible] idő alatt.

Egy másik igen [illegible] csoportja az erdélyi [illegible] munkáknak [illegible]

[illegible]

Ezeknél nem valami a szokásostól eltérő technika, hanem a közös művészi forma az, amely elárulja eredetüket. Nem egy mesternek sajátos ízlése ez, mely úgy a [illegible] mint a részletekben egyaránt megnyilvánul, hanem egy egész [illegible] csoport, [illegible] e munkákban és pedig szokatlan állandósággal. Tordán most is szép számmal dolgoznak és munkákban sok a művészi közösség a régi, [illegible] év előtti [illegible]. Képeink között 335 és 336 mind tordai munkát mutat.

Látjuk ezeken, hogy a tordai korsósnak már a nagy formája [illegible] hajlik körvonala más, mint a magyarországi vagy székely [illegible]. A tordai korsók [illegible] zömök, vaskos nyaka [illegible] a széles [illegible] felett egy tágabb hengerszerű tag veszi körül az edény száját, [illegible]

hiányzik. Persze, átmenti formák bőven akadnak, de a szájnak ezt a kiképzett peremét tartjuk legjellemzőbbnek, akár a nagy kövér kancsó formákon, akár a kisebb bokályszerű edényeken fordúljon is elő. Így a 338. kép középső sorának legközepső kancsóformája jellegzetes tordai munka.

Még mielőtt a diszitő formákról szólnánk, el kell mondanunk, hogy a tordai mesterek, kivált régen, fehér engobe réteggel vonták be munkájukat s erre írták rá a cifrát, kék

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (343).

smalte festékkel. A kékhez olykor, mint gyengébb töltő és külsőtám, a zöld járúl. (Ilyenek az «epres» kancsók.) Ecsetet ritkán használtak, ellenben legfőbb szerszámuk a gurgulya, nem abban a formában, amint azt ideát használják, hanem bivalyszarv alakjában. (Képe az I. kötetben.) Ilyen bivalyszarv végiből csurgatják a cifrázást az edényre ; ez az ornamentika ennek folytán vonalas, de jóval fejlettebb teknikában és művészi formákban, mint az, amit Kalotaszegen manapság mívelnek.

Vegyünk szemügyre egy ilyen tordai kancsót. A kancsó alja, mint alárendeltebb rész, igen helyesen kapja az egyszerű kvadratikus beosztást, a kockázást. E fölött a kancsó

[illegible]

CSEREPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. 241.

találkozik meg a díszítésében. A test — nem számítva a száját — négy övre van osztva; az alsó két övben szigorúan stilizált ideális bokrok állanak, váltakozva a kettőle; a felette levő két övben nagy félköríves fürtök helyezkednek el váltakozva bokrokkal. A bokrok töltetéke virág és [illegible] vonalak, úgy a belső mint a külső bokrokban virág helyett csigavonalas kacsok erednek. Ezek a csigavonalas kacsok [illegible] s [illegible] az [illegible] pettyek ugyancsak a tordai díszítés legjellemzőbb és sokszor megismételt formái. Magyar

szép végre kancsónkon a száj peremének dísze: az egymás mellé sorakozó csigás töltelékű körök.

Nem kevésbé gazdagok a tordai tányérok (335, 336). A peremét külön díszítik, vagy körülfutó indával, leveles ággal, vagy sorjába rakott virággal. Külön válik, egész a szerkezethez mérten, nagyobb tálaknál a fenék díszítése is, amely vagy kockás, vagy erősen beabroncsolt magános virággal ékes. A nagy tálak lemélyedő kúpos meredek falán, virágok és ágas bokrok, vagy csigavonalas körök sorakoznak középponti elhelyezésben. Ha pedig szabad virágos ág a tányér dísze, úgy geometrikus tagolású rózsákat, vagy széleskelyhű tulipánokat hord a szabadon felemelkedő inda.

Ismételjük, ritka, hogy egy vidék népies díszítő formái oly hosszú életűek legyenek, mint a tordai fazekasságé. Pedig úgy a múltban, mint a jelenben is, ezek az emberek a legdrágább jukat, az egészségüket adják oda ezért a nehéz kenyérért. Végtelenűl sokat szenvednek, persze jórészt anélkűl, hogy tudnák, az ólomoxyd-tól, ettől a gyilkos méregtől, amelynek használata vele jár mesterségükkel. Természetesen, ugyanott hálnak, ahol őrlik a mázat, ahol nagy kupacban áll a megtisztított nedves agyag s az ilyen ház, kivált ha rég lakja fazekas, vagy talán több fazekas nemzedék élt benne egymásután, teljesen át van fertőzve a méregtől. Vegyi vizsgálat vezetett rá. Ólomoxyd van a munkás ruhájában, a bölcső párnájában; ólomoxyd a talaj szemetjében, a gerendára üllepedett porban és pedig egész 10—13 %.

Vajjon csoda-e, hogy ezek az emberek oly hamar megöregesznek, elpusztúlnak ólommérgezésben; háromszázötven gyermekhalál esik ezerre.

A Székelyföld agyagművességét az ott készűlt kancsókról, bokályokról itélhetjük meg.

Sajátságos, hogy a Székelység az ő agyagiparában sajátos ízlést, felfogást nem tudott kifejezésre juttatni.* Ez a nép, mely annyi szépet és eredetit alkotott faragásaiban, a fazék ornamentikába nem tudta belé vinni egyéniségét elegendő mértékben. Vannak ugyan bizonyos formák, amikből ráismerünk a székely munkára: a sajátságos székely bokály alak, igen szűk nyakkal, hosszú s szinte mereven táguló kuporodó nyakkal; az ornamentikában is akad sok olyan jó forma, amely rokonságot tart a faragott kapuk díszítéseivel, de egészben véve fazekasaik sokat utánoztak a Magyarország egyéb vidékéről kerűlt formákat.

Fazekas munkákat ábrázoló lapjainkon azok a darabok, amelyekről még nem szóltunk, mind a Székelyföldről valók, bár van köztük több magyarországi eredetű. A régebben, 80—90 évvel ezelőtt, készűlt kancsó nagyjából hasonlít a magyarországihoz. Ecsettel díszítik. Ugyanígy futtatják körűl rajta az övet, a has alatt és a szájon, mint itt, virágainak rajza is egészben az, állatai is a szarvas, nyúl, madár. Később — és ezt a tordai

* Molnár György, a néhai makfalvi fazekasmester fia: Molnár Dani, a sokat emlegetett «Danibá», paraszti székely állat mintázó. Nagy lelkesedéssel emlékezik meg róla Jörgné Draskóczy Ilma: «Kedves, poéta lelkű székely szobrász-művészem! Ha behunyom a szemeimet, előttem az egyszerű, kedves környezet, melyben először megösmertelek. Ott fogadtál a szelid, lankás makfalvai hegyek aljában ülő kisded, fehérfalu házikód előtt, a nyiló nyári virággal berakott tornácon: te, halinába öltözött, szerény, igénytelen kis székely emberem. S mikor bevezettél műhelyedbe: a szentélyedbe, ahol a holt agyagba megihletett ujjaid alatt lélek száll, — nem annak a kiformált állatnak a párája hanem az isteni szikra, a művészi tűz — úgy álltam ott elfogódottan, szívdobogva, könnyekkel szemeimben, mint aki az Istent érzi maga körül.

Mert minden mesterséget meg lehet tanulni akarattal, szorgalommal, kitartással, csak a művészethez nem lehet hivatottság nélkül, kontár kézzel nyulni. Ez az egy, amit függetlenül szülőktől, neveléstől, társadalmi állástól, magával hoz valaki onnan, valahonnan az ösmeretlenségből. Ilyen Istentől eredő tűz szunnyadt annak a kisded székely csecsemőnek a lelkében is, aki hét egyszerű, közönséges eszű testvére mellé leszállt a Molnár György fazekasember házába, Makfalván, 1853-ban.

Növekedvén a kis fiu kortársaitól elütő komolyodó észjárással, a szomszédok, a komák fontolóra vévén okos mondásait, rábolintgattak, hogy: bölcs kicsi gyermek. Később azonban, mikor a cserépfedő, bögre és tál készitése helyett holmi apró agyagszobrocskák kerültek ki az apja mellett tanuló inaska

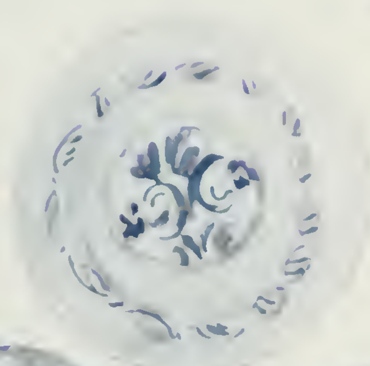

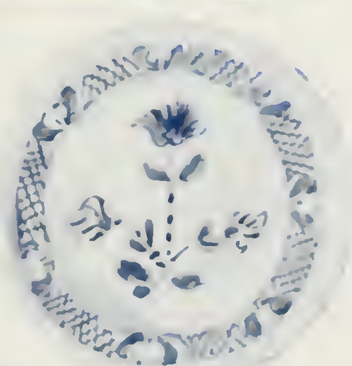
BOKÁLOK, KANCSÓK, A SEPSI-SZENTGYÖRGYI MUZEUMBÓL. (XXX. tb.)

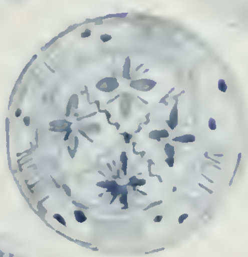

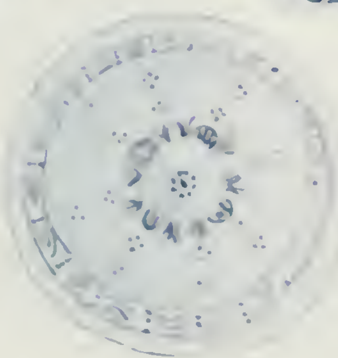

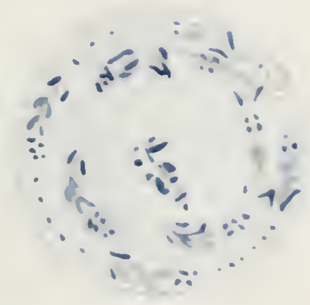

[illegible] FAZÉK, TÁLAK ÉS TÁNYÉROK A SEPSISZENTGYÖRGYI MÚZEUMBAN. (XXXI. [illegible])

hatásuak lehet betudni — több lesz benne a gorgulya [illegible] szaporodnak a [illegible] szélű vonalas formák. Megjelenik a [illegible] Másütt szokatlan motivum [illegible] kely tanyerekon láttunk.

Mint [illegible] s a székely [illegible] a [illegible] (334) kép [illegible] bár alakjuk nem épen székely [illegible] A (335) kép [illegible] a székely agyagipari ornamentikára [illegible] ornamentális növényzet [illegible]

CSEREPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL (31[illegible])

ujja alól, — mikor a [illegible] a madarak beszédét [illegible] talán időt lopó, ő előtte érthetetlen [illegible] külve, még magába vonultabb lett. Úgy, hogy [illegible] tudott is róla úgy [illegible] jelket. Olvasgatott, irogatott. Versben is prózában is [illegible] egy hentergő német nyelvtanból [illegible] ha elbujhatott valamelyik agyagos [illegible] alkothatta állatszobrait, [illegible] marosvásárhelyi ipariskola [illegible] Molnár Hanit. Így került fel két izben Budapestre [illegible] is magára vonta [illegible] voltak kiállítva [illegible]

lekkel. A XXX. tb. alsó sorának babos bokálya is új forma, de igen modernnek látszik. Hasonlókép szokatlan a XXXI. tb. füles fazekának díszítése. A székely tányérokról fogalmat nyújtanak a 347—48—49. képek.

A motivumokban való ez az aránylagos szegénység egy oly kötött s a teknikának alávetett anyagban meglehetősen érthető. Népies díszítő formáink stilusa az anyag szerint más-más. Más a hímzésé, más a faragásé, más a cserépé. De míg az előbbieknél bizonyos fokig szabadon rendelkezik eszméi, döntő motivumai felett a mester, inkább tűrvén meg

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (346)

egyszerű székely ember, akinek semmi előtanulmánya nem volt, késziti e pompás plasztikájú állatokat. Elvitték hát az iparművészeti múzeum műtermébe. Elibe raktak egy csomó agyagot, szerszámot s csak akkor győződtek meg az ő önmagából, öntudatlanul kifejlődött bámulatos művészi képességéről, amikor félretolva az ösmeretlen, neki idegen segítő szerszámokat, úgy kezdte apránként felépíteni szobrait, mint a fecske a fészkét, csupán egy kis pálcikával simítva, idomítgatva itt-ott.

A szobrászok közül különösen Fadrusznak tetszett meg; halálos ágyán is gondolt rá s átadott feleségének 100 koronát, hogy ezt most már utoljára küldi neki, mint búcsúüdvözletét. Egy izben az államtól is kapott 1000 korona szubvenciót, égető kemencéje fölállitására. Auguszta királyi hercegnő figyelmét is magára vonta egy remek magyar bikájával».

az anyag a formában való újítást, sőt, az [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] megszoktuk [illegible] az ornamentikát. Mások az [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] a [illegible].

A [illegible] fejlett ipar pedig [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] a [illegible] amely azt [illegible] az [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tette. Hogy [illegible] a [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] fejlettebb ipar kellett volna, mint a székely [illegible].

A Székelyföldet [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible] a [illegible] [illegible] [illegible] mint mindig e vidéken — [illegible] [illegible] [illegible] a [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] sairól, annál inkább mert [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] egy [illegible] [illegible] [illegible]. Mennyi minden pusztult el azóta!

Tizenhét év előtt * (vagy [illegible]) [illegible] [illegible] egyszer járt [illegible] [illegible] az [illegible] talál között azon hosszúnyakú, egyfülű kancsók nyakát [illegible] [illegible]. Kolozsvár vidékén ** epres kancsónak, Udvarhelyszéken pedig [illegible] [illegible] [illegible]. Minden közönséges székely háznak talán közvetetlenül a gerendázat alatt festett fogasokon látjuk felakasztva e kék, zöld, sárga, vörös és barna színű ékítményes boksájuknál [illegible] nagy számát. Eme korsók díszítése, beosztás tekintetében, több változatot mutat. Legegyszerűbbek azok, melyeknek elején minden szalagdísz nélkül van egy szál virág a [illegible] [illegible] bekarcolva vagy festve. Díszesebbek azok, amelyeknek a fülükkel ellentétes oldalán [illegible] virágból és több levélből álló bokrétát látunk. Az ilyeneken, tehát a korsó nyakán, a virágbokréta felett, széles több színű legtöbbnyire sakktáblás vagy hullámvonalas szalagékítmény van; bokréta alatt is szalag többnyire egyszerűbb a felsőnél, de nem ritka a felsővel egyenlően díszes és széles szalag sem. Ezek az [illegible] szalagok helyzetükkel [illegible] bár, de igen gyakran a kancsó legdomborúbb [illegible] vannak s nem az alsó, az összeszűkülő részen.

A kancsó előoldalán, a bokréta helyén akárhányszor madár, vagy más [illegible] alakot találunk s körülötte, mellette és alatta a bokréta virágait. Az ilyen két szalagos beosztáson kívül gyakori a három szalag is: egy a kancsó szájánál, egy a nyak és test elválasztási vonalán és egy a test, vagy a legtöbbször kidomborodó alsó összeszűkülő részen van alkalmazva. Ekkor aztán úgy a testen, mint a nyakon egyes virágok és levéltömbök váltakozása tölti ki a három szalag között levő két teret. Még egy beosztást kell említenem, midőn is az egész kancsó virágokkal látszik behintve [illegible] minden szélesebb szalag nélkül. Ilyenkor a kancsó legfelső szélén és lent a talpához közel látunk csak pár, egyenes vonalból alkotott, néha hullámvonallal élénkített keskeny szegélyt; a közbeeső tér, függélyes irányban többnyire két részre osztva, különböző virágok és levelek csoportosításából alkotott díszítésnek szolgál alapul, mely díszítés [illegible] [illegible] [illegible] látszik szárak által összefüggő kötött bokrétának. E különböző beosztású kancsók virágdíszei között leggyakoribb a tulipán, a [illegible] és a rózsa. [illegible] a [illegible] [illegible] virág, sőt gyöngyvirág is, sőt néha még [illegible] is. A [illegible] és a [illegible] [illegible] változatai szolgáltatják. A több virágszálból alkotott bokrétákon a [illegible] [illegible] elmaradhatatlan.

Az állatalakok legtöbbnyire madarak, s csak kivételesen találhatni egy-egy [illegible] vagy szarvast. A színek között a következő összetételeket találtam: [illegible] az egész [illegible] egy (kék) színű; zöld-barna, vörös-kék, kék-barna, zöld-sárga-barna, zöld-kék-barna, vörös-kék-sárga, vörös-zöld-sárga, zöld-kék-sárga-barna. A barna vagy [illegible] színt kiválóan kontúrvonalnak használják. Az általam ismert összes [illegible] [illegible] [illegible] kancsók csak a múlt és a jelen századból valók, mióta 1841 évszámmal is [illegible] [illegible] sötétkék alapján [illegible] és [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Erzsébeten. A Székely Nemzeti Múzeum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

* Székely Nemzeti Múzeum Értesítője. [illegible] [illegible] 18[illegible].
** A Magyar Nép Művészete I. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

szám 128 882.), rózsából és leveléből alkotott dísze fölött, 1808 évszámot látunk. Ennél van ugyan régibb évszámos edénye is a múzeumnak; így: egy zöldes mázú öblös bögre rózsabimbós dísze fölött 1722 van bekarcolva, T M betűkkel együtt (múzeumi szám 27). Egy más, relief-modorban kivitt, levelekkel és hullámvonalakkal díszített, nagy kétfülű, amforaalakú fazék pedig ANNO 1740 felírással van ellátva (múzeumi szám 382). 1833-ból való egy perec-alakú kulacs (múzeumi szám 459), melyhez hasonlót, bár a székelyeknél régente szokásos alakú kulacsnak állítják, máshol az egész Székelyföldön nem találtam. A Székely Nemzeti Múzeum korsóin állat-alak, tulipán, rózsa és őszirózsa társaságában, három madár és egy szarvas fordul elő. A leírt «bokáj korsók»-on kívül számtalan alakú, különféle célra szánt cserép-edényt gyártanak jelenben a Székelyföldön, különösen Udvarhely- és Háromszékmegyében, melyeken a stilizált rózsa és tulipán teszik a díszt, noha a fenyőtoboz és a búzakalász is igen felkapott, egyszerű alakja miatt. Ma már a század elején még felette divatos bokájkancsókat, valamint a virágdíszszel festett bútort kiszorítá az idegen modor; amott hitvány színes üveggel, itt egyszínűre mázolt olcsó munkával helyettesítve a régi ékes divatot.

Még ugyan számtalan, a batvanas évekből való tulipános bútor található minden faluban, azonban ma már csak egyetlen-egy asztalost találtam három megyében, aki még tud a régi modorban festeni. Brassóban még most is készítenek Oláhország számára tulipanos ládákat, de ezeken már a régi formák helyét naturalisztikus virágalakok foglalták el. A bútor szerkezetében nem hiszek magyaros vonást találhatni, mert az egyetemes renaissance, leginkább barok formákat mutat s így magyaros jellegüket csupán csak a festésnek köszönhetik. A nagyon egyszerű ágyaknak mindkét végén, úgy a fejénél, mint lábnál barok, kanyargós vonalakkal metszett, magasabb rakványt találhatunk, látható külső felükön (néha belsőn is) egy vagy több rózsából kiinduló festett bokrétával. E rakvány alkalmazását mindkét végén, a gerendáig rakott, magasra vetett párna és derekalj halom tette szükségessé. A rakvány alatt, mintegy frizül, körfonatokat találunk, mely alatt aztán egy más színű mezőben egyes virágból, vagy virágtartóból kiinduló bokréta ékeskedik. A görbevonalas friz alatt lévő mező gyakran két kisebb négyzet alakú, s más színű mezőt tartalmaz, hasonlólag virágdíszszel ékítve.

A székek egyenes háta a barokban honos kagylóból keletkezett; ki- és befelé fordított körszeleteket, hasonlattal élve, kifli alakot mutat, egy virágból kiinduló festett bokrétával. Bútoraink között legszebbek a ládák és azon szekrények, melyeknek alsó része két fiókocska és egy nagyobb ajtóval zárható; míg a felső nyílt tálas. Mind a ládák, mind e szekrények eleje hosszúkás és egyenoldalú, más-más színre festett négyszögekkel több mezőre van osztva, mely mezők mindegyike virágbokrétákat és apróbb sarokvirágokat tartalmaz. A mezők között maradt hely vízszíntes, vagy függélyes irányú szalag, vagy hullámvonalakkal van kitöltve, mely hajlásaiban rózsát vagy rózsabimbót tartalmaz, vagy egyes, mintegy a hasadékba szúrt virágszál ékíti. Ezek az egyes virágszálak nincsenek semmi szervi összefüggésben a mellettük levő más mezők bokrétáival, azonban mégis a lényegesebb s inkább díszített mezők szegélyébe látszanak betűzve lenni. Az egyes, négyszögű mezők sarkain kifelé fordítva a nagyobb mezőben, avagy befelé fordítva a kisebbikben, számtalanszor a fehér- vagy tüzesliliomnak három szirmos alakját találjuk. A ládákon még koszorúkat is láthatni. de csak ha nincsenek több mezőre osztva.

Az általam látott, legrégibb évszámos festett bútor 1806-ból való; de úgy ezen, mint a legkésőbbieken, egész a 60-as évekig, díszként a rózsa játsza a fő szerepet, s mellette a tulipán, szegfű, gyöngyvirág, narcisz, napraforgó, búzavirág vagy liliom. A levéldíszt, a tagozatlan szélű szegfű- és tulipánlevélen kívül, hasonlólag a rózsa szolgáltatja. A rózsabimbónak tulipánba átmenő alakja mindig profilben, a rózsa azonban leggyakrabban távlatilag van előállítva. A virágok, de kivált a levelek, a színes alaptól fehér, vagy sárga konturvonallal, a fehér alaptól pedig feketével vannak elválasztva. A Székelyföld festett bútorain semmi nyomát sem találtam az árnyékolásnak, noha ecsettel már csakugyan

könnyű lett volna a kivitel, nem úgy, mint a hímzéseknél. A magyar stílűnek nevezett vonás azonban megőrizte egyszerű asztalosainkat a divatos utánzástól, s megtartották a hagyományos régi formákat és régi modort. Ha a régebbi virágaikon kívül újabbakat a természetből merítettek is, az elvont alak vagy megegyezik azon virágnak már régebben is használt stilizált alakjával, vagy ha azelőtt nem divatos virágot festettek, azt mindig stilizálták (pl. a nárciszt), mi által a többi népies [illegible] szerves összefüggésben tudták alkalmazni»

CSEREPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (367.)

Szerencse, hogy Huszka lerajzolta s lefestette azt, amit annak idején még talált a Székelyföldön, — ma már hírmondó is alig-alig van a régi holmiból.

Bútor is, de hálás szerszám a székely házban még az osztováta, amelyen a szép piros vagy kékvirágos ebédlő moring készül; a szedettes abrosz és asztalkendő, a cserepakkos, a fenyőágas fehér, meg a tolda is mind ezen.

Az osztováta egyszerű szövőszék (368.)

A fölvetett fonalat a „basajong" alul pálcákra szedik. (A pálcákat „csepű"-nek nevezik.) Mikor az abrosz szövetében a minta következik, a lábító lenyomása alkalmával, mert [illegible] a borda előtt szétnyílna a fölvetett fonal, ki-ki kell húzni egy pálcát s mikor a szövő a «vetőllő» áldobása után egyet ölt, vissza kell tenni a pálcát és kihúzni egy másikat. És így, amíg a minta elkészül. A lábító lenyomásával föl és le mozognak a csigára akasztott

nyüstök; szabályozzák a fonalat és megadják a vászon alapmintáját: barackmagos, fenyőágas, stb. Fontos a fölvetés, a nyüstök és a véle összefüggésben lévő lábitók száma. A pálcikák meg kiválogatják azokat a szálakat, amelyeknek az öltés alkalmával lazán, szedettesen kell maradniok. Ezekből a lazán maradt öltésekből alakúl ki a minta. Bizony csak lassacskán, de szépen.

A szedettes asztalnemű és kötény, újabban ismét kezd terjedni. Udvarhelymegyében már maguk a lányok is keresik a szebb mintákat. Elmennek Etédre, Siklódra érte, ahol sokféle minta maradt meg. Erdővidéken is lehet látni nagyon régi szedettes abroszokat, bár, mint már panaszoltuk, ez a vidék a szász asszonyok és gyűjtők révén ki van fosztva.

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (348)

Takácsok, valamint a székely-keresztúri megszünt szövőiskola volt növendékei is készitenek szedettes abroszokat, asztalkendőket.

A takácsipar Udvarhelymegyében, Alsósiménfalván, Székelykereszturon, Etéden, stb. szép múltra tekinthet vissza. Érdemes tanulmányozni, ha romjaiban is, mert a vasút előtti időben gyékényes szekerekkel kivitelt is csináltak Kolozsvár és Várad felé, Magyarországra, olyan mintázatú szőttesek, kendők s asztalneműből, amelyek mintáját, egy jobb kor magyar takácsai, igen megköszönnék.

Nézzük magát az osztovátát, mert azon is van díszítés. Nincs festve, de vésett, vagy tüzes vassal égetett virágokat találunk szinte minden osztovátán.

Érdekes szerszám a csörlőkerék, melynek küllői esztergályozva vannak és úgy ezeken, mint a kerék agyán, vésett apró díszítések. Ezen, valamint a tekerő-levelen, melyre

a legombolyított [illegible] ki is van festve a tulipán vagy a [illegible] virág.

A guzsalyat is [illegible] van; csúcsa [illegible] virág [illegible] kak, hogy [illegible] akkor a leány [illegible] szokta készíteni [illegible] beszéljen a guzsaly [illegible] hogy mikor a legény [illegible] guzsalyasba [illegible]

CSEREPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. [illegible]

Eredetileg a fonót, amit ma a székelyföldön korusnak hívnak, nevezték guzsajasnak. Ez volt régebben a falu mulatsága.

Este összegyűltek valamelyik öreges házaspár házába a fonó leányok, a legények, asszonyok, férfiak és a mesemondó öreg emberek. Hallgatták a régi meséket Aranyos királyfiról, Nagyeheto [illegible]ról, a [illegible]ről s azokról az ismeretlen hősökről, tündérekről, akikről olyan szépen regélt a vén Kibédi az öreg [illegible], de amiket nem hall meg senki többé — soha. Nincsenek meg egy mesegyűjteményben sem, elvesztek örökre, mert nem volt a ki megmentse.

A korusban hallgatták régebben azokat a szép meséket. Mikor a [illegible] veszélybe került, [illegible] meg az [illegible] is.

A mese után előkerült a nyalakozó: sült pityóka, főtt körte, vagy alma. Aztán a

fiatalok énekeltek régi balladákat pogány királyról, Fejér Annáról, megölt legényekről. Az öregebbek a legényekkel mókáztak. Csipkedték vidám ártatlan tréfákkal őket. A leányok gyorsan pörgették az orsót és nagyon vigyáztak rá, mert, ha elejtették, annak a legénynek, aki fölkapta, fáradságáért csókot kellett adni. Vigyáztak, — de ki látna be a leánylélekbe s milyen boldogság lehetett néha, azaz orsót, véletlenül, akarva, leejteni. Azt az orsót, melynek karikáját ónbetétes virágokkal az a legény készítette, aki úgy kéri szemével a — leejtést...

Kedves, tiszta mulatás volt ez. És azért a fonal is gyűlt. De ez is csak volt.

CSERÉPEDÉNY A SZÉKELYFÖLDRŐL. (350)

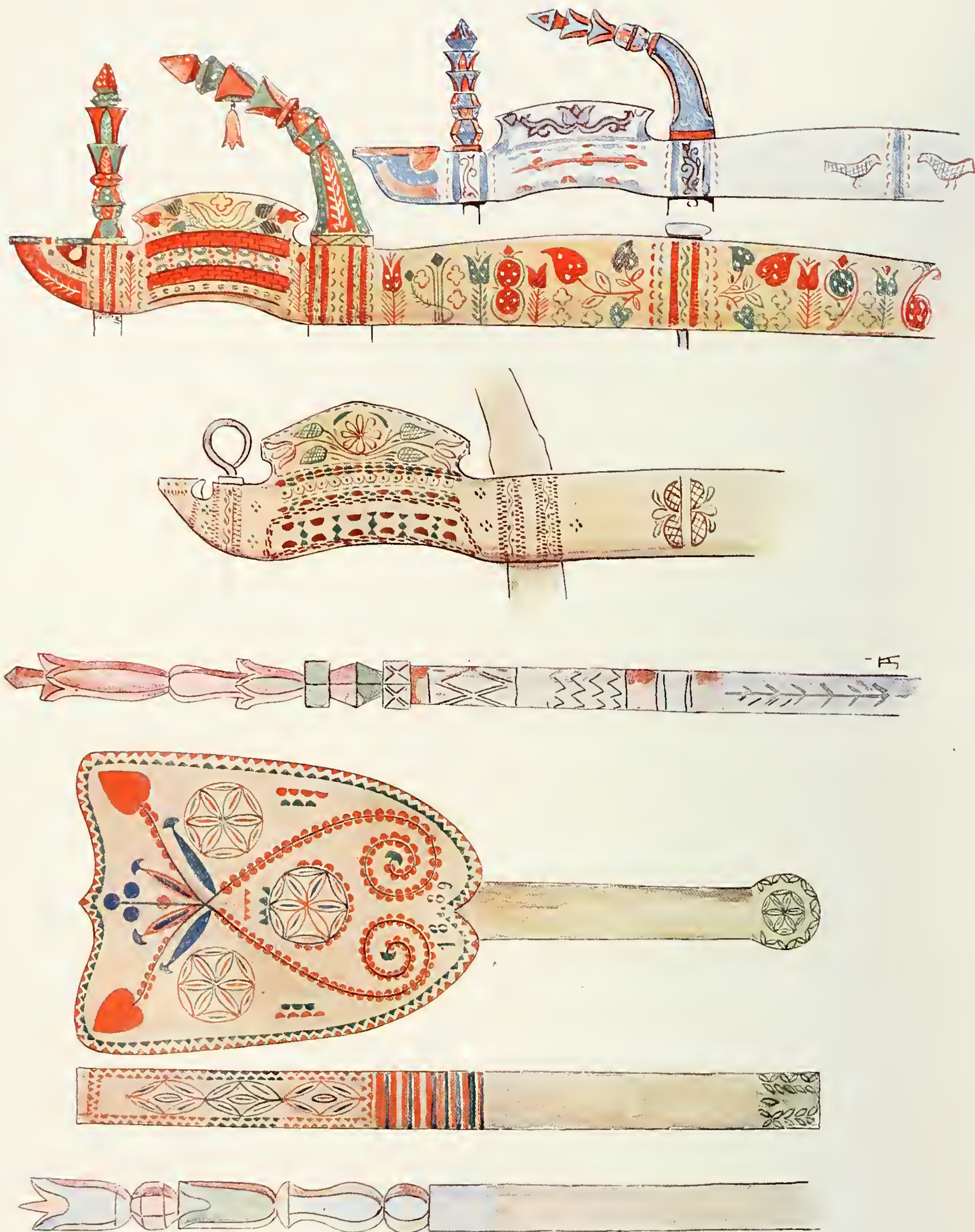
Kevés helyen van már kórus s ami van, az sem ártatlan mulatság többé. Be is van tiltva sok helyütt.

Nincs mese, nincs talán leány, nincs legény se már . . .

Sok faluban még táncot se lehet hívni, mert Oláhország s az egész nagy világ, úgy elvitt leányt, legényt, hogy alig maradt öt-hat a faluban. Nem figuráznak a legények, kiveszőben a csürdöngölő, a cigány is felejtgeti az árvátfalvit, csekefalvit, szömmiklósit.

Szeretik díszíteni a jármot is, főleg a járomfőt, metszett virágokkal, leginkább pirosra és kékre ; az ostornyelet a nyaklótartónál faragják ki ; a szekeret figurásan vasalják sok helyütt és akad még cifrakávás gereblye is elegendő.

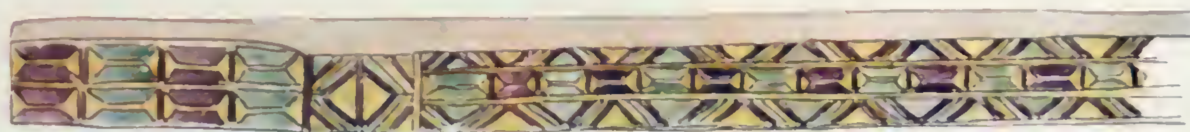
Mielőtt a varrottasok ismertetésére térnénk, szóljunk a gazdasági eszközök, a földmíves szerszám s az apróbb holmi díszítéséről. Első a járom, a cifra járom.

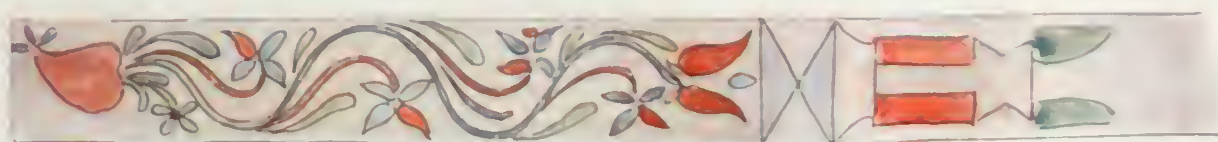

Guzsalyvég (Kovács Mihály munkája, Farcádról); lapitó (Malomfalváról); guzsalyvég (Lengyelfalváról). Szines jármok jobbról az első Pikkuly Ferencé, Lengyelfalván; a második Józsa Sándor biró tulajdona s készítette Bándi Sándor Hodgyán; a harmadik 1880-ban készült, Bétában.

(XXXII. tb.)

MOSPLAK A SZÉKELY NEMZETI [illegible] ([illegible]) [illegible] XXXIII. II.

A cifra jármok szokottabb díszítési elemei: a rozmaring, leveles szár, a tulipán s a kőrek rózsa, továbbá háromszögek, négyszögek, körök és félkörök sorozatából előállított geometriai díszek. A díszítés rendesen vésett s [illegible] és [illegible] uttal festett is. A helységek közül ahol csinos cifra jármok készülnek, Székelyudvarhelyen kívül különösen [illegible] [illegible] falvat és Oroszhegyet kell megemlítenünk.

A hat külön darabból összerótt járom öt felső részén jut díszítés: magára a járomfára, mely a tulajdonképeni terhet hordja, a két elorudra és a két járomszegre.

Egész hosszában díszítik olykor a járom ívét, de különösen annak két megnőtt végét, a bordica szarva és a járomszeg közötti részt.

A hengerszerű járomfára a legalkalmasabb díszítésmód csakugyan az, ahogy ők azt díszítik: egymás mellett körülfutó öveket metszenek vagy festenek rá, s pontokkal, vonalacskákkal lágyítják ennek az övnek kemény hatását. Az ív két végét ellapítják úgy, hogy az [illegible] ebben végződik. Erre a síkra jön a dísz, vagy összefüggő [illegible] és az udvarhelyi kapukon is előforduló paraszt barokkos motívum vagy egészen egyszerű, könnyen rótt díszítések kerülnek egymás alá párhuzamos sorokban. Pontok [illegible] körök, félkörök, szilvamaghoz hasonló formák, szíves tulipán a kedvelt dísz.

A járomszeg felső vége éppúgy mint a fapes bordica szarva, hegyesen végződik s rajta felismerhetjük azokat a formákat, amikkel a fejfákon rendesen találkozunk (354–[illegible]).

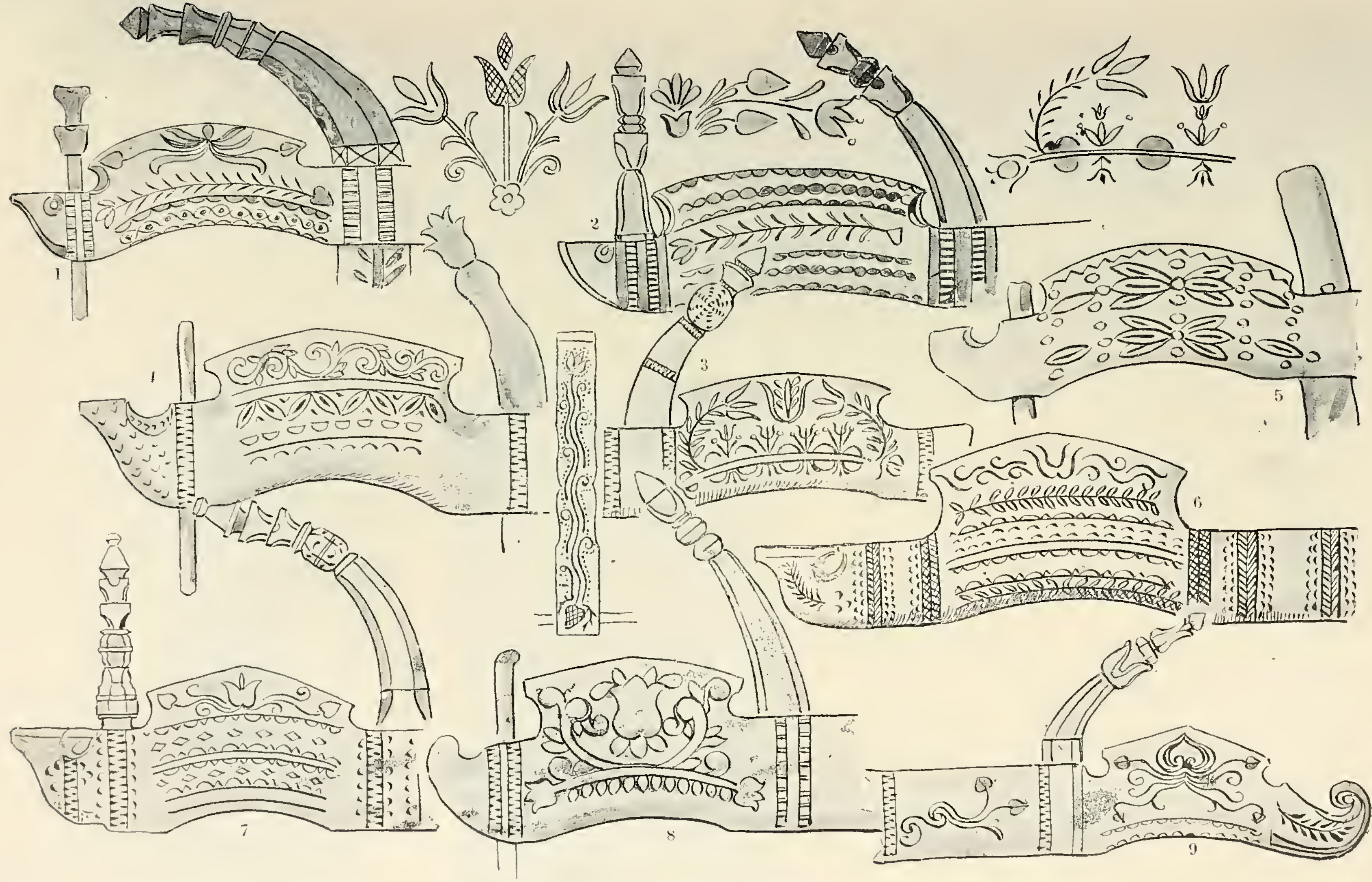
Színes megoldású szép járom a Bándi Sándor készítette, továbbá egy [illegible] és egy [illegible] a XXXII. táblán.

A díszítésre szánt [illegible] nyelét [illegible] szeretik négyszögletűre simítani s az így kapott keskeny felületeket faragják ki vagy festik be, melyek épen ilyen keskeny [illegible] fogva [illegible]

[illegible]

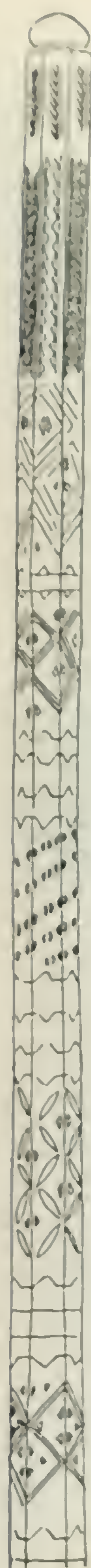
CSIKSZEREDAI SZEKÉR. 352.

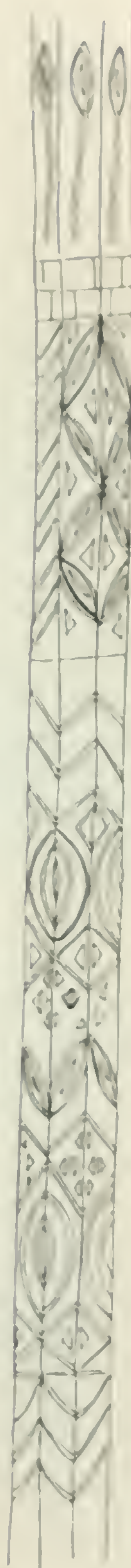
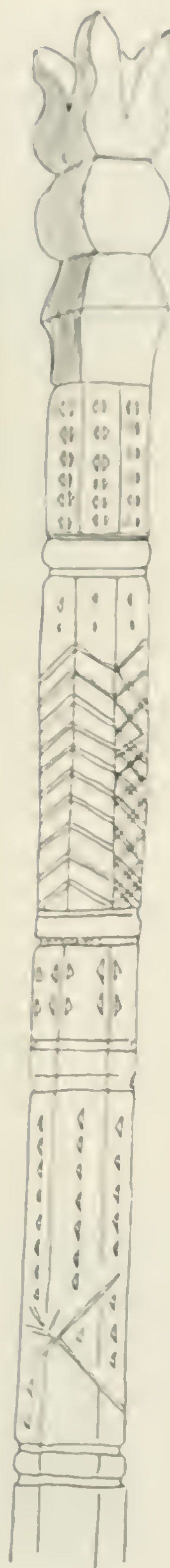
GÖNDÖR DOMOKOS JÁRMA. KARÁCSFALVÁN. 353.

FARAGOTT DISZÍTÉSŰ JÁRMOK. (354—359)

(1. Malomfalva; 2., 3. Székelyudvarhely; 4. Fenyéd [Dávid Mózesé]; 5. Zetelaka [Szőcs Dávidé]; 6. Szombatfalva [Ilyés Istváné]; 7., 8., 9. Kadicsfalva.

GUZSALYNYELEK A SZÉKELYFÖLDRŐL

«KÓBEROS» SZEKÉR A KÉNOSI VÁLYUNÁL. (361)

igen alkalmasak valami különösen gazdagabb díszítésre. Az egyenes vonal különféle irányban húzva, bemetszett háromszögek, négyszögek, holdacskák, zig-zeg vonalak, ívek s belőlük alakított szilvamagféle motivum az egész, amit rajtuk találunk; ezeket alkalmazzák szakaszonként (364, 360, 364) változtatva, vagy itt-ott egész végig egyformán.

Az egyszerű faragó kés többet nem igen teremthet e kis felületeken, képtelen például olyasmire, amit bízsókkal vagy tűhegygyel rajzol meg a somogyi juhász, s igy finomabb rajzú virágokat, állatokat, sőt emberi alakokat is bevon ábrázolásának keretébe. Guzsalyok is készülnek ily módon, de festve még inkább s rendesen tulipán a guzsaly vége.

Magából az anyagból is ügyesen adják a díszt, midőn több vékony, egy csomóban levő ágat kötnek le, oly módon, hogy körteformájú kihajlást formálnak együttesen.

Különféle díszített holmi van a (365) — képen, egyik-másik több bizarrsággal, mint művészettel megoldva. A halak szájából kiálló kanalak ilyenek. Valamivel jobb az, amelyiken a nyél körül kúszó kígyó van, e kígyó teste és nyél közötti tér át van törve s ez által könnyűvé lett az egész kanál; az a tojástartó pohárka, amelyet négy ág tart madár karmokként, az is inkább ötletes, mint művészi; a mellette álló másik ilyen poháron bár szép tisztarajzú levelek vannak s csinos az alakja, de a néhány berakott könnyen kihulló kék gyöngyöcske nem épen oda való s a nyakno szabadon mozgó karika is annak a mesterkélt művészieskedésnek a példája, mely a nehezen készíthetőt a művészivel zavarja össze. A pohár fájával egy darabból van ugyanis ez a karika faragva s az ilyet rendesen megcsodálja a felületes szemlélő és erre számít is az érdemes mester. Még bizarrabb az a bot, melyen ló- és emberfejek vannak faragva, úgy, hogy az ágak lemetszése folytán kapott csomók különféle pisze és lógós orrokra adtak tréfás alkalmat a faragónak.

BÚCSUSOK. (362)

A székelyeknél a mosófák (366) nem oly színesek, mint azt Kalotaszegen láttuk; sok hasonló motivumra akadunk ugyan, de az egésznek úgy elrendezése mint kivitele egyszerűbb, szegényesebb. A zeg-zug vonalak szerepelnek leginkább, meg a körök keresztezéséből adódó rózsák. Ritka a színesen díszített mosófa, de leltünk hármat a Székely Nemzeti Múzeumban (XXXIII. tb.)

A térkitöltés szerkezete igen egyszerű. A két arányos oldalból álló, faragott és festett díszítésnek, az első példányon még a részarányos tengelye sincs külön hangsúlyozva, de

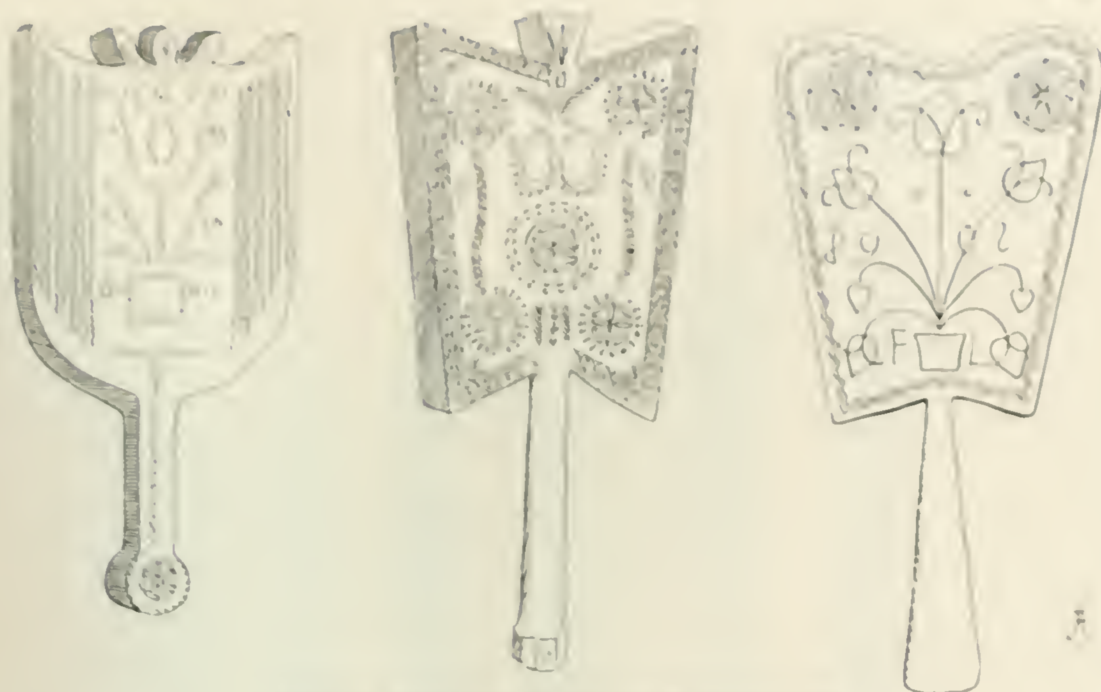
«CSATLÁS» EGY LÖVÉTEI SZEKÉREN. (363)

GURZSALYNYELEK, A SZÉKELYFÖLDRŐL. 364

A SEPSISZENTGYÖRGYI SZÉKELY MUZEUMBÓL. (365)

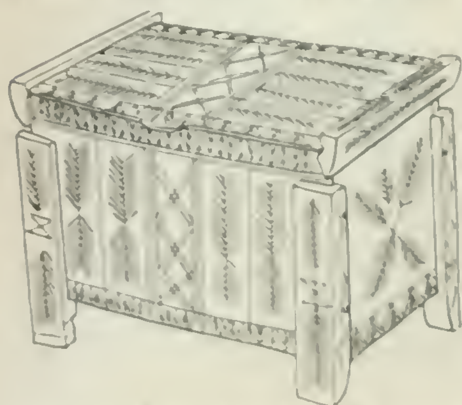
MOSOLÁK, CSIK-GYIMES ÉS CSIK-SZENTTAMÁSBÓL. 366.

azért valami képzelt vonalból indulnak jobbra-balra a virágokat hordó indák; a közép vonalat mindössze fönt egy különálló nagy tulipán és lent egy cserépféle jelzi; a négy sarkot felül egy-egy tulipán, lent egy-egy mértani rózsa tölti be; az egész be van keretezve s magának a mosólának nyele tulipánban végződik, — felül és a középen is ilyen féle virág van kifaragva.

A második mosóla nyele kard markolatos (ilyenek különösen az oláhoknál divatosak). Díszítése ennek is egyszerű: a középvonal széles piros és zöld kockából álló sáv. Két oldalt egyenes száron levelek, mellettük a közép felé kunkorodó indák.

A harmadik mosólának a közepén van a virágok közös szára, ebből nőnek ki a tulipánok, szélről igen naiv és érthetetlen motivumok, felül a sarokban napraforgó.

Egy malomfalvi mosófa vagy lapító sulyok van a XXXII. táblán is. Szív alakot képző két inda indul ki a nyél kezdetéről és a két csúcshoz érve egy-egy nagy piros szívben végződnek; a két inda közt és mellettük mértani rózsa; a tér további betöltésére különös vastag orsó formáju kék motivumok, a szegély kék és piros háromszögekből képzett zeg-zug vonal.

GABONATARTÓ („SZUSZINK") BÍRÓ KÁROLYNÉ, CSIK-SZÉPVIZEN. 367.

A vászonfeszítők (XXXIII.) elsőjén, hullámos indán ülnek az apró tulipánok; két végén mértani rózsa.

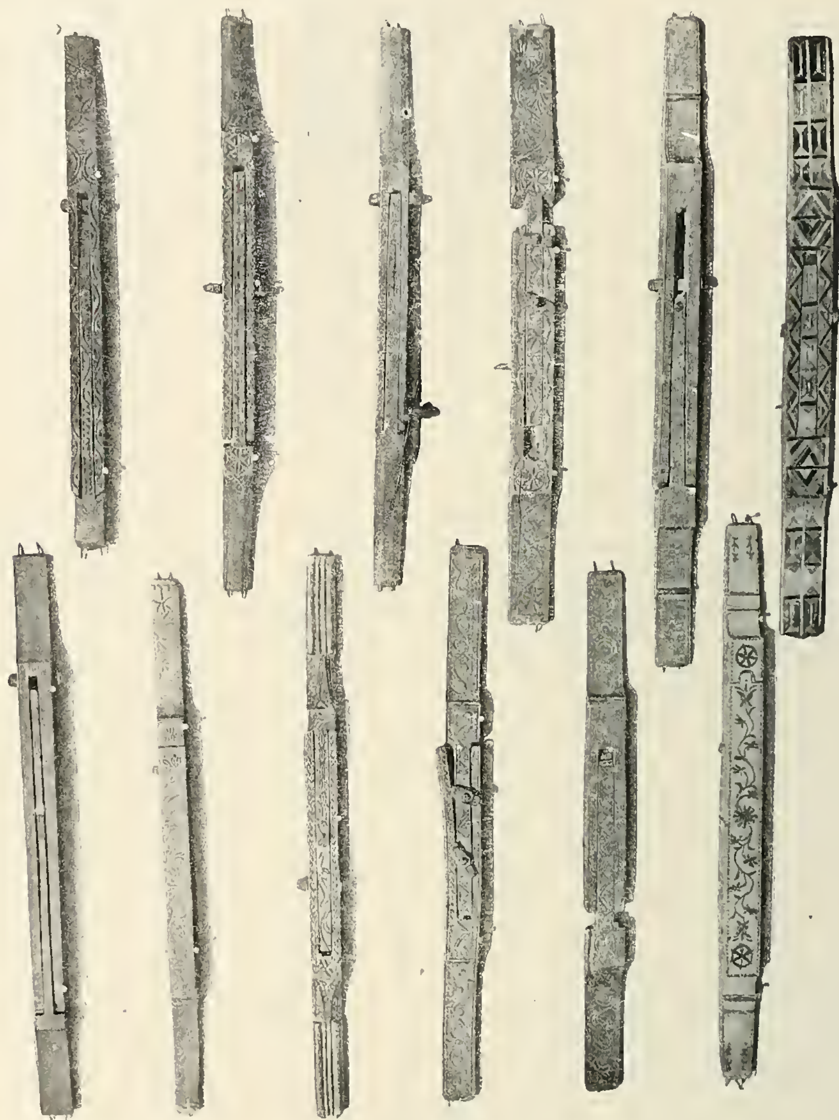
A második nálunk nagyon szokatlan módon van díszítve; színesre festett s rá ragasztott szalmadarabkák mozaik szerű elhelyezéséből alakuló egyszerű motivumok. A harmadik szép lendületes vonalu indái egy szívből indulnak ki, rajta tulipán és csillag virág.

Szuszink a (367.) kép; e gabonatartó nehéz láda előfordul mindenütt az országban, itt egyenes vonalas a dísze, meglehetős egyhangusággal alkal-

mazva ; szerkezete erős; az oldalak felső éle ki van hornyolva; jól csukódik és a portól megvédi a portékát.

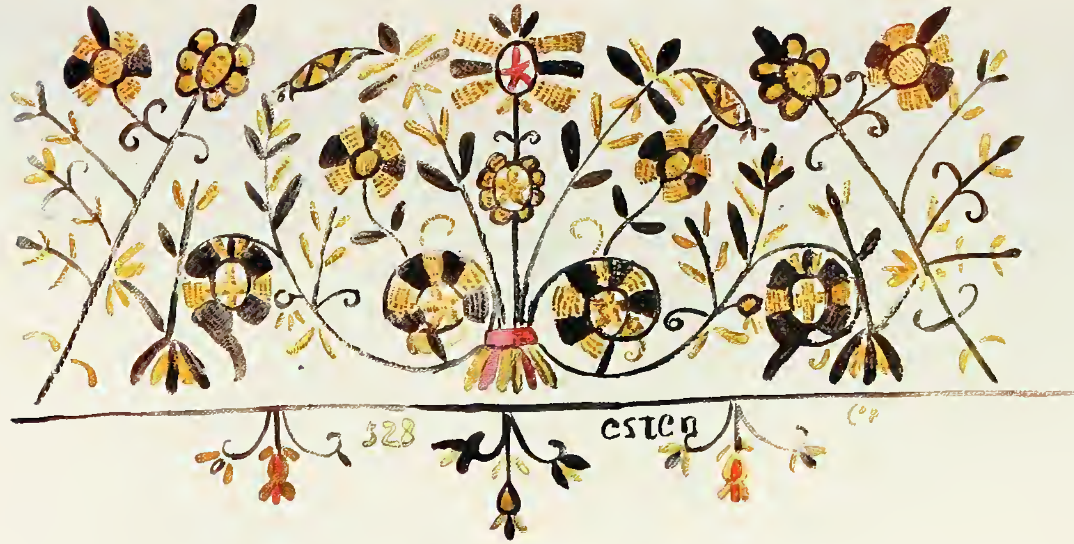
Elérkeztünk a varrottasokhoz.

A székely hímzések formái két főosztályba csoportosíthatók. Az egyiknél a mértani alapformákból épül fel a dísz, a másiknál szabadabb, többé-kevésbbé stilizált virágok (itt-ott állatok) a motivumok.

VÁSZONFESZÍTŐK. (367 a)

A szigorúbb mértani díszeknek természetes váza a szövés hálózata, — ebből indúl ki, ennek szálait követi, függélyes, vízszintes és átlós irányban a varrott, illete öltött díszítés. Ezt a módját a díszítésnek természetesen mindenütt megtalálták, önmagától kinálkozik ez, a szövés maga mutat rá a hímzésnek ilyen alkalmazására ; a himző keze csakhamar rátalál ösztönszerüleg bizonyos formákra, amelyek ismétlődnek s amelyekre külön-külön rájönnek, anélkül, hogy egymástól eltanulták vagy lemásolták volna. Általánosan ismer-

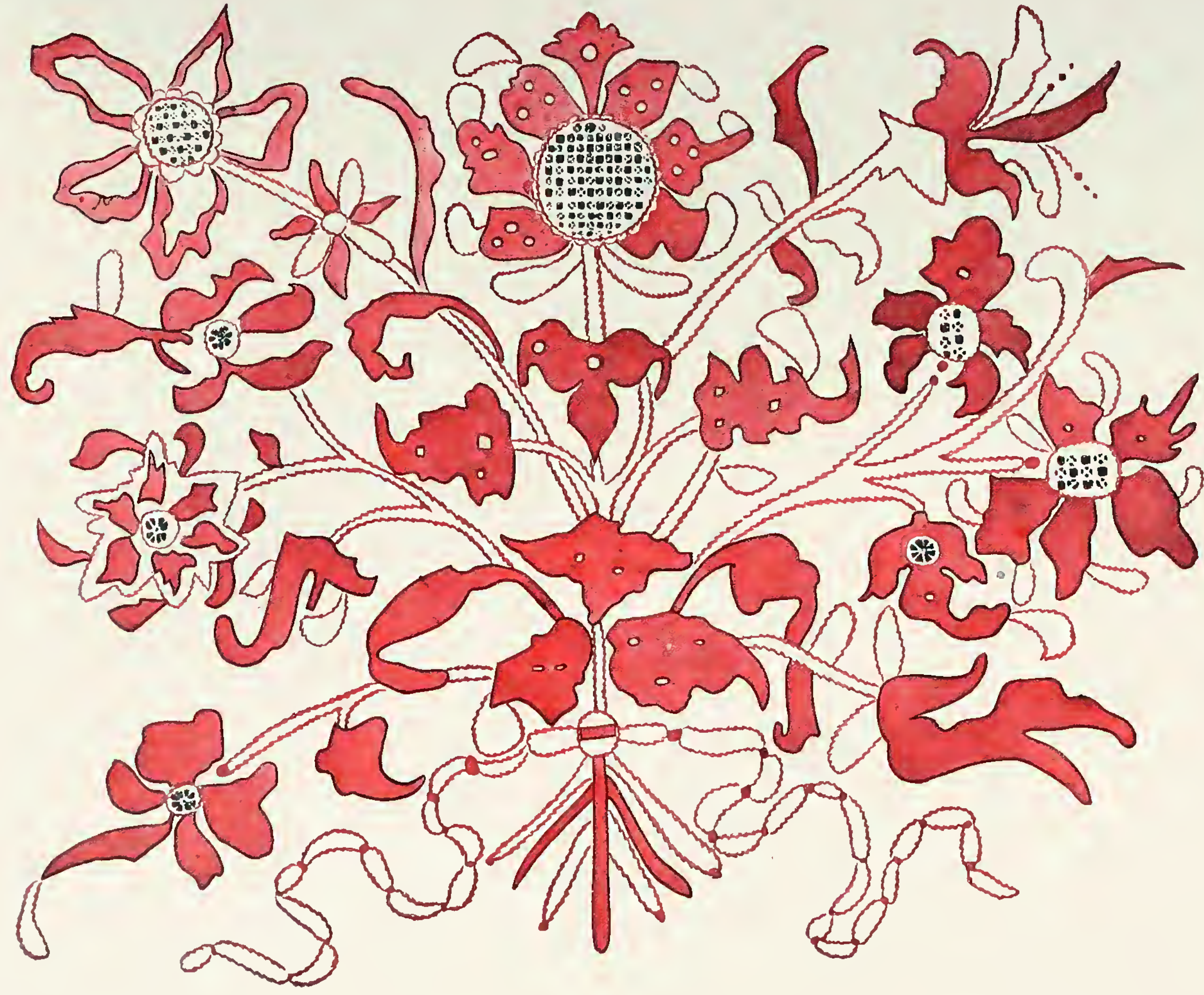
RÉGI SZÉKELY VARROTTASOK. (XXXIV. tb.)

(I. 1790-ből, özv. Sebesi Józsefné, Kováts Ilona tulajdona. II. Lázár András gyüjteményéből, Dálnokról.)

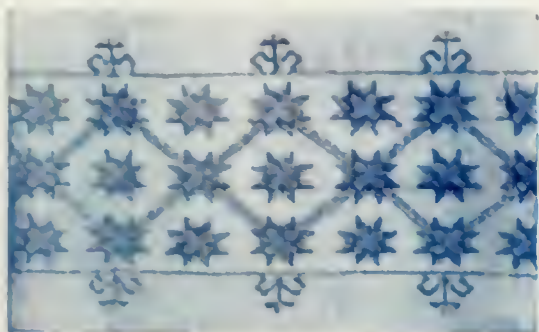
RÉGI SZÉKELY VARROTTASOK A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBÓL. (XXXV. T.)

RÉGI SZÉKELY VARROTTAS A SEPSISZENTGYÖRGYI MUZEUMBÓL. (XXXVI. (b.)

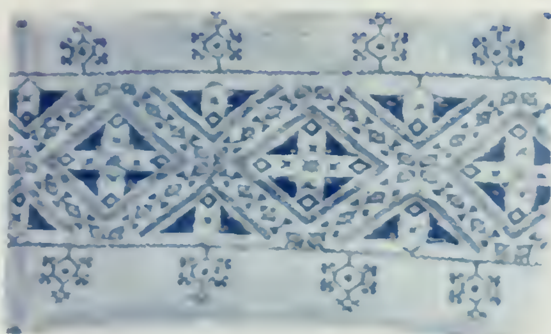

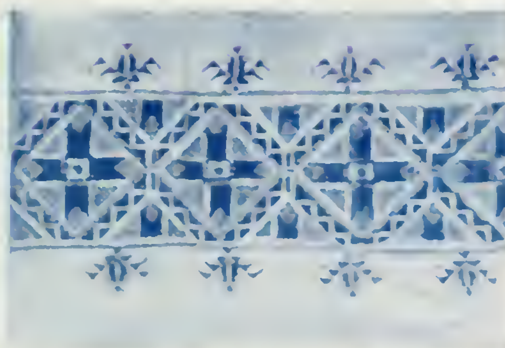

M 4

SZÉKELY VARROTTASOK

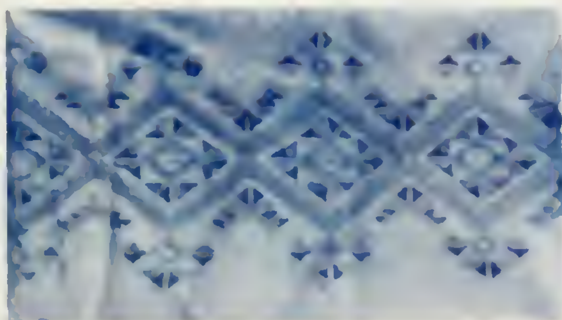

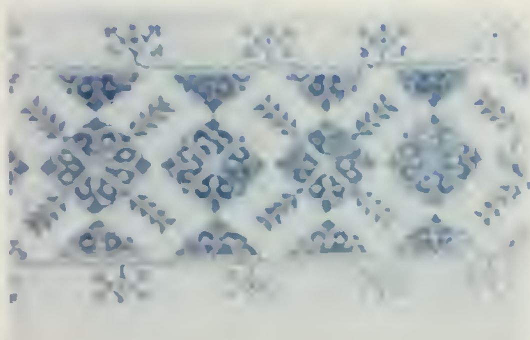

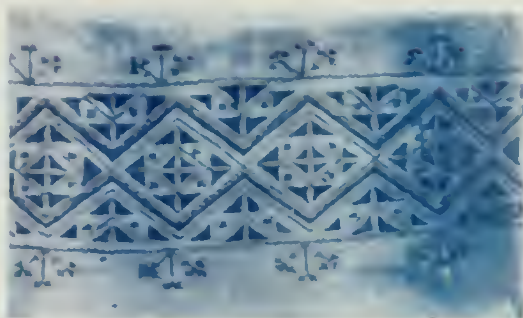

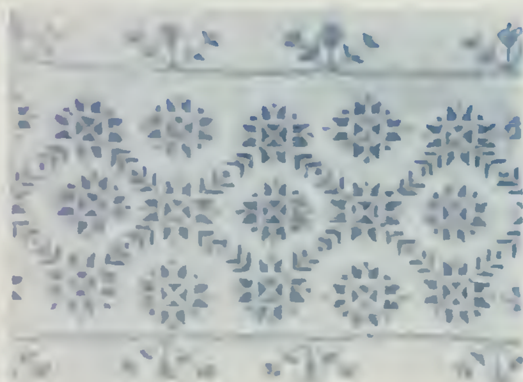

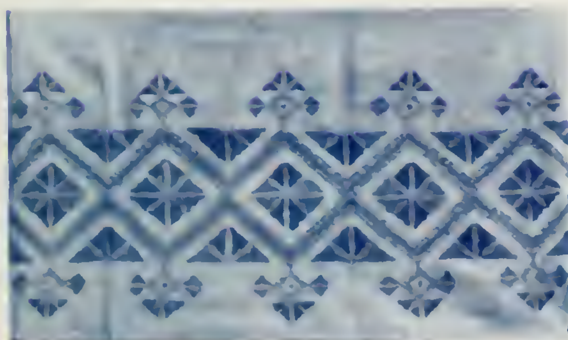

M. 18

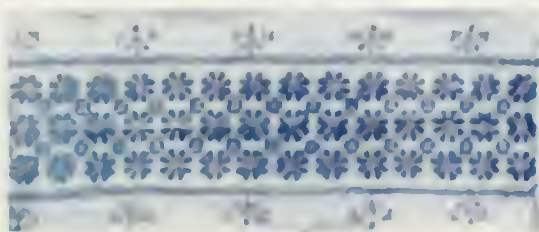

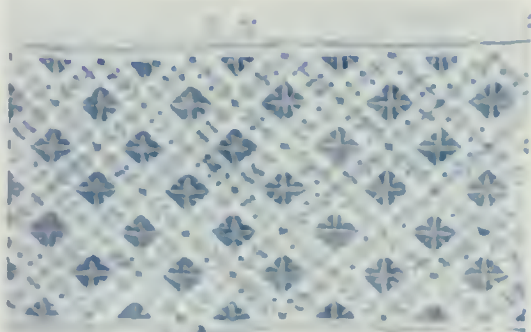

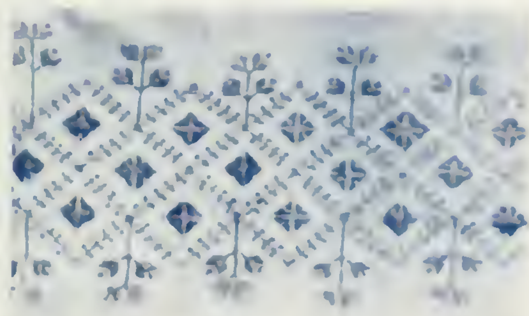

SZÉKELY VARROTTASOK.

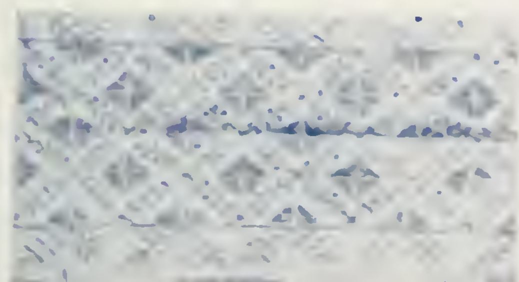

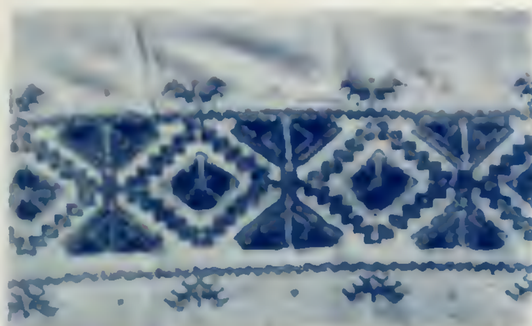

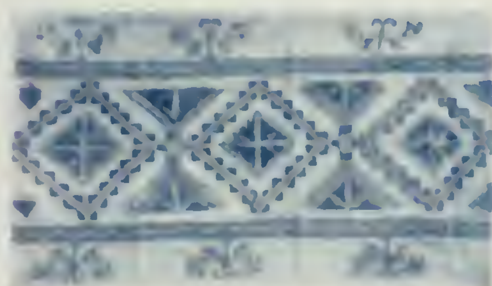

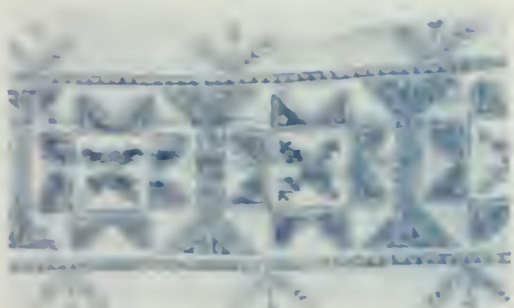

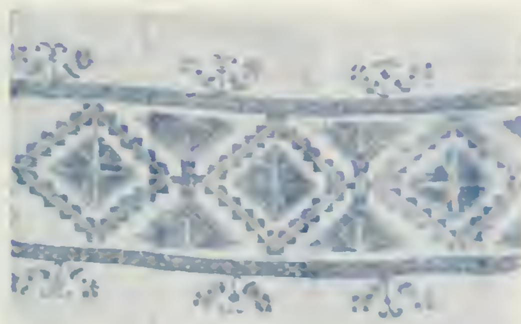

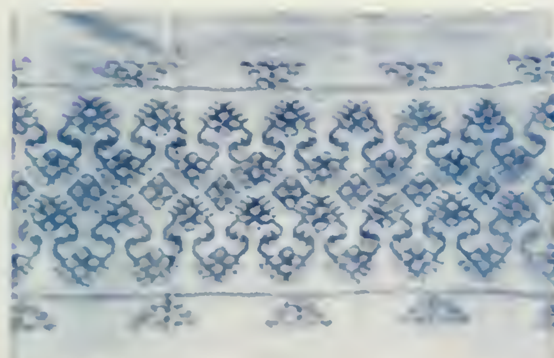

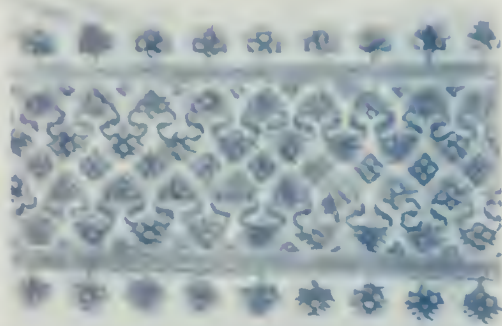

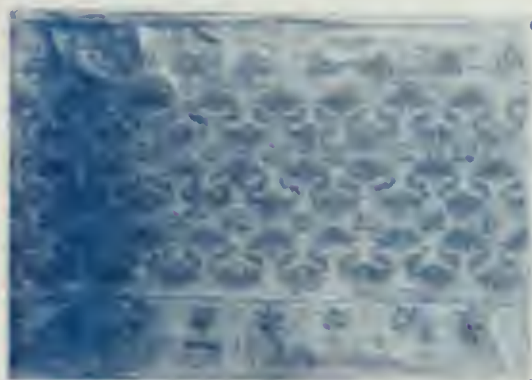
SZÉKELY VARROTTASOK

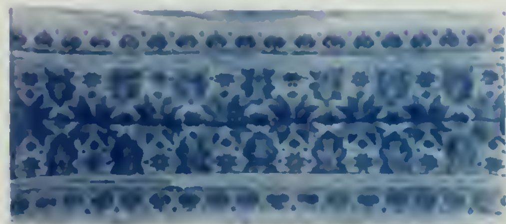

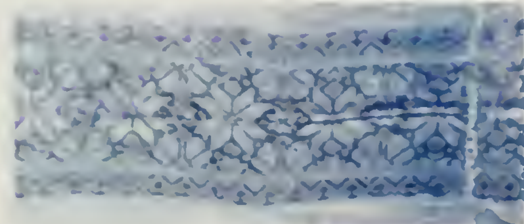

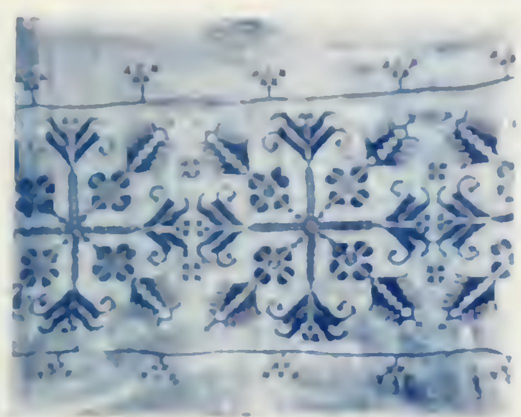

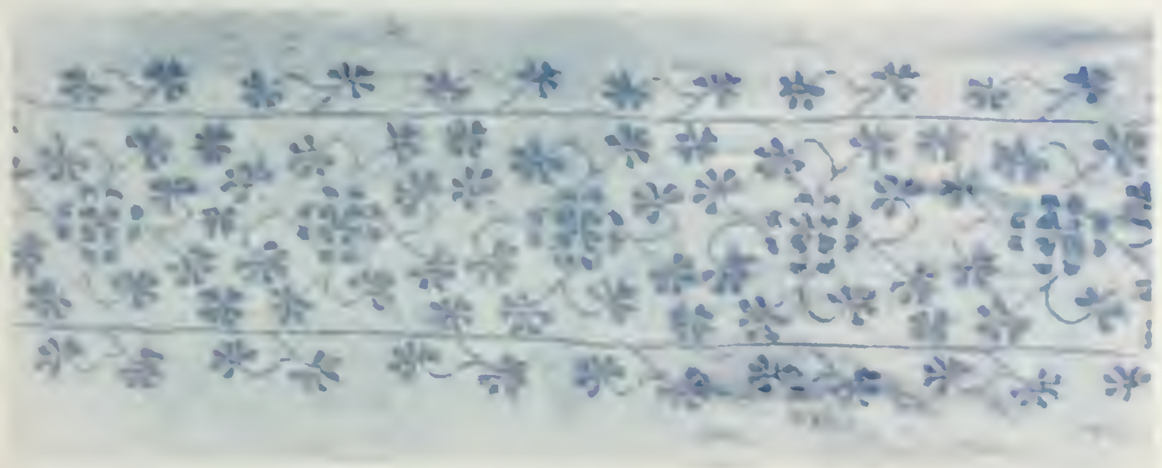

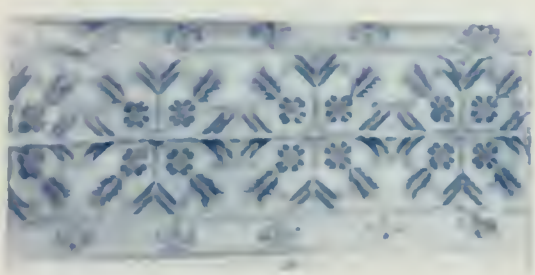

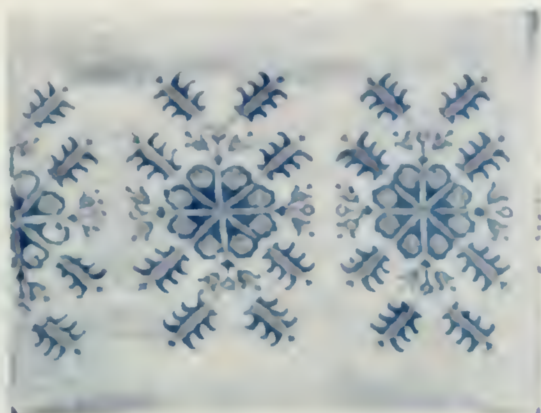

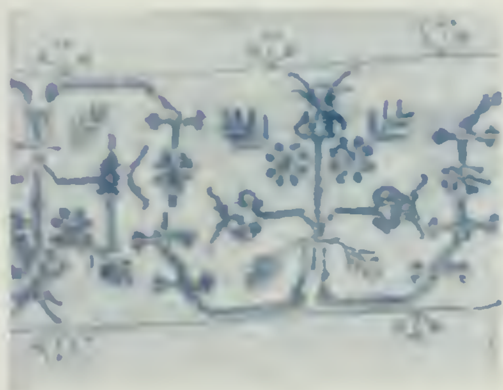

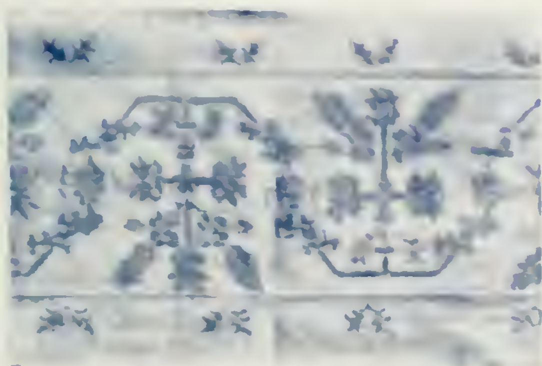

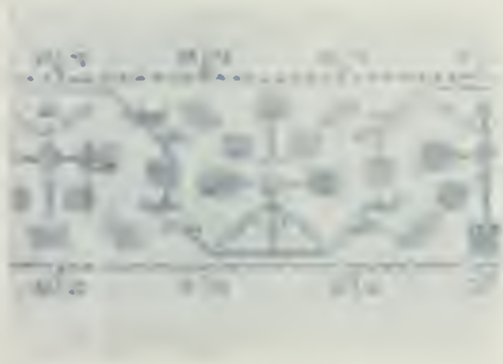

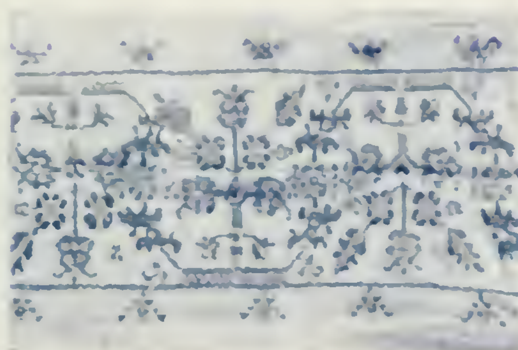

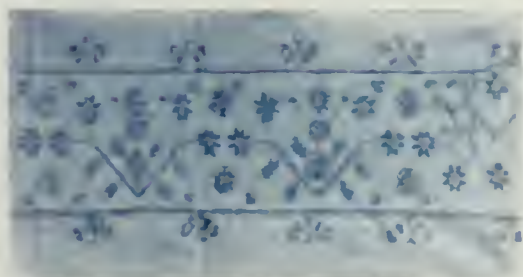

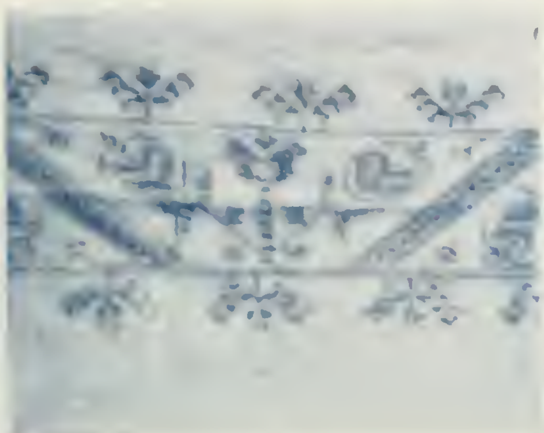

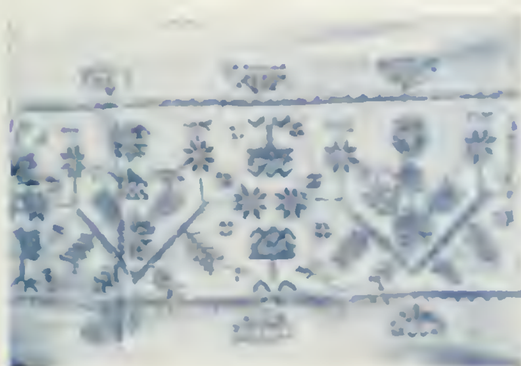

SZÉKELY VARROTTASOK

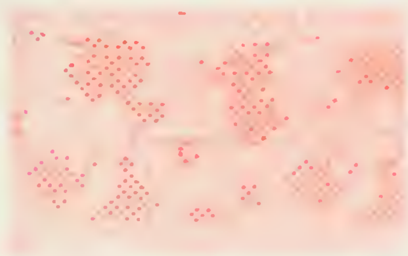

SZÉKELY VARROTTASOK

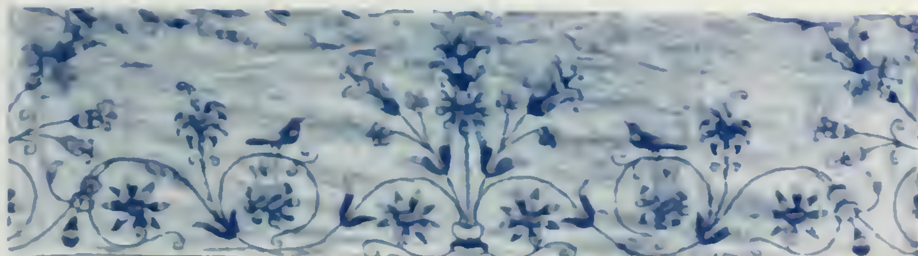

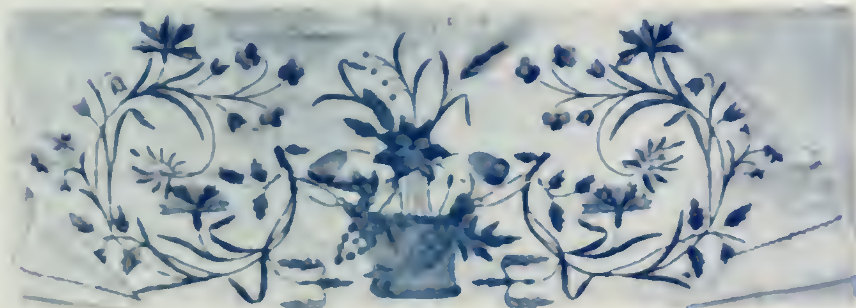

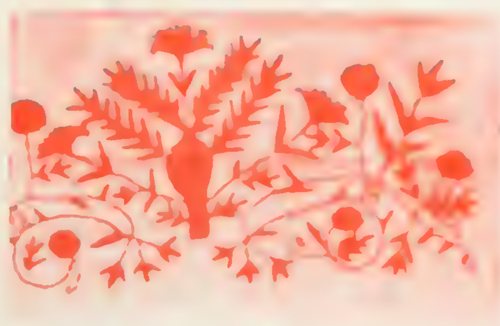

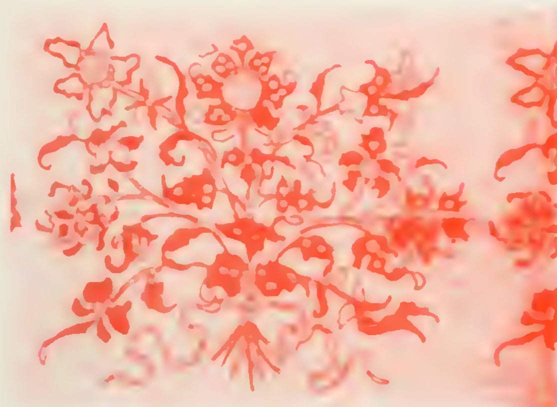

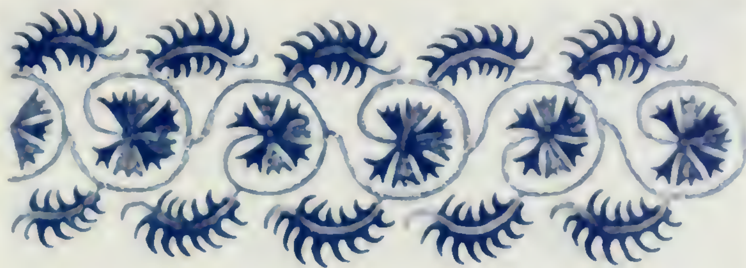

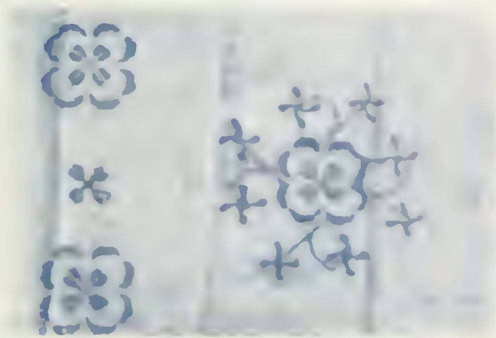

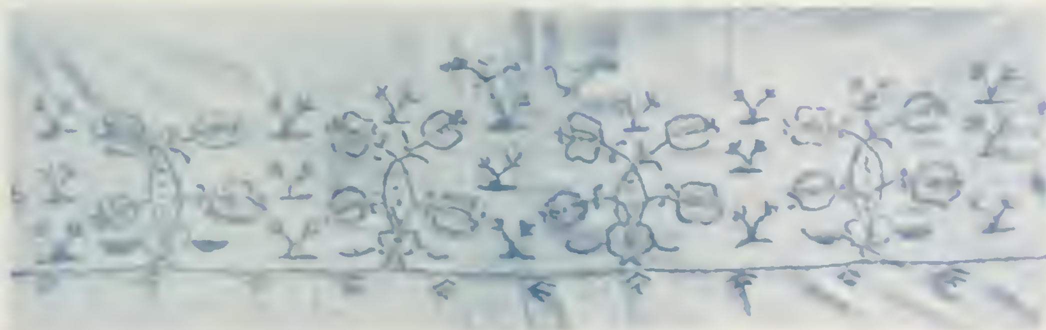

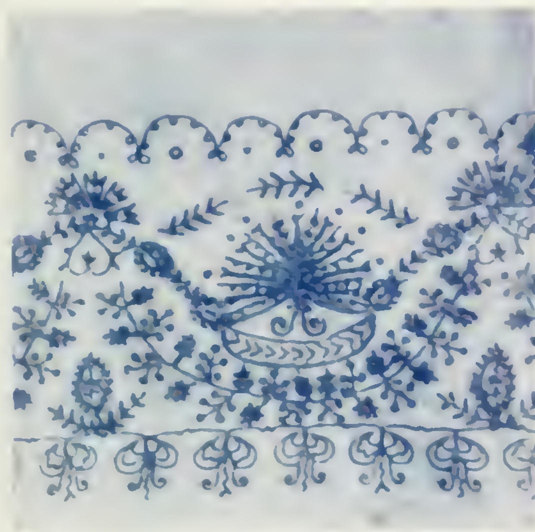

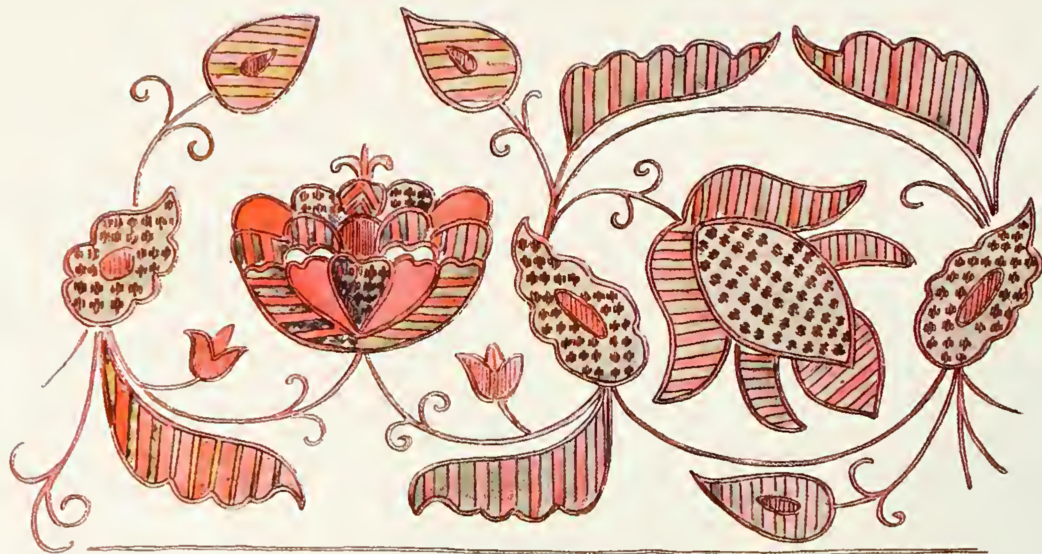
SZÉKELY VARROTTASOK

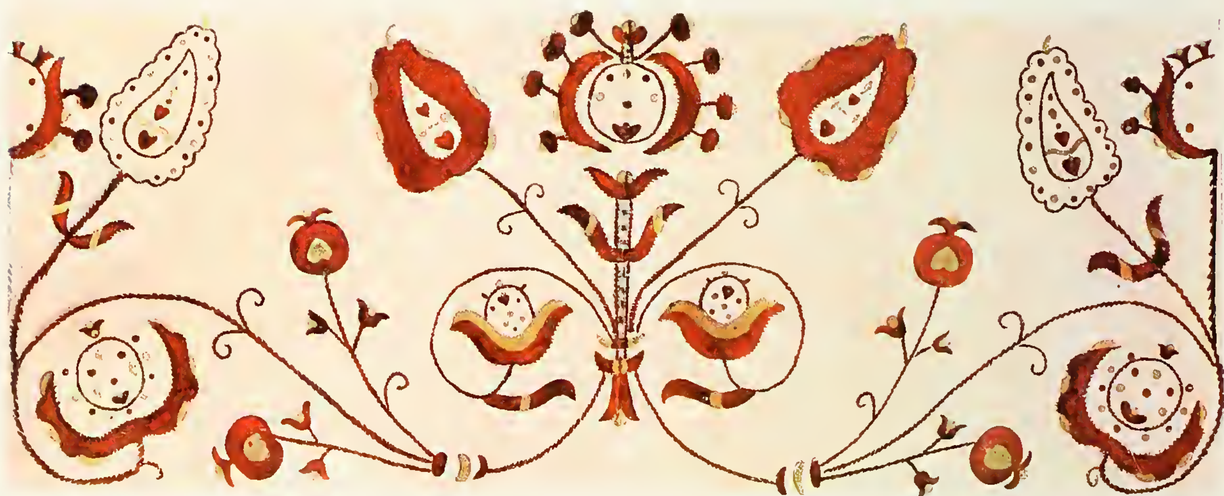

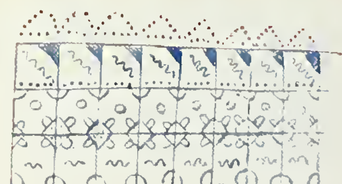

RÉGI SZÉKELY VARROTTASOK; HOMORÓDALMÁSI ÉS SZ.-UDVARHELYI SZÜCSHÍMZÉS; FÖSTÖTT FALDÍSZ, EGY CSÍKKARCFALVI ÁGY FÖLÉ FESTETTE KALAMÁR ZSUZSÁNNA. (XXXVIII. tb.)

(Igen ritkán előforduló diszités; az egészen igen egyszerü himzési motivumok vannak, amelyek egyszersmind majolika falburkolatra is emlékeztetnek; fali szönyeget akar helyettesiteni, ami különben elég gyakran használt holmi, s városi befolyásra vall.)

1

2

[illegible]

[illegible]

[illegible]

VÁJT DÍSZÍTÉSŰ PUSKAPORTÜLKÖK, SZARVASAGANCSBÓL [illegible]

test sokféleképp oldhatják meg; addig a kötöttebb szabású varrottakból csak az úgynevezett »keresztöltés« a majdnem kizárólag használt technika. Igaz, hogy e módot sem olyan egyszerűen alkalmazták, mint azt a városi munkákon látjuk, ahol ugyanis egészen külön egymás mellett álló keresztecskékből épül fel a dísz; mintái bizonyos merevségén [illegible] kifejezésévé válik; ez a mód ettől eltérőleg a székelyek s így Kalotaszegen is a fonalat egymás alá öltik, így az egész keresztsor összefüggő s fonalvezetése bizonyos irányt követ, ami változatossá teszi e különben szegényes készítési módot.

A székelyek különösen párnahajat, [illegible] és lepedőket, ágyterítőket hímeztek; ma már itt is, mint egyebütt, posztóból a régi párnát [illegible] s ha ...

helyébe egyéb, bolti holminál. A nehéz életviszonyok okozzák itt talán inkább, mint másütt ezt a változást, ahol a kivándorlás kétfelé, kelet és nyugat felé egyaránt fogyasztja a népet. De mi csak sóhajtozunk s okoljuk az egészségtelen gazdasági viszonyokat.

A párnahéjjak díszítésének jellemző motivuma az az alakzat, mely egymás mellé fűzött, csúcsain álló négyzetekből áll; nem igen fordul elő ez a forma ilyen egyszerű szárazságában a székelyeknél; két ilyen egyszerű, nyilván csak úgy a Székelyföldre jutott, de határozottan tót munka a 370. és 371. Ez azonban az alapja sok különböző díszítésnek, amelyeken majd a négyzetek oldalai, majd az azokat kitöltő csillag vagy rózsa s egyéb formák vannak kiemelve, vagy az érintkezési pontokat hangsúlyozzák inkább vagy pedig a szétválasztó

A SZÖVÉS SZERSZÁMAI A SZÉKELYFÖLDÖN. (368a)

függélyes van kifejlesztve; néha több egymás alá hálószerűleg helyezett s különféle járulékokkal változatossá lett négyzetsor a díszítés.

Ez a dísz, bár más alkalmazásban is előfordul, itt egész természetes és találó; mintegy kifejezvén vonalaival a vánkoshéj nyitott oldalát összefűző szalagot, mely szintén ilyen állónégyzetsort ád.

A vánkoshéj keskenyebb, nem nyitott oldalára kerül ez a hímzés oly módon, hogy középvonala épen az élre jut s innen a két arányos rész ráborul a vánkos felső és alsó oldalára. Rendesen még valami könnyű, ritkásan álló, többnyire három ágú virágzatot alkalmaznak így szegélynek, vonallal elválasztva a tulajdonképeni díszítés magvától.

Egyszerű alakjában látjuk ezt a formai gondolatot a (372, 373) mintán; az apró négyzetek egymásutánja képezi a hálózatot, melynek felső s alsó csúcsán, továbbá az oldalsó érintkezés pontján ily apró kis négyzetből összerakott csúcsánálló négyzet van, ugyanez a motivum foglalja el a nagy négyzet közepét és a két csúcs közt maradt háromszögű

[illegible]

terét is két [illegible] vonal [illegible] be, s lett az egészet [illegible] csúcsánál egy hétágú levéldísz.

[illegible] az M 1 [illegible] mintákon [illegible] képezik a [illegible] négyzetekkel kombinálva (M 2). Hasonló a (375), (376), (377) több-kevesebb változtatással.

Hasonlók egymáshoz, az előbbiekhez csatlakozva az M 3–M 7. [illegible] csúcsok [illegible] a négyzet belsejében négyágú csillag, [illegible] ennek a csillagnak felerésze; az M 8-nál a hálózat [illegible] és az [illegible] pontokon csillag. Maga a hálózat vastag vonalat képez a többinél [illegible] gazdagítva; az M 9 ilyen négyágú csillagtól van összeállítva és egyszerűbbnél [illegible] nak a csúcsok is.

KENDERTILOLÁS [illegible]

A még mindig érdekesen kiképzett háló [illegible] és benne csillag helyett négylevelű rózsa van az M 10, 11, 12, 13 és a (378) mintákon.

Hasonló ezekhez a (379) [illegible] kiképzett rózsával.

Egyformán vannak megoldva a (380) és M 14, 15 a rózsa és a kockák kombinálásával.

További változatai ennek a formának a (381) és M 19, M 21.

Eltérő ezektől az M 18, ahol már a négyzet oldalai nem érnek össze s az érintkezési rózsák vannak erősen hangsúlyozva a hálózat formai [illegible] rovására; a 382 és 383-on még jobban érvényesül ez.

Az M 23 mintán viszont egyszerűen a háló szerepel és annak kitöltése. [illegible] az M 18, 20 gazdagabban kiképzett alakot mutat a (384) és különösen a (385).

Szokatlan formákban jelentkezik az M 22, ahol még a kettős hálózat is [illegible] van.*

Az eddigiektől némi eltérést mutatnak az M 16, M 21, M 28. A hálózatok [illegible]

* [illegible] az 1/1–15. ábrák is.

gondolatnak többsoros továbbképzését mutatják az M 25, 27, (386), M 29, 31, (387—392), részben újabb elemekkel szaporodva. Eltérnek sok tekintetben a négyzetes hálós szerkezettől az M 26, kivált pedig az M 30, amelynél a négyzetek csúcsait a szegély vonala elmetszi s az érintkezési pont is vonallá bővül ki, ezáltal nyolcszög képződik, két sor nyolcszög adja ki a hálót, mindenik nyolcszögben csillagdísz van és a nyolcszög oldalai négyszöget képeznek, benne hasonló alakkal.

Ugyanily módon szerkesztődnek meg azok az alakzatok, a melyeknél még a hálót képező négyzetek érintkező pontjai függélyes elválasztó vonallá változnak, többé-kevésbé hangsúlyozva és összenőve a felső háromszögű térrel. Négyszögű alakzatok, nyolcszögű alakzatok vagy nyolcszögű csillagok adják ezeknél is a dísz magvát. Ilyenek: M 32, 33, (393, 394, 395), M 38, 37, 34, 35, (396 és 397).

Hálózatos szerkezetűnek tekinthetők még a «patkósnak» nevezett s mindenütt ismert varrottasok is, milyenek az M 39, 40, 41, 42, valamint a *B)* táblán a 17. minta; az M 44 és (398)-on már e szerkezet felismerhetetlen.

Szokatlan az M 45, amely pontozott vonalakkal elválasztott öt sor rózsából áll s nem is párnahéj dísze. Ilyen még az M 43 és 47.

RÉGI ZÖLD SELYEMHIMZÉS, AZ ERDŐSZENTGYÖRGYI ZEYK KÚRIJÁRÓL.

Egészen elmosódik már a hálózat s egymás mellett álló középponti nyolcsugarú csillagdíszszé lesz az M 46 és 48-on; rózsa és kalász az ismétlődő motivum ezeken, az M 49, 51, 54, 52, és (400)-on, míg a (399) ennek gazdagabb formája, úgyszintén a (401, 402 és 403).

Szép és elmés az M 50, ahol a rózsából az érintő irányában nő ki vékony egyenes szárон újabb virágalak s e szárakból, visszakunkorodva, még négy; ilyen különös a szegély dísze is. Más alakulatot mutatnak azok a varrottasok, amelyeken e hullámvonal adja meg a vázat s ezen ülnek a felváltva fölfelé és lefelé kinövő virágzatok. Még ez a vonal is emlékeztet egész jól a vánkos-héj összefűző szalagjára, ha ugyanis csak egy a fűzőszalag, míg az előbbenieknél azok párosan fordulnak elő.

Jól látszik ez a formai gondolat az M 53 varrottason, hol a vízszintesen futó hullámvonal felső és alsó részén nő ki a virág. Az M 56, 55, 59-en többször megtörik e hullámvonal s ennek homorú felét egészen betölti a több virágú és több ágazatú idom.

E váltakozva fölfelé és lefelé fordított dísz meg is van okolva a vánkoson, melynek bármelyik oldala lehet felső is, de alsó is.

(Az előbbi eseteknél részarányos tengely fölött és alatt volt ugyanaz a dísz, tehát e föltételnek is elég volt téve.)

Az M 60, 58, 62, a (404), az M 63, a (405) és az M 64 is ilyenek, de már több motivummal gazdagítva. Az M 66 varrottasról hiányzik a hullámvonal s az egymás mellett

egyenesen és fejtetején álló ornamensek sorozata adja a forma részleteit. Az M 67 [illegible] már ki van a felfelé menő irány fejezve s csak a kis oldalrészlet [illegible] Az M 57 egészen felfelé álló ornamens, valamint a következő szép megoldású varrottasok — M 68, 63, 64, 69 — amelyek már lepedőszélről valók, többnyire.

A (106) hímzés egymás mellett álló elvirágos ornamensből épül fel, még a (170) szívből kinövő egymás mellett álló hármas virágot mutat, s két ily alakzat közt [illegible] fa tölti ki a teret. Az utóbbi ornamenseknél ahol a hullámvonal képezi a vázat, elhagyja a dísz a mértani alapot, vagy csakis keves vázat tart meg s a főszerepet a stilizált virág és virágzat játsza, de még mindig az egyenes vonalból alkotva.

A stilizált növények mellett előfordulnak itt-ott állatalakok, például galambok, mint a (108) mutatja, az M 70, 72, 74, 75, 76 is ilyenfélék — az utóbbi varrottasokon szinte a felismerhetlenségig stilizálva vannak a galambok.

A mértani formákból alakított díszű varrottások mellett nagyszámban fordulnak elő a szabadabb díszítésű varrottasok is. Az ilyeneket Kalotaszegen írás utániaknak nevezik s a felrajzolt, megírt rajz után, annnak a kivarrása révén történik a hímzés.

De míg Kalotaszegen (eltekintve az egész régi, többnyire templomi díszül szolgáló varrottasoktól) csak egyszerű kék, vörös, fekete és itt-ott zöld színű a hímzés, addig itt tarka, színes s az arany-ezüst szálak is gyakoriak.

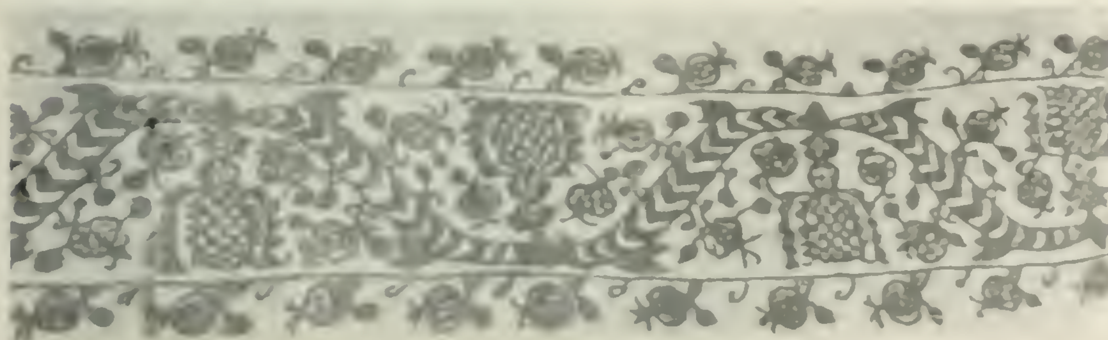
Egyik elterjedt megoldási forma a csigavonalas indájú virágzat, mely bizonyára renaissance hatás maradványa, ilyen pl. az M 73, 77, 78, 79, 80 s még idegenebb az M 81, 82, ahol ily csigavonalú inda köti össze a két virágot; az idegen hatás felismerhető, bár az elemek népiesek is, kissé naivabb az M 84, még népiesebbek az M 83, 85 még mindig ezt az idegen hatást mutatva. Ezekhez hasonlók a színes táblán levők (XXXIV—XXXIX).

Más osztályba sorozhatók azok a szintén gyakran előforduló barokos díszítések is, melyeknél kosárkából vagy kehelyből indulnak ki a teljesen természetesnek látszani akaró ízléstelen színes tarka virágok, levelek, emlékeztetve a tucat kulturholmin még ma is divatos tűfestésre (M 87, 88, 89).

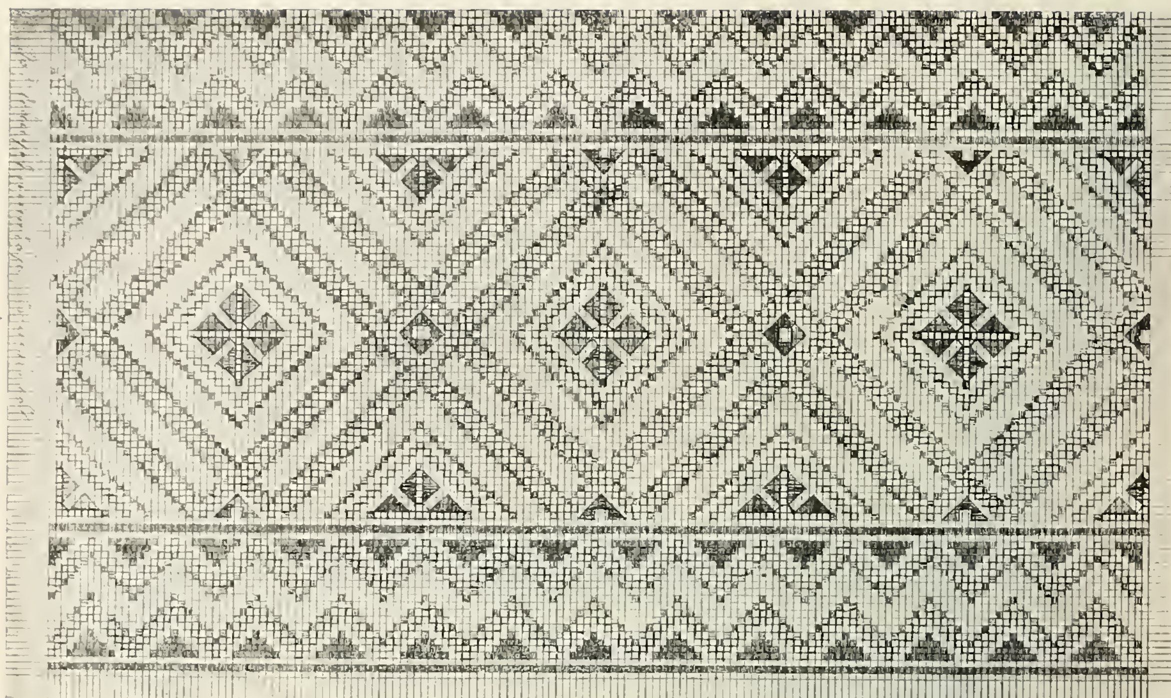
Egészen naiv és járatlan kezek munkája az M 86 és M 91, valamint az M 90, 92, 95, ügyesebbek és ötletesebbek az M 93 és 94 — az előbbinél a naiv formák, utóbbinál pedig a népies elemek mellett már a renaissance hatása is érezhető.

Külön állnak forma tekintetében a naiv M 97 és az erőteljes rajzú M 98 és az M 99 mely kissé emlékeztet a kalotaszegi «abroszos formára», míg az M 96 idegenszerű.

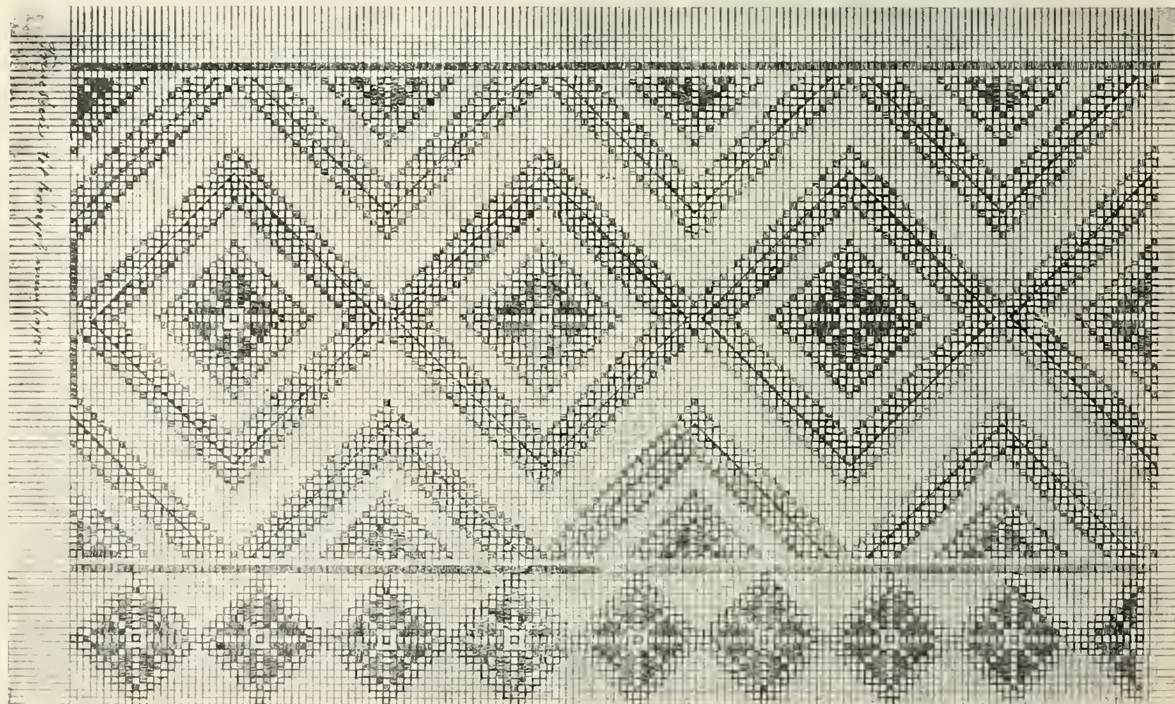
Szép az a néhány igen régi munka, mely részben nemes egyszerűségével lep meg, mint az M 100 vagy a megoldás szokatlanságával mint az M 104 és 101, vagy ötletességével és azzal a nagy formagazdagsággal, mely úgy illett az idővel bőven rendelkező nyugalmas multhoz. Ilyen az a pillangós M 102 és az 105, a vele sok tekintetben rokon az M 103 és az M 106, amely bár barokos elemek is vannak rajta, eléggé népies.

[illegible] KOLONDI VARROTTAS (GÁSPÁR GYULA GYŰJTEMÉNYÉBŐL).

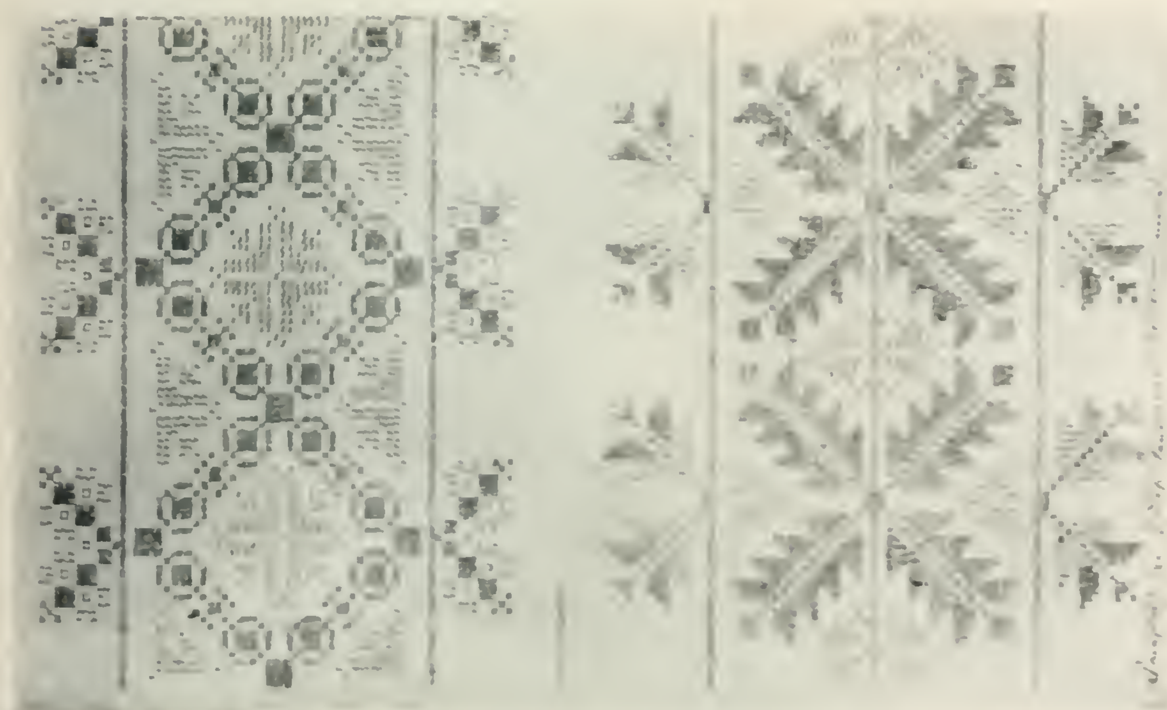
SZÉKELYFÖLDRE KERÜLT TÓT VARRÁS (TRENCSÉNYI MUNKA). (370)

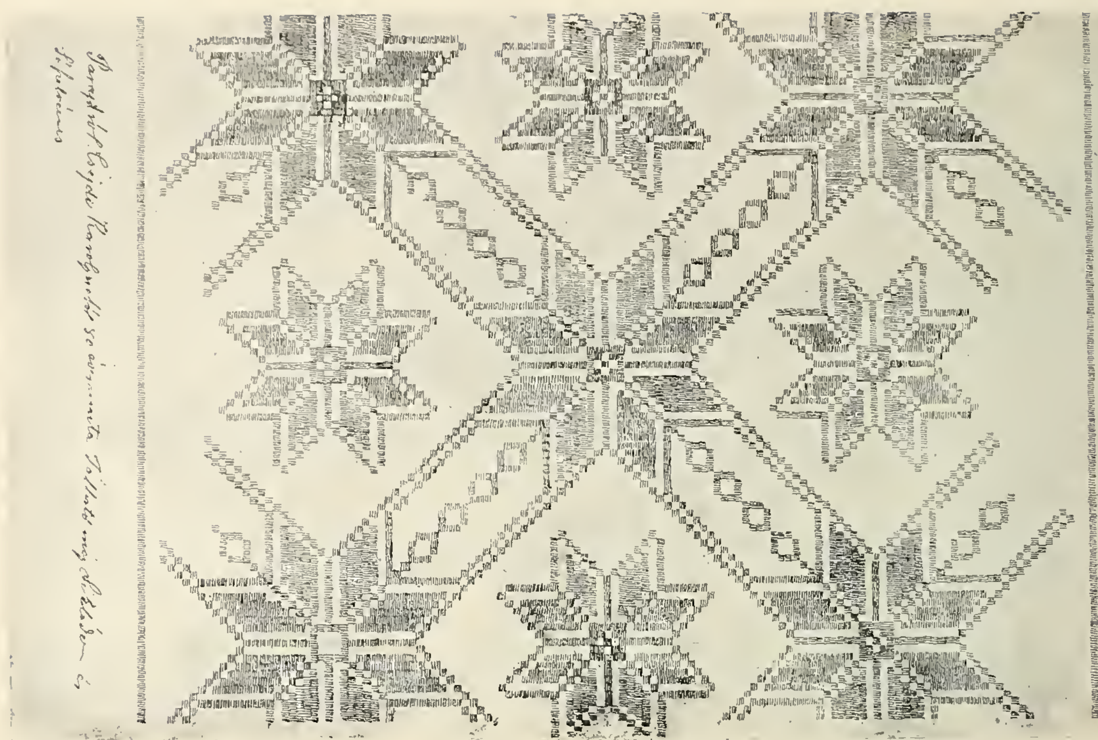
SZÉKELYFÖLDRE KERÜLT TÓT VARRÁS (TRENCSÉNYI MUNKA). (371)

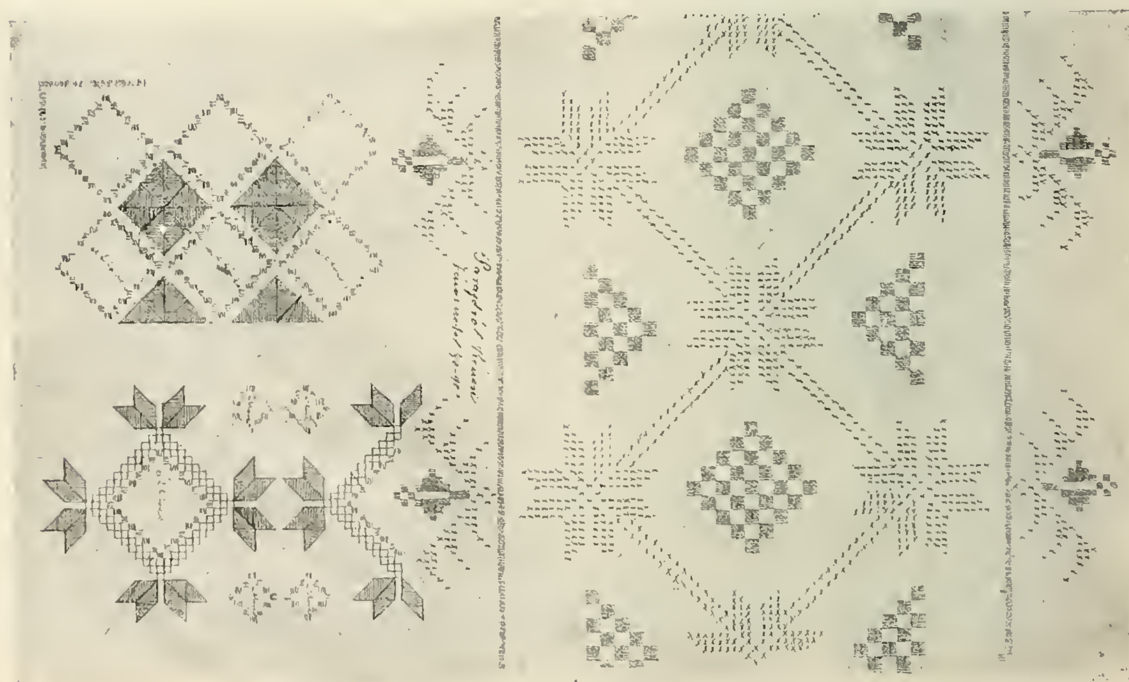
RÉGI PARAJDI MINTA, FELLELTÜK KENOSI JÁNOSNÉNÁL, PARAJDON

RÉGI PARAJDI MINTÁK, FELLELTÜK ÖZVEGY ... SÁNDORNÉNÁL, PARAJDON

PARAJDON, SIKLÓDON ÉS SÓFALVÁN HASZNÁLT MINTA, EREDETIJE CSEJDI KÁROLYNÉNÁL, PARAJDON. (374)

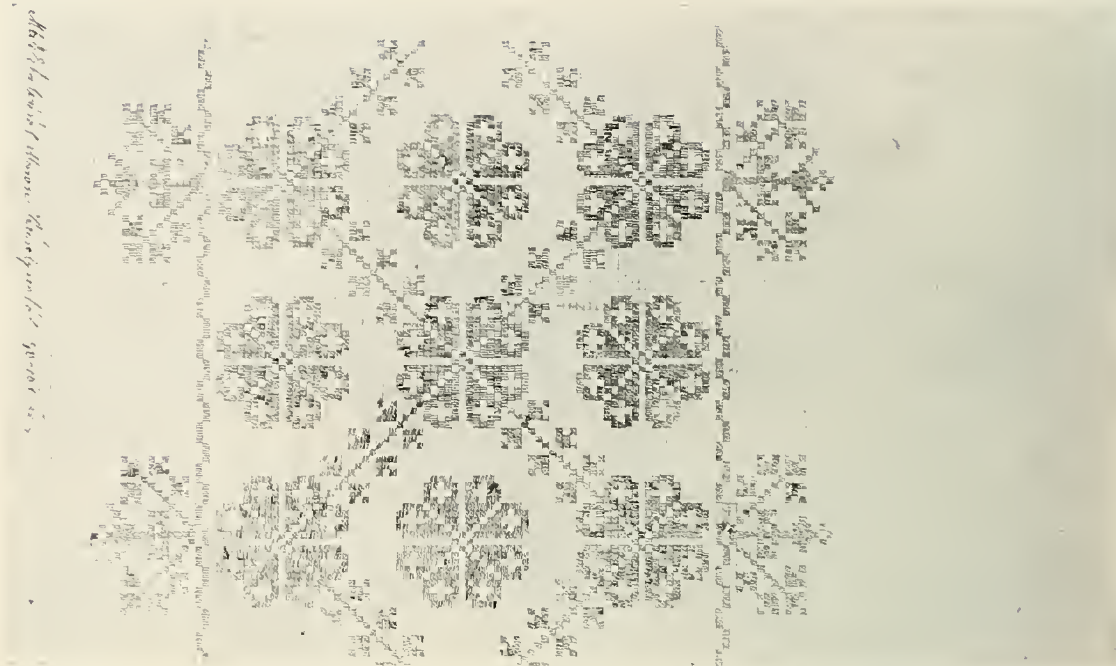
RÉGI PARAJDI MINTA, KÉNOSI JÁNOSNÉTÓL, PARAJDON. (375)

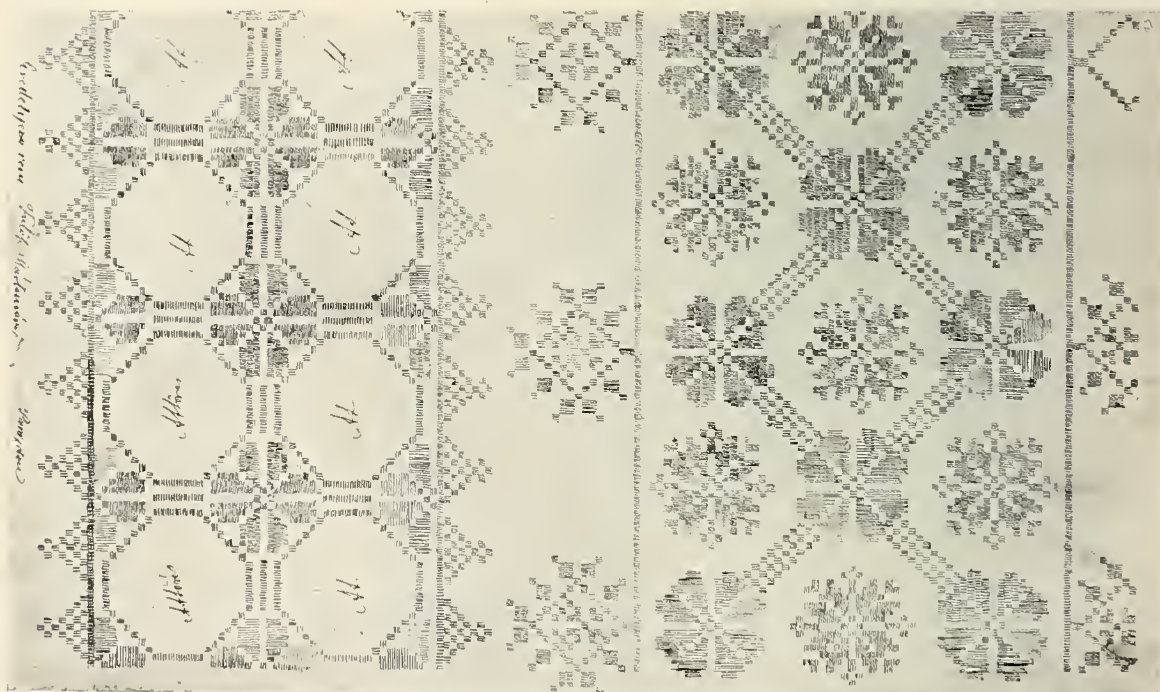
CSÍKZSOGODI RÉCE MINTA [illegible]

RÉCE MAJAI MINTA, FELDETIJE KOVÁCSNÉNÁL, PARAJDON [illegible]

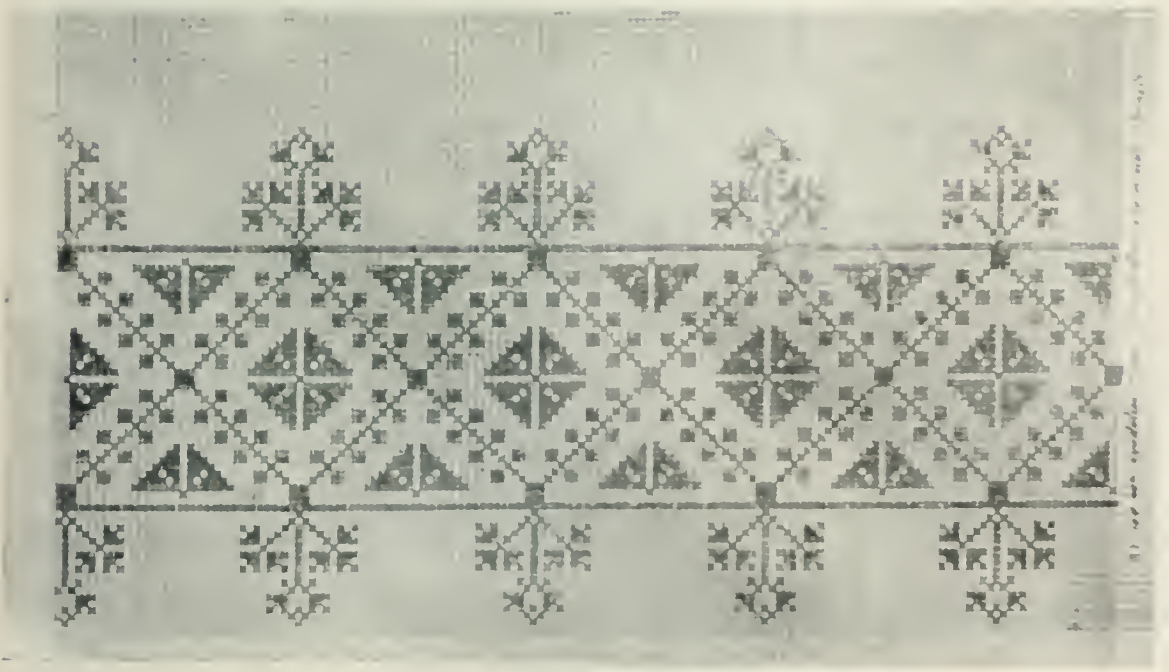
RÉGI MAKKFALVI MINTA, EREDETIJE MAROSI KÁROLYNÉNÁL. (378)

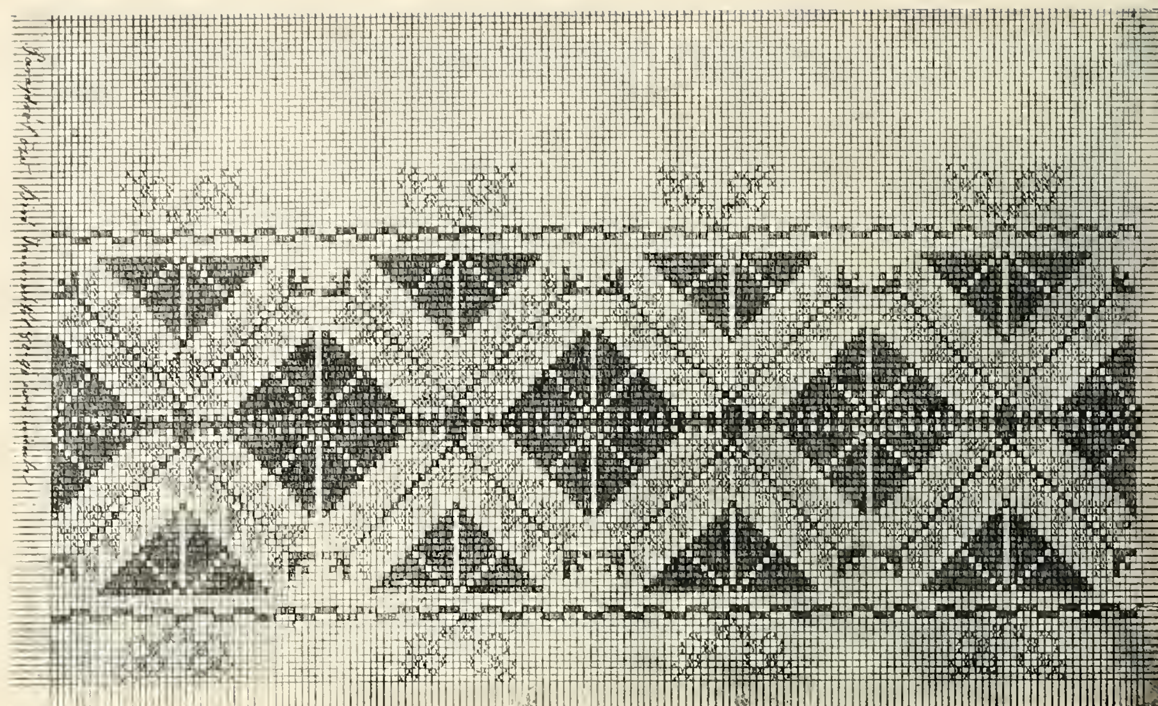
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE FÜLÖP MÁRTONNÉNÁL. (379)

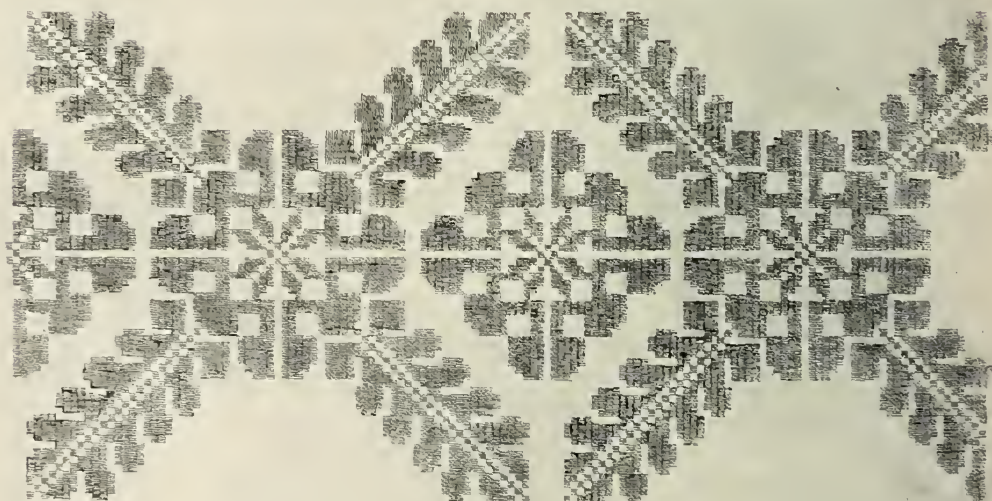
RÉGI MINTA. EREDETIJE MAKKFALVÁN [illegible]

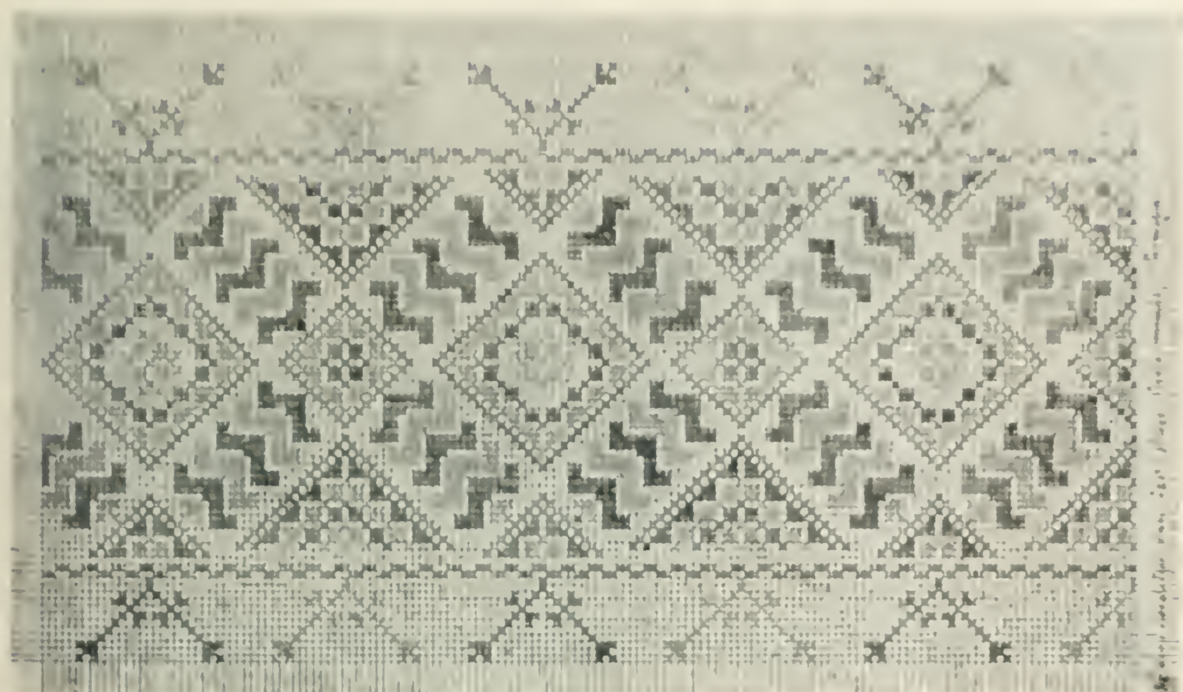
RÉGI [illegible] MINTA. EREDETIJE HORVÁT [illegible]

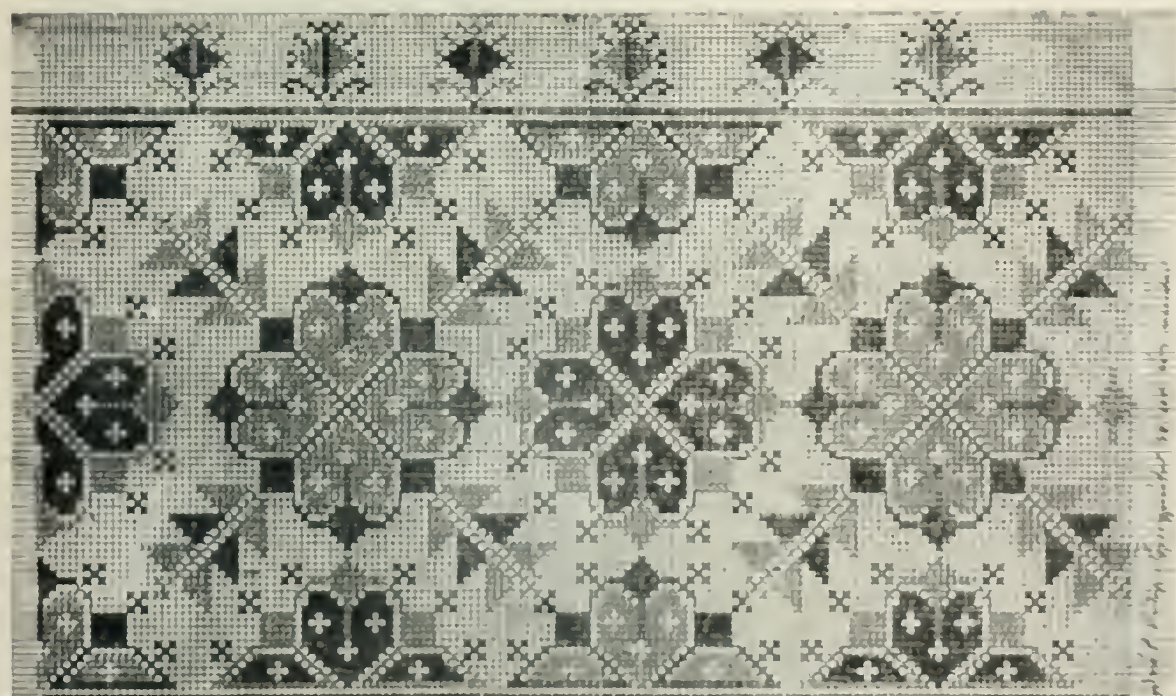
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE BIRÓ JÁNOSNÉNÁL. (382)

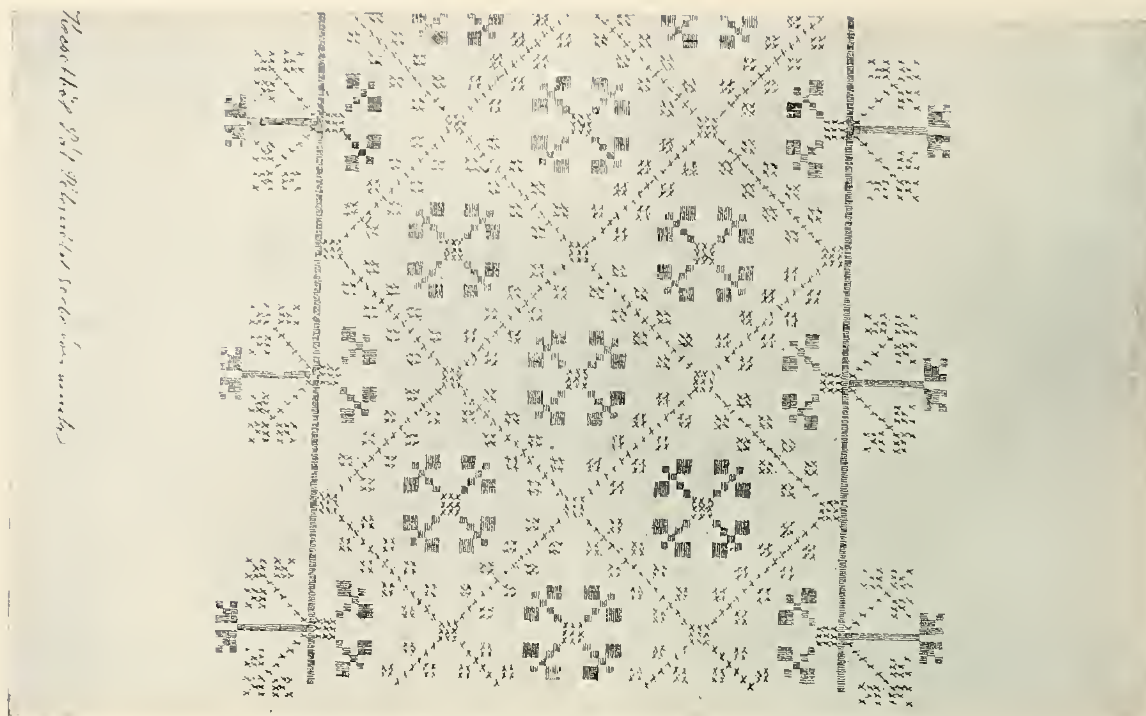
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE HORVÁT DOMOKOSNÉNÁL. (383)

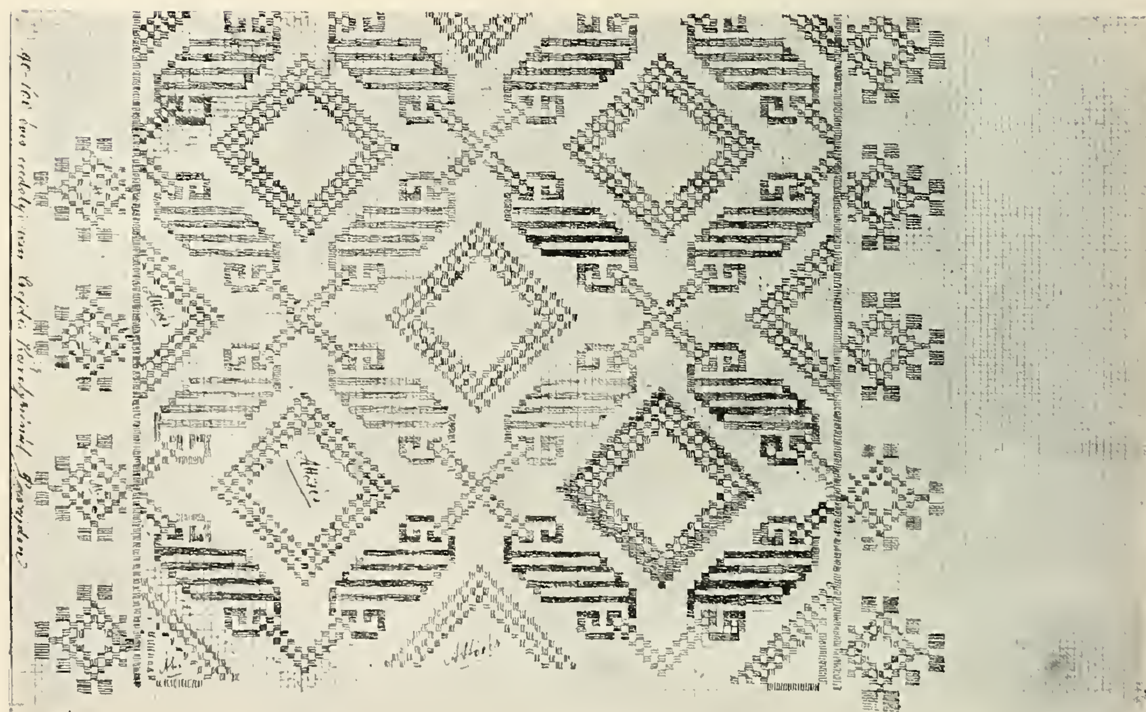
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE ÖZV. BIRÓ JÁNOSNÉNÁL. [illegible]

RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE FÜLÖP GYÖRGYNÉNÉL. [illegible]

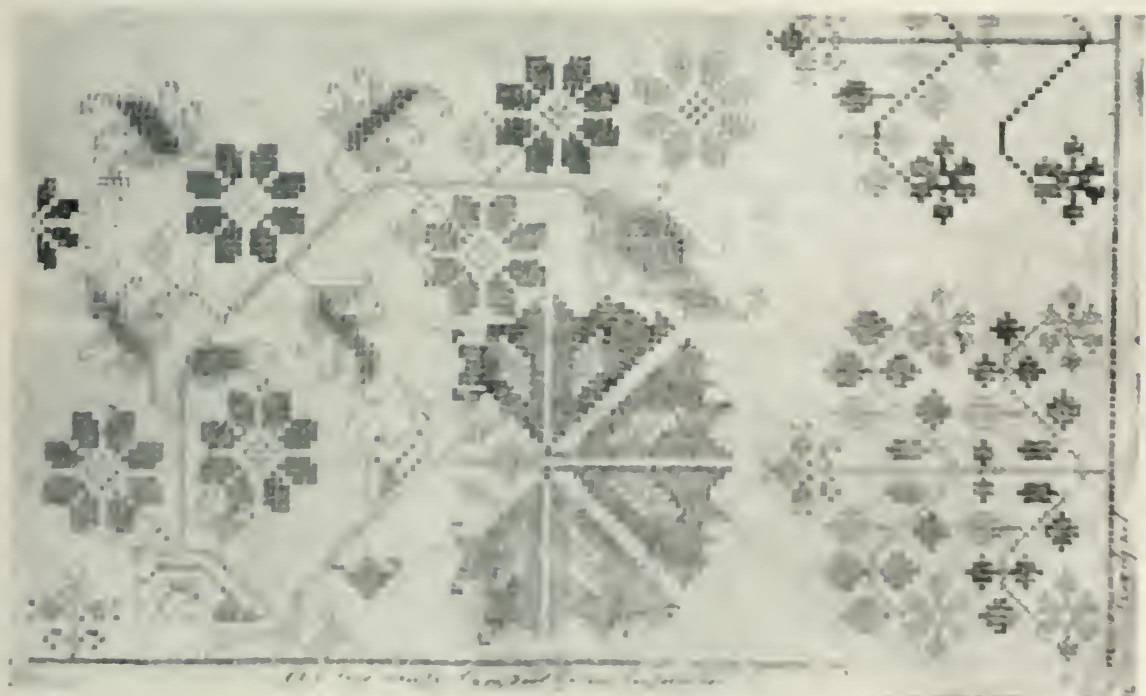
KECSEDI MINTA (50—60 ÉVES), EREDETIJE PÁL PÉTERNÉNÉL. (386)

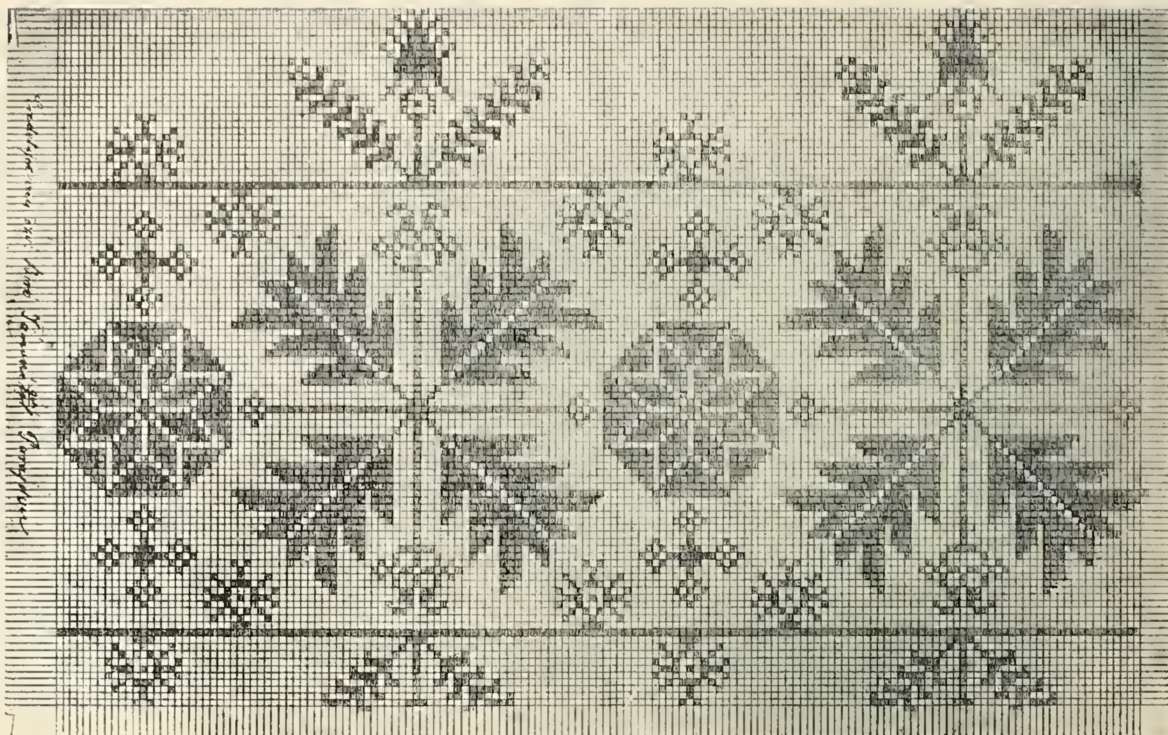
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE CSEJDI KÁROLYNÉNÁL. (387)

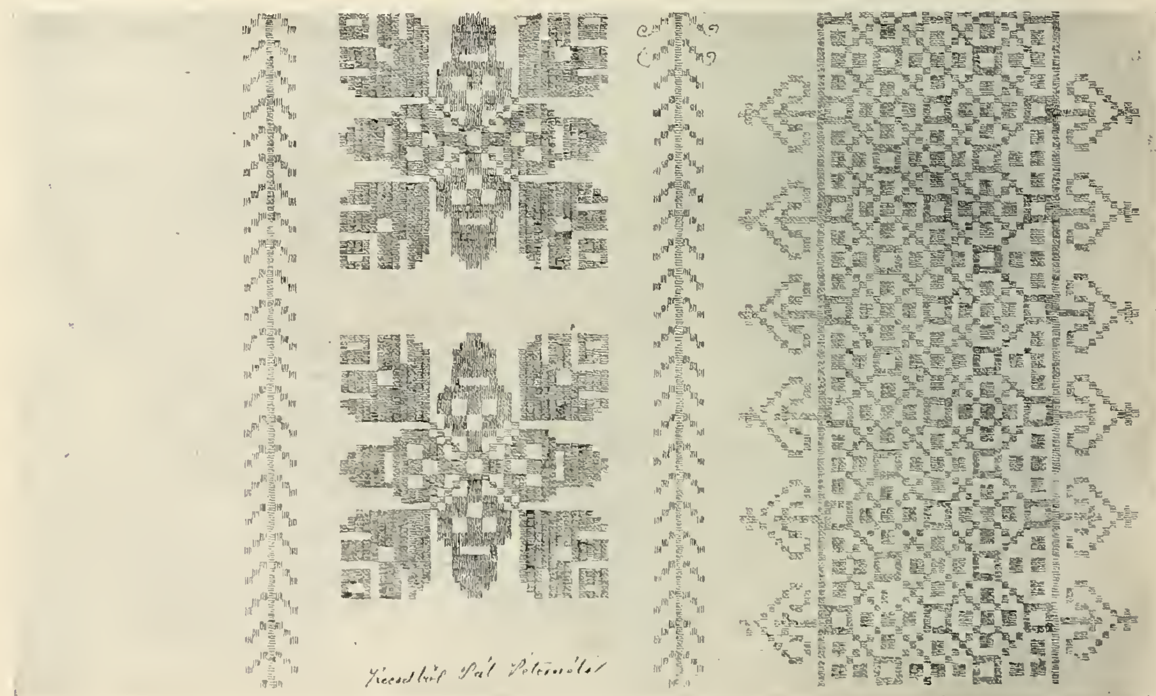
RÉGI MAKKFALVI MINTA, EREDETIJE MAROSI KÁROLYNÉNÁL.

RÉGI PARAJDI MINTA. EREDETIJE FÜLÖP SÁNDORNÉNÁL.

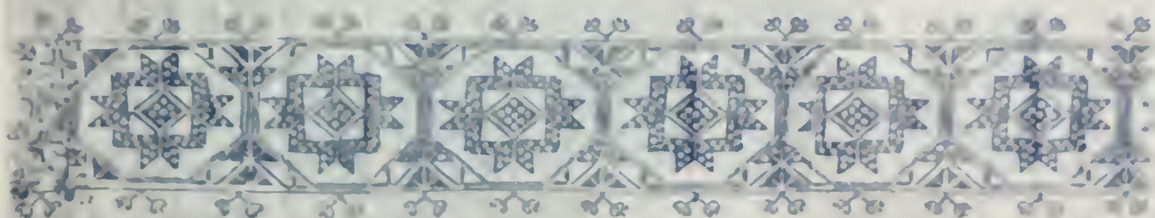

RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE BIRÓ JÁNOSNÉNÁL. (390)

RÉGI KECSEDI MINTA, EREDETIJE PÁL PÉTERNÉNÉL. (391)

1

2

3

4

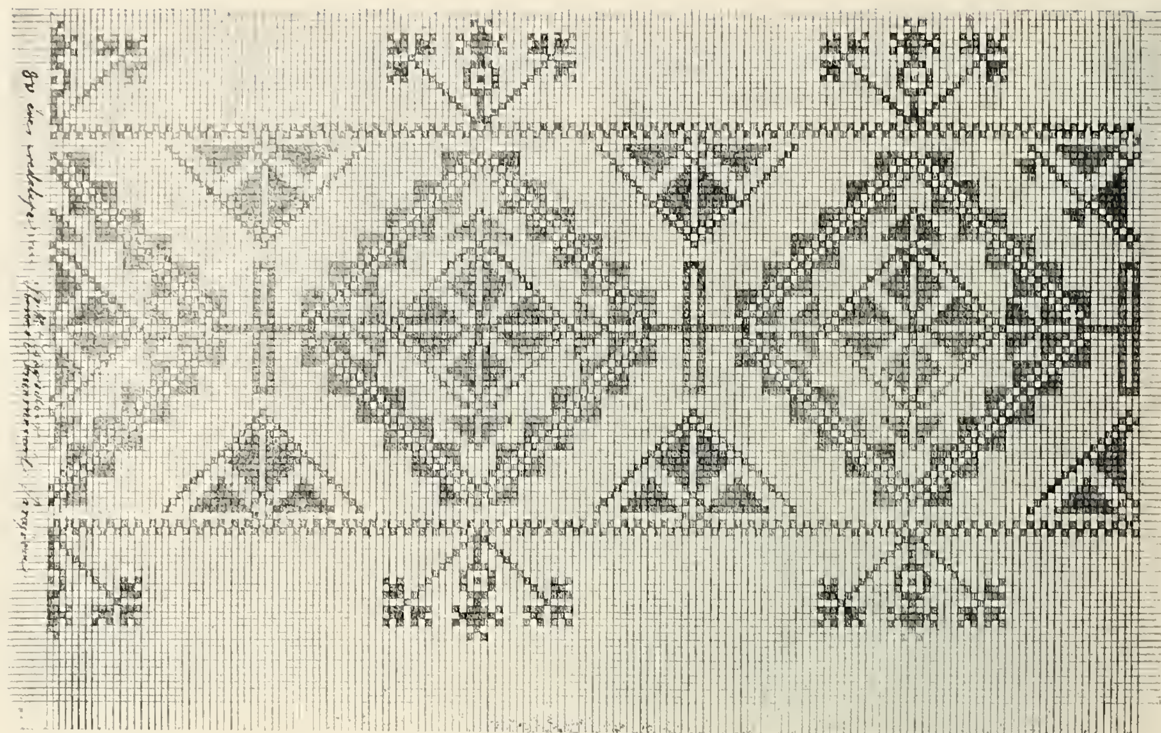
[illegible]

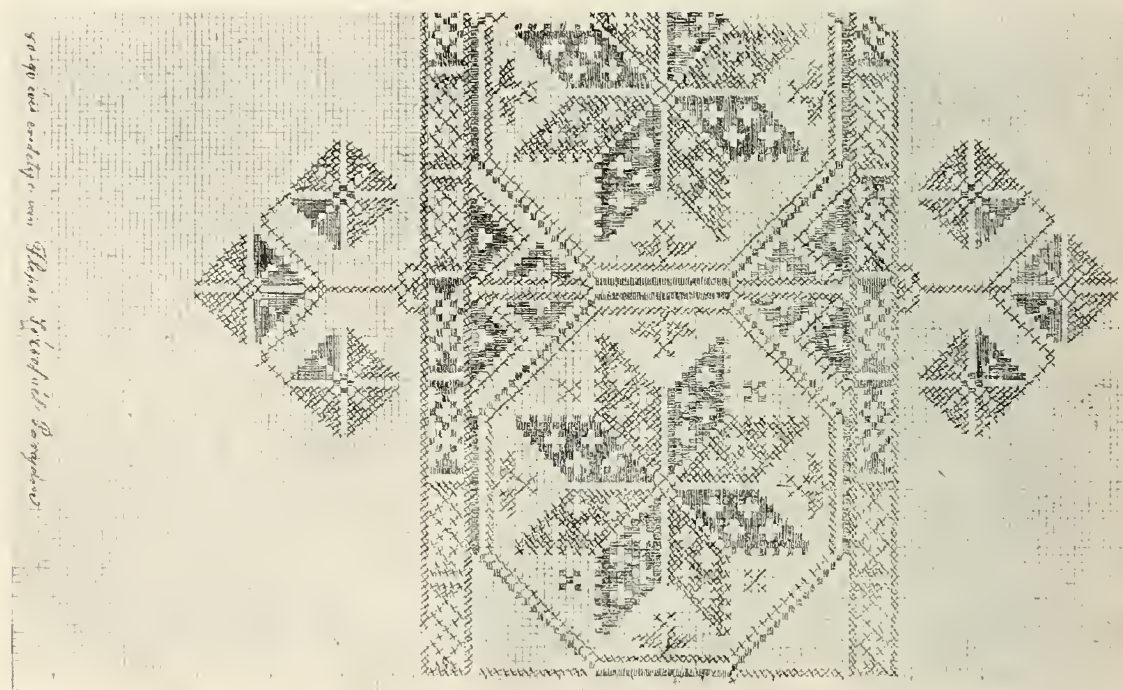
RÉGI SIKLÓDI MINTA, EREDETIJE PETRŐ [illegible]

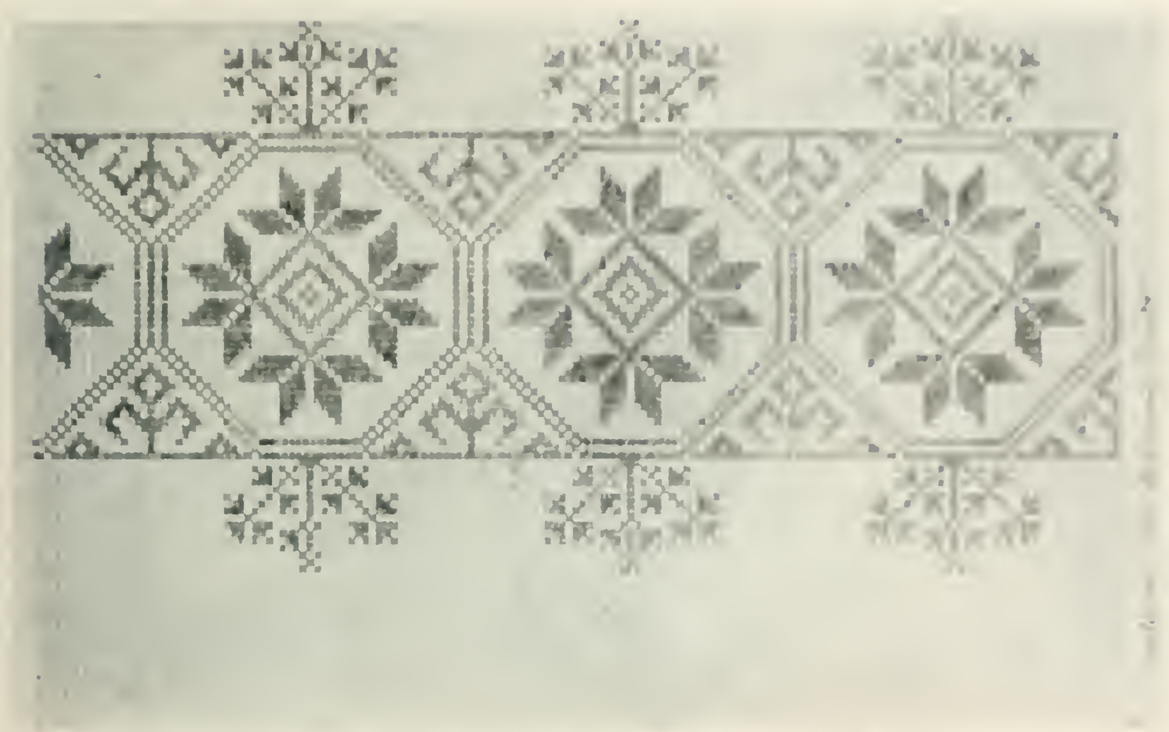
RÉGI MAKFALVAI MINTA, EREDETIJE [illegible] KÁROLYNÉNÁL [illegible]

RÉGI CSÍK-ZSÖGÖDI MINTA. (394)

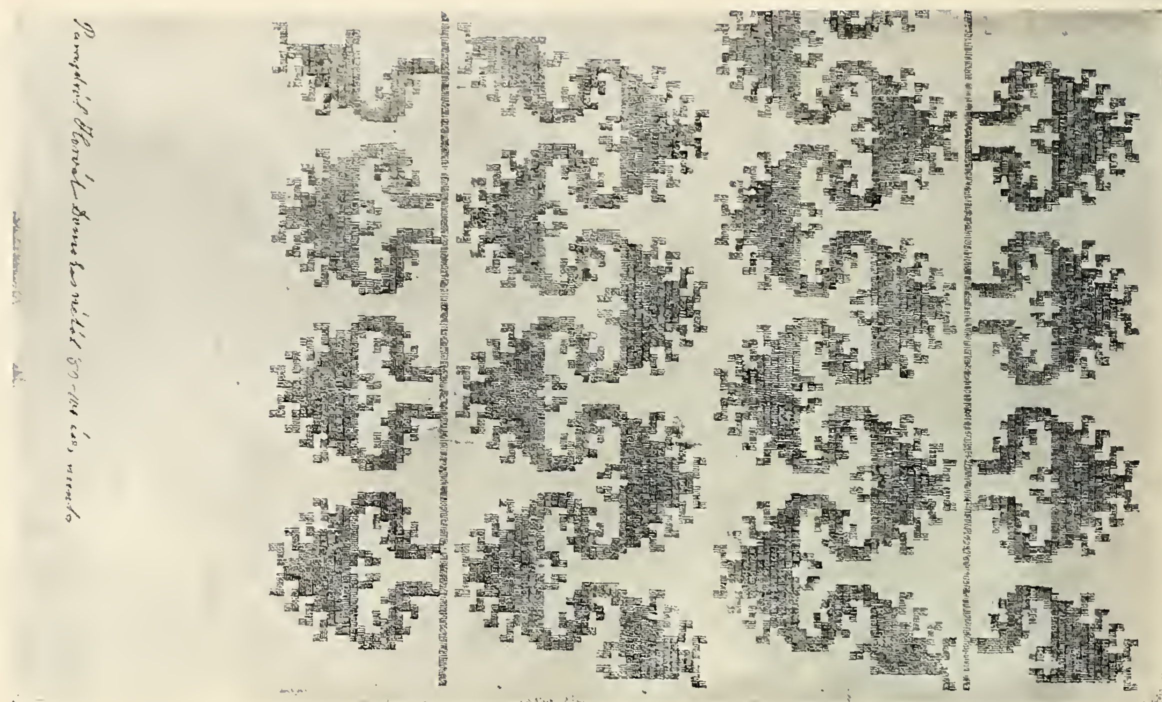
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE FLEPSZ JÓZSEFNÉL. (395)

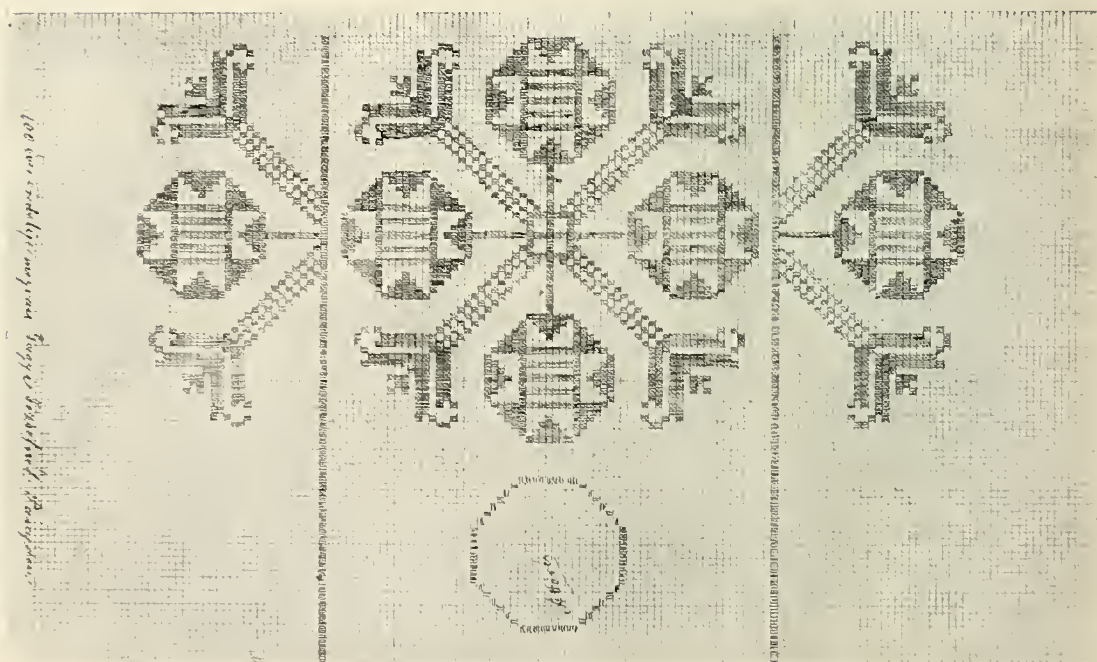
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE FÜLCZ MÁRTONNÉNÁL

RÉGI FELSŐ-SÓFALVI MINTA, EREDETIJE ÖZV. MÁTYÁS [illegible]

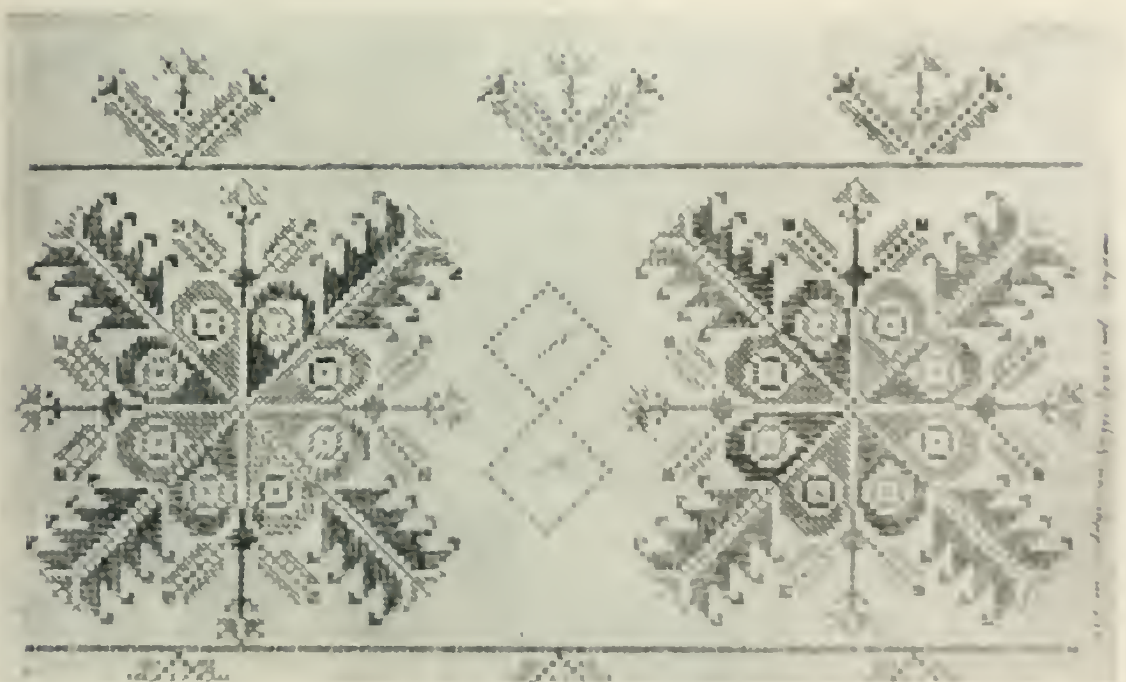

PARAJDRÓL, HORVÁT DOMONKOSNÉTÓL, 80—100 ÉVES MINTA. (398)

RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE GAGYI JÓZSEFNÉNÉL. (399)

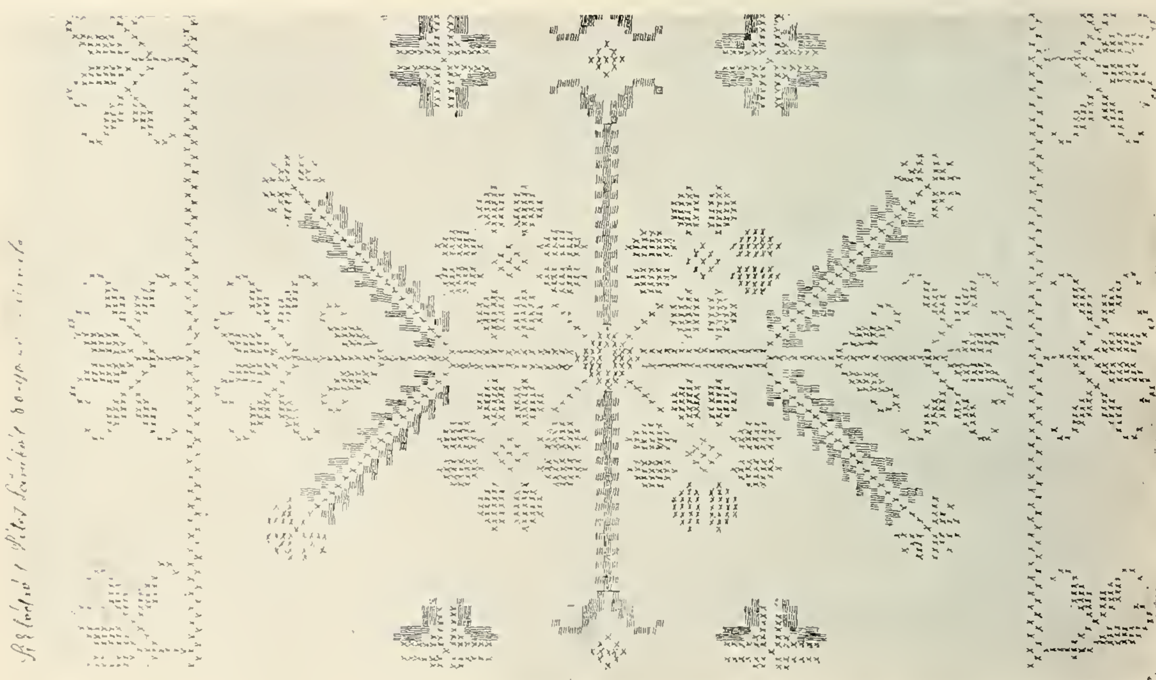

RÉGI FARAJDI MINTÁK. EREDETIJÜK [illegible]

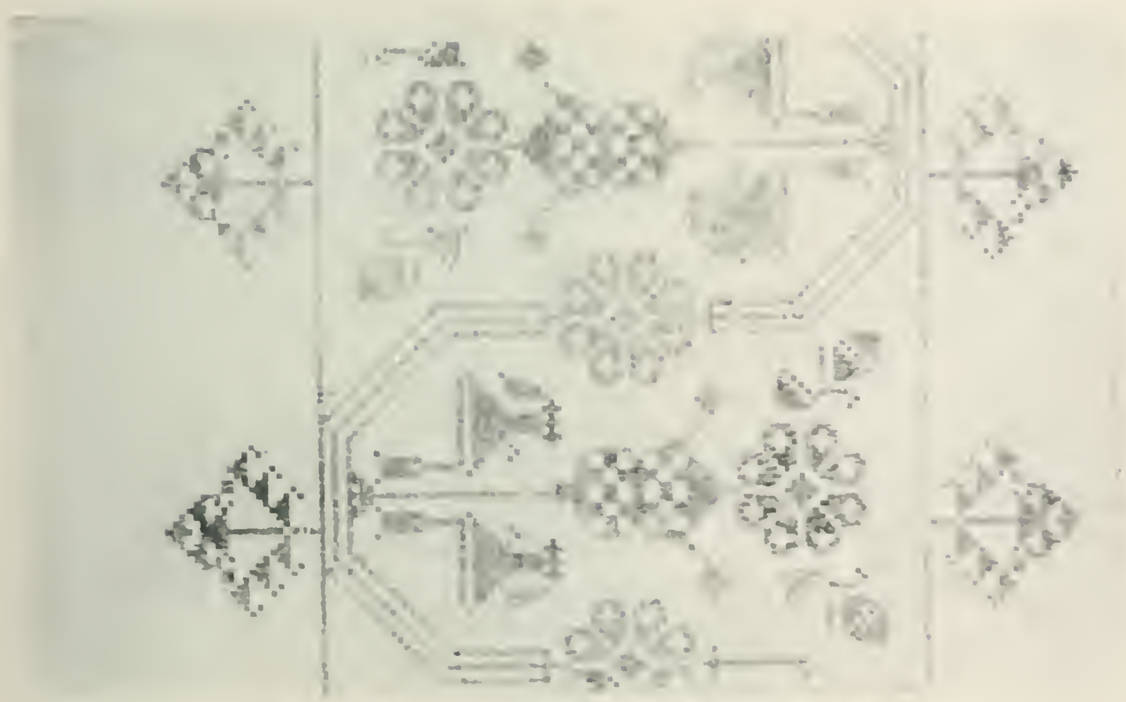
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE OLÁH GYÖRGYNÉNÉL. (401)

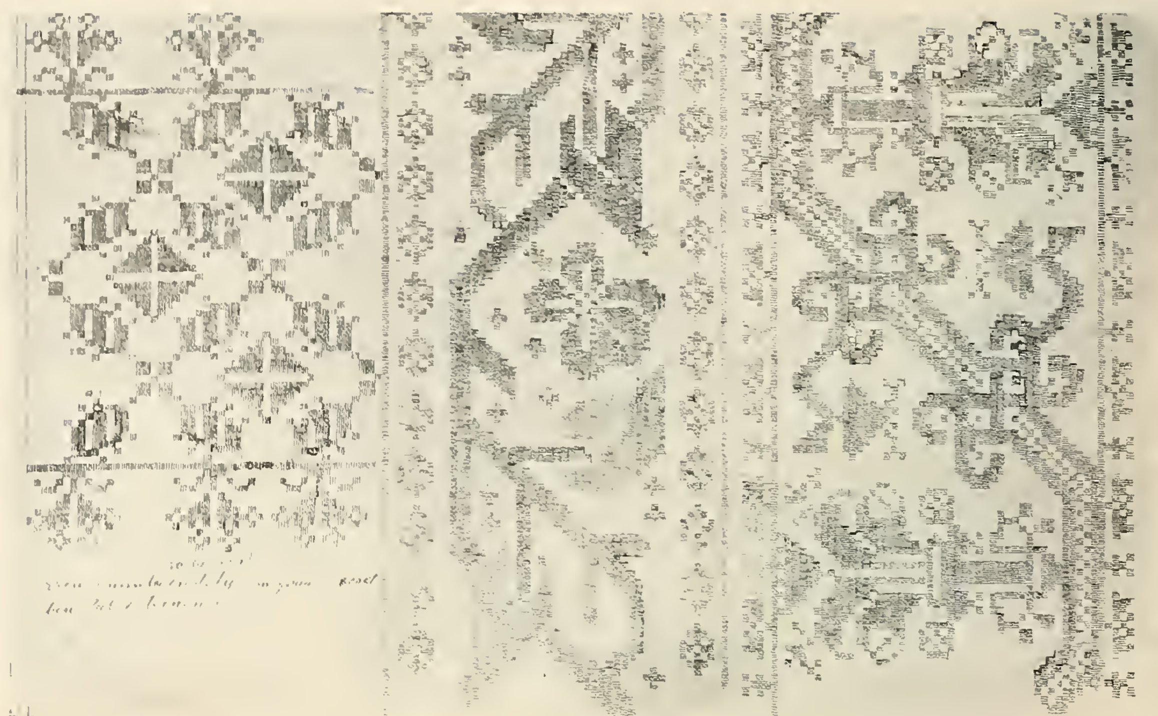
RÉGI SIKLÓDI MINTA, EREDETIJE PÉTER SÁRÁNÁL. (402)

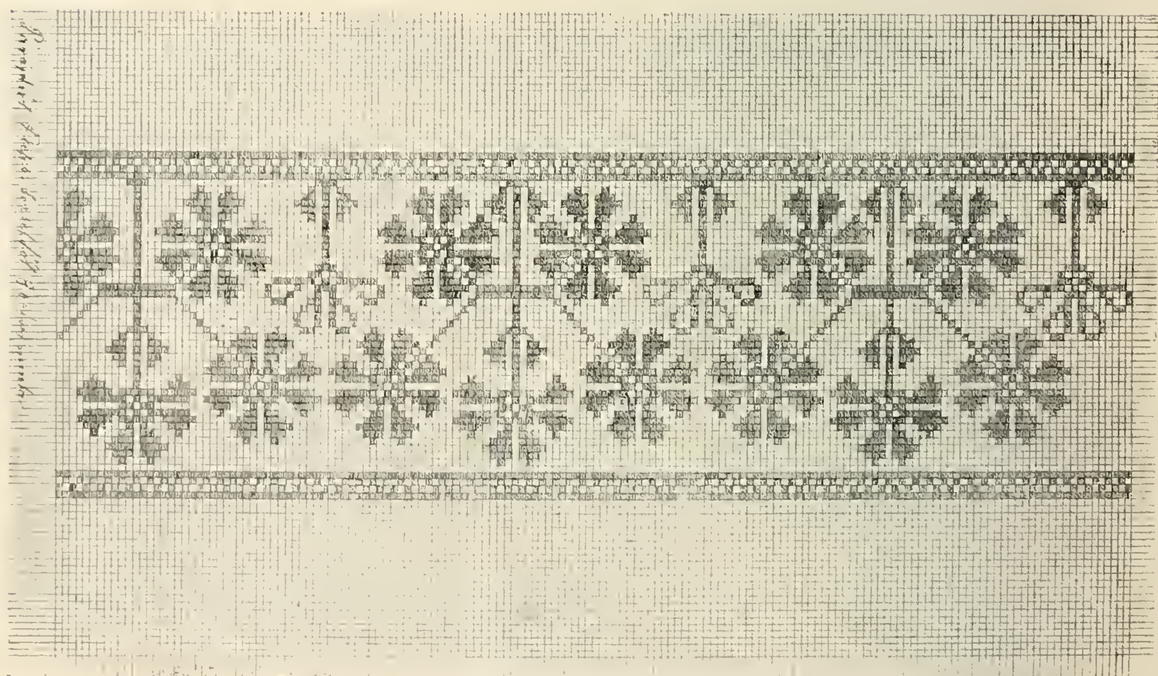
RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE [illegible] GYÖNGYNÉNÉL [illegible]

RÉGI HAVASMEZŐI MINTA, EREDETIJE [illegible] JÁNOSNÉNÁL [illegible]

HÁROM RÉGI KECSEDI MINTA, EREDETIJÜK PÁL PÉTERNÉNÉL. (405)

RÉGI PARAJDI MINTA, EREDETIJE FLEPSZ JÓZSEFNÉNÉL. (406)

1

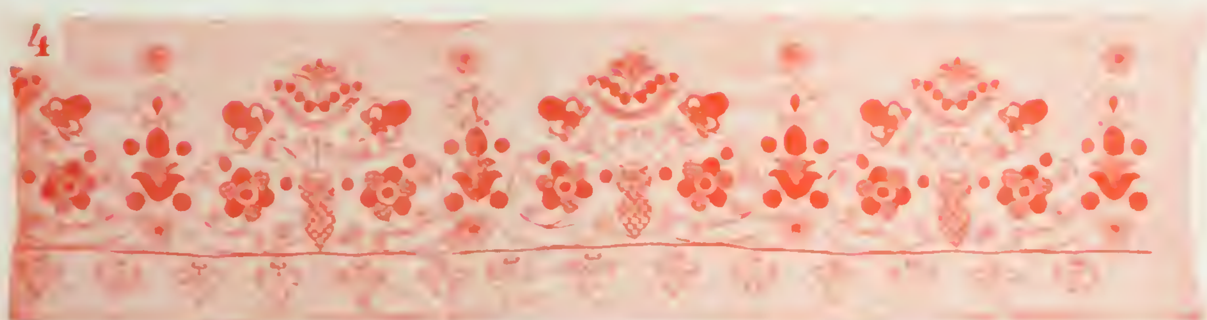
2

3

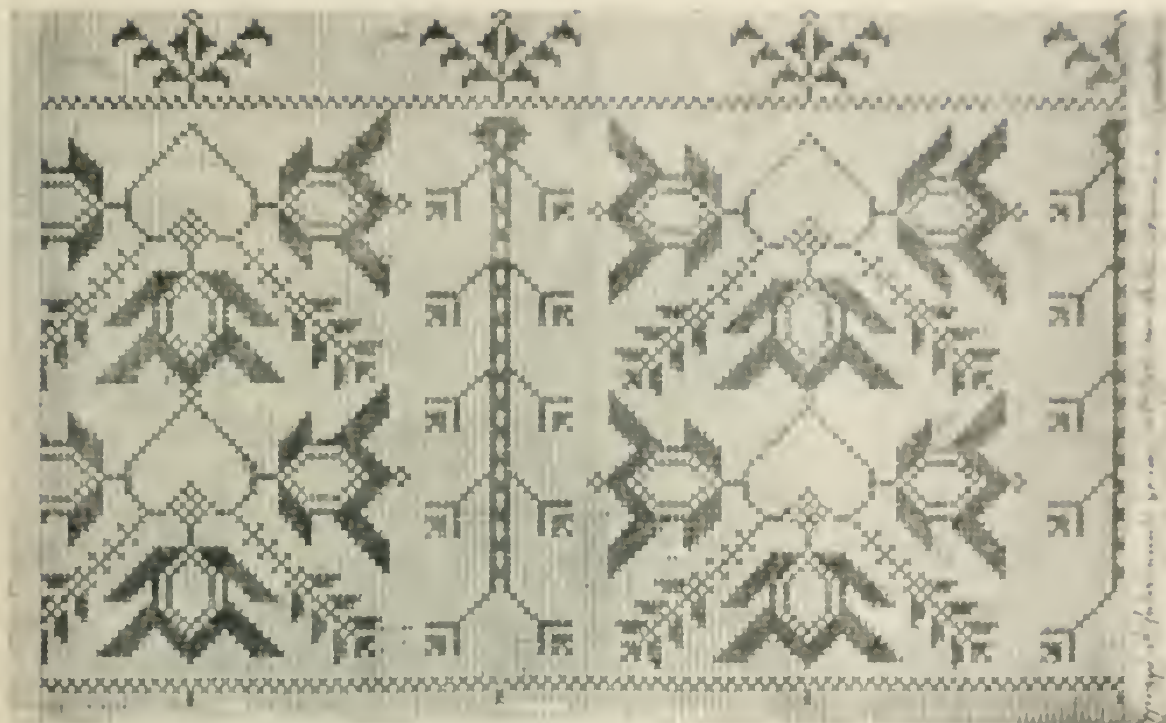
4

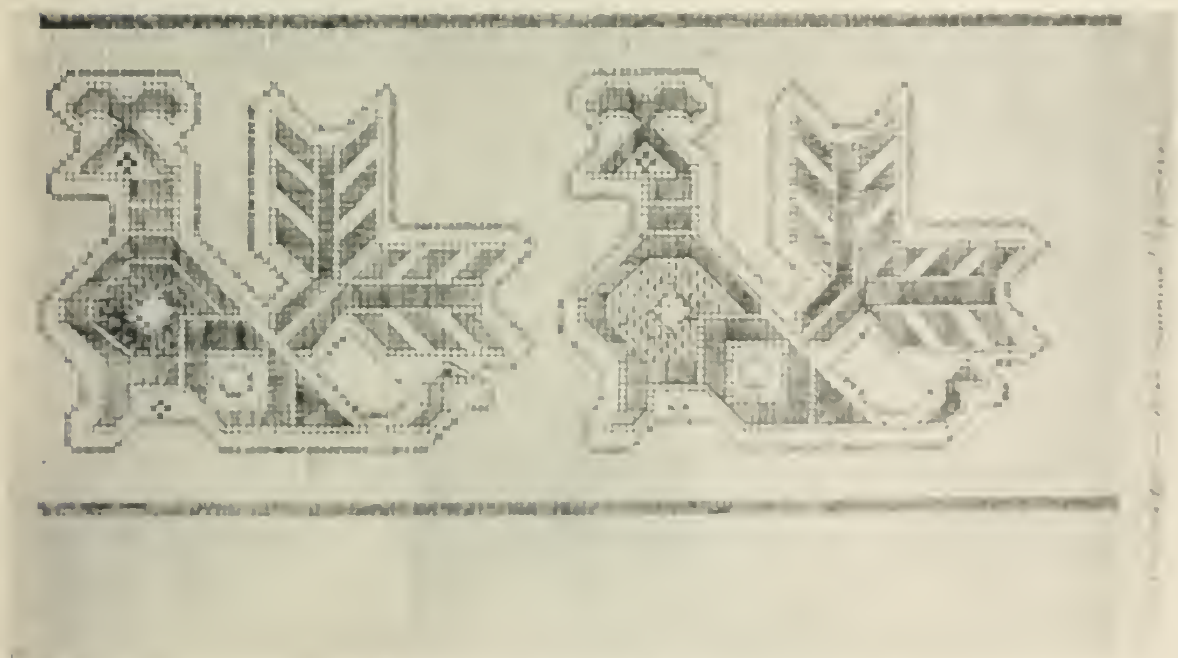
5

RÉGI SZÉKELY VARROTTAS MINTÁK, SEBESI MARGIT GYŰJTEMÉNYÉBŐL
FELSŐSÓFALVÁRÓL (UDVARHELY VM.) XVIII. SZ.

[illegible] MINTA, EREDETIJE MATTON ANNÁNÁL, KORONGON [illegible]

[illegible]

BIRÓ JÓZSI MÓZES UDVARA, SÓVÁRADON.

Végignézvén a népies stilizálásnak e szép termékeit, a varrottast, most kerítünk sort ugyancsak a népies díszítésnek, a naivul bájos stilizálásnak egy másik megnyilvánulására, a husvéti piros tojásra, — mint a Székelyföldön mondják, az «írott», a «hímes» tojásra.

Sokat magyarázták már a husvéti tojás jelentőségét. Régi mese, például, hogy világhódító nagy Sándor születése napján, anyjának tyúkjai alatt piros tojásokat találtak s ennek emléke a piros tojás... Régi története van a husvéti tojásnak a kinaiaknál is. A kinaiak hajdan ünnepet ültek a természet éledésének örömére, éppen a mi husvétunk idején; az ünnep három napig tartott s mivel éppen a természetes melegért hálálkodtak, azon a három napon tüzet rakni nem volt szabad. Megbotozták azt, aki a tilalom ellen vétett. Így hát három napig nem főzhetvén, eledelüket, a főtt tojást előre elkészítették. Erről az ünnepről, a «csing-ming»-ről megemlékeznek a King-csu féle évkönyvek, Krisztus urunk születése előtt a VII. században. Legvalószinűbb, hogy a mi husvéti piros tojásunk eredetét, a régi keresztények böjti szokásaiban lelhetjük meg; szigorú volt a nagyböjt, még tojást sem ettek — s a böjt végén, husvét örömére, pirosra föstötték a becses eledelt; megemlékezik a husvéti tojásról a Sacramentarium Gregorianum is. Tagadhatatlan, hogy a husvéti tojás jelképezi a föltámadást; egy-egy régi föltámadast ábrázoló képen s faragványon Jézus sírja tojásalaku.

Gyűjteményünket érdemes munkatársunk, a székely népművészet fáradhatlan istápolója, *Balázs* Márton kézdivásárhelyi polgáriskolai igazgatónak köszönhetjük. Ő magyarázza,* hogy ezek a husvéti tojások a nép lelkének poézisét, közvetetlenségét viszik széjjel s megismertetik velünk érzéseiket, elénk tárják vallási és szerelmi életük különféle mozzanatait. A tojások rajzai fokmérői is a nép szépérzékének, míveltségének; ezekben a rajzokban igazán maga a nép beszél hozzánk — és így, képekben legkönnyebben fejezi ki az egyszerű elme gondolatait. A műveltségben magasabb fokon álló népeknél már írás helyettesíti a díszítéseket; bibliai mondásokat használnak e célra, miután maga a husvéti tojás szokása is vallásos eredetű, jelképe a feltámadás eszméjének; szerelmi verseket is alkalmaznak, mert nyilván erotikus jelentősége is van a piros tojásnak. Ugyanis sokan összefüggésbe hozzák a husvétot az Ostra szóval, mely a szerelem és házasság istennőjének a neve volt s így a tojás a születést is jelképezi, az új életet.

Háromszékvármegyében, a sokszor öt hónapig is eltartó téli időjárás alatt minden ember sovárgó szívvel várja a tavasz ébredését. A természet hosszú dermedtsége, a zordon

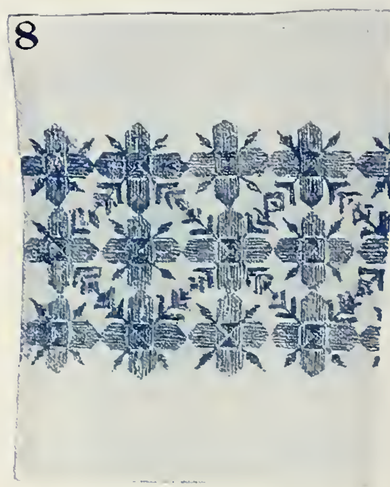
* A Székely Nemzeti Múzeum Értesitője. Szerkesztették: ifj. *Gödri* Ferenc és *László* Ferenc dr. — A háromszékvármegyei húsvéti irott tojásokról és népszokásokról.

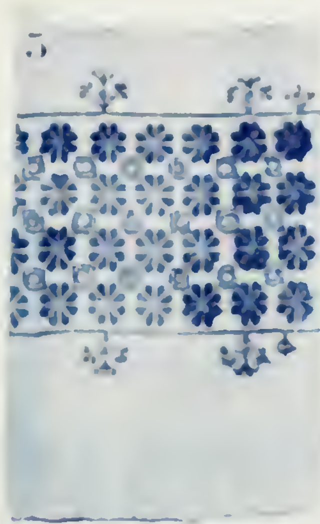

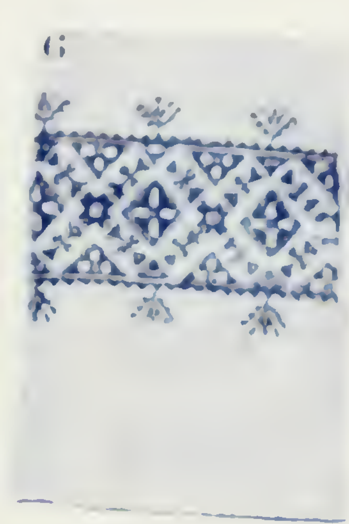

SZÉKELY VARROTTASOK.

(A)

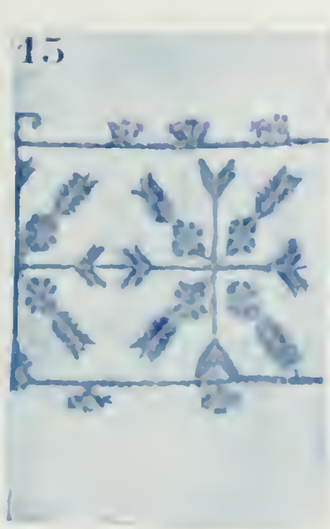

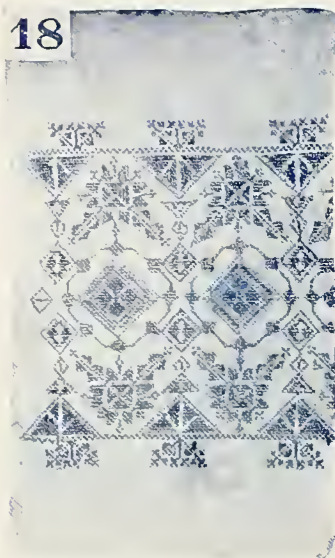

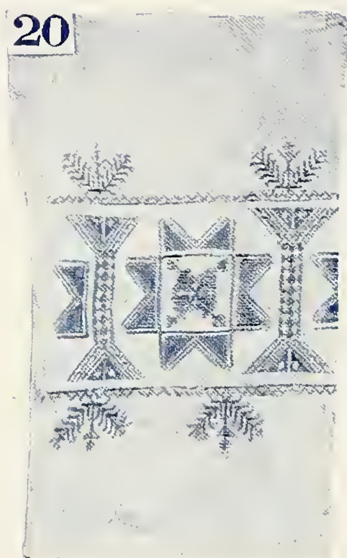
SZÉKELY VARROTTASOK

(A)

SZÉKELY VARROTTASOK.

(B)

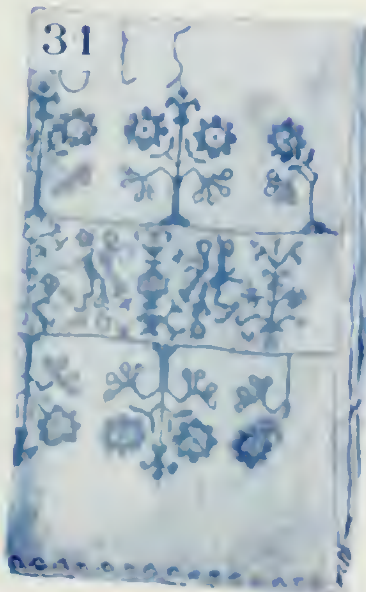

SZÉKELY VARROTTASOK

(b)

tél [illegible] a kebelét, és mosolyog [illegible] a nép [illegible] hogy a húsvét [illegible] Mintha a természettel [illegible] Éppen akkor [illegible] Krisztus feltámadásának [illegible] a húsvéti ünnep.

Zsendülve készül erre mindenütt az emberek apraja és nagyja, a szegény és gazdag egyaránt s a vallásos ünnepségekhez fűződő szokások [illegible] akkor a jókívánat, kedveskedés és megtisztelés. [illegible] a nép [illegible] kedv pezsdülő forrásából művészet is terem [illegible]

Már hetekkel húsvét előtt megkezdődik a tojások [illegible] a legszebb és legnagyobb példányokat.

Elszedegetik, tisztogatják az egész [illegible] a gyermekek pedig a felnőttektől és egymástól húsvéti [illegible] amikor szép írott tojásokkal [illegible] haza.

A húsvéti tojások között persze piros a legtöbb [illegible] a nép kedves színe s [illegible] azután meg a piros szín jelenti a szeretetet — és a szerelmet is.

Később tarkult a tojás színe s különféle ékességek és alakok is kerültek rá. Ezek az írott, a díszített tojások. A [illegible] tojásokra kézzel vagy valami más [illegible] a díszítést [illegible] az írott tojásokon már betűkben fejezte ki gondolatát a készítő. [illegible] a rajz, a [illegible] a legsikerültebbek.

A rajzok a készítő fantáziájából kerülnek ki s mivel majdnem kizárólag nők foglalkoznak ezzel, megismertetik velünk a nép asszonyainak kezdetleges, egyszerű, de [illegible] és találékony gondolatvilágát. Rajtuk a nép tavaszi örömujjongása, a [illegible] újra ébredő reménység és a hosszú tél után tavaszért epedő [illegible] élethedve.

Vidék szerint változnak a díszítések s a rajzokon [illegible] a faji és nyelvi sajátságok [illegible] Ezért ismerhetünk rá az illető községre, megtalálván a hasonló mintákat egyéb [illegible] eszközökön is s azt összeegyeztetve a tojások rajzával megállapítható [illegible] hogy milyen nemzetiség s melyik vidék terméke azok. Magyarországon, ahol a nemzetiségek egészen egymás mellett, sőt keverve is élnek, nehéz a faji jellemzőket megállapítani, csakis úgy juthatunk eredményhez, ha olyan vidékről való tojásokkal hasonlítjuk azokat össze, ahol az illető nemzetiség elkülönítve él. *Molnár* Viktor államtitkár,* aki egész könyvet szentelt a piros tojásoknak, azt a megfigyelést teszi, hogy Erdély [illegible] gazdagabb és változatosabb a többi magyarországi húsvéti tojásoknál. Szerinte a gyönyörű festői tájék és Erdély [illegible] a nép [illegible] érzékére, a természet változatos képe pedig sokkal több témát szolgáltat, mint például az alföld a maga egyhangú végnélküli síkságával. [illegible] kézimunkák temérdek mintával szolgálnak a tojásdíszítéshez. Egyáltalán Erdélyben még a tojások is magukon hordják a székelyek és csángó-magyarok [illegible]

Alapnak többnyire a piros színt veszik s a minta rajta fehér. Állatot alig rajzolnak, legfeljebb lepkéket. Majdnem mindegyik tojás virágdíszítményű, de szigorúan arányos elrendezéssel, erősen stilizálva s a tojás alakjához alkalmazva. Leginkább gyöngyvirágot, rózsát, gránátvirágot, tulipánt és liliomot találunk a virágdíszítmények között, de sohasem naturalisztikus alakban, hanem mindig stilizálva és [illegible] pontos elosztásban. Levél ritkán fordul elő s akkor többnyire a cserlevelet veszik. A virágok sohasem [illegible] A geometriai díszítésekből félkörives [illegible] sugarral alkotott

* [illegible] Molnár Viktor: [illegible]

körben csillagot, hat küllős kereket, háromszöget, gereblyét, négy patkóból összetett keresztet, pergét, háromszoros görög csillagot, sakktáblát és hullámvonalakat alkalmaznak.

Erdélyben is Háromszékmegye szolgáltatja a leggazdagabb és legváltozatosabb anyagot. Balázs Márton szép gyűjteménye is Háromszék megyéből való: 1500 írott tojás, jelenleg a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonában.

A házilag előállítható és használt festőszerek a következők: a vadalmafahéj és annak levele Szent János nap előtt szedve, sárga festéket ád; a vadkörte és vadalmafahéjából, keverten a barna festéket állítják elő; a zölddióhéjból sárga festéket nyernek; a hagymahéjba való göngyölés által rozsdaszínű festéket. A kökörcsvirág (Pulsatilla vulgariis Mill.) főzetéből sárga szín lesz. A bürökből zöld színt nyernek. Szárított szulfű, szujfű, vagy zsódinából (festő zsoltina, Serratula tinctoria L.) sárga színt állitanak elő s ez a legáltalánosabb sárgító. Ugyanez a fű a szén fölött megpörkölve, timsó hozzáadásával állítólag pirosat is ad. Egerfahéj és bingolyó, vagy népiesen nevezve morgonda, szintén sárgára fest. Ugyanez kékkővel fekete festéket szolgáltat. A lencsét a kék szín előállításához használják. A gubacsból fekete színt nyernek. A cserfahéjfőzés és a sáfrány sárga színt adnak. A boltokból szerzett festőszerek közűl leggyakoribb a börzsöny-forgács, vagy népies nevén piros-forgács, mely a piros színt szolgáltatja. Ugyanez rézgáliczczal (kékkő) állítólag feketét is nyújt. A fuxin vagy általános nevén fuxia, vízben pirosat, szeszben pedig zöldet ad. Az újabban divatos festőpapirost csak olyan helyeken használják, ahol tojásírás már nincsen. A festéket, hogy a színek tiszták legyenek, egészen új fazékban, legtöbbször rézüstben főzik, vagy áztatják, napkölte előtt merített patakvízben. Csaknem minden festékbe ecetet és timsót is tesznek, hogy a festés minél tartósabb legyen.

Így várja a nép a nagyhetet, amikor a tojásírás ideje. Egyes községekben a városok részére is írnak tojást s ezeket nagyszerdán és nagycsütörtökön már a piacokon árúlják 10—12 fillérért párjával. Sok helyen, különösen ahol kevesebb színt használnak, a tojásokat előre viaszszal megírják s nagyszombaton egyszerre festik meg az egészet. A többszínű tojásokat azonban leginkább egyenként, a nagyhét utolsó napján festik.

Lássuk a festésnél használt eszközöket.

A kandér (kandé, kandi, kandéj, kandérka, köszmice) azt jelenti vivőedény, itt azomban magát azt a szerszámot jelenti, amelylyel a megolvasztott viaszt, egy edényből, írás alkalmával a tojásra «viszi» a tojás-író. Ez a szerszám egy deciméter hosszúságú, irónvastagságú fácska, amelynek egyik végét keresztül fúrják s ebbe egy vékony rézlemezből sodort csövet, legtöbbször cipőfűzőzsinór végéről levett pléhcsövecskét erősítenek, amelyen egy-két-három szál sörtét húznak keresztül, hogy azok a csőből csak pár milliméternyire álljanak ki. A cső másik végén kinyúló sörteszálakat pedig a kandér nyelére csavargatják s lekötözik. E sörteszálak arra valók, hogy a folyékony viaszt a csőből egyenletesen bocsássák alá s így az szerszám az írásra alkalmassá váljék. Egyes helyeken ilyen íróeszközt lúd vagy tyúktollszárból is tudnak csinálni. Továbbá: egy cserépedényke, amelyben a viaszt megolvasztják s amelyet állandóan a tűznél tartanak. Egy görbe likacsos fakanál, amelylyel a tojást a vízből vagy festékből kiszedik. Egy drótrostély, amelyen a tojásokat melegítik vagy szárítják. Egy darab zsíros rongy, olajos posztó vagy szalonnahéj, amivel a megszáradt és festett tojásokat fényesre dörzsölik. Legtöbbször egymás mellett három festékes edény, a sárgító, pirosító és feketítő, ezeket rendszerint ilyen sorrendben is használják. A fuxinból is rendesen három színt készítenek: pirosat, zöldet és lilát. Sebesen piros és zöldszínbe mártva, fekete lesz a tojás; zöldbe s lilába mártva: halovány lila.

Megjegyzendő, hogy a székely tojásíró asszonyok kevesebb színt használnak, mint az oláhok, mert ezeknél egy tojáson van négy, sőt nyolcféle szín is. A székely asszonyok legtöbbször piros alapon fehér ékítményekkel diszítenek. Használják a sárgát is, de nem túlságos és nem jellemző mértékben. Néhol szeretik a világoskéket és rózsaszínt. Vegyes lakosságu vidékeken pedig, mind a szinek, mind az alakzatok tekintetében, alig lehet megkülönböztetést tenni. Az említett főbb szineknek sokszor a legszebb árnyalataival is talál-

kezünk [illegible] a tojások számához, vagy a szabályokhoz [illegible], folytatólag [illegible].

A tojásokat vagy nyersen írják s ilyenkor [illegible] vagy [illegible] főzik meg, vagy pedig előbb megfőzik és azután írják. Hogy a tojás megfelelő [illegible], vastagabb kalapján megpörgetik, hogy egyenesen forog-e. Megírás előtt a tojást kissé megmelegítik a tűzhelyen, hogy a viaszt jobban fogja s megvizsgálják egyúttal, hogy a tojás felülete vizes vagy zsíros ne legyen, mert akkor a viasz nem tapad jól rá.

A tiszta tojáson az első munka a rámázás. Ez alatt a tojás felületének a díszítés számára történő előzetes elosztását értik. Ez történhetik a tojás felületének közép részén körben haladva s ilyenkor a tojás két félrészre van osztva. Történhetik a tojás hosszában s akkor a felület két oldalrészre van osztva. Lehetséges mindkét felosztás egyszerre, amikor a tojás felülete az előbbi körvonalak által négy egyenlő részre osztatik. Végül egy a középkört még egyszer elosztó hosszanti körvonal által maga az egész felület nyolc egyenlő részre van osztva. A rámázás körvonalak metszési pontjai néha apró körökkel vannak helyettesítve. Történhetik a rámázás úgy is, hogy mindkét bubdíszítményt egy-egy külön körvonal szegélyezi, illetőleg elkülöníti s ilyenkor a két párhuzamos körvonal közötti üres vagy díszített teret övnek nevezik. Előfordul az is, hogy a tojás hosszában mindkét oldalára a főékítmények számára egy-egy kisebb tojásalakot rámáznak s e két tojásalakot vagy kis körök vagy egyenesek kapcsolják össze a tojás domborodó felületén. Megtörténik, hogy e kisebb tojásalakokat négy külön részre tagolja az alapszín s ezekben rendesen mértani alakzatok vannak elhelyezve. Végül vannak az úgynevezett kantáros, táblás, kockás és osztálas rámázások. Megeshetik, hogy a rámázás el is marad, például a labirintus vonalnál vagy a tévedt utas ékítménynél, ahol a vonal minden szabályosság mellőzésével halad akármely irányban. A rámázás a legszínesebb tojáson is rendesen fehér s ez a legszebben válik ki más színek közül. Néha azonban itt is megesik, hogy a rámázás más színnel, különösen sárgával történik. Ilyenkor a tojást rámázás előtt a sárgítóba teszik s megszáradás után rámázzák.

Elkészülvén a rámázás, rendesen ehhez alkalmazkodnak a megírandó díszítmények. A bubékítmények a legszebbek. A hosszában elosztott tojásfelület két oldalának ékítményei néha egyformák, néha különfélék. A négy és nyolc részre osztott felület alakzatai pedig a legrészarányosabbak. A bubékítmények a tojás középköre felé igyekeznek, elegendő üres teret hagyván a középen arra, hogy szabadon érvényesülhessenek. Az ékítmény néha az egyik bubról elindulva körülfogja többször a tojás felületét a másik bubig. Néha a tojás egyik bubja ékített, a másik pedig rácsozott vagy többszörösen öves. Az oldalékítmények néha mindkét oldalon egymás felé igyekeznek, néha a felület forgatásának irányában egymásután következnek. Ha az egész tojásfelület négy részre van osztva, akkor rendesen két egyvonalba eső ékítmény az egyik oldal, a más kettő pedig a másik oldal metszési pontjából indul ki, ellentétes irányban. Néha az egyik oldal középmetszési pontjából három ékítmény indul ki, a tojás másik felére áthajolva, a negyedik ékítmény pedig, a kellőképen be nem ékített másik tojásfelület egyhangúságának eltüntetése végett az átellenes oldalon levő középmetszési pontból hajlik a más három kiindulási pont felé. Az oldalanként négy részre osztott felület (ekkor az egész felület nyolc részre van osztva) alakzatai négyesével a körvonalak kereszteződéséből szögrészekben a bub felé indulnak, néha külön metszési pontokból indulva, mind a négy egy közös metszési pont felé helyezkedik el. Megtörténik, hogy egy oldal négyes ékítményei közül két átellenes egy metszési pontból indul ki, a más két átellenes pedig felülről és alulról ide igyekszik. A négy részre osztott oldal két tere néha üres, de mindig színes, gyakran váltakozó színű vagy rácsozott, a másik két tér pedig ékített. Az elhelyezkedés itt is leginkább átellenes.

Ezek volnának az ékítmények elhelyezésének legmegszokottabb módjai, azonban még többféle elhelyezkedés is előfordul, hogy több részből álló ékítmény részei lehetnek egyszínűek, ellentétesen egyszínűek, részenként másszínűek és egy-egy rész többféleképen

színes, amelyeken, persze ugyanannyinak kell lennie a megírásnak és festékbemártásnak is.

Megjegyzendő, hogy az alapszín az ujabb és ujabb bemártással folyton változik s az utolsó festék adja meg az alapszínt. Az előbbi alapszínek viaszszal bevont helyei az ékítmények színeit adják, megakadályozván a viasz, a vele bevont helyeknek tovább festődését vagy színváltozását.

Elképzelhető már most, hogy a színek és alakzatok teljes kialakulása, csak a több izben megírt helyek viaszanyagának letörlése, vagy leőzése után történhetik s ekkor tünik elé a tojás teljes pompájában; érthető, hogy az ékítményeknek ilyenformán történő színezése, a jóizlés mellett, nagy gyakorlottságot is kíván meg.

A legtöbb nő a viaszszal író kandért oly ügyesen kezeli, mint a legügyesebb festő az ecsetjét s bámulatos gyorsasággal, minden minta nélkül, pár perc alatt kész a legszabályosabb forma, a csinos virág, vagy egyéb alakzat. Hogy pedig a beosztás és egyes mértani alakzatok szabályosságát is megérthessük, tudni kell, hogy a tojásíró-nők ilyenkor nem mindig a kandért mozgatják, hanem azt néha jól megfogva, mintegy megrögzítve, magát a tojást forgatják, bátor és biztos kézzel.

A tojás alapszíne, mondottuk, piros; szokott a sárga, fekete és barnás, ritkábbak a kék, lila, rózsaszín és zöld alapszínek. Néha a tojás egyik búbfele piros, a másik búbfele pedig feketeszínü. Megtörténik, hogy a négy részre osztott tojásfelületnek háromféle alapszíne is van, piros, sárga és fekete váltakozva. Gyakori a kék a pirossal, színenként átellenes elhelyezéssel. A piros, rózsaszín és világoskék alapszín a magyar, viszont a sárga, fekete és többféle alapszín főleg az oláhvidékeken divatos.

A színek közül a piros az öröm színe s Jézus kiontott vérét is jelképezi. Egy kovásznai feljegyzés szerint: «Egykoron, egy szolga ki kosarában tojást vitt, a Jézus keresztje alatt haladván el, hazatérve azt vevé észre, hogy a tojások csodálatos módon mind vérpirosra változtak. Ezt az emberek megtudták s azóta festik a tojásokat pirosra.»

A zöld a tavasz és reménység színe. A kéket «Máriagyász»-nak hívják. A pirosat fekete díszű busággal, magyar gyásznak nevezik. A lila a bűnbánat színe. A feltünően sárgítottat oláhosnak nevezik.

A tojásokon használt alakzatok népies elnevezései, némi csoportosítással, a következők:

Növényi formák utáni nevezve el, virágok: tulipános, liliomos, márcillusos vagy havadis (nárciszos), rózsás, gránátalmás, rózsabimbós, kettősrózsás, nagy rózsás, oldalrózsás, hatrózsás, rózsáskert, bazsarózsás, szegfűves, hóvirágos, ibolyás, gyöngyvirágos, harangvirágos, napraforgós, papkiszuromszemedes vagy margarettás, majoránás, galambvirágos, kolopocis, cseresnyevirágos, almavirágos, tölcsérvirágos, négy és hat levelesvirág, szujfűves vagy zsódinás, folyófűves, berekés vagy pimpós.

Levelek: pálmás, herclapis, haricskaleveles, tekerőleveles, farkasfogas, akácleveles, nyirfalapi, nyárfalapi, cserelapi, szakadt cserelapi, fűzleveles, búsfűzfás, vagy szomorúfűzágas, fenyőágas, fenyveserdő, eperleveles, málnalapis.

Gyümölcsök: cseremakkos, megyágas, dióbeles, barackmagos, szilvamagos, mákfejes, kalászos, búzafejes, zabfejes, klárisos, fenyősuskás, szőllőfürtös, somos.

Állati formák utáni elnevezések: madárkás, galambos, madárfészkes, sárgarigófészkes, gerlemadaras, tollas, kakastollas, pávatollas, kakasos, kakastaréjos, szárnyas, sasszárnyas, lúdszárnyas, lúdlábas, lúdtalpas, fecskefarku, bankafejes, bankataréjos, pillangós, hattyúfejes, halas, halhólyagos, rákfarku, ráklábas, békás, békahátas, békaszemes, békanyomos, kigyós, kigyófejes, piócás, pókos, póklábas, berbécsszarvu, kecskeszarvu, nyulas, kutyás.

Más tárgyak utáni elnevezések: villás, gereblyés, lapátos, kapás, ásós, ekevasas, szántóvasas, kovácsüllős, láncszemes, hámos, kötőfékes, csótáros vagy sallangos, kantáros, duplakantáros, nyerges, tányéros, gyertyatartós, virágtartós, pipás, horgas, bárdos, kulacsos, kosaras, seprűs, gyüszűs, gyürűs, dészűs, vagy öves, bojéröves, angyalöves, ruhaszéjes, kisasszonycsercsés, (fülbevalós), tótsapkás vagy németkalapos, labdás, rácsos, kockás, táblás, ostáblás, ablakos, molnárablakos, körös, cserkabalás, csónyakos (csolnakos), felleges, napos, holdas, csillagos, tévedt utas vagy veszett utasos.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] virágos, [illegible]

A nemzeti, vallási és szerelmi vonatkozású ékítmények a legtökéletesebb formákban, főleg a karcolt tojásokon fordulnak elő.

A következő elnevezések mellett [illegible] átlakos [illegible] vagy [illegible] kantáros, duplakantáros, [illegible] négy-hat- vagy nyolcas csillagos, [illegible] tévedtutasos.

Sok mértani ékítmény [illegible]

Ezeken kívül a virágdíszeknél, a mértani és egyéb alakzatoknál is számtalan [illegible] él még, amelyekre magyarázatot vagy elnevezést a legnagyobb utánjárással is alig vagy épenséggel nem lehet találni.

Az egyes motívumok igen sokszor csoportosítva vannak egy képbe s ilyenkor egy-egy ékítménynek többféle megnevezése is van, pl.: tulipán szegfűvel, tulipán [illegible], tulipán rózsával, tulipán [illegible], magyar címer tulipánnal, tulipán kalásszal, [illegible] fenyőággal, [illegible] geréblyével, [illegible] csengőkkel, szív [illegible], [illegible] szárú csillaggal, eperlapi búzafejjel, nagyrózsa középen [illegible] stb.

A tulipán alakok néha három, néha öt szirmúak, néha pedig [illegible] is. Sokszor találunk két-három tulipán alakot is egymásba helyezve. Feltűnően sok [illegible] alakzatoknál a szívalakú elhelyezkedés s összefonódás. A virág néha [illegible] cserépben, virágtartóban és kosárban is. A szőlő ritkán fordul elő, mivel a vidéken nem tenyészik. A teljes állatalak az írott tojásokon a madarat kivéve nagyon ritka, emberalakok pedig egyáltalán nem fordulnak elő.

Ha már most a magyar és oláh vidékek alakzatai között akarunk párhuzamot vonni, azt tapasztaljuk, hogy a székely tojásírók világosabb és rendezettebb formákat használnak, mint az oláhok, akiknél az alakzatok tömöttebbek s [illegible] sőt babonás jelentőséggel is bírnak. Az oláh ékítmények virágalakjai a valóságtól eltérőleg sokféle színezéssel készülnek, állatalakjaik pedig leginkább a [illegible], [illegible], [illegible], halas, [illegible], kígyós, békás, rákos és pókos. Mértani alakzataik színezése meglepő és figyelemre méltó.

Legtöbb magyar motívumot használnak a kézdi és orbai járások azon községeiben, ahol helyenként a székely tojásírók részint többségben vannak, részint pedig a vegyes lakosságú községekben is [illegible] írják a tojásírást. A sepsi és miklósvári járás községeiben oláhok írják a tojásokat.

Ha vizsgáljuk a tojásékítményeket s ismerjük a régi cserépedények és varrottasok mintáit is, hamar észrevehetjük a felhasznált motívumok közötti kapcsolatosságot, sőt sokszor az azonosságot is. Így a [illegible] és [illegible] ékítmények között is gyakoriak a tulipán, a rózsa, a [illegible], a gyöngyvirág, a lóhere, a pálma, a [illegible], a [illegible], a négy- vagy hatszirmú virág, a [illegible], a [illegible], a [illegible], a gyümölcsalakok, a pávafarok, a rácsozás, a [illegible]. Az állatalakok közül a madár szintén gyakori. [illegible] néha a szarvas is [illegible] a tojásokon [illegible]ható. A kályhacsempéken [illegible] is. A hímzéseken mindezek egytől-egyig [illegible] s itt gyakoriak még a kakas, a [illegible], a gránátalma, a szív, a korona, a kereszt.

fogaskör, a cserelevél, a ceremakk, a búzafej, a szegfű, a nárcisz, a tölcsérvirág, a virágkosár és egyes mértani alakzatok. Ugyanezek a legnagyobbrészt megvannak székelykapukon és a régi bútordíszek között is. Valamennyinél tehát az ékítményes művészet egy, ugyanazon forrásból fakad, páratlan ügyességgel alkalmazkodva minden tárgynál annak rendeltetéséhez, alakjához, részleteihez és az ahhoz fűződő gondolatokhoz és érzelmekhez.

A husvéti öntözködés rendesen tiszta vízzel történik. Kevés helyen használják e célra a patikában vásárolt rózsavizet, hanem e helyett maguk az asszonyok különféle szagos vizet főznek. Ilyenek a zsályavíz, a muskátavíz, a narancsvíz, a fodorkavíz (fodormenta) és rózsalevélvíz. A tiszta vizet pohárból, korsóból, vagy csuporkából, a szagos vizet pedig, likas náddugóval (parafával) vagy gyér foncsikával (rongygyal) elzárt üvegből öntik. A tiszta vizet legtöbbször az asszonyok és leányok kezefejére, a szagos vizet pedig egész termetükre locsolják. Nagyon sok helyt virágbokrétát mártanak vízbe s azzal preckelnek. És hogy így egymást csakugyan megtisztelni akarják, azt a versek legjobban bizonyítják. Bizalmas ismerősök és melegebb vérű fiataloknál azonban a csurom vízre való öntözködés, sőt cselédek között a vályuban való leányfürösztés is megtörténik. Felnőtt férfiak és legények, a maguk módja szerint áldást, a kisebb és serdülő fiuk pedig verseket mondanak. Az oláhok verseket nem igen mondanak, hanem azzal állítanak be: «Jöttünk, hogy vigyük a leányt a patakra.» Husvét hétfőjén a fiuk, kedden pedig a leányok öntöznek, a leányok azonban nem házalnak s verseket sem mondanak. Az öntözködés reggeli hat órától a kilenc órakor kezdődő templomi harangozásig tart, s ezalatt az ismerősök elvégzik egymásnál a megtisztelést és a véle járó vendégeskedést. A jó ismerősöket megkinálják szentelttel, vagy kókonynyával, (kosárban elhelyezett sűlt bárányhús, kalács, főttojás, sonka, szalonna, bor, köményes pálinka és só, amihez néha a bicskát is odateszik, hogy az is megszentelődjék.) Ezeket husvét első reggelén a hét órai mise alkalmával szenteltetik meg. A szentelt iránt nagy tisztelettel vannak s a hulladékot tűzre teszik. Egy-egy községben a szenteltből csak az ehetik, aki meggyónt, meg a kis gyermekek. Délelőtt kilencen túl már csak a szegényebb sorsú gyermek házal, s jól megrakott tarisznyájukat néha alig bírják. Míg tojás van a háznál, mindaddig ezeket is mindenütt beeresztik, ha azonban elfogyott s már a kalács és aprópénz is megfogyatkozott, akkor a kaput nyitó gyermekeknek már messziről kiáltják: «Későre keltetek, a disznók mind felszedték (vagy elverték) a tojást! Vagy pedig azt rikójtsák: «Immár béharangoztak.» Szóval: elmehettek.

Az öntözködni járó gyermekek minden háznál tisztességesen beköszöntenek, az ajtó mellett megállanak, verset mondanak s aztán megkérdezik: «Szabad-e vízbe vetni?»

Íme, példának — s népmegismerésre — néhány husvéti rigmus.

Vizbevető hétfő ma nekem úgy tetszik,
Látom az utcákon, hogy egymást öntözik.
Kártyával nem öntöm, mert az nem tisztesség,
Ha kannával öntöm, úgy leszen ékesség.
Nekünk úgyes jól lesz, ha kannával öntsük,
Hogy a kicsinyeket nagyon meg ne sértsük.
Öntök asszonyt, embert, kedves magzatjával,
Várok piros tojást, igen de párjával.
Ha párját nem adják, el sem fogom venni,
Ha párjával adják, megfogom köszönni.

Búcsu szó:

Köszönöm szívemből kedves-adományát,
Ha én nem adhatom szívem szerint mássát,
Adja a jó Isten magukra áldását.

(Általánosan használatos.)

Immár a tavasznak elértük kezdetét,
Egy szép virágszálnak láttuk kellemetét.
Zöldelő ágai el ne hervadjanak,
Nekünk szükségünkre megis maradjanak.
Látszik, hogy tavasz van, mindenek újulnak,
Gyenge vilojákból koszorukat fonnak.
Eljöttünk hozzátok ifjúi létünkre,
Hogy harmatot öntsünk egy szép növendékre.
Mert, ha meg nem öntsük ezen esztendőben,
Nem virágzik szépet nekünk jövendőben.
Friss víz kivánkozik annak homlokára,
Nézze meg mindenki a maga hasznára.
Virágozzon mindig ékes virágokot
S nyerjen az Egekben fényes koronákot.
Ennek a váltsága egy pár piros tojás,
Legyen éltök olyan, mint az aranyfolyás.

Köszönöm a lányoknak szép tojás adását
Áldja meg az Isten ez háznak gazdáját,
Gazdájával együtt ékes gazdasszonyát

([illegible])

Hogy feltámadt Krisztus, örömmel hirdessük
Mert mi Galilea városából jöttünk
Ide is eljöttünk a megöntözésre
Hogy üdvöt hirdessünk ez háznak népére
Házi leány s asszony, ne legyünk terhére,
Hogyha egy kis vizet öntünk termetére
Mert, ha restek leszünk vegleszvitelre
Nem virágzik szépet nekünk jövendőre
Virágozzék mindig ékes virágokat
S nyerjen az Egekben fényes koronákat
Megöntözésünknek mi legyen a célja,
Az a leány-asszony legjobban tudhatja,
De mégis megmondom, egy pár piros tojás,
Az is olyan legyen, mint az aranyfolyás
S ezzel Isten hozzád tündöklő virágszál,
Virágozzál mindig míg élted sírba száll

(Szent Iván) Labortalva

Jó reggelt gazdasszony, jó reggelt te kis lány,
Hozzád jöttem én most, húsvét másodnapján
Azért, hogy megtudhassam, van-e sok tojásod,
Mert, ha tojást nem adsz, e kannát jól látod
Meg van töltve vízzel s öntöm a nyakadba,
Mint a hogy a molnár felönt a garatra.
Ha pedig tojást adsz, meg pedig párjával
Én se öntelek le ezzel a kannával

Én immár elmegyek, vígan maradjatok,
Az Isten áldása szálljon ti reátok,

(Mártonfalva)

Minerva fiak közt én is kertészkedtem
Sok szép virágszálat meg is öntözgettem
Hogy itt is virág van, azt is észrevettem,
Megöntözésére ide is eljöttem
Jere hát elémbe, kedves, szép ibolyám,
Télben is zöldelő, kerekded muskátám,
Én tégedet szívből, ha nem szeretnélek,
Tiszta forrásvízből meg sem öntöznélek
Állj elé virágszál a megöntözésre,
Hogy jobban viruljál az éden kertjébe
A hol is hallatszik szava Istenatyánknak
Legyetek lakói Isten országának

(Általánosan használatos.)

Ez háznak van egy rózsája,
Rózsának van egy bimbója
Én a bimbót megöntözöm,
A tojáskát megköszönöm

(Kézdi Szent Lélek.)

Itt e tul[illegible], [illegible]
Hogy [illegible] legyen, egy kertben [illegible]
Ritkán volt [illegible] [illegible] jönni
De most [illegible] plántákat [illegible]
Ezt a plántát [illegible], az Isten éltesse
Az ő szerelmesét az Egek [illegible]
Egy ifjú legényével [illegible]

([illegible])

Jó reggelt, jó reggelt, kedves [illegible]
Megöntözlek rózsavízzel, hogy ne [illegible]
Kerek erdőn jártam, piros tojást láttam
Bárány húzta [illegible] kocsin mindjárt ide [illegible]
Nesze hát rózsavíz, gyöngyöm, gyöngy[illegible]
Hol a tojás, piros tojás, tarisznyá[illegible]

([illegible])

Jó napot kívánok becses életekre
Kérlek figyeljetek rövid beszédemre
Jézus nagypénteken halálra kínzatott,
Harmadnap húsvétban ismét feltámadott
Mi a feltámadás ünnepének napján
Sok ember tiszteli barátját lakásán
Mi is eljöttünk most a tiszteléstekre,
Hogy meg is öntözzünk annak emlékére
Hogy mint a tiszta víz, a szennyet elmossa
Úgy Jézus vérével bűnünket elmossa
A vízzel való locsolás és a festett piros tojás
Jelzi a vér hullását, s bűnünknek bocsánatát

E háznak közepén egy zászló ütttessék,
Aranynyal, ezüsttel megpontumoztassék
Áldja meg az Isten e háznak gazdáját
Cselédjével együtt házi gazdasszonyát,
Hogy vígan tölthessék, el a húsvét napját

(Kovászna)

Örömünkre serkent fel a mai hajnal,
Mely feltámadását hirdeti Urunknak
Fényesen jelenti dicső Megváltónknak,
A kit mi neveztünk Jézus, Krisztusunknak
Indulhat, vidulhat az emberi nemzet,
Midőn ily szép napra érdemesíttetett
Áldás és imádás legyen az Istennek,
Ki ily szép tavaszt ad, az emberiségnek
Ős atyáink hagyták reánk e szép szokást,
Hogy öntözzünk vízzel, viruló rózsaszálat
Őseink szokását tehát ismételem
Szép tiszta, friss vízzel, magikat öntözöm
És így érhessenek szép húsvét napokat
Nekünk adhassanak piros tojásokat
Kis pohárból öntöm, tartsák kezeiket,
Ifjak és vének, jó barát személyek
Békében legyenek

([illegible])

Szerencsés jó reggelt adjon az Uristen,
Régi szokás szerint, versmondani jöttem.
Kedves bátyám uram, a ház család feje,
Kedves néném asszony, ennek kedves nője,
Szomorú nap vala ezelőtt három nap,
Nagy kinok közt halt meg a legnagyobb főpap.
De már kiszabadult a halál fogságból,
Feltámadott s kijött szent koporsójából.
Egy kedves kis leányt ide szalasztottunk,
A kinek mi mindig a nyomába voltunk.
Nyájasan akarunk mi ő vele bánni,
Őtet egy pár tojás, megfogja váltani.
Még pedig pirosan meg legyen az festve,
Úgy a vizöntéstől meg is leszen mentve.

Köszönettel veszszük a szép ajándékot,
Melyet jó asszonyunk nemcsak megmutatott,
Hanem meg is adott.

(Polyán, most Kezdikővár)

Ma nekem úgy tetszik vizbevető hetfű,
Látom a pázsinton iparkodik a fű.
Míg a szolgálókat váluba fürösztik,
Tizennyolc tojással teli a kebelik.
Nekem a leányok egyet sem adának,
Házról-házra engem elutasítának.
Kérlek, te kis lányka, ne öntesd le magad,
Inkább azt pár irott tojással megváltsad,
Egy pár tojáskáért, vagy megegyezhetünk,
Vagy pedig tégedet, jól megöntözgetünk.

(Tamásfalva.)

Örömhirrel jönnek e széles világból,
Jézus, a megváltó, feltámadt sirjából.
Nincs már a kereszten és nincsen sirjában,
Ott él s uralkodik, fenn a menyországban.
Azzal, hogy szent vérét érettünk ontotta,
Terhes bűneinket végleg megváltotta.
Minket érdemessé tett az Ég kegyére,
És méltóvá az Ő drága szent nevére.
A feltámadásnak dicső emlékébe,
Bő kivánság rajzik szívem belsejébe.
Jézus szent emléke legyen ma veletek
S az ő kegyelmében boldogan éljetek.

(Általánosan használatos.)

Ide ki a dombon, felnőtt bogáncskóró,
Tudom, hogy bátyámból se lesz királybiró.
Csillagos kisasszony, mit néssz a szemembe,
Tán beleszerettél uri termetembe.
Inkább siess, fuss el, bujj a kamarába,
Hozz ki egy pár tojást s tedd a tarisznyámba,
Két kupa pálinkát tölcs a kulacsomba,
Egy kalácspereccet akassz a nyakamba.

(Osdola.)

E husvét ünnepén örömet hirdetek,
Mert a Jézus Krisztus bár megfeszíttetett
És meghalt érettünk, minden bűnösökért,
Nem maradt sírjában, hozzánk még visszatért.
Itt van még közöttünk, szent nevét hirdetjük,
A husvét ünnepét mi erre szenteljük,
Hogy arra többször is reá emlékezzünk,
Most üdítő vizzel, ha szabad, öntözünk,
Megöntözök itten öreget és ifjat,
Hogy emlékül kapjak pár tojást, pirosat.
Sok husvét ünnepeket kivánom érjetek,
S gyenge beszédemért ki ne nevessetek.
Elmondám.

(Kisborosnyó.)

Szerencsés jó reggelt kivánok e házba,
Én is mint egy holló, jöttem a munkába,
Láttam és találtam, egy szép virágszálra,
Engedelmet kérek meglocsolására. stb. stb.

(Kővár.)

Nagyon elfáradtam, mert sokat kockáztam,
Jártam, ültem, költem, hevültem és fáztam.
Berekben, mezőkben, sokszor úgy megáztam,
Hogy a ki meglátott, azt tudta halásztam.
Én vagyok apámnak cepökös inassa,
Urgányos kovácsnak vasverő dijassa.
Ezen hazugságért tán valamit adnak,
Vagy egy jó kancsó bort mindjárt előrántnak.
Áldja meg az Isten ez háznak gazdáját,
Gazdájával együtt házi gazdasszonyát,
Ennek a váltsága egy pár piros tojás,
Az is olyan legyen, mint az aranyfolyás.

(Nagy-Ajta.)

Dicsérjük a Jézust a magas mennyekben,
A ki velünk vagyon minden ügyeinkben.
Áldás és dicséret legyen e helységben,
Hirdessük tehát őt föld kerekségében.

Mert Jéruzsálemben az a hir támada,
Feltámadt a Jézus az Istennek fia.
És ezt a városban úgy kiálltják vala,
Feltámadt a Krisztus Állé — álléluja.

Az anyaszentegyház világgá hirdette,
Hogy hiveit ezzel üdvösségre vigye.
Ezt az öntözést is bevették szokásba,
Hogy maradjon velünk szent példaadásra.

Kártyából nem öntünk, mert úgy nem tisztesség
Ha pohárból öntsük, úgy lesz illendőség.
Meg is öntsük mi csak legyen itt csendesség,
Nem igen erősen, csak hogy jel adassék.

(Szent-Ivány-Laborfalva).

Hogy vártok-e, vagy nem, én azt nem tudhatom,
Csakugyan előre tinektek mondhatom
Olyan legény, mint én, nem mindenütt terem
Bátran előttetek mondom el versem,
Jó napot uram, [illegible] nézzetek
Hogy e házba jöttem semmit se féljetek
Mert majd oly dologra [illegible] hidjétek
Melyet én felőlem sohasem hittétek
Kérdezhetné bárki, mit hoztál [illegible]
Beszélek is mindjárt a tapasztalásból
Sokat jártam, tudok mondani újságot,
Tudok tanítani tisztaságból, [illegible]
Mert hol [illegible] ekét találsz az udvaron,
Borzos szőrű macskát tűzhelyen vagy padkon
Szennyes, mocskos vánkost, s lepedőt az ágyon,
Hidd el, hogy vagyon ott keringő gazdasszony
Hol virradtig nyugszik az anya az ágyban
Ha lánya is addig alszik nem bánja
És reggel felkelvén a kenyeret vágja,
Egy csöppet sem lesz jobb, lánya, mint az anyja
A hol a gyermekek jó reggel felkelnek
Ki sem nyilik szemök már kenyeret kérnek
És mosdatlan kézzel ők kenyeret szelnek
Ne keresd ott szülét a tiszta életnek
A hol a guzsalyból gyakran tüzet tesznek
Kevés fonal fonni csépnyelet keresnek
Orsó csinálónak keveset fizetnek,
Ne félj, hogy tavaszszal vásznat fehéritnek
A melyik gazdasszony tálát akkor mossa
Mikor épen meglott a sótalan kása.
Az asztalhoz ülvén tányérát vakarja,
Annak a tányérát ne vidd el a [illegible]
A mely leány pedig borzos fővel szitál,
A liszt láng a fején, mint malompor úgy áll
És miként nappal jár éjszaka is úgy hál,
Ilyen derék madárt itt senki sem talál
A mely leány ismét a tehenét feji,
Feji, mikor más már a csordába űzi
Tejszűrőt pedig a pad alatt keresi,
Nem kár a kérető, ha azt elkerüli

Mindnyájan kedvesim, kik e házban laktok,
Ily szép versmondónak áldást kiáltsatok,
Kivánom békében aztán maradjatok

(Kovács [illegible])

Az éjjen álmodtam, s álmomban azt láttam,
Hogy egy mocskos leány lakik ezen házban
Sietve keltünk hát, s jöttünk hamarjába
Hogyha kézre kapnánk, vinnénk a patakra
Ott a folyó vízbe addig elmozsdatnánk
A míg mi magunk is szép tisztának látnánk
Ezen fáradságért egyebet nem kérünk
Egy pár piros tojás leszen a mi bérünk

([illegible])

Nagypénteki [illegible]
Legyen [illegible]
Mert Megváltónk feltámadott
S bennünket a bűntől megváltott

Azért [illegible]
Legyetek jó [illegible]
Imádjátok a Megváltót
A ki értünk [illegible]

Ennek emlékezetére
Piros tojást a zsebembe
Mert ha nem lesz [illegible]
Vizes lesz mind szoknyátok

Csütörtökre [illegible]
[illegible] elő te Erzsike
Adjál tojást eleget
Pirosat ám, de frisset

([illegible])

Jó napot uram, kik egybegyűltetek,
Tőlem gavallértól semmit se féljetek
Egy pár piros tojást kezembe tegyetek,
Hogy tőlem hamarább [illegible]

Ime verset mondok, hallgassa meg [illegible]
Krisztus koporsóját se őrizték ingyen
Igy talán nekem is nem csak [illegible]
Ha versemet mondom kissé [illegible]

Orbáncos a [illegible], mert a hideg leli
Ütrás süvegemet a kovás reszeli
Mindenem öltözetem Bécsből hozott [illegible]
Csizmámnak a talpát a szára fedezi

Nadrágom s kabátom, mint rosta lyukacsos
Sipkám és mellényem rongyos és foltos
Kivánják-e kérem, hogy többet is mondjak
Vagy már sérelmükre van s [illegible]

A versemet tehát befejezzem ezzel
A szent ünnepeket töltsék békességgel

(Nagy [illegible])

A húsvéti piros tojás
Jelzi a Krisztus halálát
De azért, hogy feltámadott
Adjunk neki szent hálákat

Én is azért üdvözöllek
E szép tavasz reggelen,
Pár tojást ha nem sajnáltok
Szépen megköszönöm [illegible]

([illegible])

Szerencsés jó reggelt adjon az Uristen,
Régi szokás szerint versmondani jöttem.
Örömünk csillaga épen ma feltetszett,
Lelki ellenségünk szarva letöretett.

Halálnak ereje semmit sem véthetett,
Győzelem zászlója életbe léphetett,
Örüljön, vigadjon ezen kereszténység,
S táplálja lélekben és szívben reménység.

Szívből és lélekből bő áldást vegyenek,
S kezembe pár piros tojáskát tegyenek.

(Nagy-Ajta.)

Hajnali pacsirta
Költött fel talpamra,
Hogy hirdessem, a mit
Az angyal elmonda.

Ember Megváltója
Máma támadott fel,
És minden keresztény
Általa ünnepel.

Eljött minden ember
Édes Megváltója,
Légy te is hát, kis lány,
Ennek az áldója.

(Lisznyó.)

Feltüzött a husvét
Fényes napsugára,
Minden keresztyének
Háza ablakára.

Feltámadott Jézus
Nem maradt a sírba,
A neki faragott
Hideg koporsóba.

Tanulván a jóktól,
Példákat vegyetek,
Hogy még sok husvéti
Ünnepet érjetek.

(Lisznyó.)

Feltámadott Krisztus, jámbor keresztények,
Öntözni indulnak a kicsiny legények,
Harmatos rózsától kértünk szagos vizet,
De csak azt öntözzük, ki ezért megfizet.
E háznak kis lánya tudjuk nem szűk markú,
Azért hát közöttünk hamar kész az alkú.
Lics, locs, virulj tehát kedves szép virágom,
A fáradságomért a tojást elvárom.

(Mikóujfalu.)

Elment a hó, szárad földünk,
Asszonyt, leányt, vizzel öntünk.
Öntözöm, de kárt nem teszek,
A mit teszek, becsület lesz.
Tudom, hogy nem lesz terhére,
S piros tojást nyom kezembe.
Adjon nekem pirosat,
De még olyan irottat.
Ezt se nem én kezdettem,
Ezt se nem én végezem.
De még ma anyámot is,
Tudom, a vízbe teszem.

(Torja.)

Én aztat hallottam Konstántinápolyban,
Hogy mind jó emberek laknak Csernátonban
De én hogy meghallám, kapék dolomántot,
S megnyergelem ama félfaru kancámot
Jó uram, asszonyom szemembe mit néztek,
Karddal, bottal engem innen ki nem vertek,
A mig egy pár tojást zsebembe nem tesztek.

(Felső-Csernáton.)

Jól tudom, gazduram,
Hogy elakart bújni,
Kapuját, ajtaját
Be akarta zárni.
Még kedves lányát is
El akarta dugni.

Azért áldja Isten
E háznak gazdáját,
Piros hajnal után
Hozza fel a napját.
Hogy érhesse soká
Még a húsvét napját.

(Alsó-Csernáton.)

Verebek papja,
Hordó csapja,
Hol betérek
Tojást kérek,
Ha nem adnak
Visszatérek.
Éd's anyámtól
Többet kérek.

(Alsó-Csernáton.)

E nap derültével jó reggelt kivánok
Husvét másodnapját köszönteni járok.
Melyen ősi szokás szerint virágokat
Vizzel felüdítik a hervadozókat.
Én is Bethlehemből hozva ezen vizet,
Virágjokat önteni kérek engedelmet.

(Árapatak.)

Egy nyulacskát [illegible]
Ha nem [illegible]

([illegible] járás)

Ajtó megett állok
Piros tojást várok
Ha párjat nem adják
Estig is itt állok

([illegible] járás)

Én kis deák vagyok
Sokat nem [illegible]
Egy pár tojást várok
S azzal elsétálok

([illegible])

Ma húsvétnak ünnepe
Leányok öntözője
Piros tojás emléke
Adjanak párt kezembe
Hogy a tyúkok tojjanak
Darabjáért párosat

([illegible])

Én kis féreg
Hol betérek
Tojást kérek.

Hol nem adtak,
Mind meghaltak

([illegible])

[illegible]
[illegible]

([illegible])

Kicsi [illegible]
Ajtó megett állok
[illegible]
[illegible] tojást várok

([illegible])

[illegible]
Tojást várok
Ha nem adnak
Odébb állok

([illegible])

Medve dörmögve [illegible]
[illegible]
Agyatok egy tojást
Mert ha nem [illegible]

([illegible])

Ma jöttem tojásért
Holnap jövök [illegible]

([illegible])

Ha nem adnak tojásokat
Ülő vigye tyúkocskát

([illegible])

Mennyire benne van a rigmusban a nép lelke

Egyikben a székelység benső vallásossága, másikban a tavasz dicsőítése és a szabad természet szeretete; itt a tiszta barátság, egymás megbecsülése, ott a nő tisztelete és a gyöngédség; ebben a szerelem mellett a családi élet dicsőítése, abban a szülőföld és a haza szeretete; egyikben az áldomosság komolysága, másikban a játszi, soha túlságba nem csapó kötődés és néphumor. A rigmus mutatja, hogy az öntözködés és a tojással való megajándékozás régi szokás, őseinktől maradt reánk, de az anyaszentegyház is bevette s megtartotta, mert a tojás jelképe lett a feltámadásnak, annak piros színe Krisztus vérehullását, az öntözködés pedig a lelki megtisztulást jelképezik. A vallásos érzelmek kifejezése, csaknem minden versben, egybekapcsolódik a tavasz dicsőítésével, mely meggyőzi a telet s zöld bársonypalástot borít a földre. A nők valamennyien kedves virágszálak, akiket a kertészek nagy örömmel keresnek fel megöntözés végett, egy pár szépen megírott tojásért, amely nem csupán jelkép, nem csupán váltság, vagy bér, de emlék is, a legszebb érzelmek emléke. A szavakban kifejezendő érzelmek keresik a beszédben is az öröm és lelkesedésnek leginkább megfelelő, csengő-bongó megnyilatkozást.

Bereck községben a legények, nyolcan-tízen egy csoportban énekszó mellett járják be a leányos házakat. A legények közül egyik ostorral nagyokat rittyegtet, a másik meg a burrogtatót kezeli. (A burrogtató úgy készül, hogy egy üres tacdénynek, pl. kártyának (kártyus) a száját bőrrel lekötik s a kifeszített bőr közepére hosszú [illegible] erősítenek. Ezt a lószőrt egy legény mindkét kezével egymásután gyorsan végig [illegible] s így burrogó-hang keletkezik.) A rittyegtető rendesen a házileányt megöntözi s a gazda az udvaron pálinkával megvendégeli őket. Kovásznán és az orbai járás több községeiben is, a szolgalegények előveszik egy kisebb fajta erdőlő szánt, arra nagy vonókötelet kötnek s e mellé a szolgák kisebb nyakbavető kötelekkel magukat befogják. Minden legény csengőt is akaszt a nyakába. A szánat behojtozzák (fenyőágakkal) s arra [illegible]

a tojás és kalács gyűjtésre, egy korsót pedig a pálinkának. Egyik fölül a szánon levő ládára s nagyokat rittyegtetve egy ostorral, «csa megide», «moe», «csabo» szavakkal hajtja a többit. A leányos házaknál a kaput kinyitva bevonulnak s itt a rittyegtető, mint bemenő, a házileányt megöntözi, a többiek pedig az udvaron cigányzene mellett énekelnek és táncolnak. Ha bort kapnak, azt megisszák, a pálinkát, miután már abból is eleget ittak, a korsóba öntik; a gazdasszonytól és házileánytól kapott kalácsot és tojásokat pedig be a ládába — s nagy vígsággal, haladnak tovább.

Árapatokon minden leány megír vagy megirat egy lúdtojást is s azt az asztalra helyezendő tojásos tál közepére teszi. Husvét másodnapján jönnek a legények zeneszóval öntözködni: a lúdtojás azonban a jegyes legényé. Ezt a tojást a leány és a jegyes legény, a husvétutáni szombatnapon eszik meg azzal a pogácsával, amelyet a legény a leánynak a földvári sokadalomban vett. (Országos vásár március 25-én.)

A gyermekek a tojással többféle játékot űznek. Ilyenek: a koccintás (ticscselés), amely nyerészkedő játék s jóslásokra is szolgál, — az eltörött tojás gazdája a vesztes; a szélmalmozás, midőn a tojáson egy szalmaszálat dugnak keresztül s azt a két kéz újjai közé helyezve fújják, hogy forogjon; a tojásütés szitával, egy szegletbe tett tojást a szitával próbálnak eltörni, ami ennek görbülete miatt ugyancsak bajos; az elnyomás, jobban mondva szétnyomása a tojásnak két újjal, vagy a tenyerek között; a likba pattintás, olyan mint a gombozás; a feldobás, stb.

Ha a husvét napjain szép és enyhe időjárás van, akkor a délutáni templomozás után a község apraja, nagyja a zsendülő rétre megy ki. Itt a felnőttek, a legények és fiuk labdáznak, cserkabaláznak (ördög motolla) vagy lábhintáznak. A leányok, «nyits kaput uj biró»-t, báránykázást, posztózást, macskázást, vagy cice-hirét, (cicázás, cicézés, cekacec) játszanak s víg nótával teli a mező.

A megfőtt és megírott tojások legnagyobb részét elfogyasztják s az írottak ízét sokkal jobbnak állítják, mint az íratlanokét. A zsódina lében főzött tojás kellemes illatot nyer és legtovább eltartható. Az emlékbe eltett tojásokról az a néphit, hogy azoknak belseje, hét év alatt fényes, sárga kővé válik, amely gyűrűfejnek is használható.

Háromszékvármegyében legszebb tojásírás van még a Feketeügy baloldalán, a berecki hegycsoport vidékén, Bereck, Lembény, Osdola, Gelence, Zabola, Páva, Kovászna, Papolc Zágon, Bárkány, Nagypatak és Bodzafordulón. A Feketeügy jobboldali vidékén, Polyán (most Kézdikővár), Kézdi-Szentlélek és Torján. Az Olt jobb oldalán, a hermánybaróthi hegyvidéken, Előpatakon, Árapatokon és Hidvégen.

Amint távolodnak a községek a hegyektől, hanyatlik bennük a tojásírás művészete is. Tovább menve a hegyektől, a Feketeügy közelében levő síkságon és a Szépmezőn fekvő több községben egyáltalán senki sem tud tojást írni és akárhány községet a tojásírásért vándorló oláh asszonyok sem keresnek fel. Ezek ugyanis husvételőtti nagyhéten, festékeikkel s eszközeikkel útra kelnek, a szomszédos községekben házalva, bekiáltanak minden házhoz: «Asszonyom! nem iradnak dojázst?

Az írást alkú szerint, tojásért, pénzért vagy egyéb kommencióért végzik.

Ez utóbbi helyeken már az alakzatok nem oly változatosak, nem oly rendezettek s nincs meg rajtuk az előbbieknél tapasztalható gazdag színpompa; míg a hegyalatti községekből tizenöt-húsz elismert és földicsért tojásíró is akad, sőt Előpatakon és Árapatokon csaknem minden nő tud tojást írni, addig itt községenként alig néhány. Sajátságos, hogy a tojásírók többnyire idősebb asszonyok; fiatalabb asszonyok és leányok már kevesebben írnak tojást. Itt-ott egy-egy férfi is megpróbálkozik a tojásírással, ez azonban ritkaság... Sokhelyt sajnálkozva emlékeznek vissza az egykori híres tojásírókra. Az ilyen helyeken egyszínű, vagy legfeljebb csíkos tojásokat festenek ma már s a tojásírást kiszorította az új módi festőpapiros. Néhol még fából esztergált s pirosra festett tojások is jöttek divatba. Sőt arra is akadt példa, mint Zalánpatakon, hogy a gyermekek öntözködni sem járnak.

«Ennek sajnálatraméltó változásnak oka — panaszolja Balázs Márton —, hogy egyes vidékekről e szép szokásokkal együtt ékitményeik, a népélet legszebb megnyilatkozásai teljesen elpusztulnak. A régi templomok és kastélyok faragványai és ékitményeik nagyobbára megsemmisülnek. Székely kapuink rohamosan fogynak, épületeinket az uj stílus és visszatetszőségre gyorsan változtatják. A régi székely lakóház házi eszközei nagyobbára festményeikkel együtt már a legnagyobbrészt elpusztultak. A székely csipkeöltéses kimentek divatból. Hímzett szép és eredeti cserép kályháscsempék eltűntek, a vas és bádog kályhák használatba vétele óta. Hímzéseink és varrottasaink pazarlásával álló művészetet az uj teljesen megsemmisitette. Népköltészetünk egykori hatalmas csapatát alig látjuk ma itt-ott megmozdulni. Hitünkből, székely népünk ruházata napról-napra eltérnek régi eredetiségüktől. Ilyen körülmények között hogyan lehet a székely magyarságnak mi fog hát bennünket maholnap székelyekké tenni? Mi fog maradni az idegennek, mint kizárólagosan faji jellegű dolgokat látni és megbecsülni, amelyekben szép Székelyföldünk képét világosan és kitörölhetetlenül lelkébe fogadhassa? Miket fogunk az utókornak, mint igazi typikus dolgokat hátrahagyni szent ereklyéül a székelyekről való emlékezésnek, bizonyítékául fajunk egykori meses gazdagságú lelkivilágának, unokáink okulására az ezután feléledni és kutatni akaró nemzeti öntudatnak?»

Igaza van a magyar folkloristák egyik lelkes tagjának, Vikár Bélának, midőn egyik közleményében azt írja: «Mert hogy nemzeti ügy a nép ajkán élő régiség, egyes általában a népi költés termékeinek kutatása, az művelt ember előtt ma már nem lehet kétséges. Kezdjük felismerni minden téren, hogy a nemzeti bélyeg, a színtelenségből kiemelő faji vonások kidomborítását becsület és érdek egyaránt követelik. Hova lennénk, ha műveltségünk csak visszhangja volna más népek sajátosságainak.»

A régi világot egészében visszaállítani nem lehet, de ami abban nemzeti erő, élet és kincs, attól elszakadnunk éppenséggel nem lehet. A visszaállíthatatlant megmentjük az emlékezet számára, a felhasználhatót pedig ismét elevenné tesszük és értékesítjük vele egyhanguvá vált népéletünket. Felfrissítjük lelkünket fajunk nemes vonásaival s az idegennek reánk nézve legtöbbször rideg és érthetetlen cicomái helyett drága gyöngyeikkel ékesítjük ismét szép Székelyföldünket. Végül épségben és tisztán fogjuk fenntarthatni azt az ős nemzeti forrást, ahonnan az államférfiu népismeretet, a költő szárnyalásához nemzeti erőt, a művész szeme uj világokba vezető eszméket, a tudós csalhatatlan ismeretet, a köznép pedig érzelmeire mindenből és mindenekben édes anyai szót meríthet. Az idő gyorsan telik, minden perc egy-egy drága emléket töröl el vagy semmisít meg, azért e tekintetben a munkásságnak vesztegelnie egy percig sem szabad. A különben elismerésre méltó buzgósággal működő Székely Nemzeti Múzeumnak minden erejével és minden telhető eszközzel fel kell karolnia az ethnographiai ügyeket is s ezek céljaira külön csoportot szerveznie, mert szerintem ezek adnak meg múzeumunknak leginkább az igazi székely jelleget.

Meg kell nyerni az ügynek a vármegye összes hatóságait, a tisztviselői kart, a vidéken különösen a lelkészeket, tanítókat, községi jegyzőket és minden lelkes pártfogót arra, hogy szívvel-lélekkel buzgólkodjanak úgy a népköltés terén, mint az előbb említett irányokban gyűjtéseket eszközölni.»

Nézzük most képeinket.

Sajnos, mindazt, amit Balázs Márton és a Székely Nemzeti Múzeum oly készségesen bocsátott rendelkezésünkre — s amit a következő harmadik kötetben kiegészítünk a pécsi gyűjtő Rónaky Kálmán dr. gazdag kollekciójából is — itt nem mutathatjuk be.

Képeinken az egyes vidékek jellege könnyen felismerhető s ez a jelleg a díszítések elrendezésében nyilvánul. Az egyiknél a tojás mindkét oldalát betölti a dísz, egy virágzatos kép, melynek szára a tojást kétfelé osztja a hegyes és tompa felére, e szárból nyúlnak be a virágok s levelek betöltve többé-kevésbé a tojás felületét, — s e fekvő virágzató tojások mellett vannak olyanok, ahol a virágzat iránt a tojást két arányos részre szeli

álló virágzatot képezve. Igen gyakori és jellemző az a megoldás, ahol a kétfelé osztó egyenes vonal mint övből fent és lent ellenkező irányú levél, ág vagy virágzat indúl ki. Van ezenkívűl még két egymást keresztező tengely köré csoportosuló díszítés mód, és végre egész különálló középponti alakzat, vagy egyéb foglalja el a tojás egy-egy felét.

A XLIIIa., b. és LIV. táblán láthatók azok a tojások, amelyek fekvő virággal vannak díszítve. Vagy egy nagy virág foglalja el csaknem az egész tojás felületét, a mellette levő levelekkel, (1., 3., 6.), vagy a középső száron van a kisebb virág s két oldalt hasonló nagyságú hosszú száron ülő virágok levelekkel, kacsokkal töltik be a teret.

Gyakori a tulipán, sokféle megoldásban, a rózsa s a toklászos búzakalász, de előfordúlnak ezek mellett különféle virágok, levelek, karikák, sőt gereblye-szerű alakzatok is. A szélesebb alakokat pontok töltik ki, de ily pontok itt-ott a konturákat is kísérik (XLIII. 8. 11. 21) Néha fűrészesek a levelek, (XLIV. 10), néha meg több tojásdadalakú egymásra helyezett idom képezi azokat (XLIV. 6).

A második csoport tojásai láthatók a XLV. táblán: az álló virágzat a tojás alakjának megfelelőleg felül kisebb s lefelé nagyobbodó leveleket hord. Igen különös alak az 5 s a 4, gereblye díszszel ; az előbbi csoporthoz tartozik a 4—15-ig, melyek közül a 8. és 9. pillangót ábrázol. s szép rajzával tűnik föl a 20—21 hétfalusi csángó munka, melynek motivumai sokban emlékeztetnek az ottani ablakok fölött lévő stucco díszekre.

A XLVI. táblán vannak a székely tojásokat leginkább jellemző díszítésmegoldások; az egész tojást körülvevő övből ellenkező irányú virágok vagy ágak nyúlnak be, betöltve a két félre osztott mezőt; a legtöbbször egyenlők, két részből állanak, de különbözők is lehetnek (2, 17). Ha az öv-vonal egy pontjából indúlnak ki az arányosan fekvő szárak, levelek, akkor az első csoporthoz hasonló alakok támadnak, csakhogy míg ott a középső virág van hangsúlyozva, itt a tengely, az öv-vonal (13—17). A virágok még itt-ott tágan körülvevő kosarakkal vannak körülvéve (19—22), néha kettős ez a vonalozás (18), és nyitott (22). Negyedik csoportból valók a XLVII. táblán vannak (5—24). Ezeknél kettő a tengely, s vagy a tengelyek metsző pontjából nőnek ki a virágok, levelek, mint (9—13), vagy csak két átellenes, míg a másik kettő a másik tengely végső pontjaiból indúl ki ellenkező irányba, mint a harmadik csoportnál, s ezáltal a vonalak bizonyos párhuzamosságot nyernek (16, 19, 21). Vannak ezeken kívűl olyanok, amelyeken a két tengely mellett még két felező tengely van húzva.

A XLVIII. táblán még néhány, az előbbiekhez hasonló tojás van, köztük olyanok melyeken a két tengely közti részbe háromszög is, vagy más mértani alakok és mezők kerülnek (22, 23). Ugyanott tengelyek nélküli középponti alakok is láthatók (16—20), továbbá a (8—12) többnyire görbe vonalakból összetéve.

A XLIX. táblán szintén két tengelyű beosztásúak a díszek, köztük a (13) német sapkásnak nevezett motivummal. Hálózatos lesz e két tengelyes díszítés, midőn még négy pontot vesznek fel s azokat a tengelyek egy pontjával kötik össze (8, 9), s a képződött háromszögeket páronként felváltva kipontozzák. Ugyane táblán a tengelyek adta mezőkben különálló virágocskák vannak (22—23).

Az L., LIII. táblákon is jellemző példányokat csoportosítottunk.

1

2

3

4

5

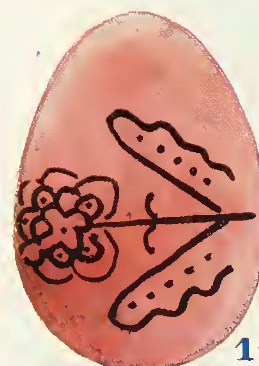

6

7

8

9

10

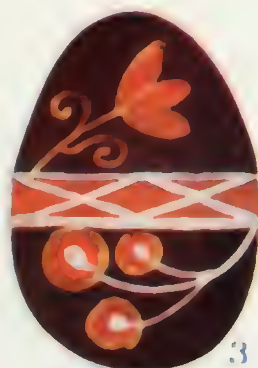

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLIII. a. tb.)

1—2. Tulipános (Csernáton); 3. Tulipános (Lemhény); 4. Virágos (Osdola); 5. Virágos (Lemhény); 6. Tulipános (Zabola) 7. Tulipános, rózsás (Osdola); 8. Cserelapis (Torja); 9. Tulipános (Almás); 10. Tulipános szegfűvel (Osdola); 11. Rózsás (Márkosfalva); 12. Gereblyés (Osdola).

[illegible] TOJÁSOK [illegible]

1. Virágos [illegible] 2. [illegible] 6. [illegible] 7. [illegible] 10. [illegible] 11. [illegible] 12. [illegible]

HÚSVÉTI TOJÁSOK (XLIV. [illegible])

1. Kapcsos (Csernaton). 2. Kokas (Csernaton). 3. Ujjas (Almás). 4. Leveles (Gelence). 5. [illegible] 6. Tulipános és német sapkás (Páva). 7. Szegfűves és német sapkás ([illegible]). 8. Ujjas (Lemhény). 9. [illegible] 10. Ujjas (Zabola). 11. [illegible] (Csernaton). 12. [illegible]

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLV. a. tb.)

1. Tulipános cserelapival; 2., 3., 5., 7., 8, 9., 11., 12. Tulipános; 6. Tulipános és rózsás; 4., 10. Tulipán buzafejjel.

(A vörös alapon fehérrel diszített tojások előállitusi helye főleg: Árapataka, Bárkány, Bodzaforduló, Előpatak, Hidvég, községei

13 14 15

16 17 18

19 20 21

22 23 24

[illegible]

[illegible]

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLVI., a. tb.)

1., 2., 8. Tulipános; 3. Buzafejes; 4. Szegfüves; 5., 6. Meggyágas; 7. Leveles; 9. Cserelapis; 10 Virágos; 11. Szárnyas; 12. Pillangós.

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLVII. a. tb.)

1., 2. Leveles; 3. Buzafejes; 4. Gereblyés; 5. Keresztes; 6. Cserelapis; 7., 9., 10., 11. Pillangós; 8. Pillangós (Szárnyas). 12. Virágos.

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLVIII. a. tb.)

1. Leveles és virágos; 2. Tulipán cserelapival; 3. Boldogszives; 4. Cserelapis; 5. Tulipán égőszivvel; 6. Tulipános; 7. Fenyőágas; 8. Oves; 9., 10. Leveles; 11. Magos (Magvas); 12. Cserelapis cseremakkal.

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

HUSZTI TOJÁSOK (XLVIII. [illegible])

13. Szomorú szíves. 14., 15. Virágos. 16. [illegible]. 17. [illegible] és [illegible]. 18. [illegible]. 19., 20., 22. [illegible] szíves. 21., 24. Cserelapos. 23. Tulipános.

HUSVÉTI TOJÁSOK. (XLIX. a. tb.)

1., 3. Virágos; 2., 7., 12. Tulipános; 4. Cserelapis gereblyével; 5. Cserelapis; 6. Folyó leveles; 8. Leveles; 9. Madárfészkes; 10. Pipás; 11. Ujjas.

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

[illegible]

[illegible]

HUSVÉTI TOJÁSOK. (L. a. tb.)

1., 2., 7. Leveles; 3. Fűzágas; 4., 6. Virágos; 5. Kisasszony csercse (fülbevaló); 8., 9. Gombás; 10. Fogas; 11. Oldalrózsás; 12. Ablakos és körös.

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

HÚSVÉTI TOJÁSOK [illegible]

13, 14, 18 Cellages; 15. Bardos; 16. Fogas; 17, [illegible] [illegible]; 21 [illegible]; 22 [illegible]; 23 [illegible]; 24 [illegible]

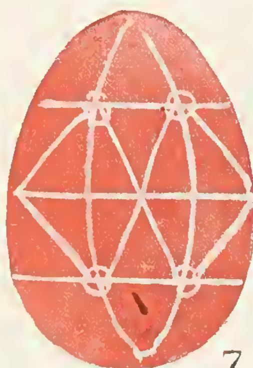

HUSVÉTI TOJÁSOK. (LI. a. tb.)

1. Pántos és pettyes; 2. Póklábas; 3. Virágos (Hétfalu); 4. Sárgarigó fészkes; 5. Pipás; 6. Búzafejes; 7. Hámos; 8—10. Kantáros; 11., 12. Csillagos.

HÚSVÉTI TOJÁSOK [illegible]

13. [illegible] szarvas. 14 [illegible] 16. [illegible] 17 [illegible] 18. 20 [illegible] 19. [illegible] 21. [illegible] 22. [illegible] 23. [illegible]
24. [illegible]

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (LII. a. tb)

1. Nagyrózsás: 2. Nyárfalapis; 3. Ráklábas; 4. Horgas; 5. Keresztes; 6. Békahátas; 7. Kigyós; 8. Buzafejes; 9. Búbvirágos; 10. Ekevasas; 11. Kisasszonycserese (fülbevaló); 12. Ujjas.

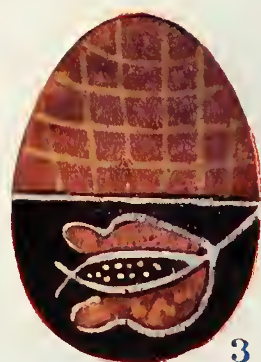

HÚSVÉTI TOJÁSOK [illegible]

13. Virágos. 14. [illegible] 15. [illegible] 16. Kapás. 17. Eperleveles. 18. Leveles. 19. [illegible] 20. [illegible] 21. [illegible] 22. [illegible] 23. [illegible] 24. [illegible]

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

HUSVÉTI TOJÁSOK. (LIII. a. Ib.)

1. Fenyő-suskás (Kovászna); 2. Táblás és tulipános. (Torja); 3. Kockás (Páva); 4. Napos (Sósmező); 5. Virágos (Páva); 6. Akáclapis (Gelence); 7. Oldalrózsás és szives (Zabola); 8. Rácsos (Páva); 9. Ruha-széjjes. Fodros (Zabola); 10. Szakadt cserelapis (Bárkány); 11. Öves és csipkés (Zabola); 12. Keresztes (Osdola).

HÚSVÉTI TOJÁSOK [illegible]

[illegible]

TEMETŐ

A NAGYAJTAI TEMETŐ

Az ősi fejfa a mindjobban kivesző és legtöbb helyen már ki is veszett régi világból maradt fenn, ahonnan a virjasztó, a tor, a sirató asszony meg a ... a régi vitéz székely-temetések e jellemző kisérői.

Ma már alig emlékszik valaki arra, milyen is volt egy ilyen régi vitézi székely temetés. Pedig eléggé artisztikus parádé volt, hogy emléke megőriztessék: elmondjuk itt is.

A halál után a holttestet öreg asszonyok megmosták és felöltöztették ünnepi gúnyájába. Úgy tették át a halottas ágyból a nyujtópadra.

Ezalatt a harangszó szaggatással — megszakitott harangozással — adta tudtul a falunak, hogy halott van. Azután meg naponta reggel, délben, napnyugatkor, hármat harangoztak. Előbb a nagyharanggal, azután a kicsivel, harmadiknak összehuzva a kettővel. Ha férfi halt meg: nagy haranggal; ha asszony ... akkor a kis haranggal szakgatott a harangozó.

A nyujtópad, amelyre a holttestet tették, egyszerű, deszkából készített, négylábú, széles pad. De a halott tiszteletére díszbe vonták. Nem feketébe, hanem varrottas, fehér lepedőket terítettek rá, és a lepedők varrottas széle lecsüngött négy oldalról, szinte a földig. A halott feje alá pirossal varrott párnákat tettek, lecsukott szemére rézgarasokat. A nyujtópad mellett, a falhoz támasztva állott a díszes kopja fehér, fecskefark formáju lobogóval. A halottra terítették szürke, vagy fekete zekéjét, szokmányát, a földig érő condraposztóst.

Felső Rákoson ma is így díszítik a ravatalt, csak a lobogós kopja tűnt el.

Este virjasztóba érkeztek a halott jó emberei, barátai. A házban körbe ültek és emlegették a halott vitézségét, jóságos voltát, erő-

FESZÜLET KÁPOLNÁS-OLÁHFALU HATÁRÁBAN

A BÖLÖNI OLÁH TEMETŐ. (ÉRDEKES A FEJFA KERESZTESITÉSE.) (410)

nyeit. A nyújtópad mellett, fogadott sirató asszonyok siratták éneklő, síró szóval az eltávozót.

Sirató asszonyokat ma is fogadnak egy-egy helyt.

Másodnapon elkészűlt a koporsó és nagy jajgatások között, akkor abba tették át a holttestet. A varrottas dísz tovább is megmaradt. Ezen a napon jöttek a gödörásók: megmérték a koporsót és indúltak a temetőbe az ácsokkal. Kimérték a sírt, úgy, hogy napkeletre nézzen, hogy a fölkelő nap sugaras fényességével minden reggel legelőbb öntse el a díszes kopjajelt.

Ma is keletre forditva ássák a sírokat, szinte mindenütt, de okát adni, nem tudja senki.

Míg a gödör készűlt, — ami mélyebb volt a rendesnél, — az ácsok kemény cserefából kifaragták a padmaly gerendákat.

A kész gödör négy szögletére aztán négy sasfát ástak be, melyek szinte a gödör fél magasságáig értek. Ezekre négy gerendát véstek körül; kettőt hosszan, kettőt keresztűl a gödör oldalához. A négy gerenda-párkányt rakott a sír oldalfalán. E gerendákra kerültek hosszan a fedő gerendák, úgy, hogy amikor mind berakták, a föld nem juthatott az alsó üregbe, mely a koporsót várta. Ezt a fából készített kriptaszerű üreget nevezik padmalynak ma is, mert a legtöbb faluban előkelőbb embert, vagyonosabb asszonyt, ma is így, padmalyba temetnek.

Másodnap este is virjasztó volt, úgy mint első este. Harmadnap: a temetés napja.

A toronyban megkondúlt a gyűlő. Egy haranggal, hosszasan. Erre gyűlni kezdett a közönség. A leányok guzsajakra átterített keszkenőkkel, ami a lobogót pótolta. Tíz-tizenkét díszített guzsajra a lábtól végig, mindenikre három-négy, legtöbbnyire selyem keszkenőt terítettek.

Ez ma is így van.

A második harangszóra megérkezett a pap és kántor. A szertartás elvégzése után jelt adtak a toronyba, és harangszó mellett elindúlt a gyászmenet.

Elől, díszes ruhában, lovon, lobogós kopjával kezében a halott egyik barátja. Mögötte a halott bajtársai fegyveresen. Utánuk hozta két rúdon a koporsót négy ember, — négy meg lobogós kopjával haladt a négy sarkon. Időnkint fölváltották egymást.

Két oldalt a koporsó mellett haladtak még a zászlós lányok, a guzsajra készített zászlókkal, kifelé fordítva a rudat.

A koporsó után jajgatva a sirató asszonyok. Mögöttük, ha volt, a síró özvegy és gyermekek, a pap, a kántor és az énekesek. Végül a közönség.

A temetőbe érve, a koporsót letették a sír szélére. A pap beszélt; azután előállott a búcsúztató — legtöbbnyire a kántor — és valamelyik halotti ének dallamára, verses búcsúztatóban búcsúztatta el a halottat kedveseitől, az egész atyafiságtól, barátaitól, jó embereitől, szomszédjaitól, névszerint fölemlítve őket. Nagy siratás közepette a koporsót leeresztették a padmalyba.

KÖPEC.
(A KŐBŐL UTÁNZOTT FEJFA.) (411)

A [illegible] TEMETŐ. [illegible]

[illegible]

Ekkor a halott bajtársai körül állták a sírt és fegyvereikkel lőttek.

Majd az ácsok felrakták a padmaly gerendákat és megkezdődött a földelés. Mikor földomborult a sír, fejtől letűzték a díszes, fologos kopját s olykor a sír négy szegletére is tűztek egyet-egyet. Aztán indult a közönség vissza a halottas ház felé: torra.

A tor nagy lakoma valá: marhákat vágtak le és ettek, ittak késő éjszakáig. Ma is ülik meg a torozást.

A kopják maradványa a sok kopja fejfa a temetőkben. A kopja és a sírba lövés szokása negyven éve lehet, hogy kiveszett. Egyéb most is úgy van, s ott helyt, ahogy elmondtuk. Etéden, Siklódon ma is élnek emberek, akik láttak ilyen régi temetést. Dr. Orbán Balázs a «Székelyföld leírása» című munkájában is bizonyítja azt, amit a meglevő szokásokkal mi nem bizonyíthatunk.

A kopja fejfák sok vidéken végkép

AZ OROSZHEGYI TEMETŐ HÁROM MÉTERES KERESZTJEI. (43)

FESZÜLET KÁPOLNÁS OLÁHFALUBAN. [illegible]

KÖPEC. (416)

kivesztek, de emlékük megmaradt, mert a sírköveket is, több helyt, kő-fejfának hívják.

A sírköveket lágyabb fajta kőből faragják, egyszerűbben, díszesebben, — a mód szerint. A kő felső részére mindig faragnak valami díszt, legtöbbnyire rózsát, tulipán virágot. A követ magát fehérre, halovány, vagy sötétebb kékre festik. A diszítést, fölírást aranynyal, vagy fekete festékkel írják ki.

A legtöbb kopjafa Fülében, Köpecen, Nagy-Ajtán, Bölönben maradt meg. Izléses faragással díszítik, kékre, téglavörösre, vagy vegyesen több színre festik ki. A színes kopjaerdő valami különös jelleget ád a temetőnek. Mintha a ragyogó kelet, a meghalt múlt integetne búcsút onnan.

A katolikus vidéken is van nyoma a kopja fejfának, pedig nagy ideje, hogy ott kereszt jelzi a sírokat. Meglátszik ma is, hogy eleinte a kopjafára készült a kereszt, mert az eldugott helyeken szokatlanúl magas a keresztláb. Oroszhegyen (414) s Kápolnás-Oláhfalú temetőjében, mintha lebotolt fenyő erdő gyászolna . . . Kemény magyar nép az; a falu alatt, a magas kereszten, Kossuth szakálla van Krisztus Urunknak (409), lejjebb Szentléleken, Malomfalván, Korondon nem készítenek olyan magas kereszteket. Köpecen találtuk a legformásabb fejfákat: ott az újabb sírkövek faragásán meglátszik a régi kopja fák emléke s az oláh temetőben is kopjafa formába szerkesztik belé a keresztet. (422, 429, 411, 424, 425, 427). így a bölöni oláh temetőben is. (410)

KÖPEC. (417)

Oláhfaluban a kereszt hosszú lábjára vésik, felülről lefelé a síriratot, akár a köpeci temetőben a kopjafákra. Íme egy pár, mutatónak:

KÖPEC. (418)

Vélet
lenül
történt
halá
lom az
Isten
irgal
ma le
gyen
oltal
mam
Bodh
Páll
Élt
44 é
vett.

Ur Jé
zus
ne te
kin
csd
élete
m hi
bá itt
Sőtt
inká
b teki
ncsed
Szent
vé
red
hulá
sitt
Itt
nyuk
szik
Ben
edek
Alber
tnő
Bodh
Véra
Élt
33
évet.

Egy
dísz
sir
ha
lom
tan
tja
alatt
Szen
derül
nek
Elek
es
Klá
rap
orai
Élt
54
évet.

KÖPEC. (419)

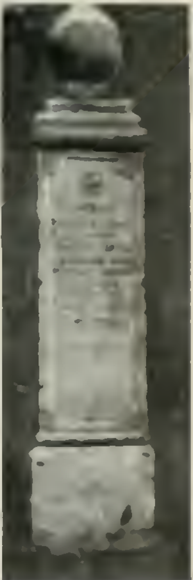
SZÉKELYUDVARHELY

SZÉKELYUDVARHELY

FELSŐ-[illegible] ASSZONYFALVA

[illegible]

A SZENTMIHÁLYI TEMETŐ

A [illegible]
[illegible]

CSÍKSZEREDA. (420)

KÖPEC. (421)

Az oláhfalusi kereszt másképen is érdekes. Elüt a legtöbb kereszt formától, mert az alsóbb helyen látható keresztek törpék, széles a kereszt karja, melyen hosszan van a fölírás, aztán egészen domborúan födik. Díszt sem igen alkalmaznak rá, míg az oláhfalusi kereszten, valamennyin, tulipánszerű díszítés van magán a kereszten és a domború födés, amint mondják, «félszántulag» el van csapva és kissé fölhajlik.

A tulipándíszt, ami domborúan van faragva és többnyire pirosra festve, közepén egy szépen, rózsaformára kovácsolt szög díszíti. Csinos székelyes díszítéssel ellátott sírkereszteket láttunk a kadicsfalvi és szenttamási temetőben, az előbbi helyen domború, az utóbbiban vésett rajzzal. A kopjafákkal rokonalakúak a tetősarok díszek, guzsalyvégek és járompálcák.

A háromszéki kereszteket egyenes deszkákkal födik s az egyik deszka a kereszt tetején kinyúlik. Ezen a deszkán tulipánszerű bevágás van.

A Székelyföldön még ma is épségben maradt az ősi szokás: keletnek fordítják a fejfákat, a karcsú, szögletes, vagy gömbölyű faragott oszlopokat. A sírfeliratok is sok jellemzőt őriztek meg és miként a kapufelírások, jellemzik a székely nép felfogását és egyéniségét. *Harmath* Lujza gyűjtését is használjuk s ez is mutatja, mily dús a székelyben a költői véna. Ha örül, ha búsúl, dalban, versben szereti kifejezni szíve érzelmeit; döcögősök a rímek, de van bennük sok érzés, érzelgőség soha, inkább humor a temetőben is.

Úgyszólva minden falunak meg van a maga házi poétája, aki kapú és sírfeliratokat, lakodalmi s egyéb felköszöntőket gyárt a maga emberségéből, egyébként pedig szorgalmas munkás, kapa-kasza nem hull ki a kezéből s a téli favágást se végezteti mással

Íme néhány sírfelirás:

I.

Egy öngyilkos sírkövén.

«Ezen sírban nyugszik testem,
Jakab István volt a nevem.
21 évig éltem,
Magamat mégse kiméltem.
Fegyverrel magamat gyilkoltam,
Szüleimet gyászba hoztam.»

II.

«E sirhatom szentséges ölébe
Fazekas József teste van betéve.
56 évekig a világot élte,
Ekkor beköltözött a földnek méhébe.»

III.

Ikrek sírkövén.

«Ketten jöttünk e világra,
Ketten mentünk föld porába.
Ketten várjuk menyben a just,
Mit ad nekünk Jézus Krisztus.»

IV.

«Elhervadt a virág, a legszebb korában,
Nincs Moldován Mari az élők sorában.
Elhervadt az életem virága,
Hagytam jó szüleim nagy szomoruságba.
Csak 21 évet éltem e világba,
És ekkor költöztem sötét föld porába!»

KOLEC 422

AZ OROSZHEGYI TEMETŐ [illegible]

KOLEC [illegible]

KOLEC [illegible]
[illegible]

SZEKELYUDVARHELY [illegible]

KOLEC [illegible]

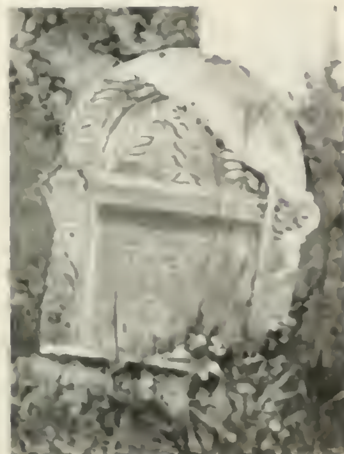
KOLEC [illegible]

KOLEC [illegible]

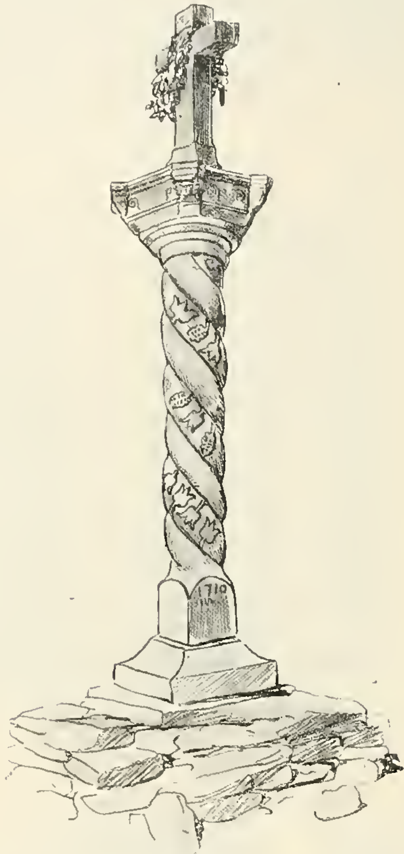
KOLEC [illegible]

SZEKELYUDVARHELY [illegible]

V.

«Utas! Vándor! ki békét keressz.
Jer pihenni, hív a szent kereszt.
Hallgass! szívem már nem dobog,
S éltem fákjája nem lobog.
22 évnek tündér álma,
6 havi csalódás foszlánya
Van felírva síri fámra.
Utas! Vándor! jőjj ki gyakran,
Ide, hol e síri hant van.»

A CSÍKKOZMÁSI ORSZÁGÚTON. (432)

VI.

«Könnyet, könnyet e hideg sírkőre,
Mit a fájdalom terem.
Szólj te kő, az ő nevének őre,
Kit takar e gyászos sírverem.»

VII.

«Aki mellettem jársz, olvasd irásomat,
Mely szomorún hagyám el az én társamat,
Árvaságra pedig két kis magzatomat.
Dénes Gergelyné, Török Borbára volt a nevem,
Csupán 30 éveket élhettem.»

VIII.

Egy gyilkosság áldozata sírkövén.

(Történt 1903-ban, nov. 6-án Nyárád-Gálfalván.)

«Kádár János nyisd kapudat,
Halva hozzák szép fiadat.
Nagy szomoru gyászos eset,
Mely pénteken estve esett.
Kádár Albert piros vére
Ártatlan folyt ki a földre.
Még madárnak sem vétettem.
Bustya János jó barátom.
Ki mellett történt halálom,
Ki habár mellettem állott,
Az mégis csak heába vót.
Ő meg nem oltalmazhatott,
Mert a gyilkos nem mutatott
Semmi sértő indulatot.
Mégis életemtől megfosztott,
Szüleimnek gyászt okozott.»

IX.

A falu ezermestere sírkövén.

«Itt nyugszol Molnár Pál,
Ki az Urtól megáldattál.
Készítetted az ekéket,
Kenyérszerző eszközöket.
Betakarító szekereket.
A muzsikát megszerezted,
Fiatalságot táncra rendezted,
S igy is az Urat dicsérted.
Faragtam sírkövet,
Másoknak eleget.
Készítek most egyet
Magamnak, míg lehet.»

X.

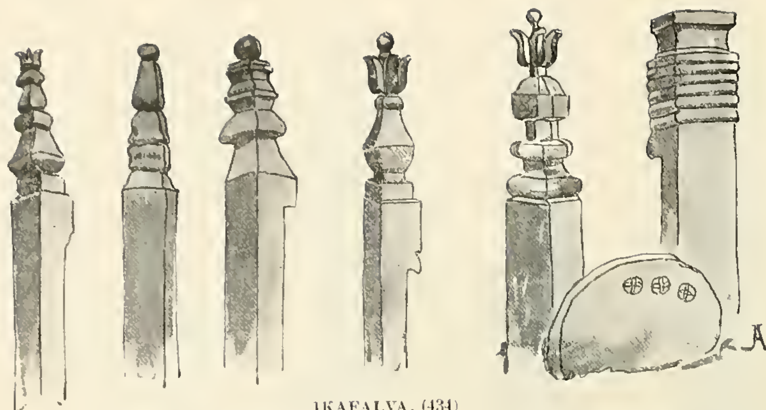
«Voltam életemben gyakran boldogtalan,
Bolyongtam eleget itt-ott is hontalan,
Végül jött az óra s pihenésre hitt,
Erről szól e szent kereszt itt.
Kerekes András
Vándor csimpolyás
Várja a feltámadást.»

XI.

«Légy nyugalomba csendes szelid lélek,
Miglen setét sírba teutánnad térek.
Simon János vótam, de immán meghólam,
Isten és emberrel békességben vótam.
Édes nőmmel éltem 37 éveket,
De Szokmári Anna, itt hagylak tégedet.
Beszédim bezárom,
Istennek ajánlom.»

1–13 NAGY-BACON … 14, 15 CSIKKOZMAS 16–18 KASZONALTIZ …

IKAFALVA. (434)

A HOMORÓDALMÁSI TEMETŐKERTBŐL. (435)
A) fejkő; *B)* koporsókő fejkővel; *C)* kopjafa.

XII.

«Itt nyugszik egy szép virágszál
Kinek neve volt Dosa Pál
Aki 5 éveket élle
Most a föld lakosa leve —
Letkem elköltözött
Magas mennyországba
Béke legyen porain.»

(Ákosfalva.)

XIII.

«E világnak vége e sírhalom
Jézusomnak kegyelméből
Itt nyugszom én Kardos Ferenc
Ki élt . . .»

(Csik-Szt.-Domokos.)

XIV.

«Áldást rátok óhajtok az égről
Tű is nyugtot kivánjatok
Bakk Sándor poraira
Ki született . . . .»

(Alsó-Boldogasszonyfalva.)

XV.

«Trombitált
Az Árkangyal
Végsőt szuszant
Nagy Antal
Befödték e
sírhanttal.»

(N.-Borosnyó.)

XIV.

«Itt nyugszik
Magyarósi Dávid
a hátán
Várja Jézusát
hogy el ne
vigye a sátán.»

(S.-Martonos.)

XVII.

«Itt nyugszik
Imre Gábor
a falun kivül
a falu is nyugszik
nála nélkül
Meghala végre
valahára
Az egész falu
kivánságára —»

(S.-Martonos.)

(A XV. XVI. XVII. Szinte Gábor gyűjtése.)

XVIII.

Egy házaspár sírkövén.

«Itt Jánosi András nyugszik ezen sírba,
Kit Bakó Klárája kísért ide sírva.
Védjed oh szent kereszt porladó tetemeit,
Míg nem hív nejét is egyesíti véle itt.

Kiszabott életének eljött im határa,
Férje mellé szállott ide Bakó Klára.
Most mindkettőt védjed oh, szent kereszt,
Hisszük, hogy mindkettőt Jézus mennybe emeli.»

XIX.

«Én Nagy Rozália Bartó Pálné voltam,
Ezernyolcszázhatban vaj hogy meg is haltam.
Nagy Ferencz s Almási Mária szüleim,
Voltak hit s erkölcsben kedves nevelőim.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

XX.

Kocsis Máriának itt van a sírhalma,
Az utolsó napja ez lett e nyugalma.
Negyven esztendeig élt párjával [illegible]
Mennyei Jézushoz innét ment által.
17 gyermeket e világra hozott,
Ő az Isten előtt eleget áldozott.

[illegible]

A forradalomban elhalt szabad székelyek sírkövein is polias rigmusokat találunk. Ime néhány:

I.

«Három színű zászló alatt
Élte át a forradalmat
Farkas Péter nagy vitézen
S hetven évvel égbe megyen.
Itten hagyva 6 gyermeket
És unokát harminczegyet,
Százharminchat holdnyi földet
S érte búsongó özvegyet.»

II.

Csángó vértanú sírkövén.

«Oh ne sírasd a dicsőt,
A hazáért vérrel adózott
Sírhalmán a virág,
Lásd koszorúba gyűle
S a kegyelet feltűzi fejére
Hogy mise az élőt:
Élnünk szép a honért,
Szebb meghalni azért.»

III.

«Emeltük e követ Nyiri Kiss Józsefnek
Forradalombeli obsitos huszárnak.
Im beteljesedett az írásnak szava:
Született és azért meg kelle halnia.
Béke poraidra jó apa és testvér,
Imádkozzál értünk éghen az Istennél!»

IV.

«Hideg márvány szobor
Födözd el kincsemet
S örök híven őrizd
Jó Csiki Ferencet.
Harminc éveket élt,
E világ színhelyen
Hatot azokból csak
Szerelmünk ölében.
Ezernyolcszáz negyven
Kilencz nyárhó végén,
Tört meg ifjú élte,
Forradalom hevében.»

Színes képünkön (XII. tb.) egy jellegzetes székely temető, a nagybaconi Domboldalon fekszik, mint általában Erdélyben mindenütt, legnagyobbrészt kopjatákkal, kevés sírkővel, nagy árnyas fákkal, melyek közt sok a gyümölcsfa. A fák mögül látszik ki a vörös tetejű templom.

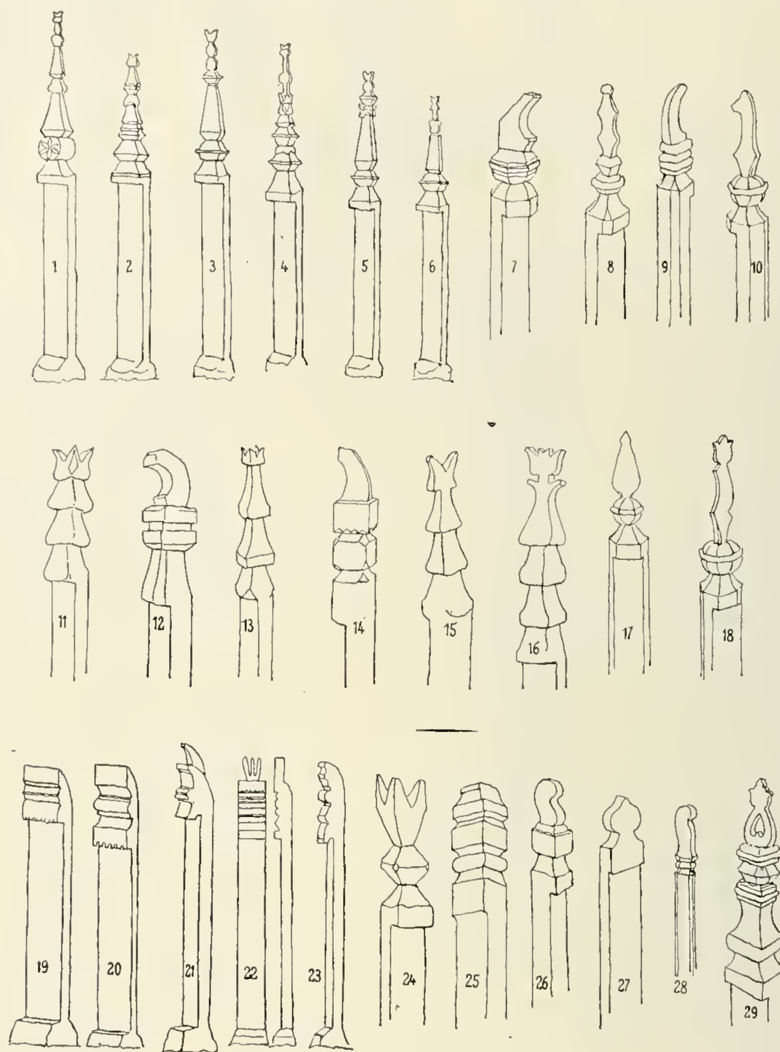
Vizsgáljuk közelebbről a székely fejfákat.

A székely fejfának általános jellemző vonása a vékony, karcsú kopjafára emlékeztető alak. Ismételjük: hajdan az elesett vitéz sírjára kopjáját tűzték. Ez a vonatkozás itt-ott feltalálható vagy legalább is sejthető, a legtöbbnél azonban már elmosódott s csak a hosszú vékony alak maradt meg.

Formailag e fejfákon is, mint Kalotaszegen, négy fő alkatrészt különböztethetünk meg. Magát a fejfa *törzsét*, amely a felírat és szivets felvételére szolgál, [illegible] van

a *láb*, a fejfa földbe ásott része, felette pedig az *eresz*, mely a felírást védi a lecsurgó esőtől és végre a *felfelé végződés* formai kifejezése, díszes hegye a fejfának.

Diszítve csakis ez a legfelső tagozat van ; a láb többnyire megmarad nyers állapotban faragatlanúl, meglehetős hosszúságban, mert így tovább ellenáll a romlásnak s ha

KOPJAFÁK. (436)

Szinte Gábor és Sebestyén Károly rajzai után, a Néprajzi Értesítő 1905. számából. 31., 32. és 33. lap.

(1—6. Bikfalva ; 7—10. Nagy-Borosnyó ; 11—16. Kőrös ; 17., 18. Nagy-Borosnyó ; 19—23. Bölön ; 24—28. Cofalva ; 29. Lécfalva.)

elkorhad a vége, elvágják s mélyebben ássák le; a törzset símára faragják, hogy írni lehessen rá ; az eresz egyszerűen kiugró rész, igen gyakran azzal a homorú bevájással, amely az ereszt a tulajdonképeni céljának megfelelővé teszi, — ugyanis e kis hornyolás akadályozza meg az eső lecsurgását, kénytelenítvén arra, hogy lecsöpögjön.

A fejfa alapformája rendesen a négyoldalú hasáb, ebből faragják ki az egészet, különösen pedig a cifra végződést.

Sokszor fejjel a fejfa teste is olykor egyszerűbb, a rajza különösen (20., képen 19, 20, 27.) Rendesen teljesen gomb, csillag, vagy a jellemző szalagok a megszakított tagjait, egy követhetők a különböző gombalakok, nyakakat, tagozatok, csillag, gyűrűvel képzett nyakkal, hasábok és a kocka, bemagasított formák, csillag stb., amely két

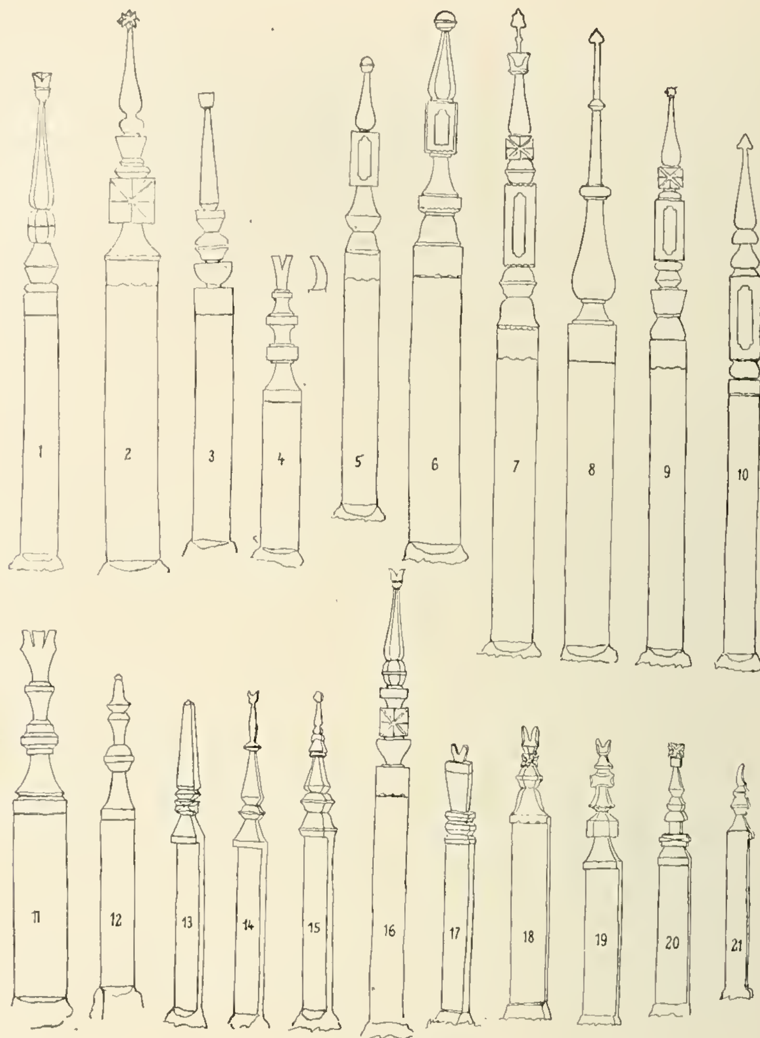
KOPJAFÁK

egymást átható tetraédert mutat. Ezeknek a formáknak szimbolikus jelentőségük is volt s még most is van, bár mindjobban elmosódik; a sírfejek lassanként kiszorítják a fejfákat s ezzel együtt feledésbe mennek a szimbólumok is.

Ilyen szimbólum volna a kopja végén levő szögecses, vasékesítéses, buzogányszerű (Ábra: képen 7, 8, 10), mely a gyalogos vitézt jelenti; valószínűleg két kopjából valók le a sírkőbe a vitézt legjobban, ami egyben kétségtelen a kivívott elismerése a hős ...

tűzték, fejtől és lábtól, — a két kopját; még most is divatos több helyt, hogy ilyen dorongokat tűznek ideiglenesen be s akkor is ott hagyják, ha már a díszes fejfa elkészült s rendeltetése helyére került. A lovas vitéz fejfájára sisak-tarajforma végződés jutott. (438. képen 14, 16 stb.)

A pap fejfájára kelyhet faragtak. (437-en 2). A tulipán, rügy, bimbó van a fiatal

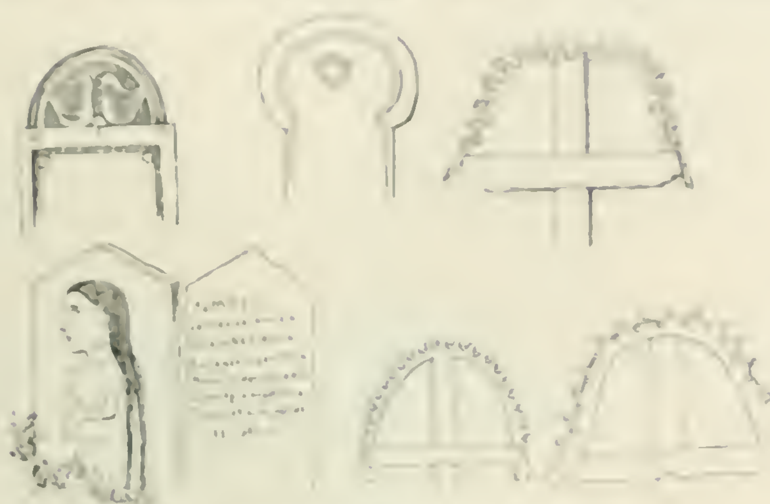
KOPJAFÁK. (438)

1—3. Középajta; 4. Kisborosnyó; 5—10. Középajta; 11—12. Kisborosnyó; 13—15. Bibarcfalva; 16. Középajta; 17. Bölön; 18—21. Ilévíz.)

leányok sírján. (436: 11, 15, 18; 437: 4, 23). Homályosabb jelentőségű a lámpást mutató áttört dísz. (438: 5, 6). A nemes eredetű székely sírján (437: 13, 27) paizs van, melyre társai a címert faragták rá.

E többé-kevésbé elmosódott értelmű jelképes ábrázolásnál fontosabb a formai kiképzés, amit a fa megmunkálásánál maguk a faragó eszközök adnak, továbbá a faragó mester ízlése, szeszélye. Ily módon kerülnek néha igen messze eső vidékeken ugyanazon formák a tárgyakra s eszerint kell itélnünk.

Az a [illegible], amelyből a fejfa készül, a faragó ember kezében az anyag, s ebbe adja ízlését, formai ügyességét és tudását, az arányok s a felírás módja a [illegible] kialakulása, amelyekkel ő azt szépre faragni akarja. A formák változatossága: rövidebb-hosszabb részek váltakozásával nagyobb tagok közé kerülő tagok [illegible]

A MALOMFALVI SÍRKERTBŐL. (455.)

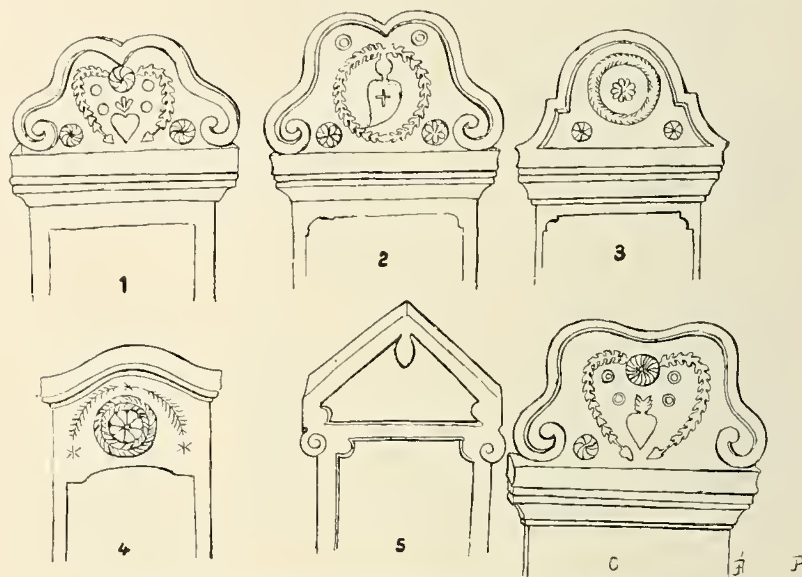
FEJFA DÍSZÍTÉSEK. (456.)
Kadicsfalva, [illegible], Székelyudvarhely.

az eredeti, vagy utánzott »cifra«. Általában azt tapasztaljuk, hogy a felfelé végződésnek megfelelőleg alulról felfelé kisebbednek a formák, bár itt-ott rövid, egymásra következő vaskos formákkal inkább zömököt, erőset akar kifejezni (456. 25.; 457. 17. 18. 19.). Néha keskeny egyenlő tagok ismétlődésével csinosít.

Az általános és jellemző forma azonban itt mégis csak a karcsú, hosszú, a kopjafának

megfelelő alakítás; továbbá a négyszögletes formák, melyek csak itt-ott vannak gömbölyű formákkal felváltva; de ez sem esztergályos munka, csak ilyennek látszik; a még meglevő fejfák legnagyobb része ilyen a református vidékeken; ott ahol katolikusok vannak, természetesen keresztet állítanak a sírra.

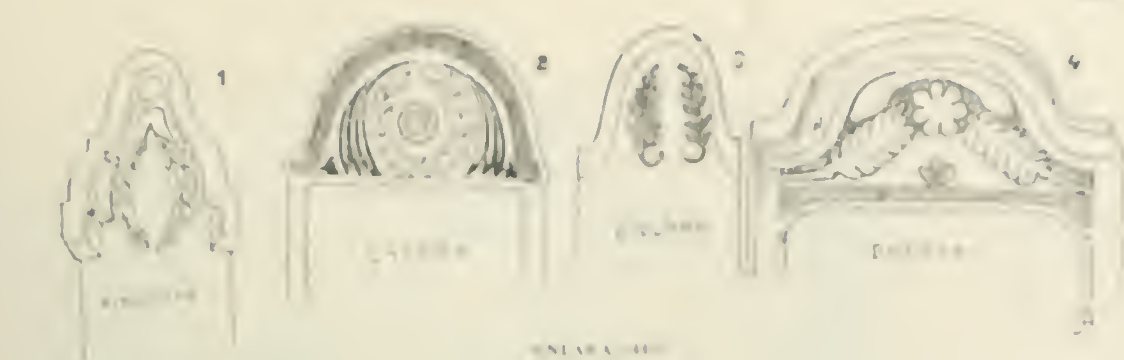
Ritkább az egész egyszerű kereszt alak, (446) gyakoribb a háztető formába fazsindelylyel födött; ilyenkor a zsindely végét tulipánszerűleg kifaragják mint háztetők és a kiskapuk fedelének taraján. (414. 420). A csángó kereszten a zsindely oldala van kimetszéssel diszítve s felül pedig ujabb kis kereszttel végződik (446); nagyobb gazdagság kedvéért még két fabojttal is el van látva. A félkörben vagy nyeregalakban zsindelylyel fedett kereszteknél a zsindely a végén szintén be vannak faragva; szép az a csikszeredai példány (420). Egyes községekben, mint például Malomfalván (de egyebütt is) bádoggal vannak félkörben födve a keresztek s a bádog széle különféle kivágással van csipkézve és pedig

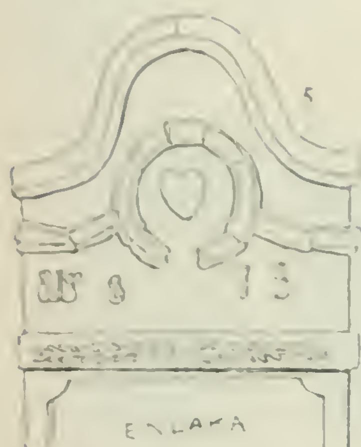
SÍRKÖVEK A FELSŐ-BOLDOGASSZONYFALVI TEMETŐBŐL. (441)

úgy, hogy az egymás mellett sorjában ismétlődő egyszerű motivumok közül az egyik felfelé, a másik lefelé van görbítve. (439). Sokszor ötletes ez a kivágás, amidőn ugyanis egy homorú és domború forma van egymást kiegészítő formában kimetszve. A falusi bádogos munkája ez, de a kovács is kiveszi a maga részét; a keresztágak összerovásánál használt szegre keresztszeg rózsát tesznek. Némelyik rózsa-alakú, másik kereszt, különféleképkicifrázva, (443) sőt rózsa és kereszt is egybe mint a 445 képen a 6. Még egy különös Csikmegyében az útszéli kereszteknél gyakran előforduló forma az, amelynél a kereszt felső ágát egy zsindelyből készített kúp alak födi el, hasonlóan a kutak befedéséhez; e kúp végén újra kis kereszt. (433 : 17, 18 ; 445 : 2).

Különös formája a keresztnek, (mint már említettük, ez a katolikussá avatott kopjafa) ahol a laposan tartott kereszt törzséből kifűrészeléssel háromszögű keresztágak adódnak (410). Érdekes, inkább furcsa diszítés a 446 kép 2; egy darab fából nagy vesződséggel hasogatott és legyezőszerű széthajtogatással készülnek; egyike ez azon jóhiszemű tévedéseknek, amivel lépten-nyomon találkozhatunk; a vesződséget, nehézséget, amivel valami készül, a művészivel tévesztik össze, ilyenféle az egydarab fából készült lánc, vagy azok a palackokba kényszerített kálváriák is, amiket sok helyen az első «ház» fiókos almáriomán találhatunk.

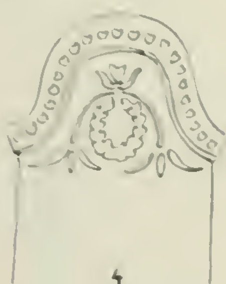

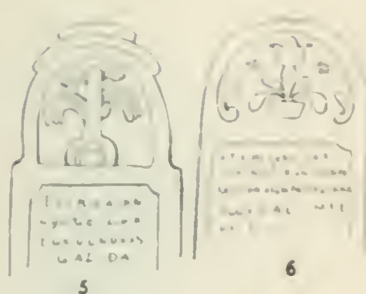
ENLAKA

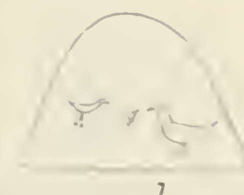

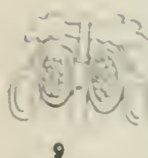

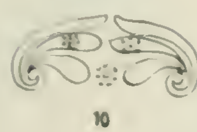
DÍSZÍTÉSEK VASBÓL, A MALOMFALVI TEMETŐBEN

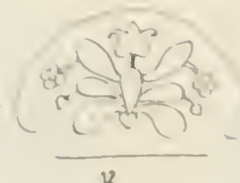

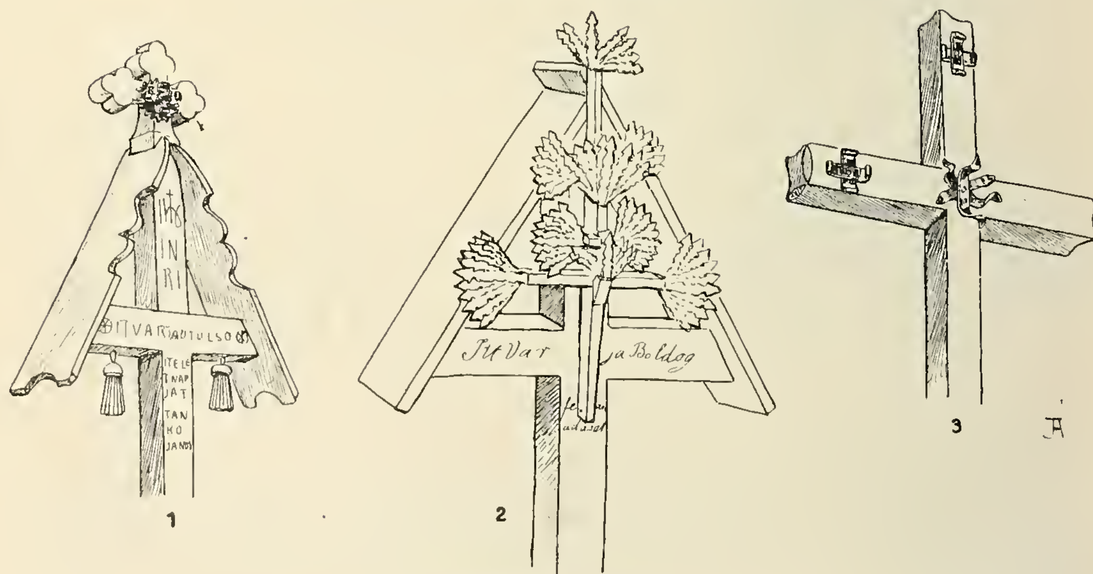

AZ ÁKOSFALVI TEMETŐBŐL

A lapos, kisebb méretű sírkövek díszítése rendesen csak annyi, hogy fent félkörben vagy más ívekből s egyenesekből összetett vonalban végződnek. Ez a rész felelne meg a fejfák csucsának, az eresz résznek is van itt megfelelője: kiálló párkányok védik esőtől a feliratot, amely a törzsre van vésve s ezalatt a faragott, vagy nyersen hagyott földbe ásott láb következik.

1—6. CSÍKSZENTDOMOKOS ; 7. HOMORÓDALMÁS. (445)

A GYIMES-KÖZÉPLOKI TEMETŐBŐL. (446)

Az eresz alatti befejező részen de magán a sírkő törzsén is [illegible] díszítés. Felfelé és lefelé menő levélfüzérek (442 : 1, 3), ha keskenyebb [illegible] még rózsa is van köztük (442 : 4), s a két ág között szív (441 : 1, 6). A [illegible] össze ezek a levélfüzéres ágak, közepükön szívvel vagy rózsával. A [illegible] izlés félreismerhetetlen maradványai ezek; kivált az udvarhelyi [illegible] (440) s ugyanott a kapukon is.

Népiesebb az ákosfalvi temető (441), kivéve a díszítés, a [illegible] érdekes formája az 5., a summásan stilizált szomorú fűz. Homályos az értelme annak a díszítésnek, melyen három naivul festett madár alak van (441).

Ritkaság számba megy a makfalvi temető egyik sírkövének (429) [illegible] díszítése, mely arckép akarna lenni s felirata is eredeti. A szegényebb helyeken [illegible] könnyen fejthető, de könnyen is elmálló egyszerű kőlapot helyeznek a sírra; mindössze néhány kör rajta a díszítés.

Szokatlan az a homoródalmási kősírdomb (4..), mely a sarkophagusra emlékeztet, bár nem koporsóhoz hasonlít alakja, a sírdomb van itt kőbe faragva, még az [illegible] nyoma is rajta, legalább azt a hatást teszi a sírdombon végighúzódó árok.

Egész más természetű azon sírkövek díszítése, melyeknek alapja hasáb. Ezeken többé-kevésbé városi formákat is utánoznak, ami jól fel is ismerhető rajtuk; egészen eredeti azonban a befejező csonka kúpszerű végződés. Hogy ez nem hivatásszerű kőfaragó munkája, látszik a feliratok ügyetlen betűin. Egyik másik igazán monumentális (411, 421), de a legtöbbször sok a fölösleges cifra.

A kőből készült keresztek kevésbé érdekesek, feltűnő mégis a csíkkozmási kőkereszt (hasonló több is akad), barokkosan fonott törzsén tulipán és szőlőfürt a népies díszítés (432).

TOROCKÓ

TOROCKÓ

Amit Torockó népének művészetéről mondani fogok, — írja munkatársunk Körösfői Kriesch Aladár — nem lesz főbenjáró dolog. Még a képek és rajzolatok is, melyeket ez íráshoz csatolok, azok is alighanem adják a művészet lényegét. Az egészben még a legértékesebb talán az, amit eleven művészi életet a sorok és képek előállítása közben lelkembe öl-vettem; úgy hogy munkálkodásom főcélja tulajdonképen az volna, hogy olvasóink, akik tudnak a népek formai nyelvéről és szeretettel érdeklődnek iránta, éppannyira, hogy vegyenek fel szintén abból a művészi eleven életből annyit, amennyit csak lelkük bír.

Torockó művészete egyúttal igen alkalmatos volna arra is, hogy azokkal, akik minden áron megakarják keresni az ősereded magyar formákat s ezzel a tenni akart egyetlen úton keresik a néplélek művészi beszédjének tiszta megnyilatkozását, alapos disputába keveredjünk. Mert, aki azt állítja hogy Torockó népe német, mert Szászok III. András király alatt Koronbelől a XIII-ik század elején vándoroltak be, azoknak is igazuk van; viszont, igazuk van azoknak is, akik azt állítják, hogy Torockó népe magyar, hisz a legszebb magyart beszéli széles e hazában már négyszáz év óta — és ha arcát termetét nézed bizony csak minden negyedik, ötödiken ismersz fel valami német vonást mert hiszen ötszáz év óta állandóan keveredett magyar vérrel s így verbelileg is annyira magyar mint amennyire német.

[illegible]

És ugyanez illik népének művészetére is: ugyanolyan joggal vallhatjuk németnek, mint magyarnak. A talaj, amelyből művészete csirázott, bizonyára német és ma sem tagadható le; de a magyar szellem mégis reá nyomta bélyegét; kemény, zord vonalait némileg megenyhítette; színeit virulóbbakká tette; a formákat ugyan nem vetkőztette ki jellegükből, csak épen annyit változtatott, simított rajtuk, hogy mindenütt mégis megérezzük hozzátartozásukat a magyar nép művészetéhez.

Bennünket nem is az érdekel, hogy mi honnan jött, hogyan keletkezett, hanem az, ami a jelenben itt van: a jelennek, mának viruló fája. Éppen úgy, mint a nyelv lényegét nem az azt alkotó szavak teszik, hanem az azokat összekapcsoló konstrukció szelleme, ép úgy nem lényegesek a népek művészetében az azt alkotó egyes formák, hanem igenis lényeges annak a formai konstrukciónak szelleme, amely szerint ezek az egyes formák összekapcsoltatnak s eleven művészetet alkotnak. Mert ugyanaz a forma ezerféleképpen módosúl, különböző korok szerint és módosúl ugyancsak aszerint, amilyen anyagban jut

TOROCKÓI UTCA. (118)

kifejezésre. Mindennapos dolog azonkívűl, hogy valamint a szót, úgy a formát is egyik nép egyszerűen átveszi a másiktól. De nem veheti át sohasem azt a törvényt, amelylyel ezeket a formákat összeépíti, mert ennek teljes átvételével megsemmisítené faji egyéniségét, megszűnne önálló nép lenni.

Nem fogjuk tehát sohasem kutatni, hogy ez s az a forma honnan jött, mert jól tudjuk, hogy majdnem lehetetlen volna olyan formát találni, amelyre rá vethetnők magunkat, azt állítva róla: íme, a tiszta magyar forma. Azt is nagyon jól tudjuk, hogy a magyar nép formai megnyilatkozásának törvényét sem kimérni, sem levezetni nem lehet, hanem csak művészi lélekkel megéreznie adatik annak, akinek lelke fogékony a formai nyelvek beszéde iránt.

Ezekután tehát világos, hogy mi mit keresünk Torockón. Nem fogunk osztályozni, nem fogunk elemezni, meddő kisérleteket nem kockáztatunk, hogy a magyar oltoványt a német termő tökéről lefűrészeljük s ezáltal mindkettőnek életét egyszerre elvegyük. Mi csak oda állunk, felnyitjuk szemünket, feltárjuk szívünket, lelkünket, hadd áradjon beléje

s hassa azt át Torockó művészete a maga elveszni indult mivoltában. Ebben a virágzó művészetben azután megfogjuk találni életadatát is, meg rejtett törvényeket, melyeket a lelkekben ápolni s az utókornak továbbadni egyedüli s tulajdonképpeni feladata ennek a könyvnek.

Mielőtt azonban kiraknók a torockói művészetet ábrázoló színes képeket és fekete rajzokat és az ábrázolásokhoz néhány szót fűznénk, a könnyebb megértés végett mégis csak ejtünk egy pár szót állapotáról és multjáról a népnek, amely ezt a művészetet teremtette.

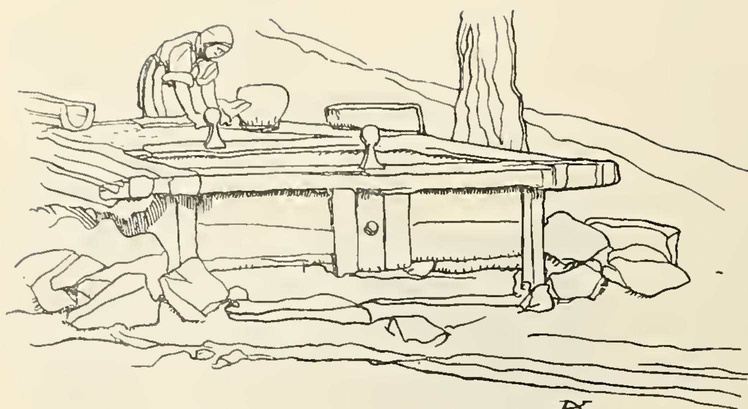

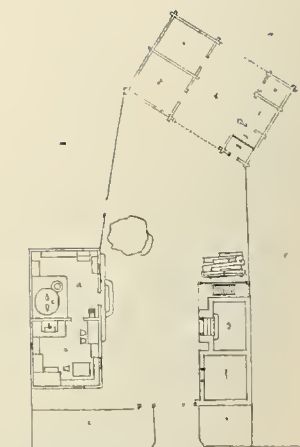
[illegible]

Torockóról tudjuk, hogy már a rómaiak korában bányatelep volt, ahol kitűnő vasat s kevéske aranyat is termeltek. Némelyek szerint a rómaiak ezidőben Palesztinából kitelepített zsidókat használtak a bányászásra. Bárminként álljon is azonban ez a dolog, az az egy bizonyos, hogy Torockó jelenlegi bányásznépe valószínűleg a XII–XIII. században vándorolt ide Ausztriából. Tehát német eredetű. A monda szerint négy család jött be: az Eckhart (ma Ekkart), Vernes, Botár és Zsakó családok. Első népre vonatkozó hiteles adatunk III. Endre király 1291-ben kelt kiváltság-levele, melyben Torockó lakosait a tatárok dúlása alatt elveszett szabadságaikban megerősíti. E kiváltságlevél szerint a torockóiak Felső-Ausztriának Eisenwurzel nevű városkájából vándoroltak be. Már a XIV-ik században vette kezdetét az az áldatlan harc, Torockó szabad népe és a Torockó-Szent-Györgyöt és az annak várát bírtokló Thoroczkay család között, melynek vége az lett, hogy Torockó is a Thoroczkayak hűbéres földesurasága alá került. II. Lajos alatt az egész várost a Thoroczkayaknak adományozták. Torockó népe századokon át keresett jogorvoslást ez igazságtalan adományozás ellen. 1702-ben végre Rabutin tábornok egy éjjel megrohanta Torockó városát, hogy ...

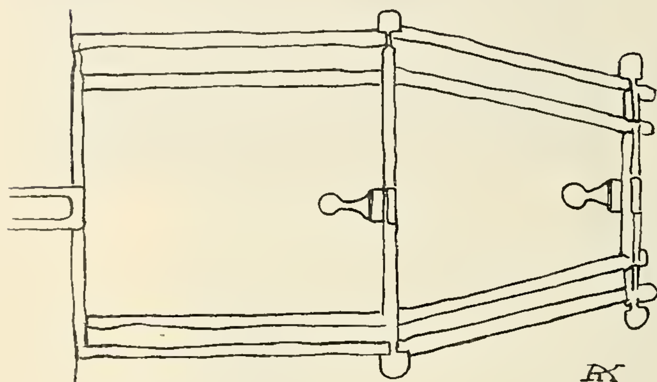
... TOROCKÓN

VAJDA JÓZSEF HÁZATELKE TOROCKÓN. (452)

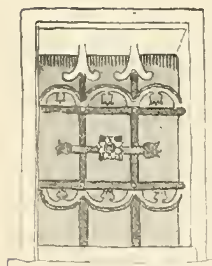
a) elsöház; *b)* kályha; *c, d)* pitar, (konyha); *e, e)* kicsi kert (virágos); *f)* gabonás (kö-kamara); *g)* pince; *h)* csür héjja; *i)* kamra; *j)* pajta; *k)* kecske pajta; *l)* kicsi szin, fának; *m, m)* disznóól, fölötte tyukrekesz; *n)* kert.

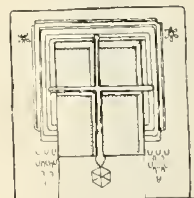
A TOROCKÓ «VAJOR». (451)

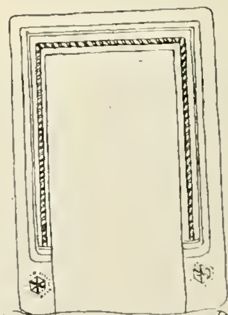

TOROCKÓI FEJFA. (453)

ABLAKRÁCS TOROCKÓN. (454)

A LEGRÉGIBB TOROCKÓI HÁZBÓL. (455)

TOROCKÓI FEJFA. (456)

[illegible] a Torockóiak [illegible] András és Szabó Gergely [illegible] [illegible] a [illegible] ellen vértanú halált haltak. Torockó [illegible] a várost [illegible] a Torockóiaknak. Az 1848-iki szabadságharcban a [illegible] által körülvett Torockó csak [illegible] a [illegible]. Midőn ugyanis egy napon az oláhok nagy számban megjelentek a szomszéd hegytetőkön, hogy a városba törjenek, a városban pedig alig volt néhány fegyverfogható ember, — hiszen az ifjuság egy száig a honvédek sorában harcolt, — valamelyikök ügyesen kieszelte, hogy összeszedvén ahány dobot és trombitát csak találtanak, azokkal titokban kivonultak a Borév felé vezető útra, késő este aztán nagy dobszóval és trombita harsogással bevonultak ismét Torockóra, mintha Torda felől a honvédek érkeztek volna meg, felmentésökre. A városban is hangosan kiabáltak: ebbe a házba tíz embert, amabba az őrmestert három legénynyel, emide meg a tiszt urakat, és így tovább. Ezek hallatára a megszeppent oláhság ismét elvonult és Torockó meg vala mentve. Így mesélé ezeket az öreg Tamás Simon, aki szem- és fültanuja volt az eseményeknek. A legnevezetesebb eset Torockó történetében talán mégis az, amikor Torockó népe unitárius vallásra tért. Mert ezzel egyidejüleg lett általánossá köztük a magyar szó is.

TOROCKÓI ÓKÚHÁZ. 1?[illegible]

FARTEK DANI FAHÁZA TOROCKÓN, AZ UDVAR FELŐL. [illegible]

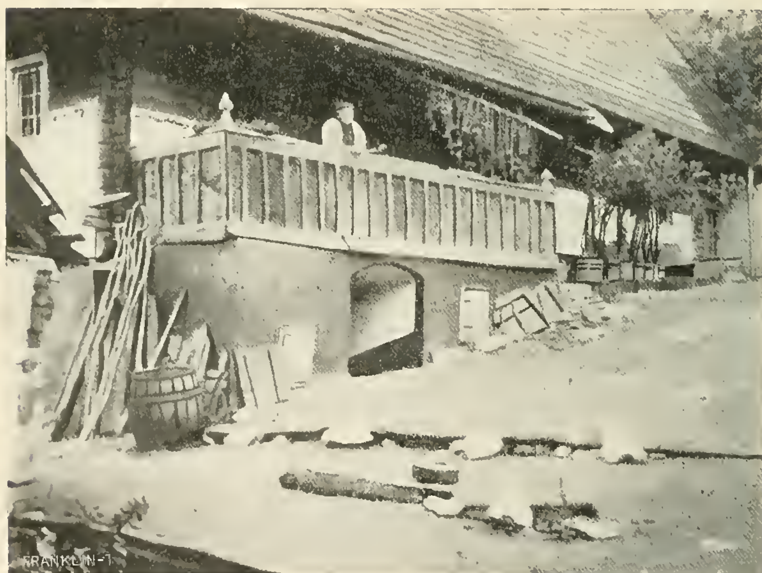
A szájhagyomány szerint egy torockói ember kiadta [illegible] a [illegible] Péternek [illegible] [illegible], azokért elmenne egy napon a [illegible] el levitték a [illegible] akkor [illegible] unitárius istentiszteletre. Istennek ez az egyszerü és értelmes imádása annyira megragadta a torockói ember lelkét, hogy csakhamar többeket is elhivott magával. Ezek lelkét [illegible]

új Istentisztelet és vallás. Gyülekezetet hívának tehát egybe, amelyen mind egyszálig áttértek az unitárius vallásra. Ez körűlbelűl 1480 táján történt. Első unitárius papjuk Patkó Gergely volt.

Mint már említettük, bányász nép volt a torockói. Nagy híre vala régen a torockói vasnak. De még aranyat és ezüstöt is bányásztak. Persze mindennek ma már vége. A bányászat megszünésének legfőbb okául azt mondják, hogy a torockói nem tudott, vagy nem akart szakítani a régi kezdetleges megművelési módszerrel és ennek következtében a vas előállítási ára náluk körülbelül háromszor akkora maradt, mint egy ebbütt. A bányász emberek aztán elszéledtek mindenfelé munkát keresni s most már az aknák bedőltek, a verők, (hámorok) elhagyatva romokban hevernek. Pedig éppen a bányász kifejezésekben őrizte meg Torockó az ő német eredetének emlékét, — különben a legtisztább, legépebb magyart beszéli.

ÚJABB MÓDI HÁZ TOROCKÓN, FARAGOTT UTCAAJTÓVAL. (459)

KELEMEN ILA NÉNI UDVARA TOROCKÓN. (460)

A jelenlegi torockói magyar beszéd még egyike a legromlatlanabbaknak. Talán elzárt fekvésénél fogva, talán azért is, mert annyi századdal későbben vették birtokukba a nyelvet, de való, hogy a magyarnak egy régibb, épebb formáját beszélik. Úgy a mondatok megszerkesztésében, valamint az igeidők használásában, nyelvük sokkal gazdagabb és érzékenyebb a rendes irodalmi nyelvnél. Jövök vala, jöttem vala, jövék és jöttem, neki nem mindegy: használja még ma is mindegyiket a maga helyén és idejében. Ezt, hogy jöttek, így mondja: jöttenek. E mellett sajátságos eredeti szókban is gazdag. Csak például a következőket: vajor = a város utcáján levő itató és mosó kutak; garázna = női ruhadarab; porzsoló = ételhordó fazék; verő = hámor.

[illegible] ÉS OROMDÍSZEK [illegible], TOROCKÓ.

Azonban nem célunk Torockó történetét megírni, sem pedig új életre támasztani azt, ami elmúlt és ez írásunk egyáltalában csak összefüggő magyarázat kíván lenni az összegyűjtött rajzokhoz, amelyeknek mind az a céljuk, hogy némi fogalmat adjanak Torockó népének festői nyelvéről és arról a sok mindenféle művészi jellegű tárgyról és eszközről, mely a nyelv szellemében készült.

Bajos ezt leírni . . .

Úgy érzi magát az ember, mint valami tudós professzor az esztétikának, aki elévesz egy eleven műremeket és azt alkotó elemeire szedegeti szerte, mindennek megmondja okát és megmutatja helyét, meghatározza a törvényeket, amely szerint készült, egyszóval mindent elkövet, hogy hallgatója minél többet tudjon róla — s hogy a hallgató a teremtő lényegének még lehelletét is alig érezte. Mi is kiraktuk itt az egyes darabokat, összeforgatjuk az egy-két fényes cserepet, pedig ehelyett inkább: menjetek magatok és lássátok! Nézzétek meg azt a kis várost, amint meghúzódik a Székelykő tövén, amelynek sötét, kiformálatlan tömege úgy telepedett oda mögé, mint valami őskori szörnyeteg, amely testével akarná megóvni minden bajtól és veszélytől. Mint valami pajzs, úgy tartja e sötét hegyhát a felkelő nap elé is. Rég felvirradt már, a szomszéd falukat rég verik már a nap sugarai — s magát Torockót még mindig hideg, kékes árnyékok borítják.

A városon kívül a zöld hegyoldalakon a beomlott bányatárnák, s a patak mentén a düledező verők. A város girbe-görbe kanyargós utcáin végig a vajundi (117, 154) mellett az asszonyok mossák a gúnyát s a legény itatja lovát, barmát; a nagy piacon a cintermes templom, ahol vasárnaponként a vén Székelykő oly komoly fenséggel tekint az összesereglő, színes gyülekezetre. Az Isten házában álmélkodva látunk meg egy darabot a letűnt, jellegében oly erős, a színeiben kápráztatós középkorból: az emberek rókamálos bőr ködmönben és bőr lajbijukban, bojtos csizmában, aranypártás leányzók ki palástban, ki anélkül, a tarka főkötős

A TOROCKÓI HÁZ BELSEJE.

menyecskék, az öregebb asszonyok, mentében, vagy rókatorkos ködmönben; mindnyája együtt, mint valami színeiben káprázatos álom, melynek valóságát elfogadni szinte vonakodik elménk.

Czeglédi Andor, a szűcs az, aki ott üldögél horámlábú széké a kis tolókás ablak mellett, asztalán a szerszám, feje fölött a vízzel telt üveggömb, amely esténként odavetíti a fénysugarakat keze munkájára. Körűltekintvén, ebben a félhomályos kis zúgban, ami Rembrandt-féle érzés csak él bennünk, az megmozdúl szívünkben. Bepillanthatunk Kelemen Jánoshoz is, az asztaloshoz, hogy szemügyre vegyük, mint virágozza ki meleg, enyves festékével és mint gyontározza aztán a falravalókat, ládákat, padokat. Végűl, beköszöntűnk «jó estvét» kivánni az öreg Tamás Simon bá'hoz, aki nagy időket látott és el tudja mondani a torockai Célius esetét, Patkó Gergely történetét és Ekkárt András, meg Szabó Gergely birák vértanú halálát; elmagyarázza szépen, milyen is volt a bányász élet Torockón, a régi jó időben és hogy fordúlt viszájára minden; előadná végűl a nagy

CZEGLÉDI ANDOR SZŰCSMESTER OTTHONA, TOROCKÓN. (463)

48 históriáját, Torockó veszedelmét és megszabadulását. Mindezeket oly hatalmas prófétai nyelven, hogy megindúlva, azt kivánnók, bár vésődnék minden egyes szava ércbe és mi elhozhatnók ezeket az érctáblákat erre mifelénk, tízparancsolatnak, hadd tanulná meg ez a mai nemzedék, hogy van még olyan magyar nyelv is, mely nem jár idegenbe stilust kölcsönkérni, midőn gondolatait kiépíti, formálja.

Megnézhetjük a vasárnapi táncot is, hogy bizonyosságot szerezzünk, mennyi már a magyar vér Torockó népében. Soha világéletében német ember így nem járta a táncot. Búcsuzóul aztán felhághatunk, — ha egy kis ügygyel-bajjal is, — a Székelykő ormára, hogy onnan széjjeltekintsünk mindenfelé, a nagy, szürke havasokra és a havasok alján fehérlő sok oláh falura, Bedellőre, Gyertyánosra, Peterdre és az ezek közt szorongó kis magyar szigetre: az alattunk elterülő Torockóra s a távolabbi Torockó-Szent-Györgyre, fölötte a torockószentgyörgyi vár omladékaival. Elmerengve, búsan úgy érezzük, mintha nagy fekete felhőben, a mulandóság borúlna a tájra — és nincs annyi bátorság szívünkben, hogy megkérdezzük: «vajjon mit hozz a jövendő?...» Mert mindez ma még él, meg van, de már a pusztulás, a romlás lejtőjén, — holnap, holnapután hasztalan keressük. Volt, nincs,

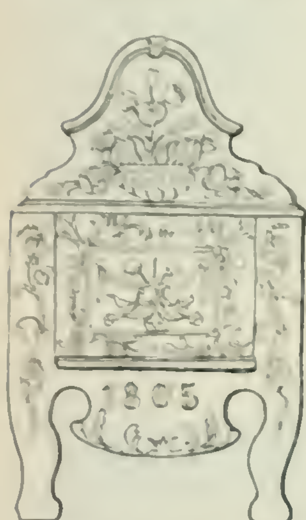

SAMANDY MIKLÓSNÉ, KELEMEN JULI, TOROCZKÓ;
DEMÉNY JÓZSEF, TOROCZKÓ; SZŐTS MÁTYÁSNÉ, CSEH ANNA, TOROCZKÓ. (XVI. ÉV.)

Igy hát [illegible] sorrendben csoportosítjuk a rajzokat és [illegible] mindazon, amit Torockón gyűjtöttünk és tapasztaltunk.

Kezdjük az Isten házán.

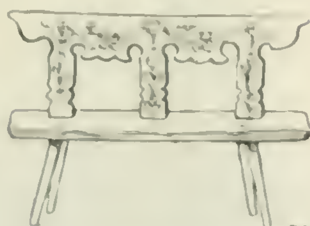
Torockó temploma mai formájában nekünk semmi [illegible] nem nyujt. A múlt század 20–30-as éveiben lett újjá építve és rajta a kor [illegible]. A templomot még a régi cinterem veszi körül: ebben [illegible] vagy oszlopos kis fedett helyt, ahova leteszik a halottat a temetés előtt. A cinteremnek két oldalt [illegible] kapuja van, ez legfestőibb része az egész templomnak. Amilyen [illegible] a templom [illegible] mértékben megváltozik annak képe, ha vasárnapi istentisztelet alkalmával oda [illegible], vagy ha olyankor találunk odavetődni, amikor Urvacsorát vesz a torockói nép. Évente kétszer történik: húsvétkor és Szent Mihály napján. Ilyenkor egyfelől az asszonyok fehér prémes mentében vagy rókatorkos ködmönben, a leányok szalagos pártával és gallérban — másfelől a férfiak condrában vagy bőrködmönben: mintha a XVI-dik vagy XVII-dik század emberei közé keveredtünk volna. E nép tömeges és komoly megjelenésé-

TOROCKÓI »GYONTÁROS« ÁGY (464)

TOROCKÓI »GYONTÁROS« PAD (465)

TOROCKÓI »GYONTÁROS« PAD (466)

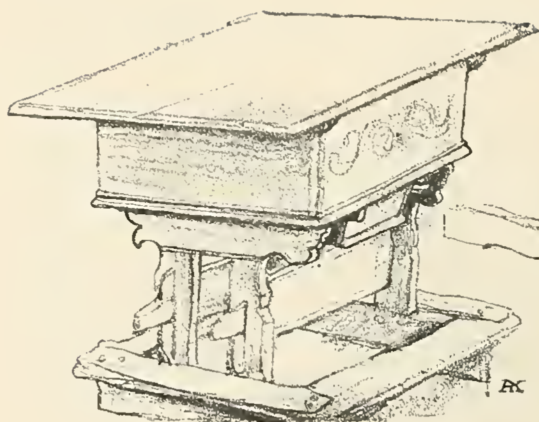

ASZTAL TOROCKÓN BERECZI JULIT HÁZÁBAN (467)

nek oly bája és hatalma van, mely előtt lelkünk meghódol és örömmel és megnyugvással száll vissza az elmúlt századok nagystílű élet jelenségeihez. Már maga az a kép is, amikor az ájtatos közönség gyülekezik a templom előtt s innen is onnan is felbukkannak a szines ragyogó alakok, itt egy leánycsoport, amott bokrétás legények s mögöttük a Székelykő komor, szürke sziklái, mintha valami őskori szörnyeteg heveredett volna a váras elé, hogy azt megvédelmezze, — mondom, ez a kép is egyike a legszebbeknek, a felejthetetleneknek.

A torockói, a temetőt burgénék nevezi. Meredek hegyoldalon fekszik, úgy, hogy a halottak utolsó utja igen fáradságos. A sírok mellett se érdekes fejfákat, se pedig érdekes sírköveket nem találtunk. Egyedüli különlegességnek talán azokat a pajzsszerű táblákat említhetjük, melyekből kettőnek ábrázolatát adjuk (453–456).

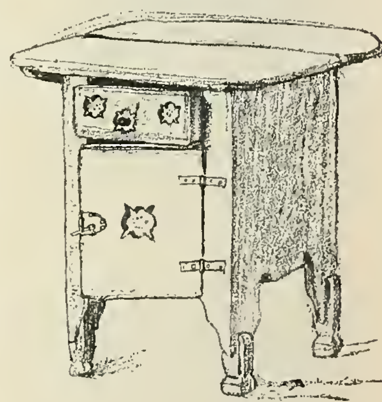
Többet és érdekesebbet mondhatunk a torockói házról. Az igazi torockói ház fából van (I. és XLIV.) Igaz ugyan, hogy újabban, valószinüleg amióta Torockót kétszer is elpusztította a tűzvész, úgynevezett kőházakat (457) is építenek, de ezek is arról nevezetesek, hogy jórészt ugyancsak fából vannak. Az egész különbség annyi, hogy a ház egy részét vagy az egészet is, kővel alábéleltozzák, ahová aztán tűz esetén biztosságba helyezhetik értékesebb holmijukat.

TOROCKÓI ASZTAL. (468)

Bemutatjuk itt egy torockói házhely tipikus alaprajzát (452). Magának a háznak beosztása hagyományos: Az utca felől rendesen kétablakos szoba, közbül a konyha a bejárattal, mögötte a hátsó szoba. A konyha és első szoba előtt, az udvarra gyakran tornác. A házzal szemben, a telek másik oldalán, a többnyire vasajtós kamara, mellette néha úgynevezett nyári konyha. Végre hátul, keresztben állva a házra és kamarára, a hatalmas csűr, amelynek két oldalában vannak az istállók s a disznóól, közepe kocsiszínnek szolgál, padlásán tartja a gazda a szénát.

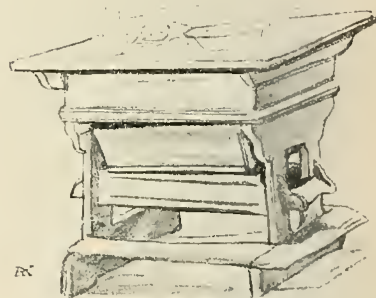
Itt adjuk Torockó legrégibb házának rajzát, mint a torockói faház legérdekesebb képviselőjét (az első kép). Az egész ház a sarkokon egymásba ékelt boronákból, gerendákból van összeróva, s ezek a gerendák állítólag még azokból a fákból készültek, amelyeket a torockoiak idejövetelükkor a mai város helyén találtak és vágtak ki. A fából összerótt falakra aztán felépítik a zsendelyestetőt; a falakat belülről mindvégig kitapasztják sárral, kivülről azonban csak az ablak felemagasságáig, s ezt fehérre bemeszelik, azonfelül meghagyják a mezítelen gerendákat. Az ablak és ajtó fáját rendesen pirosra festik, ritkábban zöldre. A mi házunkon itt épp az ablak fája bizonyít legvilágosabban a ház történeti múltja mellett. A legtisztább késő román stilusban van faragva s így valószínüleg még a tizennegyedik századból való (455).

A torockói házára kétrét rakja a zsendelyt, amint mondja takarékosságból, mert így a tető négyszer annyi időt szolgál. Nyílszerűen megfaragva az élek mentén és az ormon az egyes zsendelyeket, majd a következő sorokban váltakozva kettőt-kettőt igen, kettőt-kettőt nem, amint ezt itt rajzban is bemutatjuk (461). Ez egyszerű kis fogással is díszesebbé tudja tenni házát. Az orom végére azután szintén fából, rendesen liliom vagy tulipánszerű díszt teszen. Ezeknek is itt adjuk néhány rajzát (461).

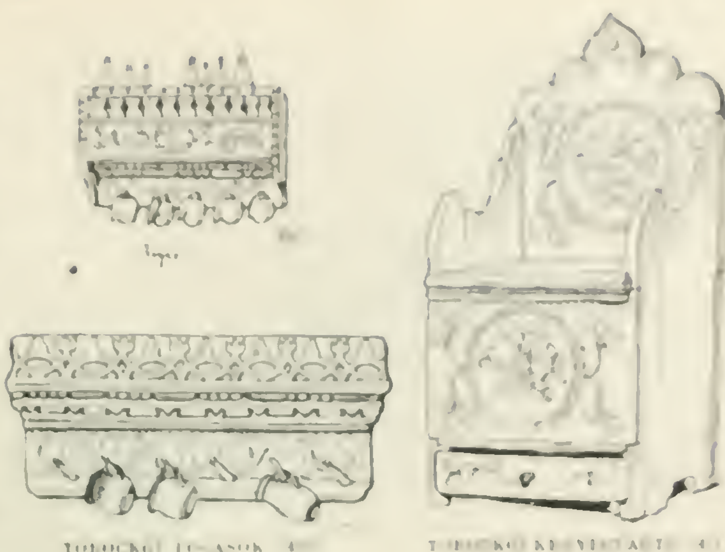
A torockói házon, úgy mint a kalotaszegin, nincsen kémény. A füst mehet ott ki a tetőn, ahol akar, legfeljebb néha két oldalt hosszú padlás-ablakszerű nyílást nyitnak neki.

A torockói ház belseje napról-napra veszít érdekességéből. Szép, régi bútort alig találni már a szobákban; a varrottasok mind lekerültek már az ágyról, rúdravaló is csak elvétve akad; varrottas párnacsúpok és lepedők, ahol még megvannak, a láda fenekét nyomják. Egy-egy szép kancsó vagy tál a fogason, annyi az egész. A legszebb berendezés, amelyet találhatunk a Czeglédy Andor szűcsmesteré, ennek itt adjuk fényképét (462—463). Maga a kis műhely is tolókás ablakával, előtte dolgozóasztalával s háromlábú székével, egyike a legfestőibb berendezéseknek. Különös, hogy épen a vasat alig dolgozta meg a torockói ember művészileg. Elvétve találunk egy-egy ablakrácsot vagy más ilyenfélét (454).

TOROCKÓI ASZTALOK. (469)

Bútorban egyáltalában kétféle különböztetünk meg: az egyik az általánosabb fajta, amit céhbeli mesteremberek készítettek és készítenek, — a másik, ami egy-egy ügyesebb műkedvelő gazda keze alól kerül ki, házi készítmény. Az első fajtánál a típusok elfogadott formákban mozognak, hogy úgy mondjuk sablonosak. Asztal, pad, láda, ágy, falravalónak mind meg van a maga megszabott jellege, dogmatikus stílusa. Amikor azonban nem céhbeli kéz nyúl a gyaluhoz, rögtön áttöri ezeket a korlátokat, az egyéniség előtérbe lép és gyakran nagy kezdetlegessége ellenére is igen ötletes és művészi dolgokat alkot (164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172).

TOROCKÓI FOGASOK

TOROCKÓI KENYÉRTARTÓ (171)

A torockói bútor majdnem kizárólag fenyőfából készül, behúzzák rendesen valami zöldes alapszínnel, aztán az asztalos ráfesti a különféle cifrákat, virágot, koszorúkat, sallangokat. A festéket egyszerűen enyvben töri fel és festés közben folyton melegen tartja. E primitív tempera teszi lehetővé, hogy oly könnyed, lendületes és mégis erélyes vonalakat húzhasson vele, de egyúttal nagy tapasztalatot igényel, mert sokkal világosabbra szárad fel. Azonban újból meg jobban elsötétedik, sőt néha elenyészik, miután a fát beolajozzuk, ha nincs elég világosan s elég sűrűn felrakva. Végül aztán a bútort valami jófele firnisszel behúzzák s az ilyet nevezik gyantáros bútornak.

A szobaberendezés típusa nagyjából a következő: Sarokban összefutó pad, melynek támlája nincsen. Ennek helyét kivirágozott gyantáros deszkák foglalják el: a falravalók. A pad előtt asztal. A pad felett fogas, rajta tányérok, korsók. A szegletben nagy ritkán szegellettes (kis szekrény). Továbbá az ablak és fal között a díszes ágy az ágyfőtől valóval s a párnákkal. Fölötte — szintén varrottas — rúdravaló. Az ágy előtt pad. A fal mellett az ágy végénél a nagy láda. A szegellettlékával szemben levő sarokban a kályha, kemence. Néha még egy második ágy vagy láda. Néhány szék.

TOROCKÓI SZÉK

Az igazi torockói konyhát tüles kemence díszíti. (LV.) Ennek olyan felborított szakajtó formája van, amint a rajzból is meg láthatjuk s elöl a nyílása, ahol a kenyeret sütéskor betolják. Mellette nagy kerek lyuk van falazva, ebben forralják a vizet mosáshoz, vagy teznek a jószágnak: tehénnek, malacnak. Beljebb a nyitott tűzhely, ahol az emberek ebédje, vacsorája készül nagy vaskampón függő fazékban. A konyha falát is mindenféle fogasok futják körül, rajtok tálak, tányérok, korsók. Ugyanott meg a külön tányér-, kés- és villatartó s ez már rendesen házi készítmény. Az ajtó mellett pad vagy kenyértartó. Ez a kenyértartó olyan karosszékféle, amelyeknek az ülését fel lehet csapni, ebbe tartják alul a kenyeret (171).

Torockón fazekasság nem igen volt, edényeiket, kályháikat a közeleső Várfalváról szerezték be, ahol még ma is virágzik a

fazekasság. Különösen a kancsók, bokályok között nagyon sokfélét és egymástól elütőt találunk. Ezek bizony nem mind Váraljáról valók; találunk úgynevezett győri, váradi kancsót, (amilyen Kalotaszegen is van), találunk székely és száz kancsókat, tordai edényeket is (473—475).

A torockói varrottas a kalotaszegivel való rokonságát nem tagadhatja le, azonban formáiban keményebb és vonásaiban szigorúbb. Csakúgy, mint Kalotaszegen, megtaláljuk a két főtipust: a *szálán varrottat* és az *írás után* valót; a *vagdalásos* nem igen divik náluk. Az írás után való itt is a régibb forma, újabban majdnem teljesen felhagytak vele. Ámbátor a szálán varrottnak is akadnak régi példányai. A rúdravaló három legkedveltebb mintája: a tányéros, liliomos és asztallábos. Ezeknek tipusait itt adjuk, fényképen (476—480). Használtabb formák még: a karikás, kicses (kis) karikás, a poharas, a makkos, a kigyós. Egyes kisebb mintának, azaz öltés kombinációnak is adnak jellemző neveket, akárcsak Kalotaszegen, pl. farkasfog, macskanyom stb. — Itt közöljük még Szőts Mártonné, Pál Sára rajzát T.-Szent-Györgyről. Ilyeneket készítenek, midőn írás után varrnak (480).

Talán Torockó népe művészetének legépebb része: viselete. Ez is sajátságos keveréke a német és magyar érzésnek. Konstrukciójában több benne a német, de dekorativ megjelenése mégis magyaros.

TOROCKÓI EDÉNYEK. (473)

A torockói viselet szépségét csak a kalotaszegi múlja felül, amenynyiben architektonikusabb, azaz az emberi test arányain felépülő és annak silhouette-jét követő. A torockói viszont, különösen a nők viselete, változatosabb.

Torockón a nők koruk szerint öltözködnek. A fiatal leány viselete más, mint az aszszonyé és a fiatal asszonyok is más köntösben járnak, mint az öregek. Vasárnapi, vagyis ünnepi ruhájuk se olyan, mint a hétköznapi s így nagy a változatosság, ha tömegesen látjuk őket együtt.

A hétköznapi ing igen egyszerű házi gyolcsból készül, de az ünnepi annál szebb és finomabb. Egyik a sípujjas ing, a másik az islagos. Az első a válpálháknál s a kézcsuklónál veres-fekete fejtővel s gyöngyökkel van kihímezve. A leányok vetélkednek, hogy kinek gazdagabb hímzésű az inge s így aztán szebbnél szebbet hímeznek. A menyecskék, islagos ingüket, apró érclemezkékkel és pillékkel varrják ki; nyakukra fekete csipkéből készült nagy, majdnem vállat verő gallért tesznek.

Szoknyájuk is kétféle: fekete és veres kösnyös fersing. A tulajdonképeni szoknyájuk, úgy a leányoknak, mint az asszonyoknak, fehér, csak a kösnyő változik. Kösnyőnek hívják azt az ingtartót, mely a mellen elül felmegy és a háton keresztbe van rakva, jól odaerősítve a ráncos ingre. Fűzőjük, mely a kösnyőt tartja, posztóból vagy bőrből készül, gyöngygyel és igen tarka selyemmel kihímezve. Ez a fűző és kösnyő azért mégis inkább díszül szolgál, mert a felsinget zsinórőv szorítja a derékhoz. Ezután következik a cifra kötény vagy csipkés ruha. A leányokét zöld posztóból csinálják, az asszonyoké fekete posztóból készül; a fiatalokét csipkés finom hímzéssel díszítik, az idősebbekét inkább zsinórozni szokták. Erre jön az övbevaló: egy tarka-barka selyem kendő, háromszögre hajtják és felső részével a zsinóros öv alá szorítják. De ezt csak ünnepnap használják. Köznapon ők is, úgy mint másfelé, egyszerű perkál ruhát viselnek; ez rendesen kék színű, dús redőkbe esik s ezt muszulynak nevezik.

Ünnepen piros csizmát, [illegible] húznak a [illegible] szíves csizmának hívják. Ilosszú szárú, magas sarkú. [illegible] kissé kondorodik az orra, mint a [illegible] papucsoké. Az asszonyok fejére fekete fátyolkendő [illegible] Fátyolkendőt kötnek. A leányok [illegible] pártát hordanak, melyből széles szallagok függnek le hátul [illegible] a mikor [illegible] mint a leány a jegyesétől kap. [illegible] hajadonfővel [illegible]

Felöltőül télen bundát hordanak, [illegible] mellre való s erre veszik fel a bundát, [illegible] féle, amit alul hordanak, [illegible] posztóból [illegible] fehér bárányprémmel bélelve. A rendes [illegible] felöltő jön erre télen.

Ha a felöltő olyan rókaprémes ujjatlan [illegible] bunda, mint nyakukba akasztanak s piros [illegible] mellkasnak ki. Van díszes mentéjük is, fekete vagy kékes posztóból, finom fehér bárányprémmel díszítve, aranyszálakat is öltenek közibe, azonkívül gombokkal és zsinórral díszítik.

Az asszonyok, akiknek kis gyermekük van, úgynevezett gatarnát hordanak (ujjatlan mente ez s ebben viszik kicsinyüket is). A leányok ünnepélyes alkalomra a [illegible] viselik [illegible] zott gallérféle, bársonnyal szegélyezve. [illegible] szűk a [illegible] gyöngyöktől [illegible] karperecet is hordanak.

A férfiak öltözete.

Lobogós ujjú gyolcsing hímezve a kézelőnél, a házasoké [illegible] a [illegible] szűk fehér posztónadrág, oldalán zöld szegélylyel, elől vitézkötés [illegible] A csizma magas sarkú, a fiatalok néha bojtot viselnek [illegible] Veres övet hordanak, [illegible] s a fiatalabbak ezt is díszesebben szeretik, rendesen [illegible] fehér szűrű s rókaprémes ködmöny jön [illegible] Ez a [illegible] és a mellény is [illegible] kihímezve, a legényeké veres, a házasoké kék selyem hímzéssel. Ha [illegible] a condrát viselik; elől és hátul nagyon díszesen van kivarrva, sárga, veres és [illegible] Kalapot viselnek nyáron, sapkát télen. Kalapjuk fekete, széles karimájú és [illegible] Sapkájuk birkabőrből készül. Templomba kucsmát hordanak. (IV. B. sz. [illegible])

A torockói férfiviselet már pusztul. Bemutatjuk itt az ifjú Kriza Miklós és [illegible] Vajda József képét (V., VI.) Az előbbin már csakis a rókaprémes [illegible] árulja el, hogy torockói emberrel van dolgunk, míg az öreg Vajda Józsefen még tetőtől-talpig az [illegible] torockói viselet van. Igaz ugyan, hogy [illegible] csak úgy [illegible] szedte elő [illegible] ezt az [illegible] különösen [illegible] zetes, hogy csak [illegible] az öreg [illegible] van még [illegible] mája a [illegible]

Itt [illegible] a fehér sapka [illegible] [illegible] készül, a [illegible]

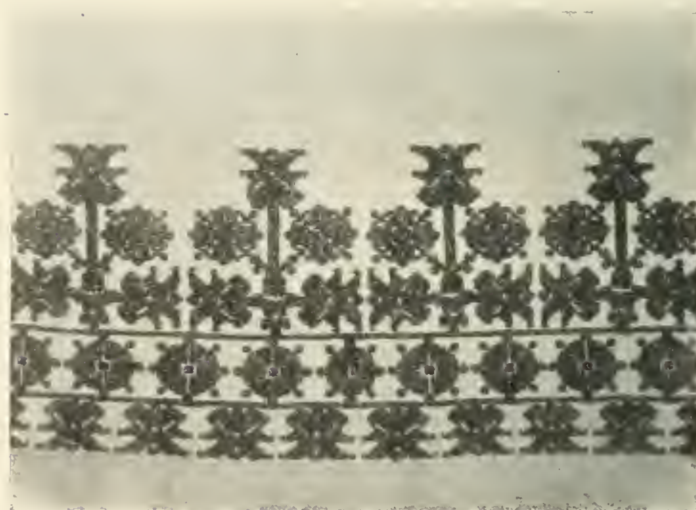
TOROCKÓI EDÉNYEK [illegible]

TOROCKÓI EDÉNYEK (47.)

a bőrtüsző tartja össze; felette a bőrlajbi rókamálos magas gallérral és panyókára vetve a bőrködmön, melynek ugyancsak magas rókamálos gallérja vagyon. Ilyenbe csak ritkán, nagy hideg időben bújnak. Mindkettő kék selyemmel és bőrzsinórral gazdagon kivirágozva, szirony-munkával cifrázva. Ilyen bőrlajbinak vagy bőrködmönnek a megcsinálásáról, — a

TOROCKÓI VARROTTAS. (476)
(«Tányéros» rúdravaló; szálánvarrott.)

TOROCKÓI VARROTTAS. (477)
(«Liliomos» rúdravaló; szálánvarrott.)

különféle bőrök kikészítéséről, megfestéséről, kiszabásáról, a hímek rávetéséről, — nemcsak külön fejezetet, de külön könyvet is lehetne írni. Amit tudtunkkal egy becsületes német professzor meg is cselekedett. De a professzor nevét nem sikerült felkutatnunk. Következik még a fehér posztónadrág és a már említett kékbojtos czizma.

Van a férfi viseletnek még egy feltűnő darabja: [illegible], mit azonban manapság már csak az öregek viselnek a templomba menet. Csak templomba [illegible] kiváltképp úrvacsoravételkor öltik magukra. (LVI.)

A női viselet — kor és alkalom szerint is — sokkal változatosabb. Hétköznapi [illegible]

TOROCKÓI VARROTTAS. (478.)

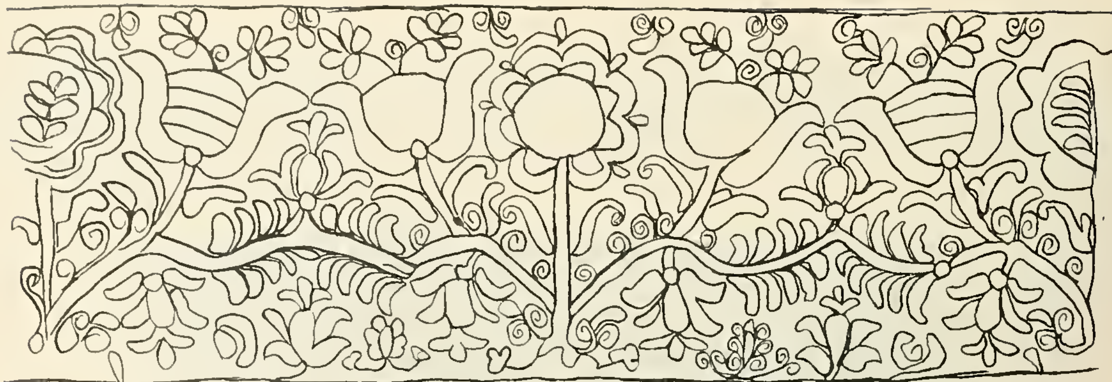
Szálánvarrott párnacsup, közepén ékarikás és pókhálós; két szélén [illegible] írás után varrt párnacsup, közepén ékgyöngy[illegible].

TOROCKÓI VARROTTAS. (479.)

Régi minta írás után, nagyfátyol vég.

kalodása közben a torockói fehérnép valami egyszerű, hamvas lila-színes kockás kreton szoknyát és ugyanolyan rövid ujjast visel, fejükre egyszerű kendőt tesznek, melyet hátul kötnek meg. A következő kép fiatal leánykat ábrázol kék vállfos ingben, fehér [illegible] csipkés ruhával (kötényével) (LIV.). Amikor a leány már pártát tehet fejére, viselete sokkal gazdagabb és díszesebb lesz, amint azt Simándy Judit két képén láthatjuk (V. VI.); a kép mellé egy kis magyarázó rajzot is adunk s azon minden egyes ruharész helye és elnevezése (481.).

A VI. képen Judit leányzó magára öltötte az új módi rövid palástot — [illegible]

«IRÁS» A VARROTTASHOZ. (480)
Szőts Mártonné, Pál Sára «irás»-a, Torocko-Szent-Györgyről.

hosszabbat viseltek — és jobb kezével úgy tartja azt maga elé, mint ahogy templomban úrvacsora vételkor szokás.

Mikor menyecske lesz a leányból, a ruha megint változik. A párta lekerül a fejről és helyét a csipkés fejkötő foglalja el, úgy mint Kalotaszegen. A fejkötő fekete, szoros főkötő, amelyre veres szalagot csavarnak s fölébe hosszú selyemhímzéses recefátyolt tűznek. A leányok sípujjú inget viselnek, a kézfőn és vállfőn hárászos kivarrással: a menyecskék inge «islógos», azaz a hímzés közé sűrűn, sorjába kerek, sárgaréz lemezek vannak varrva. A többi ruhadarab marad: a fodor, a kösnyő, vagy kösöny, a fűző, a mellreváló, a zsinoröv, a fersing és a csipkés ruha. Érdekes a torockói nők csizmája, az úgynevezett szíves csizma. Ez kinyújtva olyan hosszú, mint az egész láb és csak úgy rövidűl meg, hogy bokában sűrűn ráncba van szedve. Szíves csizmának azért nevezik, mert az eleje szívalakúra van szabva; emiatt hajlik aztán a csizma orra perzsa módra fölfelé. Körülbelűl egy esztendő múltán, vagy az első gyermek születésekor, a csipkés főkötő is a láda fenekére kerűl, a menyecske vagy az ujjatlan rókamálos bőrködment, vagy pedig télen, a fehérprémes mentét viseli s hozzá fehér sapkát. Bartók Sára (XLVII.) itt a képen ködmönben, kék fersingben, zöld csipkés ruhában; Simándy Miklósnén (XLVI.) mente és bőrsapka. Erősen hideg időben, asszonyok, leányok, a csipkés mellrevalót öltik magukra amint azt Csép Anna ábrázolásán látjuk (XLVIII.). Ez finom zöld posztóból készűl, sárga csipkével, fehér prémmel. Megemlítésre méltó, hogy ezek a színes csipkék Torockón készűlnek, sőt a Kalotaszegiek is, — mint azt az I. kötetben említettük, — mellrevalóikhoz és csipkés ruháikhoz (kötény), a szükséges csipkét, Torockóról szerzik be.

A TOROCKÓI VISELET. (481)

Ezen II. kötethez

java munkájukkal járultak dolgozótársaim, írók és művészek:

Árkosi Ferenczi Kálmán	Groó István	Medgyaszay István
Balázs Márton	Juhász Árpád	Rózsa Miklós
Csehely Adolf †	Körösfői (Kriesch) Aladár	Undi Mariska

TARTALOM.

KÉPEK JEGYZÉKE.

Kép

118 [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]
119 Jónás Mihály [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible]
120 Farkas János [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible]
121 Kopjás porta
122 Jónás [illegible] [illegible] [illegible] — Az öreg [illegible] Bukszádon — [illegible] [illegible] Csíkszentgyörgyön
123 Vazi Dénes háza Kiskadán — Homoródújfalusi új ház — Oszlopos ház Nagybaconban — Koldusfogú tető Székelyföldön — Nagybaconi öregház
124 Öreg Varga Sándorné kőből rakott kapussere — Téglából rakott kémény egy bukszádi háztetőn — Székelykeresztúri ügyeskedés
126 Boér György háza Bukszádon, az utca felől fedtalás
127 Két kőre járó vízimalom
128 Homokból rakott [illegible] Homoródalmáson — Jellegzetes székelyház Kadicsfalván.
129 Oklándi öreg ház — [illegible] [illegible] [illegible] fogadója Székelykeresztúrott
130 Emeletes háztípus Lovétén
131 Nyárádszentbenedek — Székely ügyeskedés
132 Kapuzábé Medeséren — Községháza Lovétén — Szőcs András [illegible] Csíkdánfalván — [illegible] Medeséren
133 Ikafalva — Kapuk és utcaajtók
134 Utcaajtók és kapuk — [illegible]
135 Bettlenfalva — Lemhény — [illegible] kaputípus
136 Medesér — Csehétfalva — Székelykocsárd — Szováta
137 Fűrészmalom Szentkeresztbányán — Enlaka — Balavásár
138 Balavásár — Nyárádszentbenedek — Firtosváralja
139 Fűrészmalom Lobogó fürdő határában
140 Balavásár — Csíkkozmás
141 Nyárádszentbenedek — Gyergyóalfalu
142 Parajd
143 Csíkkozmán és Kászonújfalu
144 Medesér — [illegible] — [illegible] falvi híd
145 Medesér — Parajdi kapumenék — Csíkkarcfalva medeséri kapualjé

Kép

146 [illegible] — [illegible] — [illegible] [illegible]
147 [illegible] — [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible]
148 [illegible] — [illegible] — [illegible] [illegible]
149 [illegible] — [illegible] kapu — [illegible] [illegible]
150 Székelyudvarhely
151 [illegible] — A [illegible] — [illegible] [illegible] — [illegible]
152 153. [illegible] a [illegible]
154 [illegible]
155 [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible]
156 157. Kadicsfalva
158 [illegible]
159 Parajd — [illegible]
160 Oszlopdíszítés a székelykapun
161 Ikafalva — Medesér
162 Enlaka — [illegible] kapu
163 [illegible] [illegible] a székelykapun
164 [illegible] — [illegible] — Nagy[illegible] — [illegible] — [illegible]
165 [illegible] — [illegible] — [illegible] [illegible]
166 [illegible] [illegible] — [illegible]
167 Gyergyó[illegible] [illegible] — Székely [illegible] [illegible] kapu
168 Székelykeresztúr — [illegible] — kapu
169 Zsombor — kapudíszítések
170 [illegible] — [illegible]
171 [illegible] kapudíszítések
172 Nagy[illegible] — [illegible] — [illegible]
173 [illegible] [illegible] a [illegible] [illegible] — [illegible] — [illegible]
174 [illegible] — Zsombor — [illegible]
175 Zsombor — [illegible] — Kapu[illegible]
176 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
177 [illegible] — [illegible] — [illegible]
178 179. Zsombor (8 kép)
180 Vakolatdíszítés
181 [illegible]
182 Zsombor (2 kép) — [illegible]
183 [illegible]
184 [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] Csíkszentmihályon
185 [illegible] — [illegible] — [illegible] [illegible]
186 [illegible] Mihály [illegible] [illegible]

Külön mellékletek.

* * *

FRANKLIN-TÁRSULAT
KÖNYVKÖTÉSZETE

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 13 21 09 007 8